ORATIONVM MARCI TVLLII CICERONIS.

VOLVMEN SECVNDVM,

à Joan. Michaële Bruto emendatum.

Accesserunt breues animaduersiones ex doctissimorum hominum commentarijs, quibus ita loci permulti explicantur, vt vulgò receptæ lectionis vbique ratio habeatur.

Quos in his sumus auctores secuti, auersa pagella indicabit.

LONDINI,
Excudebat Georgius Miller.
1636.

Eorum nomina quos sumus auctores secuti Ciceronis Orationibus emendandis, quæ secundo volumine continentur.

PETRVS VICTORINVS.
PAVLVS MANVTIVS.
CAROLVS SIGONIVS.
BERNARD. LAVREDANVS.
GABRIEL FAERNVS.
MARC. ANT. MVRETVS.
DIONYSIVS LAMBINVS.
HADRIANVS TVRNEBVS.
FRANCISCVS HOTOMANVS.
HENRICVS STEPHANVS.

JOAN. MICHAEL. BRVTVS P. ANTONIO TEBAL. DVCIO IACOMINIO S.D.

ANTA eſt vis honeſtatis, P. Antoni, vt quocunq; illa loco poſita ſit, in ſui admirationem homines trahat. Sed neſcio quo pacto tamen, quanquam illa ſemper eadem eſt: vbi minùs expectata conſpicitur, fit victa hominum exſpectatione, maior. Itaque grandiori ætate homini nemo ferè grauitatem, conſtantiam, rerum cognitionem magnæ laudi tribuit. Ab ætate enim etiamſi ea non ſint ingenij, niſi illa deprauata naturâ, vſu & conſuetudine ſit, expectantur. Adoleſcentem grauem, ſeuerum, moderatum, prudentem, nihil agentem temerè, omnia conſilio, inuictum à voluptatibus, haud maiora appetentem ſuis viribus, tanquam ab aliquo deo fictum laudibus homines in cœlum ferunt. Nihil verò aliud reliquum eſt, cùm neque ab ætate, ſumma virtus manare, neque à rerum vſu, neque à ſtudio diſcendi poſſit, quàm vt è diuinis fontibus is illam hauſtam habeat, in quo ſpectetur. Amant autem homines non ſolùm quæ intuentur: ſed vlteriùs ſpe prouecti, quæ prima illa ætas vſu & tempore corroborata ſpondeat, veluti multò vberiora futura, admirantur. Vt autem in arbore, non tam flores delectant, (quanquam eorum pulchritudine homines ducuntur) quàm qui ex ea fructus expectantur: ita fieri videmus, vt adoleſcentes oblectent illi quidem in flore ætatis, ſi quid grauiter, moderatè, fortiter, abſtinenter præter noſtram expectationem agunt (fallimur enim quadam cum voluptate, vbi noſtri iudicij iacturam cum quæſtu & compendio facimus:) ſed nos tamen illa magis ſpes tenet, quanti illi ſint futuri fructus, qui nondum viſi nos capiunt, vbi, exculta labore, ſtirpe virtutis, & corroborata tempore, matureſcant. Itaque veriſimile quidem eſt, magna non ſolùm cum voluptate, ſed ſumma etiam cum admiratione auditas illas pueri Alexandri voces, cùm nunci-

atibus

antibus patris victorias, deuictos hostes, subactas gentes, enimuero negaret, quæ afferentur, sibi posse læta videri; nihil enim patrem, si pergeret omnia vincere, cuius victoriam filio gratularentur, relicturum. Tum illud quod Græci scriptores tanquam ex oraculo editum efferunt laudibus, cum patri hortanti, vt quando pernicitate pedum præstaret, in Olympijs cum athletis in certamen descenderet, Minimè verò se, vbi futura sibi contentio cum regibus esset, detrectaturum certamen: Verisimile, inquam, est, hæc admirationi audientibus fuisse: sed est illud tamen verisimilius, cùm tantam in puero indolem virtutis quæ gloria esset consecutura, animo æstimarent, vbi ætas rebus gerendis pares animo vires suffecisset: non illos magis Philippo partam gloriam, quàm gloriæ patris inuidentem filium gratulatos esse. Iam in eodem, cum quidem non solùm ætatis ferocia, sed victoriæ insolentia elatus, quæ rarò, etiam cùm magna virtute est septa, quin sese efferat contineri potest, in primis illustre exemplum pudicitiæ in captiuis fœminis conseruandæ prodidisset, quippe quæ forma excellenti, hostis infestissimi præda, hinc iracundiam ad vim, hinc faces libidinis ad inferendam contumeliam excitarent, quis tantam virtutem non admiratur? vt nos, quibus hæc vix non esse ficta videantur, illi, si fieri possit, eum gloriæ cursum secundum perpetuúmque optemus, quem abducto à sensu veræ laudis tanquam falsæ cuiusdam gloriæ estu, diu tenere non licuit. Quis nostrûm verò non Africani gloriæ fauet, cum legit à puero ereptum patrem ex hostium telis: seruatam patriam, labantem Cannensi clade: qui illam proderent, territos mortis metu: vindicatum imperij decus in Hispanijs: æquatam Alexandri gloriam in pudicitia captiuæ feminæ seruanda: superatam in eadem restituenda suis? Atque equidem credo in eo tum admiratos homines efferentem sensim se virtutem, ac tollentem altiùs: at breui in eodem Hannibalem victum, Carthaginiensium vires fractas, finem impositum graui ac diuturno bello, lætioribus sibi omnibus spondentes tanquam perfecto virtutis opere longè pulcherrimo, cuius species animis obuersatetur, multo maiore voluptate perfusos oblectatósque esse. Nisi et

verò,

verò, Antoni, ſimulatque exorta eſt, & conſpecta virtus: ſed ſpe quadam, quò progrediendo peruentura ſit, alendo animos, ad maiora indies atque ampliora perducit. Etſi enim ijs tu quidem es ortus parentibus, auis, maioribus, vt nemini magnopere mirandum ſit, quò rarò alij ætate prouecti & ſtudio perueniant, te ineunte tua adoleſcentia, admirabili vi ingenij elatum perueniſſe: at virtus in te eſt, non iam tua ætate, ſed quæ de te ſumma ſemper fuit, hominum exſpectatione maior: vt non ſolùm illa, quòd in ea ætate eluceat, quæ procul à ſenſu virtutis abeſt, admirationi ſit, ſed quòd tanquam ſuo loco, & certa ſede poſita eluceat, omnes in tui amorem impellat: nos te ſuſpicere, admirari, in hoc tanto laudis curſu incitatum adhortari ad virtutis præmium capeſſendum, tuæ gloriæ & nomini fauentes cogat. Neque verò me illa magis mouent, quæ tamen magnam laudis commendationem habent, & magno ſunt ad virtutem conſequendam adiumento, vis ingenij, ſtudium rerum cognoſcendarum, literæ, facultas quædam ſcribendi præclarè; quàm quibus hæc comparantur, virtus, pudor, ſanctitas, caſtus atque integer animus à voluptatibus, perferens idem laborum, idem à ſenſu ſui & mollitia ſe efferens, conſtantia in ſuſcepto inſtituto laudis, ſtudium, ac propenſio animi in bonos, cętera quorum cauſa ſtatuunt alij ſubſidium ſibi à literis petendum, quæ ipſe præterèa cùm bono ingenij, tum domeſtica es diſciplina in parentis caſtiſſima domo aſſecutus. Atque quòd hæc parta habes admodùm adoleſcens, quæ alijs ætatis progreſſu, ſtudio & labore multo ægrè obtigerunt, haud te inſolentiùs geris: ſed quibus rationibus parta tueare tibi elaborandum putas. Iam, Antoni, vides tanquam celeberrimo theatro, celſo loco, & ſublimi laudem ſitam tuam: iam noſtro teſtimonio, quod quanti tu facias video, ne te eius aliquando pœniteat, mihi eſſe dandam operam intelligo: nam aliorum poſthac locupletiore, prædicabitur tua virtus. Quæ quidem cùm quanti apud te ſit oſtendas, cætera præ hac vna contemnendo, quæ alijs prima ſunt & maxima: facilè aſſequeris, vt de conſtantia minimè dubitari poſſit. Atque equidem haud vereor ne audiendis tuis laudibus, tanquam eò, quò tibi erat conten-

dendum peruenenis, te posthac inertiæ & desidiæ dedas. Cum enim in magnis animis, omnium quæ in vita expetuntur, præmium rectè factorum longè maximum atque amplissimum sit, laus: id quod magnis es pefungendis laboribus puer consecutus: perpetuis vigilijs, curaq; acerrima (infestam enim viam multorum insidijs, illecebris multis, fallacijs inijsti) nequando tibi surripiatur, tibi esse pugnandũ, obnitendúmque existimas. Itaque patiantur alij se efferri laudibus, tollant animos, insolescant: tibi quot laudes tribuuntur, totidem leges imponuntur continentiæ, pudoris, officij, virtutis, fidei: quæ cum antea tua sponte tibi excolenda duxisses, facilè pateris, ea nunc tanquam abs te debita requiri. Ita dies noctesq; es in literis totus, legendo, commentando, scribendo, id quod Græcè æquè & Latinè præclarè facis: atque adeò, ne quando, vt in inculto solo, & non subacto, inertis terræ fœtu non solùm quæ nullius vsus sunt, sed quæ mala & perniciosa profunduntur, sese ætatis vitia efferant, planè totum te ab otio vindicas. Cum autem cæteras artes colis, quæ sunt libero adolescente dignæ: tum ita versaris in eloquentiæ studijs, vt non modò tibi ea sint ornamento, sed fructus iam ex ijs suauissimi in nos redundent. Accedit autem ad hæc omnia, quo id faciliùs præstes, assidua in vestra ista nobili academia exercitatio: in qua tu quidem neminem habes qui tibi preferendus sit: qui tibi modò par videri possit, Laurentium fratrem minorem natu habes: quem puerum eximiæ spei, ob diuinam ingenij indolem, maiores natu homines tanquam ornamentum maximum patriæ futurum, fouendum sibi omni genere officij, studii, beneuolentiæ existimant. Quæ quidem cum me minimè fugerent, (fama enim mihi cognita, ne obscura esse possent, tuo in me merito fecisti) feci sanè lubens, vt cum Philippo fratri tuo optimo, atque ornatissimo adolescenti Ciceronis orationes quæ primo volumine continentur inscripsissem, clarum inprimis tuum nomen tua virtute futurum, earum inscriptione, quæ altero volumine habentur, ornandum mihi etiam augendúmque curarem. Nihil autem à me fieri posse elegantius tum arbitratus, quàm si tria orationum volumina, multis

meis

meis laboribus & vigiliis emendata, trium adoleſcentium fratrum nomine, quorum ſtudia, voluntates, concordes animi cùm in omni alio genere virtutis, tum in eloquentiæ ſtudio excolendo habentur, commendata in manus hominum prodirent. Erit hoc meæ voluntatis erga te, ſtudii, amoris monumentum (ſi magis quid effecerim, quàm quid voluerim, ſpectetur) minùs quidem illuſtre apud poſteros futurum: ſed ſi eſt voluntas magis, quàm res in omni munere ſpectanda, quanti apud alios futurum ſit, ipſe videto: maximum certè tibi (ita me iuuat de tua in me beneuolentia ſperare) ampliſſimúmque erit.

Vale. Datum Lugduni Calendis Ian.

M.D.LXVII.

M. FABII QVINTILIANI DE CICERONE IVDICIVM.

ORATORES verò vel præcipuè Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possunt; nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter apposuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, vt eum Demostheni comparem hoc tempore: neque enim attinet: cùm Demosthenem inprimis legendum, vel ediscendum potiùs putem. Quorum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique quæ sunt inuentionis. In eloquendo est aliqua diuersitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit astrictiùs, hic latiùs pugnat: ille acumine semper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adijci: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiseration (qui duo plurimum ad effectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos ciuitatis abstulerit: sed & nobis illa, quæ Attici mirantur, diuersa Latini sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt vtriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magna parte Ciceronem quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius, cum se totum ad imitatio-

nem

niem Gæcorum contuliſſet, effinxiſſe vim Demoſthenis, copiam Platonis, iucunditatem Iſocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantùm, ſed plurimas vel potiùs omnes [illegible] ſeipſo virtutes extulit, immortalis ingenij [illegible]ſſima vbertate. Non enim pluuias (ut ait Pindarus) aquas colligit, ſed viuo gurgite exundat, dono quodam prouidentiæ genitus, in quo totas vires ſuas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentiùs, mouere vehementiùs poteſt? Cui tanta vnquam iucunditas affuit? vt ipſa illa quæ extorquet, impetrare eum credas: & cum tranſuerſum vi ſua iudicem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi. Iam in omnibus quæ dicit, tanta auctoritas ineſt, vt diſſentire pudeat: nec aduocati ſtudium, ſed teſtis aut iudicis afferat fidem: cum interim hæc omnia, quæ vix ſingula quiſquam intentiſſima cura conſequi poſſet, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu eſt, oratio, præ ſe fert tamen fæliciſſimam facilitatem Quare non immeritò ab hominibus ætatis ſuæ regnare in iudicijs dictus eſt: apud poſteros verò id conſecutus, vt Cicero iam non hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus: hoc propoſitum nobis ſit exemplum. Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero valde placebit.

INDEX ORATIONVM SECVNDI VOLV-MINIS.

PRO

PRO LEGE MANILIA AD POPVLVM.

ORATIO XIII.

QVANQVAM mihi semper frequens conspectus vester multo iucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cum antea per ætatem nondum huius auctoritatem loci contingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putaui. Ita neque hic locus vacuus vnquam fuit ab iis qui vestram causam defenderent: & meus labor in priuatorum periculis castè integreq; versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi vsu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, & siquid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimùm, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum iure esse video, quòd in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi causa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiáque virtute. Huius autem orationis difficilius est exitum, quàm principium inuenire. Itaque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atq; vt inde oratio mea proficiscatur, vnde hæc omnis causa ducitur: Bellum

graue & periculosum vestris vectigalibus, atque sociis a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate & Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur, Equitibus Rom. honestissimis viris afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipub. periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc vestra prouincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum magnis rebus gestis ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: vnum ab omnibus sociis, & ciuibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti: eundem hunc vnum ab hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit videtis: nunc quid agendum sit considerate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim eiusmodi, quod maximè vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à maioribus cùm magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atq; amicorum, pro qua multa maiores vestri magna & grauia bella gesserunt: aguntur certissima populi Ro. vectigalia, & maxima, quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli * requiretis: aguntur bona multorum ciuium, quibus est & à vobis, & ab * imperatoribus reipub. consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque auidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ penitùs iam insedit, atq; inueterauit in populi Romani nomine: quòd is, qui vna die, tota Asia, tot in ciuitatibus, vno nuncio, atque vna literarum significatione ciues Rom. necandos, trucidandosque denotauit, non modò adhuc pœnam nullam suo dignam scelere suscepit: sed ab illo tempore annum iam tertium & vigesimum regnat: & ita regnat, vt se non Ponto, neque

que

que Cappadociæ latebris occultare velit, ſed emergere è patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt, in Aſiæ luce verſari. Etenim adhuc ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, vt ab illo inſignia victoriæ, non victoriam reportarint. Triumphauit L. Sulla, triumphauit L. Murena de Mithridate, duo fortiſſimi viri, ſummi imperatores: ſed ita triumpharunt, vt ille pulſus, ſuperatúſque regnaret. Verùntamen illis imperatoribus laus eſt tribuenda, quod egerunt; venia danda, quod reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Syllam in Italiam reſp. Murenam Sylla reuocauit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad obliuionem veteris belli, ſed ad comparationem noui contulit; qui poſteaquàm maximas ædificaſſet ornaſſétque claſſes, exercitúſque permagnos quibuſcunq; ex gentibus potuiſſet, comparaſſet, Boſphoranis finitimis ſuis bellum ferre ſimulaſſet: vſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus; vt cùm duobus in locis diſiunctiſſimis, maximéque diuerſis, vno conſilio, ab vnis hoſtium copiis bellum terra maríque gereretur, vos ancipiti contentione diſtracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hiſpanienſis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii diuino conſilio ac ſingulari virtute depulſum eſt. in altera parte ita res à L. Lucullo ſummo viro eſt adminiſtrata, vt initia illa geſtarum rerum magna atque præclara, non fœlicitati eius, ſed virtuti: hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, vt neq; vera laus ei detracta oratione noſtra, neque falſa affičta eſſe videatur. Sed pro veſtri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte quem vobis animum ſuſcipiendum putetis. Maiores veſtri ſæpe mercatoribus ac nauiculatoribus iniurioſiùs tractatis, bella geſſerunt: vos tot ciuium Rom. millibus, vno nuncio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quòd erant appellati ſuperbiùs, Corinthum patres veſtri totius Græciæ lumen

extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Rom. consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necauit? Illi libertatem ciuium Rom. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Rom. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, vt illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere: sic vobis turpissimum sit, illud quod accepistis, tueri & conseruare non posse. Quid, quòd salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Rom. atque amicus: imminent duo Reges toti Asiæ non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: ciuitates autem omnes, cuncta Asia, atq; Græcia vestrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cum præsertim vos alium miseritis, neque audent, neq; se id facere summo sine periculo posse arbitrantur: vident & sentiunt hoc idem quod & vos, vnum virũ esse, in quo summa sint omnia, & eum propè esse, quo etiam carent ægriùs: cuius aduentu ipso, atque nomine tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, vt se quoque sicut cæterarum prouinciarum socios dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atq; hoc etiam magis quàm cæteros, quòd eiusmodi in prouinciam homines cum imperio* misimus, vt etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum aduentus in vrbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsertim vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, vt ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. Quare si propter socios, nulla ipsi iniuria lacessiti maiores vestri * cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio conuenit iniuriis prouocatos, sociorum salutem vnà cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim cum de vestris maximis vectigalibus

galibus agatur. Nam cæterarum prouinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, vt iis ad ipsas prouincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est & fertilis, vt & vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis prouincia, Quirites, si belli vtilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solùm aduentus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiæ non longè absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit: tamën pecora relinquuntur, agricultura deseritur, *mercatorum nauigatio conquiescit: ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conseruari potest. quare sæpe totius anni fructus vno rumore periculi, atque vno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent atque exigunt, cùm duo reges cum maximis copiis propè adsint: cum vna excursio equitatus perbreui tempore totius anni vectigal auferre possit: cum publicani familias maximas quas in * salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos qui vobis fructuosi sunt conseruaueritis, non solùm (vt antè dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona ciuium Rom. pertinet: quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi, suas rationes & copias in illam prouinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia neruos esse reip. semper duximus, eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cęterorum ordinum rectè esse dicemus. Deindę cęteris ex ordinibus homines

naui & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, & suorũ in ea prouincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum ciuium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre, multorum ciuium calamitatem à reip. sciunctam esse non posse. Etenim illud primum parui refert vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem: deinde quod non eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id * certè calamitate docti, memoria retinere debemus. Nam tum cum in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus Romæ solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt vna in ciuitate multi rem atque fortunas amittere, vt non plures secum in eandem calamitatem trahant A quo periculo prohibete remp. & mihi credite id, quod ipsi videtis, hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret: ruere illa non possunt, vt hæc non eodem labefacta motu concidant. Quarè videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum ciuium cum rep. defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, vt sit gerendum: non esse ita magnum, vt sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, ne fortè à vobis quæ diligentissimè prouidenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, vt omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico eius aduentu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque instructas, esse deletas, vrbémque Asiæ clarissimam nobisque amicissimam Cyzicenorum *obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissimè: quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberauit: ab eodem

dem imperatore classem magnam & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam; magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas, patefactúmque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Rom. ex omni aditu clausus esset: Sinopem atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata, atque referta, cæterásque vrbes Ponti, & Cappadociæ permultas, vno aditu atq; aduentu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque auito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse; atq; hæc omnia saluis populi Rom. sociis, atque integris vectigalibus esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita reputo, vt hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum cum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites, non enim sine causa quæri videtur. primùm ex suo regno sic Mithridates profugit, vt ex eodem Ponto Medea illa quondam pofugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipauisse; vt eorum collectio dispersa, mœroque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarúmque rerum omnium, quas & à maioribus acceptas, & ipso bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit: hęc dum nostri colligunt omnia diligentiùs, rex ipse è manibus effugit. ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardauit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes rex Armenius excepit. diffidentémque rebus suis confirmauit, & afflictum erexit, perditumq; recreauit. cuius in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus iniectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque lacessendas bello, neque tentandas putauit. Erat etiam alia grauis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum

persuaserat.

peruaserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi causa, in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ, nouo quodam terrore ac metu concitabuntur. Noster autem exercitus, etsi vrbem ex Tigranis regno ceperat, & prælIis vsus erat secundis; tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commouebatur. Hic iam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, vt ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus, quam processus longior, quæreretur. Mithridates autem & suam manum iam confirmarat: & eorum, qui se ex eius regno collegerant, & magnis aduentitiis multorum regum & nationum copiis iuuabatur. Hoc iam ferè sic fieri solere accepimus, vt regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximéque eorum qui aut reges sunt, aut viuunt in regno; quòd regale iis nomen magnum & sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, vt eam posteaquam pulsus erat, terram vnquam attingeret: sed in exercitum vestrum clarum, atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco Quirites (sicut poetæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, vt eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, grauissimáque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro iussu coactus, quòd imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putauistis: partem militum, qui iam stipendiis confectis erant, dimisit; partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò; sed ea vos coniectura perspicitis. Quantum illud bellum futurum putetis, quod * coniungant reges potentissimi, renouent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, nouus imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu? Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat, vt de imperatore ad id

bellum

bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Vtinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, vt hæc vobis deliberatio difficilis esset, quem nam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum sit vnus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superauit, quę res est, quæ cuiusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore, quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior vnquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est: qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris: ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator: qui sæpius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertauit: plura bella gessit, quàm cæteri legerunt: plures prouincias confecit, quam alii concupiuerunt: cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, non triumphis est traducta. Quod deniq; genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Ciuile, Africanum, Transalpinum, Hispanienseq; mistum ex ciuitatibus, atque ex bellicocissimis nationibus, seruile, nauale * bellum: varia & diuersa genera & bellorum, & hostium, non solùm gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in vsu militari positam, quæ huius viri scientiam fugere possit. Iam verò virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio inueniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis nouum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in prouidendo: quæ tanta sunt in hoc vno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Testis est

Italia,

Italia, quam ille ipse victor L. Sylla huius virtute & consilio confessus est liberatam: testis est Sicilia, quam multis vndique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicauit: testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundauit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecione patefactum est: testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos prostratósque spexit: testis est iterum, & sæpius Italia, quæ e seruili bello tetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est: aduentu sublatum ac sepultum. testes verò iam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes: denique maria omnia, tum vniuersa, tum in singulis [illegible] omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, vt tutus esset, aut tam fuit abditus vt lateret: quis nauigauit, qui non se, aut mortis, aut seruitutis periculo committeret, cùm aut hieme, aut referto prædonum mari nauigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diuisum, atq; dispersum, quis vnquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus vno anno, aut omnibus annis ab vno imperatore confici posse? Quam prouinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas vrbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse? cum exercitus nostri Brundisio nunquam, nisi summa hieme, transmiserint. Quid, ad nos cum ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in prædonum potestatem peruenerint? Quid aut Colophonem, aut

Samum nobilissimas vrbes, innumerabilésque alias captas esse commemorem: cum vestros portus, atque eos portus quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis portum Caietę celeberrimum, atq; plenissimum nauium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem eius ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. querar? cum propter inspectantibus vobis, classis ea, cui Consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta, atq; oppressa est. Pro dii immortales! *tantámne vnius hominis incredibilis ac diuina virtus, tam breui tempore lucem afferre reipublicæ potuit, vt vos, qui modò ante ostium Tyberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prędonum nauem esse audiatis? Atque hæc qua celeritate gesta sint, quanquam videtis: tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim vnquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam breui tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter Cn. Pompeio duce belli impetus nauigauit? qui Siciliam adiit, Africam explorauit, in Sardiniam cum classe venit, nondum tempestiuo ad nauigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reipub. firmissimis præsidiis, classibúsque muniuit. Inde se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Gallia Cisalpina præsidiis ac nauibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnémque Græciam nauibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præsidiis adornauit: ipse autem, vt à Brundisio profectus est, vndequinquagessimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit: omnes qui vbique prædones fuerunt, partim capti, interfectique sunt, partim * vnius huius imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum vsque in Pamphiliam legatos, deprecatoresq; misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperauit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè, latéque dispersum, quo bello

omnes

omnes gentes ac nationes premebantur. Cn. Pompeius extrema hieme apparauit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit. Est hæc diuina atque incredibilis virtus imperatoris. quid cæteræ, quas paulo antè commemorare cœperam, quantæ atq; quàm multæ sunt? non enim solùm bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est, sed multæ sunt artes eximiæ, huius administræ, comitesque virtutis. Ac primùm quanta innocentia debent esse imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fide! quanta felicitate! quanto ingenio! quanta humanitate! quæ breuiter, qualia sint in Cn. Pompeio consideremus, summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese cognosci atq; intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu væneant centuriatus, atque vænierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de repub. cogitare, qui pecuniam ex ærario deprompt tam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem prouinciæ magistratibus diuiserit, aut propter auaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, vt agnoscere videamini qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino, quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc auaritiam imperatorum quantas calamitates, quocunq; ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros, atque oppida ciuium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis quid apud exteras nationes fieri existimetis. vtrùm plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium vrbes, an hibernis sociorum ciuitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui seipsum non continet, neq; seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices non vult. Hic miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerunt, vt non modò manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Iam verò quemadmodum milites hibernent quoti-

quotidie sermones ac literæ perferuntur, non modò vt sumptum faciat in militem, nemini vis affertur; sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. hiemis enim,non auaritiæ perfugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò cęteris in rebus quali sit temperantia, considerate. vnde illam tantam celeritatem,& tam incredibilem cursum * initio putatis; non enim illum eximia vis remigum,aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui noui tam celeriter in vltimas terras pertulerunt: sed hæ res,quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem: postremò signa,& tabulas, cæteráque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cęteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimauit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cœlo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia, quod iam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum videbatur. nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet; nunc intelligunt, non sine causa maiores suos tum, cùm hac temperantia magistratus habebamus, seruire populo Rom. quàm imperare aliis maluisse. Iam verò ita faciles aditus ad eum priuatorum, ita liberę querimoniæ de aliorum iniuriis esse dicuntur, vt is qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Iam quantum consilio, quantum dicendi grauitate, & copia valeat,in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem verò eius inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse iudicarint? Humanitate iam tanta est, vt difficile dictu sit vtrùm hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, di-

uno quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam auctoritas, multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet: certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit. vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hoste, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? cum sciamus homines in tantis rebus, vt aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliqua certa ratione commoueri. Quid igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestæ pares? de quo homine vos, id quòd maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara iudicia fecistis? An verò vllam vsquam esse oram tam desertam putatis, quò non illius diei fama peruaserit, cum uniuersus populus Rom. referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, vnum sibi ad commune gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum huius auctoritas valeat in bello: ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiorum exempla sumantur: qui quo die à vobis maritimo bello repositus est imperator, tanta repentè vilitas annonę ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, vnius spe & nomine, quantum vix ex summa vbertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Iam uerò accepta in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè inuitus admonui, cum socii pertimuissent, hostium opes animique creuissent, cum satis firmum præsidium prouincia non haberet: amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis diuinitùs Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Rom attulisset. Huius aduentus & Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit: & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardauit. & quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio atque exercitu socios & vectigalia conseruaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Agè verò, illa res quantam declaret eiusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem,

tem, quòd ex locis tam longinquis, támque diuersis, tam breui tempore omnes vnà huic se dediderunt? Quòd Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator, exercitusq́; esset, ad Cn. Pompeium in vltimas propè terras venerunt, eiq́; se omnes Cretensium ciuitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum vsque in Hispaniam misit? eúmque Pompeius legatum semper iudicauit: ij, quibus semper erat molestum ad eum potissimùm esse missum, speculatorem quàm legatum iudicare maluerunt. Potestis igitur iam cõstituere, Quirites, hanc auctoritatem multis posteà rebus gestis, magnisque vestris iudiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse, existimetis. Reliquum est, vt de felicitate, quam præstare de seipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus, sicut æquum est * homini de potestate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter fortunam sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas diuinitùs adiuncta fortuna. De huius autem hominis felicitate quo de nunc agimus, hac vtar moderatione dicendi, non vt in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed vt præterita meminisse, reliqua sperare videamur: ne aut inuisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaq́; non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ mariq́; quantâque felicitate gesserit: vt eius semper voluntatibus non modò ciues assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatésque obsecundarint. Hoc breuissimè dicam, neminem vnquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod vt illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causa, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cùm & bellum ita

necessarium sit, vt negligi non possit; ita magnum, vt accuratissimè sit administrandum: & cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datũ est, in rempub. conseruãdam, atque amplificandam conferatis? Quòd si Romæ Cn. Pompeius priuatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus: nunc cum ad ceteras summas vtilitates hæc quoque opportunitas adiungatur, vt in iis ipsis locis adsit, vt habeat exercitum, vt ab iis, qui habent, accipere statim possit; quid expectamus? aut cur non ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summa cum salute reipub. commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, reipub. & vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itémq; summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum & clarissimorum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in vno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? si vni omnia tribuenda sunt, vnum dignissimum esse Pompeium: sed ad vnum tamen omnia deferri non oportere. Obsoleuit iam ista oratio, re multò magis, quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium grauiter, ornatéque dixisti, cum is de vno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti. Quid tum, per deos immortales, si plus apud populum Rom. auctoritas tua, quàm ipsius populi Rom. salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium esse hoc videbatur,

 cum

cum populi Rom. legati, prætores, quæstorésq; capie-
bantur? cum ex omnibus prouinciis commeatu, & pri-
uato, & publico prohibebamur? cum ita clausa erant
nobis omnia maria vt neq; priuatam rem maritimam,
neque publicam iam obire possemus? Quæ ciuitas
antea vnquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis
latè quondam mare tenuisse dicitur: non Carthagi-
niensium, qui permultum classe, maritimísq; rebus va-
luersit: non Rhodiorum, quorum vsque ad nostram me-
moriam disciplina naualis, & gloria remansit, quæ ci-
uitas antea vnquam tam tenuis, quæ tam parua insula
fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem
regionis, atque oræ maritimę per se ipsa defenderet? At
herclè, aliquot annos continuos ante legem Gabini-
am ille populus Rom. cuius vsq; ad nostram memori-
am nomen inuictum naualibus pugnis permanserat,
magna ac multo maxima parte non modò vtilitatis,
sed dignitatis, atque imperii caruit. Nos, quorum ma-
iores Antiochum regem classe, Persenq; superarunt,
omnibúsque naualibus pugnis Carthaginienses, ho-
mines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissi-
mósque vicerunt: ii nullo in loco iam prædonibus,
pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non
modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios
in vltimis oris auctoritate nostri imperii saluos præ-
stare poteramus, tum, cum insula Delos tam procul à
nobis in Aegæo mari posita, quò omnes vndique cum
mercibus, atque oneribus commeabant, referta di-
uitiis, parua, sine muro nihil timebat: iidem non modò
prouinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus
nostris, sed etiam Appia iam via carebamus? & his
temporibus non pudebat magistratus populi Rom. in
hunc ipsum locum ascendere: cum eum vobis maio-
res vestri exuuiis nauticis, & classium spoliis ornatum
reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, popu-
lus Rom. & cæteros, qui erant in eadem sententia di-
cere existimauit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in sa-
lute communi idem populus Rom. dolori suo maluit,
quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaque vna
lex, vnus vir, vnus annus, non modò nos illa miseria,
ac turpitudine liberauit: sed etiam effecit, vt ali-

quando verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus terrà, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio, dicam, anne Pompeio, an vtrique (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac postulanti. Vtrùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est qui impetret? cum cæteri ad expilandos socios, diripiendasque prouincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cuius lege salus, ac dignitas populo Rom. atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ eius imperatoris atque eius exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus? an C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cœlius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cum tribuni pleb. fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo iure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatum relaturos: qui si dubitabunt, aut grauabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quò minùs fretus vobis, vestrum ius, beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam: de qua (vt arbitror) isti ipsi qui minantur, etiam atque etiam quid id liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, vnus A. Gabinius belli maritimi, rerumq; gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribetur: propterea quòd alter vni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit: alter delatum, susceptumque confecit. Reliquum est, vt de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur: qui cùm ex vobis quæreret, si in vno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cùm omnes propè vna voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, vt nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non, & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit: sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd quo minùs certa est hominum, ac minùs diuturna vita, hoc magis

respub.

respub. dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute. At enim nihil noui fiat contra exempla, atque instituta maiorum. Non dico hoc loco maiores nostros semper in pace consuetudini, in bello vtilitati paruisse; semper ad nouos casus temporum, nouorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense ab vno imperatore esse confecta: duas vrbes potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribúsque vestris esse visum, vt in vno C. Mario spes imperii poneretur, vt idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Teutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo noui constitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint noua, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid tam nouum, quàm adolescentulum priuatum, exercitum difficili reip. tempore conficere? confecit. huic præesse? præfuit. rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem quàm homini peradolescenti, cuius à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari; Siciliam permitti, atq; Africam, bellúmque in ea administrandum? Fuit in his prouinciis singulari innocentia, grauitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportauit. Quid verò tam inauditum quàm equitem Rom. triumphare? at eam quoque rem populus Rom. non modò vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quàm vt, cum duo consules clarissimi, fortissimique essent, eques Rom. ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset non nemo in senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem priuatum pro consule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere. Tanta in eo reipub. bene gerendæ spes constituebatur, vt duorum consulum munus vnius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare quàm vt ex senatusconsulto legibus solutus, consul antè fieret, quàm vllum alium magistratum per leges capere licuisset? quid

tam incredibile, quàm vt iterum eques Rom. ex sc. triumpharet? quæ in omnibus hominibus noua post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc vno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam noua, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo atque à cæterorum eiusdem dignitatis amplissimorum hominū auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam semper esse: vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populique Rom. auctoritatem improbari: præsertim cum iam suo iure populus Rom. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere; propterea quòd istis reclamantibus, vos vnum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temerè fecistis, & reipub parùm consuluistis, rectè isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in repub. vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis; aliquando isti principes, & sibi, & cæteris, populi Romani vniuersi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum ita versari vestrū imperatorem, vt nihil aliud, quàm de hoste ac de laude cogitet; deinde, etiam si qui sunt pudore, ac temperantia moderatiores; tamen eos esse tales propter multitudinem cupidorum hominum, nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus, apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam ciuitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? vrbes iam locupletes, ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coràm * cum Q. Catullo & Q. Hortensio disputarem summis, & clarissimis viris. Nouerunt enim

ſociorum vulnera; vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putetis: an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? Quæ ciuitas eſt in Aſia, quæ non modò vnius imperatoris, aut legati, ſed vnius tribuni militum animos, ac ſpiritus capere poſſit? Quare etiam ſi quem habetis, qui collatis ſignis exercitus regios ſuperare poſſe videatur: tamen niſi erit idem, qui ſe à pecuniis ſociorum, qui ab eorum coniugibus ac liberis, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere poſſit: non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum, regiumque mittatur. Ecquam putatis ciuitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſiuit. videbat * enim populum Rom. non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque eos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi vt detrimentis accipiendis maiore affici turpitudine videremur. Nunc qua cupiditate homines in prouincias, quibus iacturis, quibus conditionibus proficiſcantur, ignorant videlicet iſti qui ad vnum deferenda eſſe omnia non arbitrantur. quaſi verò Cn. Pompeium non cùm ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum eſſe videamus. Quare nolite dubitare quin huic vni credatis omnia, qui inter annos tot vnus inuentus ſit, quem ſocii in vrbes ſuas cum exercitu veniſſe, gaudeant. Quòd ſi auctoritatibus hanc cauſam, Quirites confirmandam putatis, eſt vobis auctor vir bellorum omnium, maximarum rerum peritiſſimus P. Seruilius: cuius tantæ res geſtæ terra marique extiterunt, vt cum de bello deliberetis, auctor vobis grauior eſſe nemo debeat: eſt C. Curio ſummis veſtris beneficiis maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio, & prudentia præditus: Cn. Lentulus in quo omnes pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummam grauitatem eſſe cognoſcitis: eſt C. Caſſius integritate, virtute, conſtantia ſingulari. Quare videte num horum auctoritatibus, illorum orationi qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur.

Quæ cum ita sint C. Manili, primùm istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimeq; comprobo; deinde te hortor vt auctore populo Rom. maneas in sententia, neue cuiusquam vim, aut minas pertimescas. Primùm in te satis esse animi, constantiæque arbitror: deinde cùm tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus, quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? ego autem quicquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii; quicquid hoc beneficio populi Rom. atque hac potestate prætoria; quid quid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Rom. polliceor & defero: testorque omnes deos, & eos maximè qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempub. adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, neque quò Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quò mihi ex cuiusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adiumenta honoribus quæram: propterea quòd pericula facile, vt hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus: honores autem neque ab vno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo: tantúmque abest, vt aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, vt multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas, intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem prouinciarum atque sociorum meis omnibus commodis, & rationibus præferre oportere.

PRO A. CLVENTIO *HABITO.

ORATIO XIIII.

NIMADVERTI, iudices, omnem accusatoris orationem, in duas diuisam esse partes: quarum altera mihi niti, & magnoperè confidere videbatur inuidia iam inueterata iudicii Iuniani: altera tantummodò consuetudinis causa timidè, & diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re, lege est hæc questio constituta. Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem inuidiæ, & criminum sic in defensione seruare, vt omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. Sed cum considero quomodo mihi in vtraque re sit elaborandum, altera pars ea, quæ propria est iudicii vestri, & legitimæ veneficii quæstionis, mihi breuis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à iudicio remota est, quæ concionibus seditiosè concitatis accommodatior est, quàm tranquillis, moderatisque iudiciis, prospicio quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris sit habitura. sed in hac tanta difficultate, illa me res tamen iudices, consolatur, quòd vos de criminibus sic audire consueuistis, vt eorum omnem dissolutionem ab oratore quæratis: vt non existimetis plus vos ad salutem reo largiri oportere, quàm quantum defensor purgandis criminibus consequi, & dicendo probare potuerit. De inuidia autem sic inter vos disceptare debetis, vt non quid dicatur à nobis, sed quid oporteat dici, consideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in inuidia, causa communis. Quamobrem alteram partem causæ sic agemus, vt vos doceamus: alteram sic, vt oremus. in altera diligentia vestra nobis adiungenda est: in altera fides imploranda nemo est enim qui inuidiæ sine vestro, ac sine talium virorum subsidio possit resistere. equidem quod ad me attinet, quò me vertam nescio. Negem fuisse illam infamiam iudicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? iactatam in iudiciis?

commemoratam in ſenatu? euellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitùs inſitam? tam vetuſtam? Non eſt noſtri ingenii: veſtri auxilii eſt iudices, huius innocentiæ ſic in hac calamitoſa fama, quaſi in aliqua pernicioſiſſima flamma atque in communi incendio ſubuenire. Etenim ſicut aliis in locis parum firmamenti, & parum virium * veritas habet: ſic in hoc loco falſa inuidia imbecilla eſſe debet. Dominetur in concionibus: iaceat in iudiciis: valeat in opinionibus, ac ſermonibus imperatorum: ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus: ſpatio interpoſito, & cauſa cognita, conſeneſcat. denique illa definitio iudiciorum æquorum, quæ nobis à maioribus tradita eſt, retineatur: vt in iudiciis, & ſine inuidia culpa plectatur, & ſine culpa inuidia ponatur. Quamobrem à vobis, iudices, antequam de ipſa cauſa dicere incipio, hæc poſtulo: primùm id, quod æquiſſimum eſt, vt ne quid huc præiudicati afferatis. Etenim non modò auctoritatem, ſed etiam nomen iudicum amittemus, niſi hîc ex ipſis cauſis iudicabimus, ac ſi ad cauſas iudicia iam facta domo deferemus. Deinde ſi quam opinionem iam veſtris mentibus comprehendiſtis, ſi eam ratio conuellet, ſi ratio labefactabit, ſi denique veritas extorquebit, ne repugnetis, eamq́ue animis veſtris aut libentibus, aut æquis remittatis: tum autem, cum ego vna quaque de re dicam, & diluam, ne ipſi quæ contraria ſunt, taciti cogitationi veſtræ ſubiiciatis: ſed ad extremum expectetis, & me meum dicendi ordinem ſeruare patiamini: cum peroraro, tum ſi quid erit præteritum, à me requiratis. Ego me, iudices, ad eam cauſam accedere, quæ iam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipſa opinione hominum tacita propè conuicta, atque damnata ſit, facilè intelligo. Sed ſi quis mihi deus veſtram ad me audiendum beneuolentiam conciliarit, efficiam profectò, vt intelligatis, nihil eſſe homini tam timendum, quàm inuidiam: nihil innocenti ſuſcepta inuidia, tam optandum, quàm æquum iudicium: quòd in hoc vno denique falſæ infamiæ finis aliquis, atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me ſpes tenet, ſi ea, quæ ſunt in cauſa, ex-

plicare,

plicare, atque omnia dicendo consequi potuero: hunc locum, consessumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidolosum fore putauerunt, eum tandem eius fortunæ miseræ multumque iactatæ portum, ac perfugium futurum. Tametsi permulta sunt, quæ mihi antequàm de causa dicam, de communibus inuidiæ periculis dicenda esse videantur: tamen ne diutiùs oratione mea suspensa expectatio vestra teneatur, aggrediar ad crimen, cum illa deprecatione, iudices, qua mihi sæpius vtendum esse intelligo, sic vt me audiatis, quasi hoc tempore hæc causa primùm dicatur, sicuti dicitur: non quasi sæpe iam dicta, & nunquam probata sit. Hodierno enim die primùm veteris istius criminis diluendi potestas est data: ante hoc tempus error in hac causa, atque inuidia versata est. Quamobrem dum multorum annorum accusationi breuiter, dilucideq; respondeo, quæso vt me, iudices, sicuti facere instituistis, benignè attenteque audiatis. Corrupisse dicitur A. Cluentius iudicium pecunia, quò inimicum suum innocentem Statium Albium condemnaret. Ostendam, iudices, primum quoniam caput illius atrocitatis atque inuidiæ fuit, innocentem pecunia circumuentum, neminem vnquam maioribus criminibus, grauioribus testibus esse in iudicium vocatum: deinde ea de eo præiudicia esse facta ab ipsis iudicibus, à quibus condemnatus est, vt non modò ab iisdem, sed ne ab aliis quidem vllis absolui vllo modo posset. Cum hæc docuero, tum illud ostendam, quod maximè requiri intelligo, iudicium illud pecunia esse tentatum non à Cluentio, sed contra Cluentium: faciamq; vt intelligatis, in tota illa causa, quid res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid inuidia conflarit. Primum igitur illud est, ex quo intelligi possit, debuisse Cluentium magnoperè causæ confidere, quòd certissimis criminibus, & testibus fretus ad accusandum descenderit. Hoc loco faciendum mihi, iudices, est, vt vobis breuiter illa, quibus Albius condemnatus est, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, vt me inuitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide atq; officio defensionis. Etenim tibi si in præsentia satisfacere non potuero: tamen multæ mihi ad satisfaciendum

dum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satisfaciendi potestas non erit. simul & illud quis est qui dubitare debeat, contra damnatum,& mortuum,pro incolumi, & viuo dicere? cum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum iam abstulerit:mors verò etiam doloris:huic autem,pro quo dicitur, nihil possit offensionis accedere sine acerbissimo animi sensu,ac dolore, & sine summo dedecore vitæ,ac turpitudine. Atque vt intelligatis, Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum,sed nefariis iniuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detulisse:paulo longiùs exordium rei demonstrandæ repetam: quod quæso, iudices, ne molestè patiamini. Principiis enim cognitis, multò faciliùs extrema intelligetis. A. Cluentius Habitus fuit pater huiusce, iudices, homo non solùm municipii Larinatis, ex quo erat,sed etiam regionis illius & vicinitatis virtute, existimatione, nobilitate facilè princeps. Is cum esset mortuus, Sulla & Pompeio coss. reliquit hunc annos 15. natum,grandem autem, & nubilem filiam, quæ breui tempore post patris mortem nupsit A. Aurio Melino consobrino suo,adolescenti in primis, vt tum habebatur inter suos & honesto, & nobili. cum essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè est exorta mulieris importunæ nefaria libido, non solùm dedecore, verumetiam scelere * coniuncta. Nam Sassia mater huius Habiti (mater enim à me + nominis causa, tametsi in hunc hostili odio & crudelitate est, mater inquam appellabitur: neque vnquam illa ita de suo scelere, & immanitate audiet, vt naturæ nomen amittat, quo enim est ipsum nomen amantius, indulgentiusque maternum, hoc illius matris, quæ multos iam annos,& nunc cum maximè filium interfectum cupit, singulare scelus maiore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur mater Habiti, Melini illius adolescentis generi sui, contrà quàm fas erat, amore capta, primò neque id ipsum diu,quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri libidine, vt eam non pu-

dor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror, à cupiditate reuocaret. Animum adolescentis nondum consilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi ac deliniri potest. Filia, quæ non solùm illo communi dolore muliebri in eiusmodi viri iniuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, cęteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat, in huius amantissimi sui fratris manibus, & gremio, mœrore, & lacrymis consenescebat. Ecce autem subitum diuortium, quod solatium malorum omnium fore videbatur. Discedit à Melino Cluentia, vt in tantis iniuriis, non inuita: vt à viro, non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater palàm exultare lætitia, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutiùs suspicionibus obscuris lædi famam suam noluit. lectum illum genialem, quem biennio antè filiæ suæ nubenti strauerat, in eadem domo sibi ornari, & sterni, expulsa, atque exturbata filia, iubet. Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium. O mulieris scelus incredibile, & præter hanc vnam in omni vita inauditum! ô libidinem effrœnatam, & indomitam! ô audaciem singularem! non timuisse, si minùs vim deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem, facesque illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipsos superiorum testes nuptiarum? perfregit, ac prostrauit omnia cupiditate ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tulit hoc commune dedecus iam familiæ, cognationis, nominis grauiter filius. augebatur autem eius molestia quotidianis querimoniis, & assiduo fletu sororis. statuit tamen nihil sibi in tantis iniuriis, ac tanto scelere matris grauius faciendum, quàm vt illa matre ne vteretur. ne, quam videre sine summo animi dolore non poterat, ea si matre vteretur, non solùm videre, sed etiam probare suo iudicio putaretur. Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audiuistis. pertinuisse hoc ad causam, tunc cum reliqua cognoueritis, intelligetis.

ligetis.

ligetis. Nam illud me non prætetit, cuiusmodicumq; mater sit, tamen in iudicio filii, de turpitudine parentis dici vix oportere. Non essem ad vllam causam idoneus, iudices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum, atque infixum est, id ego cum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modò reticere homines parentum iniurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea quæ ferri possunt, ferenda: quæ taceri, tacenda esse arbitror. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius: nullum periculum mortis adiit: nihil mali timuit, quod non totum à matre esset conflatum, & perfectum. Quæ hoc tempore sileret omnia, atque ea, si obliuione non posset, tamen taciturnitate sua, tecta esse pateretur. Sed ea verò sic agit, vt prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum iudicium, hoc periculum, illa accusatio, omnis testium copia, quæ futura est, à matre initio est adornata, à matre hoc tempore instruitur, atque omnibus eius opibus, & copiis comparatur. ipsa denique nuper Larino huius opprimendi causa Romam aduolauit. præstò est mulier audax, pecuniosa, crudelis: instruit accusatores: instruit testes: squalore huius & sordibus lætatur: exitium exoptat, sanguinem suum profundere omnem cupit, dum modò profusum huius antè videat. Hæc nisi omnia perspexeritis in causa, temerè à nobis illam appellari putatote: sin autem erunt & aperta, & nefaria, Cluentio ignoscere debetis, quòd hæc à me dici patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem. Nunc iam summatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit: vt & constantiam A. Cluentii, & rationem accusationis perspicere possitis. Ac primùm causa accusandi quæ fuerit ostendam: vt id ipsum A. Cluentium vi & necessitate coactum fecisse videatis. Cum manifestò venenum deprehendisset quod vir matris Oppianicus ei parauisset, & res non coniectura, sed oculis ac manibus teneretur, neque in causa vlla dubitatio posset esse: accusauit Oppianicum, quàm constanter, & quàm diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, nisi

vel propositum vitæ periculum, & quotidianas capitis insidias hac vna ratione vitaret. Atque, vt intelligatis his accusatum esse criminibus Oppianicum, vt neque accusator timere, neque reus sperare debuerit: pauca vobis illius iudicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrûm mirabitur, illum diffidentem rebus suis ad Stalenum, atque ad pecuniam confugisse. Larinas quædam fuit Dinea, socrus Oppianici, quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magium, filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergii senatoris, eius, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit in ergastulo. Numerius autem Aurius frater mortuus est, hæredemque Cn. Magium fratrem suum reliquit. posteà Magia vxor Oppianici mortua est postremò vnus qui reliquus erat Dineæ filius, Cn. Magius est mortuus. Is fecit hæredem illum adolescentem Oppianicum sororis suæ filium, eumque partiri cum Dinea matre iussit. Interim venit index ad Dineam neque obscurus, neque incertus, qui nunciaret ei, filium eius M. Aurium viuere, & in agro Gallico esse in seruitute. Mulier amissis liberis, cum vnius filii recuperandi spes esset ostentata, omnes suos propinquos, filiique sui necessarios conuocauit, & ab iis flens petiuit, vt negotium susciperent, adolescentem inuestigarent: sibi restituerent eum filium, quem tantùm vnum ex multis Fortuna reliquum esse voluisset. Hæc cum agere instituisset, oppressa morbo est. itaque testamentum fecit eiusmodi, vt illi filio * H S. C C C C L I I I. millia legaret: hæredem institueret eundem illum Oppianicum nepotem suum. Atque his diebus paucis est mortua. Propinqui tamen illi, quemadmodum viua Dinea instituerant, ita mortua illa, ad inuestigandum Aurium cum eodem isto indice in agrum Gallicum profecti sunt. Interim Oppianicus, vt erat, sicuti multis ex rebus reperietis, singulari scelere, & audacia, per quendam Gallicanum familiarem suum, primùm, illum indicem pecunia corrupit: deinde ipsum Aurium non magna iactura facta, tollendum, interficiendúmque curauit. Illi autem qui erant ad propinquum inuestigandum

gandum, & recuperandum profecti, literas Larinum ad Aurios illius adolescentis propinquos suosque necessarios mittunt: sibi difficilem esse inuestigandi rationem, quòd intelligerint iudicem ab Oppianico esse corruptum. Quas literas A. Aurius vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro palàm, multis audientibus, cum adesset Oppianicus, recitat, & clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur. Interim breui tempore, illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum reuertuntur. interfectum esse M. Aurium renunciant. Animi non solùm propinquorum, sed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, & illius adolescentis misericordia commouentur. Itaque cum A. Aurius, qui antea denunciarat, clamore hominem ac minis insequi cœpisset, Larino profugit, & se in castra clarissimi viri Q. Metelli contulit. Post illam fugam, & sceleris, & conscientiæ testem, nunquã se iudiciis, nunquam legibus, nunquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Sullæ vim atque victoriam, Larinum in summo timore omnium cum armatis aduolauit. Quatuor viros, quos municipes fecerant, sustulit: se à Sulla, & alios præterea tres factos esse dixit, & ab eodem sibi esse imperatum, vt Aurium illũ qui sibi delationẽ nominis, & capitis periculum ostentarat, & alterum Aurium, & eius C. filium, & Sext. Vibium, quo sequestre in illo iudice corrumpendo dicebatur esse vsus, proscribendos, interficiendosque curaret. itaque illis crudelissimè interfectis, non mediocri ab eo cæteri proscriptionis, & mortis metu terrebantur. His rebus in causa, iudicioque patefactis, quis est qui illum absolui potuisse arbitraretur? Atque hæc parua sunt: cognoscite reliqua: vt non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquandiu incolumem fuisse miremini. Primùm videte hominis audaciam. Sassiam in matrimonium ducere, Habiti matrem, illam, cuius virum A. Aurium occiderat, concupiuit vtrùm impudentior hic, qui postulet, an crudelior illa, si nubat, difficile dictu est, sed tamen vtriusque humanitatem, constantiamque cognoscite. Petit Oppianicus vt sibi Sassia nubat, & id

id magnoperè contendit. illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non deniq; illam Oppianici * domum viri sui sanguine redundantem reformidat: sed quòd haberet tres ille filios, idcirco se ab his nuptiis abhorrere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupiuisset, domo sibi quærendum remedium existimauit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. Nam cum haberet ex Nouia infantem filium, alter autem eius filius Pappia natus, Theani Appuli, quod abest à Larino decem & octo millia passuum, apud matrem educaretur: * accersit subitò sine causa puerum Theano: quod facere, nisi ludis publicis, aut festis diebus, anteà non solebat. Mater nihil mali misera suspicans, mittit. Ille se Tarentum proficisci cum simulasset, eo ipso die puer, cùm hora vndecima in publico valens visus esset, ante noctem mortuus, & postridiè antequam luceret, combustus est. Atque hunc tantum mœrorem matri priùs hominum rumor, quàm quisquam ex Oppianici familia renunciauit. Illa cùm vno tempore audisset sibi non solùm filium, sed etiam exsequiarum munus ereptum, Larinum confestim exanimata venit, & ibi de integro funus iam sepulto filio fecit. Dies nondum decem intercesserant, cum ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuò Sassia lætanti iam animo, & spe optima confirmata: nec mirum; quæ se non nuptialibus donis, sed filiorum funeribus delinitam videret. Itaque quòd cæteri propter liberos pecuniæ cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere iucundum esse duxit. Sentio, iudices, vos pro vestra humanitate his tantis sceleribus breuiter à me demonstratis vehementer esse commotos. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam iudicandum? Vos auditis de eo, in quem iudices non estis: de eo, quem non videtis: de eo quem odisse iam potestis: de eo, qui & naturæ, & legibus satisfecit: quem leges exilio natura morte multauit: auditis non ab inimico, auditis sine testibus, auditis, cum ea, quæ copiosissimè dici possunt, breuiter à me strictimque dicuntur. Illi audiebant de

co,

eo, de quo iurati sententias ferre debebant: de eo, cuius præsentiæ nefarium, & conscelcratum vultum intuebantur: de eo quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant: audiebant ab accusatoribus, audiebant verba multorum testium, audiebant cum vnaquaque de re à P. Canutio homine eloquentissimo grauiter, & diu diceretur. Et est quisquam qui, cum hæc cognouerit, suspicari possit Oppianicum iudicio oppressum, circumuentum esse innocentem? Aceruatim iam reliqua, iudices dicam, vt ad ea quæ propria huius causæ, & adiunctiora sunt perueniam. Vos quæso memoria teneatis, non mihi hoc esse propositum, vt accusem Oppianicum mortuum; sed cum hoc persuadere vobis velim, iudicium ab hoc non esse corruptum, hoc vti initio ac fundamento defensionis: Oppianicum hominem sceleratissimum, & nocentissimum esse damnatum: qui vxori suæ Cluentiæ, quæ amita huius Habiti fuit, cum ipse poculum dedisset, subitò illa in media potione exclamauit, se maximo cum dolore mori: nec diutiùs vixit, quàm locuta est. nam in ipso sermone hoc, & vociferatione mortua est. & ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia præterea, quæ solent esse indicia, & vestigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt, eodemque veneno C. Oppianicum fratrem necauit, neque est hoc satis. tametsi in ipso fraterno parricidio nullum scelus prætermissum videtur, tamen vt ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus antè muniuit. Nam cum esset grauida Auria fratris vxor, & iam appropinquare partus videretur, mulierem veneno interfecit, vt vnà, illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. postea fratrem aggressus est: qui serò, iam exhausto illo poculo mortis, cùm & de suo, & de vxoris interitu clamaret, testamentumque mutare cuperet, in ipsa significatione huius voluntatis est mortuus. ita mulierem, ne partu eius ab hæreditate fraterna excluderetur, necauit: fratris autem liberos priùs vita priuauit, quàm illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt: vt omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse, cuius ab audacia fratris libe-

ros ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset. Memoria teneo Milesiam quandam mulierem, cum essem in Asia, quòd ab hæredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam ; neque iniuria, quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, hæredem familiæ, designatum reip. ciuem sustulisset. Quanto est Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus ? siquidem illa, cùm suo corpori vim attulisset, seipsam cruciauit : hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem, atque cruciatum. Cæteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse : Oppianicus inuentus est, qui in vno corpore plures necaret. Itaque cum hanc eius consuetudinem, audaciamque cognosceret auunculus illius adolescentis Oppianici, Cn. Magius, isque graui morbo affectus esset, hæredem illum sororis suæ filium faceret : amicis adhibitis, præsente matre sua Dinea, vxorem suam interrogauit essetne prægnans : quæ cùm se esse respondisset, ab ea petiuit, vt se mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, vt id quod conceperat seruaret, vt saluum parere posset ; itaque ei testamento legat grandem pecuniam à filio, si qui natus esset : ab secundo hærede nihil legat. Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis : quid iudicarit, obscurum non est. Nam cum eius filium faceret hæredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoscite vt illum Magium intelligatis longè animo prospexisse morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat à filio, si qui natus esset, eam præsentem Oppianicus non debitam mulieri soluit: si hæc solutio legatorum, & non merces abortionis appellanda est. Quo illa pretio accepto, multisque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in aluo commendatam à viro continebat, victa auaritia, sceleri Oppianici vendidit. Nihil posse iam ad hanc improbitatem addi videtur, attendite exitum. quæ mulier obtestatione viri decem illis mensibus ne domum quidem vllam, nisi socrus suæ nosse debuit, hoc quin-

to

to mense, post viri mortem, ipsi Oppianico nupsit. quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt; erant enim non matrimonii dignitate, sed sceleris societate coniunctæ. Quid illa cædes Asinii Larinatis, adolescentis pecuniosi, quàm clara, * tum recenti re fuit? quàm omnium sermone celebrata? Fuit Aiulius quidam Larinas perdita nequitia, & summa egestate, arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodata: qui vt se blanditiis, & assentationibus in Asinii consuetudinem penitùs immersit, Oppianicus continuò sperare cœpit, hoc se Aiulio tanquam aliquâ machina admota, capere Asinii adolescentiam, & fortunas eius patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est, res translata Romam: iniri enim id consilium faciliùs in solitudine, perfici rem eiusmodi commodiùs in turba posse arbitrati sunt. Asinius cum Aiulio Romam est profectus: hos vestigiis Oppianicus consecutus est. Iam vt Romæ vixerint, quibus conuiuiis, quibus flagitiis, quantis & quàm profusis sumptibus, non modò conscio, sed etiam conuiua, & adiutore Oppianico, longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum huius assimulatæ familiaritatis cognoscite. Cum esset adolescens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, & ibi diem posterum commoraretur, Aiulius, vt erat constitutum, simulat se ægrotare, & testamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Asinium, neque Aiulium nossent, adducit, & illum Asinium appellat: ipse testamento Asinii nomine obsignato, discedit: Aiulius illico conualescit. Asinius autem breui illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus, occiditur. Qui cum vnum iam, & alterum diem desideratur, neque in iis locis, vbi ex consuetudine quærebatur, inueniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se, & suos, amicos testamentum eius obsignasse: liberti Asinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo postremùm Asinius visus erat, Aiulium cum eo fuisse, & à multis visum esse constabat, in eum inuadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumuir, constituunt. Atque ille continuò nullo
teste,

teste, nullo iudice, recentis maleficii conscientia perterritus, omnia, vt à me paulò antè dicta sunt, exponit; Asiniumq; ab se, consilio Oppianici interfectum fatetur. Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index Aiulius ex altera parte coràm tenetur. Hic iam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. Non ille honorem à pueritia, non studia virtutis, non vllam existimationis bonæ fructum unquam cogitarat, sed ex petulanti, atque improbo scurra, in discordiis ciuitatis ad eam columnam, ad quam multorum sæpe conuiciis perductus erat, tum suffragiis populi peruenerat. Itaque rem cum Oppianico transigit: pecuniam ab eo accepit: causam & susceptam, & manifestam relinquit. Ac tum in Oppianici causa, crimen hoc Asinianum cùm testibus multis, tum verò iudicio Aiulii probabatur. in quo inter allegatos Oppianici nomen primum esse constabat eius, quem vos miserum atque innocentem falso iudicio circumuentum esse dicitis. Quid? auiam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es hæres, pater tuus non manifestò necauit? ad quam cum adduxisset medicum illum suum iam cognitum, & sæpe victorem, per quem interfecerat plurimos, mulier exclamat, se ab eo nullo modo velle curari, quo curanti suos omnes perdidisset. Tum repentè Anconitanum quendam L. Clodium pharmacopolam, circumforaneum, qui casu tum Larinum venisset, aggreditur, & cum eo HS. quadringentis, id quod ipsius tabulis tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simulatque introductus est, rem conficit: prima potione mulierem sustulit: neque postea Larini punctum est temporis commoratus. Eadem hac Dinea testamentum faciente, cum tabulas prehendisset Oppianicus, qui gener eius fuisset, digito legata deleuit: & cum id multis locis fecisset, post mortem eius, ne lituris coargui posset, testamentum in alias tabulas transcriptum signis adulterinis obsignauit. Multa prætereo consultò; etenim vereor, ne hæc ipsa nimiùm multa esse videantur: vos tamen cum similem sui fuisse in cæteris vitæ partibus existimare debetis. Illum tabulas publicas Larini censorias corrupisse, decuriones

ones vniuersi iudicauerunt: cum illo iam nemo rationem, nemo rem vllam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis, affinibus, tutorem vnquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu, nemo congressione, nemo sermone, nemo conuiuio dignum iudicabat: omnes aspernabantur, omnes abhorrebant, omnes vt aliquam immanem ac perniciosam bestiam, pestemque fugiebant. Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, nunquam accusasset Habitus, iudices, si id prætermittere saluo capite sue, potuisset. Erat huic inimicus Oppianicus: erat: sed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infesta mater: attamen mater: postremò nihil tam remotum ab accusatione, quàm Cluentius & natura, & voluntate, instituta ratione vitæ. Sed cum esset hæc illi proposita conditio, vt aut iustè, pieque accusaret, aut acerbè, indigneque moreretur: accusare quoquo modo posset, quam illo modo emori, maluit. Atque vt hæc ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifestò compertum, atque deprehensum: ex quo simul vtrumque, & huic accusare, & illum condemnari necesse fuisse intelligetis. Martiales quidam Larini appellabantur ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibusque Larinatium consecrati; quorum cum satis magnus numerus esset, cumque item, vt in Sicilia permulti Venerei sunt, sic illi Larini in Martis familia numerarentur: repentè Oppianicus eos omnes liberos esse, ciuesque Romanos cœpit defendere. Grauiter id decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt, itaque ab Habito petiuerunt, vt eam causam susciperet publiceque defenderet. Habitus cùm se ab omni eiusmodi negotio remouisset: tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo quòd se non solùm suis commodis, sed etiam suorum municipum cæterorumque necessariorum natum esse arbitrabatur: tantæ voluntati vniuersorum Larinatium deesse noluit. suscepta causa, Romamque delata, magnæ quotidie contentiones inter Habitum, & Oppianicum, ex vtriusque studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani, acerbaq; natura Oppianicus: incendebat eius amentiam infesta, atque inimica

inimica filio mater Habiti. magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc à causa Martialium dimouere. Suberat etiam alia causa maior, quæ Oppianici hominis auarissimi, atque audacissimi mentem maximè commouebat. Nam Habitus vsque ad illius iudicii tempus, nullum testamentum vnquam fecerat. neque enim legare eiusmodi matri poterat in animum inducere, neque testamento nomen omnino prætermittere parentis. Id cum Oppianicus sciret, (neque enim erat obscurum) intelligebat, Habito mortuo, bona eius omnia ad matrem esse ventura: quæ ab sese postea aucta pecunia, maiore præmio, orbata filio, minore periculo necaretur. Itaque his rebus incensus, qua ratione Habitum veneno tollere conatus sit, cognoscite. C. & L. Fabricii fratres gemini fuerunt ex municipio Alettinatre, homines inter se cùm forma, tum moribus similes, municipum autem suorum dissimillimi: in quibus quantus splendor sit, quàm propè æqualibus, quàm ferè omnium constans & moderata ratio vitæ, nemo vestrûm, vt mea fert opinio, ignoret. His Fabriciis semper vsus est Oppianicus familiarissimè. Iam hoc ferè scitis omnes quantam vim habeat ad coniungendas amicitias, studiorum ac naturæ similitudo. Cum illi ita viuerent vt nullum quæstum turpem esse arbitrarentur, cum omnis ab his fraus, omnes insidiæ, circumscriptionesque adolescentium nascerentur, cumque essent vitiis atque improbitate omnibus noti, studiosè, vt dixi, ad eorum se familiaritatem, multis iam antè annis Oppianicus applicaret. Itaque tum sic statuit, Per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) insidias Habito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Habitus: vtebatur autem medico ignobili, sed spectato homine Cleophanto: cuius seruum Diogenem Fabricius ad venenum Habito dandum spe & pretio solicitare cœpit, seruus non incallidus, sed, vt ipsa res declarauit, frugi atque integer, sermonem Fabricii non est aspernatus, rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Habito est locutus. Habitus autem statim cum M. Bebrio senatore familiarissimo suo communicauit, qui qua fide, qua prudentia, qua dignitate fuerit, meminisse

vos arbitror: ei placuit vt Diogenem Habitus emeret à Cleophanto, quò faciliùs aut comprehenderetur res eius iudicio, aut falsa esse cognosceretur. * Ne multis. Diogenes emitur, venenum diebus paucis * comparatur; multi viri boni cum ex occulto interuenissent, pecuniaque obsignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri liberti Fabriciorum deprehenditur. Pro dii immortales! Oppianicum quisquam his rebus cognitis, circumuentum dicet esse? Quis unquam audacior? quis nocentior? quis apertior in iudicium adductus est? Quod ingenium? quæ facultas dicendi? quæ à quoquam excogitata defensio huic vni crimini potuit obsistere? simul & illud quis est qui dubitet, quin, hac re comperta, manifestoque deprehensa, aut obeunda mors Cluentio, aut suscipienda accusatio fuerit? Satis esse arbitror demonstratum, iudices, iis criminibus accusatum esse Oppianicum, vt honestè absolui nullo modo potuerit. Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum, vt re semel, atque iterum præiudicata, condemnatus in iudicium venerit. Nam Cluentius, iudices, primùm nomen eius detulit, cuius in manibus venenum deprehenderat. is erat libertus Fabriciorum Scamander. integrum consilium, iudicii corrupti nulla suspicio: simplex in iudicium causa, certa res, verum crimen allatum est. Hic tum Fabricius is, de quo antè dixi, qui liberto damnato, sibi illud impendere periculum videret: quòd mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, & cum plerisque eorum magnum vsum esse sciebat, frequentes eos ad me domum adduxit Qui quanquam de homine, sicut necesse erat, existimabant; tamen quòd erat ex eodem municipio, suæ dignitatis esse arbitrabantur, eum quibus rebus possent, defendere: idque à me vt facerem, & vt causam Scamandri susciperem, petebant: in qua causa patroni omne periculum continebatur. Ego qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem possem vllam negare, neque illud crimen tantum ac tam manifestum esse arbitrarer, sicut nec illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur: pollicitus iis sum, me omnia, quæ vellent, esse facturum. Res agi cœpta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Canutius ho-

mo

mo inprimis ingeniosus, & in dicendo exercitatus: accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, venenum esse deprehensum: omnia tela totius accusationis in Oppianicum coniiciebantur: aperiebatur causa insidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita,& audacia proferebatur: denique omnis accusatio variè grauiterque tractata, ad extremum manifesta veneni deprehensione conclusa est. Hic ego cum ad respondendum surrexi, qua cura dii immortales, qua solicitudine animi, quo timore! Semper equidem magno cum metu incipio dicere: quotiescunque dico, toties mihi videor in iudicium venire, non ingenii solum, sed etiam virtutis atque officii,ne aut id profiteri videar, quod non possim implere,quod est impudentiæ; aut id non efficere, quod possim, quod est aut perfidiæ, aut negligentiæ. tum verò ita sum perturbatus, vt omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantissimus: si multa in eiusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer. Collegi me aliquando, & ita constitui, fortiter esse agendum: illi ætati, qua tum eram, solere laudi dari, etiam si in minùs firmis causis hominum periculis non defuissem. itaque feci, sic pugnaui, sic omni ratione contendi,sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia ac perfugia causarum: vt hoc quòd timidè dicam,consecutus sim, ne quis illi causæ patronum defuisse arbitraretur. Sed vt quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat è manibus. Si quæsieram, an inimicitiæ Scamandro cum Habito: fatebatur nullas fuisse; sed Oppianicum,cuius ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Habiti venturum emolumentum fuisse:concedebat:sed ad vxorē Oppianici, hominis in vxoribus necandis exercitati, omnia bona Habiti ventura esse dicebat.Cùm illa defensione vsus essem, quæ in libertinorum causa honestissima semper existimata est,Scamandrum patrono esse probatum,fatebatur:sed quærebat,cui probatus esset ipse patronus. Cum ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem,constitutumq; inter

eos de alia re fuisse, vt medicamentum non venerum Diogenes afferret; hoc cuius vsu venire posse quærebat cur in eiusmodi locum tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia venisset. Denique hoc loco, causa testibus honestissimis hominibus premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emptum, se præsente, Scamandrum cum veneno pecuniaque deprehensum esse dicebat. P.* Quinctius Varus homo summa religione, & summa auctoritate præditus, de insidiis, quæ fierent Habito, & de sollicitatione Diogenis, recenti re secum Cleophantū locutū esse dicebat, atque in illo iudicio cum Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera & periculo, & tota accusatione, Oppianicus. Neque id obscurè ferebat, nec dissimulare vllo modo poterat: aderat frequens, aduocabat, omni studio, gratiaque pugnabat: postremò, id quod maximo malo illi causæ fuit, hoc ipso in loco quasi reus esset, sedebat. Oculi omnium iudicum non in Scamandrum, sed in Oppianicum coniiciebantur. timor eius, perturbatio, suspensus, incertusque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant anteà suspiciosa, hæc aperta, ac manifesta faciebant. Cum in consilium iri oporteret, quæsiuit ab eo reo C. Iunius, quæsitor ex lege illa Cornelia, quæ tum erat; clàm an palam de se sententiam ferri vellet: de Oppianici sententia responsum est, quòd is Habiti familiarem Iunium esse dicebat, clàm velle ferri. Itum est in consilium: omnibus sententiis præter vnam, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione condemnatus est. Quis tum erat omnium, qui Scamandro condemnato, non iudicium de Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illa damnatione iudicatum, nisi venenum id, quod Habito daretur, esse quæsitum? quæ porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, vt sua sponte necare voluisse Habitum putaretur? Atque hoc tum iudicio facto, & Oppianico re, & existimatione iam, lege, & pronuntiatione nondum condemnato; tamen Habitus Oppianicum reum statim non fecit: voluit cognoscere, vtrùm iudices in eos solos essent seueri, quos venenum habuisse ipsos comperissent: an etiam consiliis

consilia, conscientiasque eiusmodi facinorum supplicio dignas iudicarent. Itaque C. Fabricium, quem, propter familiaritatem Oppianici, conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, reum statim fecit; vtque ei locus primus constitueretur, propter causæ coniunctionem impetrauit. Hic tum Fabricius non modò ad me, meos vicinos, & amicos Aletrinates non adduxit, sed ipse iis neque defensoribus vti postea, neque laudatoribus potuit. Rem enim integram hominis non alieni, quamuis suspiciosam, defendere, humanitatis esse putabamus: iudicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille inopia, & necessitate coactus, in causa eiusmodi ad Cepasios fratres confugit, homines industrios, atque eo animo, vt quæcunque dicendi potestas esset data, in honore atque in beneficio ponerent. Iam hoc quoque propè iniquissimè comparatum est, quòd in morbis corporis, vt quisque est difficilllimus, ita medicus nobilissimus, atque optimus quæritur: in periculis capitis, vt quæque causa difficillima est, ita deterrimus, obscurissimusque patronus adhibetur. nisi fortè hæc * causa est, quòd medici nihil præter artificium, oratores etiam auctoritatem præstare debent. Citatur reus: agitur causa: paucis verbis accusat, vt de re iudicata, Canutius incipit longo, & altè petito procœmio: respondere maior Cepasius. primò attentè auditur eius oratio: erigebat animum iam demissum, & oppressum Oppianicus: gaudebat ipse Fabricius: non intelligebat animos iudicum, non illius eloquentia, sed defensionis impudentia commoueri posteaquam de re cœpit dicere, ea, quæ erant in causa, addebat etiam ipse noua quędam vulnera. Hoc quanquam sedulò faciebat, tamen interdum non defendere, sed præuaricari * accusatori videbatur. Itaque cum calidissimè se dicere putaret, & cum illa verba grauissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite iudices hominum fortunas, respicite dubios, variosque casus, respicite C. Fabricii senectutem; cum hoc, Respicite, ornandæ orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius à subselliis demisso capite discesserat. Hic iudices ridere, stomachari; atque acerbè ferre patronus cau-

ſam ſibi eripi,& ſe cætera de illo loco. Reſpicite, iudices, non poſſe dicere: nec quidquam propiùs eſt factum, quàm vt illum perſequeretur,& collo obtorto, ad ſubſellia reduceret, vt reliqua poſſet perorare. Ita cum Fabricius primùm ſuo iudicio,quod eſt grauiſſimũ: deinde legis vi,& ſententiis iudicum eſt condemnatus. Quid eſt,quod iam de Oppianici cauſa plura dicamus? apud eoſdem iudices reus eſt factus, cum is duobus præiudiciis iam damnatus eſſet;ab iiſdem autem iudicibus,qui Fabriciorum damnatione de Oppianico iudicarant, locus ei primus eſt conſtitutus: accuſatus eſt criminibus grauiſſimis,iis quæ à me breuiter dicta ſunt, & præterea multis,quæ ego omnia nunc omitto: accuſatus eſt apud eos,qui,& Scamandrum miniſtrum Oppianici, & Fabricium conſcium maleficii condemnarant. Vtrùm,per deos immortales,magis eſt mirandum, quòd is condemnatus eſt,an quòd omnino reſpondere auſus eſt? Quid enim illi Iudices facere potuerunt? qui ſi innocentes Fabricios condemnaſſent,tamen in Oppianico ſibi conſtare, & ſuperioribus conſentire iudiciis debuerunt. An verò illi ſua per ſe iudicia reſcinderent,cum cæteri ſoleant in iudicando,ne ab aliorum iudiciis diſcrepent,prouidere? & illi,qui Fabricii libertum,quia miniſter in maleficio fuerat; patronum,quia conſcius,condemnaſſent,ipſum principem atque architectum ſceleris abſoluerent? & qui cæteros nullo præiudicio facto,tamen ex ipſa cauſa condemnaſſent,hunc quem bis condemnatum iam acceperant, liberarent? tum verò illa iudicia ſenatoria, non falſa inuidia, ſed vera atque inſigni turpitudine notata,atque operta dedecore,& infamia,defenſioni locum nullũ reliquiſſent? Quid enim tandem illi iudices reſponderent,ſi quis ab iis quæreret: condemnaſtis Scamandrum:quo crimine? nempe quòd Habitum per ſeruum medici veneno necare voluiſſet. Quid Habiti morte Scamander conſequebatur? nihil: ſed adminiſter erat Oppianici. Condemnaſtis C.Fabricium: quid ita? quia cum ipſe familiariſſimè Oppianico vſus,libertus autem eius in maleficio deprehenſus eſſet,illum expertem eius conſilii fuiſſe non probabatur. Si igitur ipſum Oppianicum bis ſuis iudiciis condemnatum abſoluiſſent, quis tantam tur-

turpitudinem iudiciorum, quis tantam inconstantiam rerum iudicatarum, quis tantam libidinem iudicum ferre potuisset? Quòd si hoc videtis, quod iam hac omni oratione patefactum est, illo iudicio reum condemnari, præsertim ab iisdem iudicibus, qui duo præiudicio fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis necesse est, nullam accusatori causam esse potuisse, cur iudicium velle corrumpere. Quæro enim abs te, T. Acti, relictis iam cæteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos existimes? num etiam illa iudicia pecuniâ corrupta esse dicas, quibus iudiciis alter à Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnauit? Agè, si innocentes, cuius maleficii nequid præter venenum quæsitum, quo Habitus necaretur, obiectum est; numquid aliud in illis iudiciis versatum est, præter hasce insidias Habito ab Oppianico per Fabricios factas? nihil, nihil inquam aliud, iudices, reperietis. Exstat memoria, sunt tabulæ publicæ: redargue me si mentior: testium dicta recita: doce illorum iudiciis quid præter hoc venenum Oppianici, non modò in criminis, sed in maledicti loco sit obiectum. Multa dici possunt, quare ita necesse fuerit iudicari: sed ego occurram expectationi vestræ, iudices. Nam etsi à vobis sic audior, vt nunquam benignius, neque attentiùs quemquam auditum putem, tamen vocat me aliò iamdudum tacita vestra expectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo? negasne illud iudicium esse corruptum? non nego: sed ab hoc corruptum non esse, confirmo. A quo igitur est corruptum? opinor, primùm si incertum fuisset quisnam exitus illius iudicii futurus esset, verisimilius tamen esset, eum potiùs corrupisse, qui metuisset ne ipse condemnaretur, quàm illum qui veritus esset ne alter absolueretur. deinde, cum esset nemini dubium quid iudicari necesse esse, eum certè potiùs, qui sibi aliqua ratione diffideret, quàm eum qui omni ratione confideret: postremò, certè potiùs illum qui bis apud eos iudices offendisset, quàm eum, qui bis causam iis probauisset. vnum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab

Oppianico esse corruptum. si doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico: si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. quare etsi satis docui, rationẽ nullã huic corrumpendi fuisse, ex quo intelligitur ab Oppianico esse corruptũ, tamen de illo ipso separatim cognoscite. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt grauia vehementer: eum corrupisse, qui in periculo fuerit; eum, qui metuerit; eum, qui spem salutis in alia ratione non habuerit; eum, qui semper singulari fuerit audacia. multa sunt eiusmodi: verùm cum habeã rem non dubiam, sed apertã atque manifestã, enumeratio singulorũ argumentorum non est necessaria. Dico C. Aelio Staleno iudici pecuniã grandẽ Statium Albium, ad corrumpẽdũ iudicium dedisse. numquis negat? te appello Oppianice, te T. Acti: quorũ alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat. audete negare, ab Oppianico, Staleno iudici pecuniam datam: negate, negate inquam, in eo loco: quid reiicietis? At negare non potestis, quod repetistis, quod confessi estis, quod abstulistis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti iudicii facitis, cum ab ista parte, iudici pecuniam ante iudicium datam, post iudicium ereptam esse fateamini? Quonam igitur hæc modo gesta sunt, repetam paulo altiùs, iudices, & omnia, quæ in diuturna obscuritate latuerunt, sic aperiam, vt ea cernere oculis videamini. Vos, quæso, vt adhuc me attentè audistis, item, quæ reliqua sunt, audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conuentu, & silentio, dignum vestris studiis, atque auribus esse videatur. Nam vt primùm Oppianicus, ex eo quòd Scamander reus erat factus, quid sibi impenderet, cœpit suspicari, statim se ad hominis egentis, audacis, in iudiciis corrumpendis exercitati, tum autem iudicis, Staleni familiaritatem applicauit. Ac primùm, Scamandro reo, tantum donis datis muneribusque * perfecerat, vt eo auctore vteretur cupidiore, quàm fides iudicis postulabat. Pòst autem, cum esset Scamander vnius Staleni sententia absolutus, patronus autem Scamandri ne sua quidem sententia liberatus, acrioribus salui suæ remediis subueniendum putauit. Tum à Staleno, sicut ab homine ad excogitandum acutissimo, ad audendum

dendum impudentissimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & maiore ex parte se habere simulabat) auxilium capiti,& fortunis suis petere cœpit. Iam hoc non ignoratis, iudices, vt etiam bestiæ fame dominante plerumque ad eum locum vbi pastæ aliquando sint,reuertantur Stalenus ille biennio antè cum causam bonorum Saffinii Attellæ recepisset, sexcentis millibus nummûm se iudicium corrupturum esse dixerat. quæ, cum accepisset à Pupillio, suppressit, iudicioque facto, nec Safinio,nec bonorum emptoribus reddidit. Quam cum pecuniam profudisset, & sibi nihil non modò ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidem reliquisset, statuit ad easdem sibi prædas, ac suppressiones iudiciales reuertendum, Itaque cum Oppianicum iam perditum & duobus iugulatum præiudiciis videret, promissis eum suis excitauit abiectum, & simul de salute desperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, vt sibi rationem ostenderet iudicii corrumpendi. Ille autem (quemadmodum ex ipso Oppianico postea est auditum) negauit quemquam esse in ciuitate præter se, qui id efficere posset; sed primò grauari cœpit, quòd ædilitatem se petere cum hominibus nobilissimis, & inuidiam, atq; offensionem timere dicebat: pòst exoratus,initio permagnam pecuniam poposcit:deinde ad id peruenit,quod confici potuit, & sestertia sexcenta quadraginta millia deferri ad se domum iussit. Quæ pecunia simulatq; ad eum delata est homo impurissimus statim cœpit in eiusmodi mente,& cogitatione versari, nihil esse suis rationibus vtilius, quàm Oppianicum condemnari: illo absoluto pecuniam illam aut iudicibus dispertiendam, aut ipsi esse reddendam: damnato, repetiturum esse neminem itaque rem excogitat singularem. Atque hæc iudices, quæ verè dicuntur à nobis,faciliùs credetis, si cum animis vestris longo internallo recordari C. Staleni vitam, & naturam volueritis. Nam perinde vt opinio est de cuiusque moribus, ita quid ab eo factum, & non factum sit, existimari potest. Cum esset egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, & cum domi suæ miserrimus * & inanissimus, tantum nummorum

positum videret, ad omnem malitiam, & fraudem versare mentem suam hæc secum cogitans, cœpit: Demne iudicibus? mihi igitur ipsi præter periculum, & infamiam quid quæretur? nihil excogitem, quamobrem Oppianicum damnari necesse sit, qui tandem? nihil enim est quod fieri non possit Si quis eum forte casus ex periculo eripuerit, nonne reddendum est? præcipitantem igitur impellamus, inquit, perditum prosternamus. Capit hoc consilium, vt pecuniam quibusdam iudicibus leuissimis polliceatur, deinde eam postea supprimat: vt quoniam graues homines sua sponte seuerè iudicaturos putabat, hos, qui leuiores erant, destitutione iratos Oppianico redderet. Itaque vt erat semper præposterus, atque, peruersus, initium facit à Bulbo, & eum quòd iamdiu nihil quæsierat, tristem, atque oscitantem leuiter impellit. Quid tu,inquit, ecquid me adiuuas, Bulbe, ne gratis reipub.seruiamus? Ille verò, simulatque hoc audiuit, Ne gratis, quò voles,inquit, sequar: sed quid affers? tum ei quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur: & eum ut cæteros appellet, quibuscum loqui consuesset, rogat: atque etiam ipse conditor totius negotii guttam aspergit huic Bulbo. Itaque minimè amarus is risus est, qui aliquid ex eius sermone speculæ degustarat. Vnus & alter dies intercesserat, cum res parum certa videbatur: sequester, & confirmator pecuniæ desiderabatur, tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, vt blandissimè potest: Quid tu, inquit, Pacete? (hoc enim sibi Stalenus cognomen ex imaginibus Aciliorum delegerat, ne si se Ligurem fecisset, nationis magis suæ, quàm generis vii cognomine videtur)qua de re mecum locutus es,quærunt à me vbi sit pecunia. Hic ille planus improbissimus, quæstu iudiciario pastus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, spe iam atque animo incubaret, contrahit frontem (recordamini faciem, atque illos eius fictos, simulatosque vultus) queritur se ab Oppianico destitutum: & qui esset totus ex fraude & mendacio factus, quique ea vitia, quæ à natura habebat, etiam studio atque artificio quodam malitiæ condiuisset, pulchrè asseuerat,se ab Oppianico destitutum: atque hoc addit

dit testimonii, sua illum sententia, quam palàm omnes laturi essent, condemnatum iri. Manarat sermo in consilio, pecuniæ quandam mentionem inter iudices esse versatam. res neque tam fuerat occulta, quàm erat occultanda: neque tam erat aperta, quàm reip. causa aperienda. In ea obscuritate, ac dubitatione omnium. Canutio perito homini, qui quodam odore suspicionis Stalenum corruptum esse sensisset, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repentè iudices pronunciare. dixerunt se id velle. Hic tum Oppianicus non magnoperè pertimuit: rem à Staleno perfectam esse arbitrabatur. in consilium erant ituri iudices triginta, & duo: sententiis decem, & sex absolutio confici poterat: H.S. quadraginta millia nummûm in singulos iudices distributa, eum numerum sententiarum conficere debebant, vt ad cumulum, spe maiorum præmiorum, ipsius Staleni sapientia septimadecima accederet. Atque etiam casu tum, quòd illud repentè erat factum, Stalenus ipse non aderat: causam nescio quam apud iudicem defendebat, facilè hoc Habitus patiebatur: facilè Canutius: at non Oppianicus, neque patronus eius L. Quinctius: qui cum esset eo tempore tribunus plebis, conuicium C. Iunio iudici quæstionis maximum fecit, vt ne sine Staleno in consilium iretur: cúmque id ei per viatores consultò negligentiùs agi videretur, ipse à publico iudicio ad priuatum Staleni iudicium profectus est, & illud pro potestate dimitti iussit: Stalenum ipse ad subsellia adduxit. Censurgitur in consilium, cum sententias Oppianicus, quæ tum erat potestas, palàm ferri velle dixisset, vt Stalenus scire posset, quid cuiq; deberetur. Varia iudicum genera, nummarii pauci, sed omnes irati. vt enim qui accipere in campo consueuerunt, iis candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse, sic eiusmodi iudices infesti tum reo venerant: cæteri nocentissimum esse arbitrabantur: sed spectabant sententias eorum, quos corruptos putabant, vt ex iis constituerent, à quo iudicium corruptum videretur. ecce tibi eiusmodi sortitio, vt in primis Bulbo, & Staleno, & Guttæ esset iudicandum. summa omnium expectatio, quid-

nam sententiæ ferrent leues, ac nummarii iudices. atque illi omnes sine vlla dubitatione condemnant. Hic iam iniectus est hominibus scrupulus, & quædam dubitatio, quidnam esset actum. deinde homines sapientes ex vetere illa disciplina iudiciorum, qui neque absoluere hominem nocentissimum possent: neque eum de quo esset orta suspicio, pecunia oppugnatum, re ista incognita, primò condemnare vellent; non liquere dixerunt. Nonnulli autem seueri homines, hoc statuerunt, quo quisque animo quid faceret, spectari oportere: &, si alii pecunia accepta, verum iudicabant, tamen nihilo minus se superioribus suis iudiciis constare putabant oportere. itaque damnarunt. quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum innocentem Oppianicum siue imprudentia, siue misericordia, siue aliqua suspicione, siue ambitione adducti absoluerent. Condemnato Oppianico, statim L. Quinctius, homo maximè popularis, qui omneis rumorum, & concionum ventos colligere consuesset, oblatam sibi facultatem putauit, vt ex inuidia senatoria posset crescere, quòd eius ordinis iudicia minùs iam probari populo arbitrabatur. Habetur vna, atque altera concio vehemens, & grauis: accepisse pecuniam iudices, vt innocentem reum condemnarent, Tribunus plebis clamitabat, agi fortunas omnium dicebat, nulla esse iudicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse neminem posse. homines totius ignari negotii, qui Oppianicum nunquam vidissent, virum optimum, & hominem prudentissimum pecunia oppressum arbitrarentur, incensi suspicione rem in medium vocare cœperunt, & causam illam totam deposcere. atque illo ipso tempore in ædes. T. Annii hominis honestissimi, necessarii, & amici mei noctu Stalenus accersitus ab Oppianico venit. Iam cætera nota sunt omnibus: vt cum illo Oppianicus egerit de pecunia: vt ille se redditurum esse dixerit: vt eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consultò propè in occulto stetissent: vt res patefacta, atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta, atque erepta sit. Huius Staleni persona populo iam nota, atque perspecta, ab nulla turpi suspicione abhorrebat:

rebat: suppressam esse ab eo pecuniam, quam pro eo pronunciasset, qui erant in concione non intelligebant: neque enim docebantur: versatam esse in iudicio mentionem pecuniæ sentiebant. Staleni sententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum esse, quòd hominem norant, iudicabant: simili in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis suspicio consistebat. Itaque confiteor (licet enim iam impunè, hoc præsertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita, sed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuisset, indignissimum porrò videretur circumuentum esse innocentem pecunia: hanc deinde suspicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorum eius similium iudicum turpitudo: causam autem ageret L. Quinctius homo cùm summa potestate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus; summam illi iudicio inuidiam, infamiamque esse conflatam. Atque in hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quæstioni præfuerat, iniectum esse memini, & illum hominem ædilitium, iam prætorem opinionibus hominum constitutum, non disceptatione dicendi, sed clamore hominum de foro, atque adeo de ciuitate esse sublatum. Neque me pœnitet hoc potiùs tempore, quàm illo causam A. Cluentii defendere. Causa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo potest, temporis iniquitas, atque inuidia recessit: vt quod in tempore mali fuit, nihil obsit, quod in causa boni fuit, prosit. Itaque nunc quemadmodum audiar, sentio, non modò ab iis, quorum iudicium atque potestas est, sed etiam ab illis, quorum tantùm est existimatio. At tum si dicerem, non audirer: non quòd alia res esset, immò eadem; sed tempus aliud, id adeò sic cognoscite. Quis tum auderet dicere nocentem condemnatum esse Oppianicum? quis nunc audet negare? Quis tum posset arguere ab Oppianico tentatum esse iudicium pecunia? quis id hoc tempore inficiari potest? cui tum liceret dicere, Oppianicum reum factum esse tum denique, cum duobus proximis præiudiciis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tempore infirmare conetur? quare inuidia remota, quam dies mitigauit, oratio mea deprecata

peccata est, vestra fides, atque æquitas á veritatis disceptatione reiecit quid est præterea, quod in causa relinquatur? versatam esse in iudicio pecuniam constat: ea quæritur vnde profecta sit, ab accusatore, an ab reo? Accusator dicit hæc: primùm, grauissimis criminibus accusabam, vt nihil opus esset pecunia: deinde condemnatum adducebam, vt ne eripi quidem pecunia posset: postremò, etiam si absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret. Quid contrà reus? primùm, ipsam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimescebam: deinde Fabriciis propter conscientiam mei sceleris condemnatis, me esse condemnatum sentiebam: postremò in eum casum veneram, vt omnis mearum fortunarum status vnius iudicii periculo contineretur. Age, quoniam corrumpendi iudicii causas ille multas, & graueis habuit, hic nullam, profectò ipsius pecunia requiratur. Confecit tabulas diligentissimè Cluentius: hæc autem res habet hoc certè, vt nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latere. Anni sunt octo, cum ista causa in ista meditatione versatur: cum omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex huius, & ex aliorum tabulis agitatis, tractatis, inquiritis? cum interea Cluentianæ pecuniæ vestigium nullum inuenitis. Quid? Albiana pecunia vestigiisne vobis odoranda est? an ad ipsum cubile vobis ducibus venire possumus? Tenentur vno in loco H.S. sexcenta quadraginta millia nummûm: tenentur apud iudicem, quid vultis amplius? At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, sed à Cluentio ad iudicium corrumpendum constitutus. Cur eum cum in consilium iretur, Cluentius & Canutius abesse patiebantur? cum in consilium mittebant, Stalenum iudicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quærebat, Quinctius flagitabat, sine Staleno ne in consilium iretur, tribunitia potestate perfectum est. At condemnauit. hanc etiam damnationem dederat obsidem Bulbo, & cæteris, vt destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc causa corrumpendi iudicii, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus & audacia est; hinc pudor, honesta vita, & nulla
suspicio

ſuſpicio pecuniæ, nulla corrumpendi iudicii cauſa: patiamini veritate pateſacta, atque omni errore ſublato, eò tranſire illius turpitudinis infamiam, vbi cætera maleficia conſiſtant: ab eo inuidiam diſcedere aliquando, ad quem nunquam acceſſiſſe culpam videtis. At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrumpendum iudicium, ſed ad conciliationem gratiæ. téne hoc, Acti, dicere, tali prudentia, etiam vſu, atque exercitatione præditum? Sapientiſſimum eſſe dicunt eum, cui quod opus ſit, ipſi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius bene inuentis obtemperet. in ſtultitia contrà eſt. Minùs enim ſtultus eſt is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui quod ſtultè alteri venit in mentem, comprobat. Iſtam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cum faucibus premeretur, excogitauit: ſiue, vt homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus iſtam dedit conciliationis * & gratiæ fabulam. Nam fuiſſe hunc hominum ſermonem recordari poteſtis: Cethegum, quòd hominem odiſſet, & quòd eius improbitatem verſari in rep. nollet, & quòd videret eum, qui ſe ab reo pecuniam cum iudex eſſet, clam atque extra ordinem accepiſſe confeſſus eſſet, ſaluum eſſe non poſſe: minùs ei fidele conſilium dediſſe. In hoc ſi improbus Cethegus fuit, videtur mihi aduerſarium remouere voluiſſe: ſin erat eiuſmodi cauſa, vt Stalenus nummos ſe accepiſſe negare non poſſet (nihil autem erat periculoſius, nec turpius, quàm ad quam rem accepiſſet, confiteri) non eſt conſilium Cethegi reprehendendum. Verùm alia cauſa tum Staleni fuit, alia nunc, Acti, tua eſt. ille cum re premeretur, quodcunque diceret, honeſtiùs diceret, quàm ſi quod erat factum, fateretur. te verò illud idem, quod tum exploſum, & eiectum eſt, nunc retuliſſe demiror. Qui enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat ſimultates: hærebat in tabulis publicis reus, & accuſator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accuſatore poterat Albius, nec ſine ignominia calumniæ relinquere accuſationem Cluentius. An vt præuaricaretur? iam id quoque ad corrumpendum iudicium pertinet: ſed quid

quid opus erat ad eam rem iudice sequestris & omnino, quamobrem tota ista res per Stalenum potiùs, hominem ab vtroque alienissimum, sordidissimum, turpissimum, quàm per bonum aliquem virum ageretur, & amicum necessariumque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quasi de re obscura disputo? cum ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summa sua non modò quanta fuerit, sed etiam ad quã rem data fuerit, ostendat. Sexdecim dico iudices, vt Oppianicus absolueretur, corrumpendos fuisse: ad Stalenum sexcenta, & quadraginta millia nummûm esse delata. Si, vt tu dicis, gratiæ conciliandæ causa, quadraginta istorum accessio millium quid valet? si, vt nos dicimus, vt D C X L. millia nummûm sexdecim iudicibus darentur, non Archimedes melius potuit describere. At enim iudicia facta permulta sunt, à Cluentio iudicium esse corruptum. immò verò ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in iudicium nunquam est vocata: ita multum agitata, ita diu iactata ista res est, vt hodierno die primùm causa illa defensa sit, hodierno die primùm veritas vocem contra inuidiam his iudicibus freta emiserit. Verumtamen multa ista iudicia quæ sunt? Ego enim me ad omnia confirmaui, & sic paraui, vt docerem, quæ facta postea iudicia de illo iudicio dicerentur, partim ruinæ similiora, aut tempestati, quàm iudicio, & disceptationi fuisse: partim nihil contra Habitum valere: partim etiam pro hoc esse: partim esse eiusmodi, vt neque appellata vnquam iudicia sint, neque existimata. Hic ego magis vt consuetudinem seruem, quàm quòd vos non vestra hoc sponte faciatis, petam à vobis, vt me, dum de his singulis disputo iudiciis, attentè audiatis, Condemnatus est C. Iunius, qui ei quæstioni præfuerat: adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cum esset iudex quæstionis. non modò causæ, sed ne legi quidem quidquam per tribunum pleb. laxamenti datum est: quo tempore illum à quæstione ad nullum aliud reip. munus abduci licebat, eo tempore ad quæstionem ipse abreptus est. At quam questionem? vultus enim vestri, iudices, me inuitant, vt quæ reticenda putarem, libeat iam liberè dicere. Quid? illa tandem

dem

dem quæstio, aut disceptatio, aut iudicium fuit? * putatote fuisse. dicat, qui vult hodie, de illo populo concitato, cui tum mos gestus est, qua de re Iunius caussam dixerit: quemcunque rogaris, hoc respondebit, quòd pecuniam acceperit, quòd innocentem circumuenerit. Est hæc opinio, at si ita esset, hac lege accusatum esse oportuit, qua accusatur Habitus. At ipse ea lege quærebat. Paucos dies expectasset Quinctius. At neque priuatus accusare, nec, sedata iam inuidia, volebat. Videtis non in caussa, sed in tempore, ac potestate spem omnem accusatoris fuisse. Multum petiuit. Qua lege? quòd in legem non iurasset: quæ res nemini vnquam fraudi fuit: & quòd C. Verres prætor vrbanus, homo sanctus, & diligens, subsortitionem eius in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de caussis C. Iunius condemnatus est, iudices, leuissimis, & infirmissimis: quas omninò in iudicium afferri non oportuit. itaque oppressus est non caussa, sed tempore. Hoc vos, Cluentio iudicium putatis obesse oportere? quam ob caussam? si ex lege subsortitus non erat Iunius, aut si in legem aliquando non iurauerat, idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio iudicabatur? Non, inquit, sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quòd contra aliam legem commiserat. Qui hoc confitentur, possunt, istud idem iudicium non fuisse, defendere. Ergo idcirco, inquit, infestus tum prætor Iunio fuit, quòd illud iudicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore caussa mutata est? num alia res, alia ratio illius iudicii, alia natura totius negotii nunc est ac tum fuit? non opinor, ex iis rebus, quæ gesta sunt: rem vllam potuisse mutari. Quid ergo est caussæ, quòd nunc nostra defensio audiatur tanto silentio: tunc Iunio defendendi sui potestas erepta sit? Quia tum in caussa nihil erat præter inuidiam, errorem, suspicionem. Conciones quotidianas seditiosè ac populariter concitatas accusabat tribunus pleb. idem in concionibus, idem ad subsellia: sed iudicium non modò de concione, sed etiam cum ipsa concione veniebat. gradus illi Aurelii tum noui, quasi pro theatro illi iudicio ædificari videbantur: quos vbi accusator concitatis hominibus

com-

compleraт,non modò dicendi ab reo, ſed ne ſurgendi quidem poteſtas erat. Nuper apud C. Orchinium collegam meum, locus ab iudicibus Fauſto Sullæ de pecuniis reſiduis non eſt conſtitutus: non quòd illi, aut exlegem eſſe Sullam, aut cauſam pecuniæ publicæ contemptam atque abiectam putarent: ſed quòd accuſante tribuno plebis, conditione æqua diſceptari poſſe non putauerunt. Quid? conferam Sullámne cum Iunio: an hunc tribunum pleb. cum Quinctio? an verò tempus cum tempore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus, neceſſariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Iunium parua, & infirma, & ipſius labore quæſita, atque collecta. Hic tribunus plebis modeſtus, prudens, non modò non ſeditioſus, ſed etiam ſeditioſis aduerſarius: ille autem acerbus, criminoſus, popularis homo, ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum, ac pacatum: illud omnibus inuidiæ tempeſtatibus concitatum. Quæ cum ita eſſent, in Fauſto tamen illi iudices ſtatuerunt, iniqua conditione reum cauſam dicere: cùm aduerſario eius ad ius accuſationis ſumma vis poteſtatis accederet. Quam quidem rationem, vos, iudices, diligenter pro veſtra ſapientia, & humanitate cogitare, & penitùs perſpicere debetis: qui mali, quantum periculi vnicuique noſtrûm inferre poſſit vis tribunitia, conflata præſertim inuidia, & concionibus ſeditioſè concitatis. Optimis, herclè, temporibus tum, cum homines ſe non iactatione populari, ſed dignitate, atque innocentia tuebantur, tamen nec C. Popilius, nec Q. Metellus clariſſimi, atque ampliſſimi viri, vim tribunitiam ſuſtinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magiſtratibus, ſine veſtra ſapientia ac iudiciorum remediis ſalui eſſe poſſimus. Non fuit igitur illud iudicium iudicii ſimile, iudices, non fuit: in quo non modus eſt adhibitus, non mos, conſuetudoq; ſeruata, non cauſa defenſa, vis illa fuit, &, vt ſæpe iam dixi, ruina quædam, atque tempeſtas, & quiduis potiùs, quàm iudicium, aut diſceptatio, aut quæſtio. Quòd ſi quis eſt, qui illud iudicium fuiſſe arbitretur, & qui his rebus iudicatis ſtandum putet: is tamen hanc cauſam ab illa debet ſeiungere, ab illo enim, ſiue quòd in legem

non

non iuraſſet, ſiue quòd ex lege ſubſortitus iudicem non eſſet, multa petita eſſe dicitur: Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Iunio multa petita eſt, nulla poteſt ex parte eſſe coniuncta. At etiam Bulbus eſt condemnatus: adde, maieſtatis: vt intelligas hoc iudicium cum illo non eſſe coniunctum. At eſt hoc illi crimen obiectum. fateor: ſed etiam legionem eſſe ab eo ſolicitatam in Illyrico, C. Coſconii literis, & multorum teſtimoniis planum factum eſt: quod crimen erat proprium illius quæſtionis, & quæ res lege maieſtatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. iam iſta diuinatio eſt: qua ſi vti licet, vide ne mea coniectura multo ſit verior. Ego enim ſic arbitror: Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus, in iudicium ſit adductus, idcirco faciliùs eſſe damnatum: tu mihi ex tota cauſa Bulbi, quod tibi commodum eſt, eligis, vt id eſſe ſecutos iudices dicas. Quapropter hoc Bulbi iudicium non plus obeſſe huius cauſæ debet, quàm illa, quæ commemorata ſunt ab accuſatore, duo iudicia, P. Popilii & T. Guttæ; qui cauſam de ambitu dixerunt; qui accuſati ſunt ab iis, qui erant ipſi ambitus condemnati: quos ego non idcirco eſſe arbitror in integrum reſtitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem iudicandam pecuniam accepiſſe: ſed quòd iudicibus probarint, quòd in eodem genere, in quod ipſi offendiſſent, alios reprehendiſſent, ſe ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare exiſtimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum cauſa Cluentii, veſtroque iudicio coniuncta eſſe poſſit. Quid, quòd Stalenus eſt condemnatus? non dico hoc tempore, iudices, id quod neſcio an dici oporteat, illum maieſtatis eſſe damnatum: non recito teſtimonia hominum honeſtiſſimorum, quæ in Stalenum ſunt dicta ab iis, qui M. Aemilio clariſſimo viro legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum teſtimoniis planum factum eſt, maximè eius opera, cum quæſtor eſſet, in exercitu ſeditionem eſſe conflatam. Ne illa quidem teſtimonia recito, quæ dicta ſunt de H.S. * DC XL. millib. quæ ille cum accepiſſet nomine iudicii Safiniani, ſicut in Oppianici iudicio poſteà, retinuit, atque ſup-

suppressit. Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo iudicio in Stalenum dicta sunt: hoc dico eandem tum fuisse P. & L. Cominiis, equitibus Rom. honestissimis hominibus, & disertis controuersiam cum Staleno, quem accusabant, quæ nunc mihi est cum Actio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse, vt iudicium corrumperet. Stalenus conciliandæ gratiæ causa se accepisse dicebat. Irridebatur hæc illius recordatio, & persona viri boni suscepta: sicut in statuis inauratis, quas posuit ad Iuturnæ: quibus subscripsit, reges ab se in gratiam esse reductos. exagitabantur omnes eius fraudes atque fallaciæ: tota vita in eiusmodi ratione versata aperiebatur: egestas domestica, quæstus forensis in medium proferebatur: nummarius interpres pacis, & concordiæ non probabatur. Itaque tum Stalenus, cum idem defenderet, quod Actius, condemnatus est: Cominii cum hæc agerent, quod nos in tota causa egimus, probauerunt. Quamobrem si Staleni damnatione, Oppianicum iudicium corrumpere voluisse, Oppianicum iudici ad emendas sententias dedisse pecuniam, iudicatum est: cum ita constitutum sit, vt in illa culpa, aut Cluentius sit, aut Oppianicus: Cluentii nummus nullus iudici datus vllo vestigio * reperitur: Oppianici pecunia post iudicium factum à iudice ablata * est: potest esse dubium, quin illa damnatio Staleni non modò non sit contra Cluentium, sed maximè nostram causam, defensionemque confirmet? Ergo adhuc Iunii iudicium video esse eiusmodi, vt incursionem potiùs seditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quàm iudicium appellandum putem. quòd si quis illud iudicium appellat: tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo iam multam, quæ à Iunio petita sit, cum Cluentii causa posse coniungi. Illud igitur Iunianum per vim factum est: Bulbi, & Popilii, & Guttæ contra Cluentium non est: Staleni etiam pro Cluentio. Videamus ecquod aliud iudicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus. Dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat? cum præsertim, id quod fuit in illo iudicio inuidiosissimum, * post paucos dies ex-
sub-

subsortitione sedisset. Dixit, & bis quidem dixit. In summam enim L. Quinctius inuidiam concionibus eum quotidianis, seditiosis, & turbulentis adduxerat. Vno iudicio multa est ab eo petita, sicut ab Iunio, quòd non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset. Paulò sedatiore tempore est accusatus, quàm Iunius, sed eadem ferè lege, & crimine. Quia nulla in iudicio seditio, neque vis, neque turba versata est, prima actione facillimè est absolutus. Non numero hanc absolutionem. nihilo minus enim potest, vt illam multam non commiserit: accepisse tamen ob rem iudicandam* pecuniam, quam captam nusquam * Stalenus eadem lege dixit. proprium crimen illud quæstionis eius non fuit. Fidiculanius quid fecisse dicebatur? accepisse à Cluentio H.S.CCCC. Cuius erat ordinis? senatorii. Qua lege in eo genere à senatore ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, ea lege accusatus, honestissimè est absolutus. Acta est enim causa more maiorum, sine vi, sine metu, sine periculo: dicta, & exposita, & demonstrata sunt omnia: adducti iudices sunt: non modò potuisse honestè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò sedisset: sed si aliud is iudex nihil scisset, nisi quæ præiudicia de ea facta esse constarent, audire preterea nihil debuisse. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumusculos aucupati, illum absoluerunt, iam suam clementiam laudari magnopere nolebant: à quibus si quis quæreret, sedissentne iudices in C. Fabricium, sedisse se dicerent. si interrogarentur, num quo crimine is esset accusatus, præterquam veneni eius quod quæsitum Habito diceretur: negarent. si deinde essent rogati, quid iudicassent: condemnasse se dicerent. nemo enim absoluit. Eodem modo quæsitum si esset de Scamandro, certè idem respondissent: tametsi ille vna sententia est absolutus: sed illam vnam nemo tum istorum suam dici vellet. Vter igitur faciliùs suæ sententiæ rationem redderet? isne, qui se & sibi, & rei iudicatæ constitisse dicit: an ille, qui se in principem malefícii lenem, in adiutores eius, & conscios vehementissimum esse respondet? Quorum ego de sententia non debeo disputare. neque enim dubito, quin ii tales viri suspicione aliqua

aliqua perculsi repentina, de statu suo declinarent. Quare eorum, qui absoluerunt, misericordiam non reprehendo: eorum, qui in iudicando superiora iudicia secuti sunt sua sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum verò, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui absoluere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis iam antea condemnarant, nullo modo poterant: condemnare, cùm tanta consilii infamia, & tam atrocis rei suspicio esset iniecta, paulo posteriùs, patefacta re, maluerunt. Ac ne ex facto solùm sapientes illos iudicetis, sed etiam ex hominibus ipsis, quod ii fecerint, rectissimè ac sapientissimè factum probetis: quis P. Octauio Balbo ingenio prudentior, iure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absoluit. Quis Q. Considio constantior? quis iudiciorum, atque eius dignitatis, quæ in iudiciis publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate constantior? ne is quidem absoluit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quæ, quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M. Iuuentius Pedo fuit ex vetere illa iudicum disciplina: qualis L. Caulius Mergus? M. Basilius? C. Caudinus? qui omnes in iudiciis publicis iam tum florente rep. floruerunt. Ex eodem numero. L. Cassius, Cn. Næuius pari & integritate, & prudentia: quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus atque ex his omnibus natu minimus, ingenio & diligentia, & religione par iis, quos antea commemoraui, P. Saturius in eadem sententia fuit. O innocentiam Oppianici singularem! quo in reo, qui absoluit, ambitiosus: qui distulit cautus: qui condemnauit, constans existimatur. Hæc tum agitante Quinctio, neque in concione, neq; in iudicio demonstrata sunt. neque enim ipse dici patiebatur: nec per multitudinem concitatam consistere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipse, postquam Iunium peruertit, totam causam reliquit. Paucis enim diebus illis & ipse priuatus est factus, & hominum studia deferbuisse intelligebat. Quòd si, per quos dies Iunium accusauit, Fidiculanium accusare voluisset: respondendi Fidiculanio

lanio potestas facta non esset. Ac primò quidem, omnibus illis iudicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. iam insolentiam noratis hominis: noratis animos eius, ac spiritus tribunitios. Quod erat odium dii immortales? quæ superbia? quanta ignoratio sui? quàm grauis, atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipsum acerbè tulerit, ex quo illa nata sunt omnia; non sibi, ac defensioni suæ condonatum esse Oppianicum: proinde quasi non satis signi esse debuerit, ab omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum contulisset. Erat enim Romæ summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum, atque amplissimorum, quorum certè aliquis defendisset equitem Rom. in municipio suo nobilem: si honestè putasset eiusmodi causam posse defendi. Nam Quinctius quidem, quam causam vnquam antea dixerat, cum annos ad quinquaginta natus esset? quis eum vnquam non modò in patroni, sed in laudatoris, aut aduocati loco viderat? qui, quòd Rostra iamdiu vacua, locumque illum post aduentum L. Sullæ à tribunitia voce desertum oppresserat, multitudinemque iam desuefactum à concionibus ad veteris consuetudinis similitudinem reuocauerat: idcirco cuidam hominum generi paulisper iucundior fuit atque idem quanto in odio posteà fuit illis ipsis fuit, per quos in altiorem locum ascenderat? neque iniuria. Facite enim, vt non solùm mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam vsque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset vllo modo ferendum, se ex iudicio discessisse victum, rem ab subselliis in rostra detulit. & iam querimur sæpe, hominibus nouis non satis magnos in hac ciuitate esse fructus? nego vsquam vnquam fuisse maiores. vbi, si quis ignobili loco natus, ita viuat, vt nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur: vsque eò peruenit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est. Si quis autem hoc vno nititur quòd sit ignobilis, procedit sepè longiùs, quàm si idem ille esset cum iisdem suis vitiis nobilissimus. Vt Quinctius (nihil enim dicam de cæteris) si fuisset homo nobilis, quis eum cum illa superbia, atque intolerantia ferre potuisset?

potuisset? quòd eo loco fuit, ita tulerunt, vt si quid haberet à natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem, atque arrogantiam eius deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quam pertimescendam. Sed vt illuc reuertar: quo tempore Fidiculanius est absolutus, tu qui ea iudicia facta commemoras, quæro, quid tum esse existimas iudicatum? certè gratis iudicasse. at condemnarat. at causam totam non audierat: at in concionibus omnibus à L. Quinctio vehementer erat, & sæpe vexatus. Illa igitur omnia Quinctiana, iniqua, falsa, turbulenta, popularia, seditiosa iudicia fuerunt. Esto, potuit esse innocens Falcula. iam aliquis Oppianicum gratis condemnauit: iam non eos Iunius subsortitus est qui pecunia accepta condemnarent: iam potuit aliquis ab initio non sedisse, & tamen Oppianicum gratis condemnasse. Verùm si innocens Falcula, quæso quis nocens? si hic gratis condemnauit, quis accepit? Nego rem esse vllam in quemquam illorum obiectam quæ Fidiculanio obiecta non sit, * neque aliquid fuisse in Fidiculanii causa, quod idem non esset in cæterorum. At hoc iudicium reprehendas tu, cuius accusatio rebus iudicatis niti videbatur, necesse est; aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare; quanquam satis magno argumento esse debet, quòd ex tam multis iudicibus absoluta Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis alia lege, certis criminibus, plurimis testibus, cum primùm illi ipsi debuerint potiùs accusari de pecuniis repetundis, quàm ambitus? Nam si in ambitus iudiciis hoc iis obfuit, cùm alia lege causam dicerent; certè si propria lege huius peccati adducti essent, multo plus obfuisset. Deinde si tanta vis fuit istius criminis, vt qua quisque lege ex illis iudicibus reus factus esset, tamen hac plaga periret; cur in tanta multitudine accusatorum, tantis præmiis cæteri rei facti non sunt? Hîc profertur id, quod iudicium appellari non oportet: P. Septimio Scæuolæ litem eo nomine esse æstimatum. Cuius rei quæ consuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Nunquam

quam enim ea diligentia, quæ solet adhiberi in cæteris iudiciis, eadem reo damnato adhibita est. In litibus æstimandis ferè iudices, aut quòd sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse; si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quòd se perfunctos iam esse arbitrantur cum de reo iudicarunt, negligentiùs attendunt cætera. Itaque & maiestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis de pecuniis repetundis, lites essent æstimatæ. & hoc quotidie fieri videmus, vt eo damnato de pecuniis repetundis, ad quos peruenisse pecunias in litibus æstimandis statutum sit, eos illi iudices absoluant. quod cum fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, æstimationem litium, non esse iudicium. Scæuula condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliæ testibus: omni contentione pugnatum est, vt lis hæc capitis æstimaretur. quæ res, si rei iudicatæ pondus habuisset, ille posteà vel iisdem, vel aliis inimici reus hac lege ipsa factus esset. Sequitur id quod illi iudicium appellant (maiores autem nostri nunquam neque iudicium nominarunt, neque perinde vt rem iudicatam obseruauerunt) animaduersio atque auctoritas censoria. Qua de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda sunt: vt à me cum huiusce periculi, tum cæterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conseruata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proximè fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero verò (sicuti & plerique vestrûm sciunt) magnus vsus, & summa vtriusque * officiis constituta necessitudo est. Quare quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erat, eo dicam animo, vt omnem orationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimare velim: à Lentulo autem familiari meo (qui à me pro eximia sua virtute, summisque honoribus quos à populo Romano adeptus est, honoris causa nominatur) facilè hoc iudices impetrabo, vt quam ipse adhibere consueuit in amicorum periculis fidem, & diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi; in hac mihi concedat, vt tantum mihi sumam, quantum sine huius periculo præ-

terire

terire non possum. à me tamen, vt æquum est, omnia cautè pedetentimque dicentur, vt neque fides huius defensionis relicta, neque cuiusquam aut dignitas læsa, aut amicitia violata esse videatur. Video igitur, iudices, animaduertisse censores, in iudices quosdam illius consilii Iuniani, cùm istam ipsam causam subscriberent. Hîc primùm illud commune proponam: nunquam animaduersionibus censoriis hanc ciuitatem ita contentam, vt rebus iudicatis, fuisse. neque in re nota consumam tempus exemplis. ponam illud vnum: C. Getam, cum à L. Metello,& Cn. Domitio censoribus ex senatu eiectus esset, censorem ipsum postea esse factum: & cuius mores à censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Rom.& eorum qui in ipsum animaduerterent, moribus præfuisse. Quòd si illud iudicium putaretur; vt cæteri turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate priuantur, sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus,neque in curiam reditus esset. Nunc si quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii libertus furti condemnarit, is omnibus ornamentis amissis, nunquam vllam honestatis suæ partem recuperabit: quos autem ipse L. Gellius, & Cn. Lentulus duo censores, clarissimi viri, sapientissimique homines, furti, & captarum pecuniarum nomine notauerunt, non modò in senatum redierunt, sed etiam illarum ipsarum rerum iudiciis absoluti sunt. Neminem voluerunt maiores nostri non modò de existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis aut magistratum capere non licet, aut iudicem legere, aut alterum accusare, hæc ignominiæ causa prætermissa est. Timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt. Itaque non solùm,iudices, illud ostendam, quod iam videtis, populi Rom. suffragiis sæpenumerò censorias subscriptiones esse deletas, verumetiam iudiciis eorum,qui iurati statuere maiore cum religione. & diligentia debuerunt. Primùm,iudices, senatores equitesque Rom, in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse

sub-

ſubſcriptum eſt, ſuæ potiùs religioni, quàm cenſorum opinioni paruerunt. Deinde pretores vrbani, qui iurati debent optimum quemque in ſelectos iudices referre, nunquam ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe oportere duxerunt. Cenſores denique ipſi ſæpenumerò ſuperiorum cenſorum iudiciis (ſi iſta iudicia appellari vultis) non ſteterunt. atque etiam ipſi inter ſe cenſores ſua iudicia tanti eſſe arbitrantur, vt alter alterius iudicium non modò reprehendat, ſed etiam reſcindat: vt alter de ſenatu mouere velit, alter retineat, & ordine ampliſſimo dignum exiſtimet: vt alter in ærarios referri, aut tribu moueri iubeat, alter vetet. Quare quî vobis in mentem venit, hæc appellare iudicia, quæ à populo Romano reſcindi, ab iuratis iudicibus repudiari, à magiſtratibus negligi, ab iis qui eandem poteſtatem adepti ſunt, commutari, inter collegas diſcrepare videatis? Quæ cum ita ſint, videamus qui tandem cenſores de illo iudicio corrupto iudicaſſe dicantur. Ac primùm illud ſtatuamus: vtrùm quia cenſores ſubſcripſerint, ita ſit; an quia ita fuerit, illi ſubſcripſerint. Si ideo quia ſubſcripſerint: videte quid * agatis, ne in vnumquemque noſtrûm cenſoribus in poſterum poteſtatem regiam permittatis: ne ſubſcriptio cenſoria non minus calamitatis * ciuitatibus, quàm illa acerbiſſima proſcriptio poſſit afferre: ne cenſorium ſtylum cuius mucronem multis remediis maiores noſtri retuderunt, æquè poſthac atque illum dictatorium gladium pertimeſcamus. Sin autem quod ſubſcriptum eſt, quia verum eſt, idcirco graue debet eſſe: hoc quæramus, verum, ſit, an falſum: remoueantur auctoritates cenſoriæ: tollatur id ex cauſa, quod in cauſa non eſt. Doce quam pecuniam Cluentius dederit, vnde dederit, quemadmodum dederit, vnum denique aliquod à Cluentio profectæ pecuniæ veſtigium oſtende: vince deinde virum bonum fuiſſe Oppianicum, hominem integrum, nihil de illo vnquam ſecus eſſe exiſtimatum, nihil denique præiudicatum: tum actoritatem cenſorum amplexator, tum illorum iudicium cum re coniunctum eſſe defendito, Dum verò eum fuiſſe Oppianicum conſtabit, qui tabulas publicas municipii

sui corrupisse iudicatus sit: qui testamentum interleuerit: qui supposita persona, falsum testamentum obsignandum curauit: qui eum, cuius nomine id obsignatum est, interfecerit: qui auunculum filii sui in seruitute, ac vinculis necarit: qui municipes suos proscribendos, occidendosq; curauit: qui eius vxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro obortione dederit: qui socrum, qui vxorem, qui vno tempore fratris vxorem, speratosque liberos, fratremque ipsum, qui denique suos liberos interfecerit: qui cum venenum priuigno suo quæreret, manifestò sit deprehensus: cuius ministris, consciisque damnatis, ipse adductus in iudicium, pecuniam iudici dederit ad sententias iudicum corrumpendas: dum hæc inquam de Oppianico constabunt, nec vllo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur; quid est quod te ista censoria, siue voluntas, siue opinio fuit, adiuuare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur? Quid igitur censores secuti sunt? ne ipsi quidem, vt grauissimè dicam, quidquam aliud dicent præter sermonem, atque famam, nihil se testibus, nihil tabulis, nihil graui aliquo argumento comperisse, nihil denique causa cognita, statuisse dicent. Quod si ita fecissent, tamen id non ita fixum esse deberet, vt conuelli non liceret. Non vtar exemplorum copia, quæ summa est: non rem veterem, non hominem potentem aliquem aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam ædilitium D. Matrinium cum defendissem apud M. Iunium, Q. Publicium prætores, & M. Pletorium, C. Flaminium ædiles curules: persuasi vt scribam iurati legerent eum, quem iidem isti censores ærarium reliquissent. cum enim in homine nulla culpa reperiretur: quid ille meruisset, non quid de eo statutum esset, quærendum esse duxerunt. Nam hæc quidem, quæ de iudicio corrupto subscripserint, quis est qui ab illis satis cognita, & diligenter iudicata arbitretur? in M. Aquillium, & in T. Guttam video esse subscriptum. quid est hoc? duos esse corruptos solos pecunia. Quid? cæteri videlicet gratis condemnarunt. Non est igitur circumuentus, non est

op-

oppressus pecunia : non vt illæ Quinctianæ conciones habebantur, omnes qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspicione ponendi; duos solos video auctoritate censorum affines ei turpitudini iudicari. * Nam, vt illud afferant, nihil est, quod de iis duobus habuerint compertum, de cæteris comperisse. Nam illud quidem minimè probandum est, ad notationes auctoritatemq; censoriam exemplum illos à consuetudine militari transtulisse. Statuerunt enim ita maiores nostri, vt si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quaidam animaduerteretur: vt metus videlicet ad omneis, pœna ad paucos perueniret. quod idem facere censores in delectu dignitatis, & in iudicio ciuium, & in animaduersione vitiorum quã conuenit? Nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum, vimque pertimuit, potest idem postea & miles esse melior, & vir bonus, & ciuis vtilis. quare ne in bello propter hostium metum delinqueret, amplior ei mortis, & supplicii metus est à maioribus constitutus : ne autem nimiùm multi pœnam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. Hoc tu idem facies censor in senatu legendo? si erunt plures qui ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, * vt non animaduertas in omnes, sed carpas, vt velis, & paucos ex multis ad ignominiam sortiare? habebit igitur, te sciente & vidente, curia senatorem, populus Rom iudicem, respub. ciuem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis fidem suam, & religionem pecunia commutarit? & qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos ciui innocenti, is censoriæ seueritatis nota non inuretur? tu es præfectus moribus? tu magister veteris disciplinæ, & seueritatis, si aut retines quemquam sciens in senatu scelere tanto contaminatum, aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eadem pœna affici conuenire? & quam conditionem supplicii maiores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eandem tu in pace constitues improbitati senatoris? Quòd si hoc exemplum ex re militari ad animaduersionem censoriam transferendum fuit, sortitione id ipsum factum esse oportuit: sin autem sortiri ad pœnam, atque hominum

delictum fortunæ iudicio committere, minimè censorium est. certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam, & turpitudinem non oportet. Verùm omnes intelligimus in ipsis subscriptionibus ventum quendam popularem esse quæsitum. Iactata res erat in concione à tribuno seditioso: incognita causa probatum illud erat: * multitudini illi non licitum est contradicere: nemo deniq; vt defenderet contrariam partem, laborabat: in inuidiam porrò magnam illa iudicia venerant. Etenim paucis postea mensibus illa vehemens erat in iudiciis ex notatione tabularum inuidia versata. preætermitti à censoribus, & negligi macula iudiciorum posse non videbatur homines quos cæteris vitiis atq; omni dedecore infameis videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt: & eo magis, quòd illo ipso tempore, illis censoribus erant iudicia cum equestri ordine communicata: vt viderentur per hominum idoneorum ignominiam, sua auctoritate, illa iudicia cum equestri ordine reprehendisse. Quòd si hanc apud eos ipsos censores mihi aut alii causam agere licuisset, hominibus tali prudentia certè probauissem (res enim iudicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti ex tota ipsa subscriptione; rumorem quendam & plausum popularem esse quæsitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quòd is pecuniam accepisset, quò innocentem condemnaret. Iam id ipsum quantæ diuinationis est, scire innocentem fuisse reum, quem fortasse nunquam viderat? cum homines sapientissimi, iudices (vt nihil dicam de iis, qui condemnarunt) causa cognita, sibi dixerint non liquere. Verùm, esto, condemnat Popillium Gellius: iudicat accepisse à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nam Popillium, quòd erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium ludis, & cætera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat; quod cum facit, iudicat eius sententia gratis esse Oppianicum condemnatum: & eundem Popillium postea Lentulus in ambitus iudicio pro testimonio diligentissimè laudat. Quare si neque L. Gellii iudicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione

tione contentus fuit Gellius, & si vterque censor censoriæ opinioni standum non putauit; quid est, quamobrem quisquam nostrûm censorias subscriptiones omnes fixas, & in perpetuum ratas putet esse oportere? At in ipsum Habitum animaduerterunt. nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, sed erratum. Neque enim hoc homine sanctior, neque probrior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior esse quisquam potest; neque illi aliter dicunt: sed eandem illam famam iudicii si corrupti secuti sunt: neque ipsi secus existimant, quàm nos existimari volumus de huius pudore, integritate, virtute: sed putarunt prætermitti accusatorem non potuisse, cum animaduersum esset in iudices. Qua de re tota si vnum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam. Non enim mihi exemplum summi, & clarissimi viri P. Africani prætereundum videtur: qui cum esset censor, & in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodiisset; clara voce, vt omnis contio audire posset, dixit se scire, illum verbis conceptis peierasse: si quis contradicere vellet, vsurum esse eum suo testimonio: deinde cùm contrà nemo diceret, iussit equum traducere. Itaque is, cuius arbitrio & populus Rom. & exteræ gentes contentæ esse consueuerunt, ipse sua conscientia, ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quòd si hoc Habito facere licuisset, facilè illis ipsis iudicibus, & falsæ suspicioni, & inuidiæ populariter excitatæ restitisset. Vnum etiam est, quod me maximè conturbat, cui loco respondere posse vix videor. quòd elogium recitasti de testamento Cn. Egnatii patris hominis honestissimi videlicet, & sapientissimi, idcirco se exhæredasse filium, quòd is ob Oppianici damnationem, pecuniam accepisset. De cuius hominis leuitate, & inconstantia plura non dicam. hoc testamentum ipsum quod recitas, eiusmodi est, vt ille cum filium exhæredaret, quem oderat, ei filio cohæredes homines alienissimos coniungeret, quos diligebat. Sed tu, Acti, consideres censeo diligenter, vtrùm censorium iudicium graue velis esse, an Egnatii: si Egnatii leue est quod censores de cæteris subscripserunt; ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu

grauem esse vis, ex senatu eiecerunt: sin autem censorium hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exhæredauit, censores in senatu, cum patrem eiicerent, retinuerunt. At enim senatus vniuersus iudicauit illud corruptum esse iudicium. Quomodo? suscepit causam. an potuit rem delatam eiusmodi repudiare, cum tribunus pleb. populo concitato, rem penè ad manus reuocasset: cum vir optimus, & homo innocentissimus pecunia circumuentus esse diceretur: cum inuidia flagraret ordo senatorius, potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipub. repudiari? At quid est decretum? quam iustè? quàm sapienter? quam diligenter? SI QVI SVNT, QVORVM OPERA FACTVM SIT, VT IVDICIVM PVBLCVM CORRVMPERETVR. Vtrùm videtur senatus id factum iudicare: an si factum sit, molestè grauiterque ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de iudiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse dicitis. Sed quæro à vobis, num istam legem ex istis s c. L. Lucullus consul homo sapientissimus tulerit? num anno post, M. Lucullus & C. Cassius? * in quos eum consules designatos idem illud senatus decreuerit, non tulerunt. & quod tu Habiti pecunia factum esse arguis, neque id vlla tenuissima suspicione confirmas, factum est primò illorum æquitate & sapientia consulum, vt quod Senatus decreuerat ad illud inuidiæ præsens incendium restinguendum, id postea referendum ad populum non arbitraretur. Ipse deinde populus Rom qui L. Quinctii tribuni pleb. fictis querimoniis antea concitatus, rem illam & rogationem flagitarat: idem C. Iunii filii, pueri paruuli lacrimis commotus, maximo clamore, & concursu totam illam legem, & quæstionem repudiauit. Ex quo intelligi potuit id quod sæpe dictum est: vt mare, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari, atque turbari: sic & populum Rom sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, vt violentissimis tempestatibus, concitari. Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter penè præterii: mea enim esse dicitur. Recitauit ex oratione

ratione nescio qua Actius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam iudicum ad honestè iudicandum, & commemorationem tum illorum iudiciorum, quæ, probata non essent, tum illius ipsius iudicii Iuniani: perinde quasi ego non ab initio huius defensionis dixerim, inuidiosum illud fuisse iudicium? aut cum de infamia iudiciorum disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tempore præterire? Ego verò si quid eiusmodi dixi, neque cognitum commemoraui, neque pro testimonio dixi: & illa oratio potiùs temporis mei, quàm iudicii & auctoritatis fuit. Cum enim accusarem, & mihi initio proposuissem, vt animos & populi Romani, & iudicum commouerem; cumque omnes offensiones iudiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem; istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. omnes enim illæ orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum, ac patronorum. Nam si causæ ipsæ pro se loqui possent, nemo adhiberet oratorem. Nunc adhibemur, vt ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituantur, sed quæ ex re ipsa, causaque ducantur. Hominem ingeniosum M. Antonium aiunt solitum esse dicere, idcirco se nullam vnquam orationem scripsisse, vt si quid aliquando quod non opus esset ab se esset dictum, posset se negare dixisse: perinde quasi, quòd a nobis dictum aut factum sit, id nisi literis mandauerimus, hominum memoria non comprehendatur. Ego verò in isto genere libentiùs cùm multorum, tum hominis eloquentissimi, & sapientissimi L. Crassi auctoritatem sequor: qui cum L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto homine in dicendo vehementi, & callido; cum Brutus duobus recitatoribus constitutis, ex duabus eius orationibus capita alterna inter se contraria recitanda curasset; quòd in dissuasione rogationis eius, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatus detrahit: in suasione legis Seruiliæ summis ornat senatum laudibus; & multa

in equites Rom. cum ex ea oratione asperiùs dicta recitasset, quò animi illorum iudicum in Crassum incenderentur: aliquantum esse commotus dicitur. Itaque in respondendo primùm exposuit vtriusq; rationem temporis, vt oratio ex re & causa habita videretur: deinde vt intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solùm qua eloquentia, verumetiam quo lepore, & quibus facetiis præditum lacessisset, tres & ipse excitauit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus pater illius accusatoris de iure ciuili reliquit. Eorum initia cum recitarentur, ea quæ vobis nota esse arbitror: FORTE EVENIT, VT RVRI IN PRIVERNATE ESSEMVS EGO, ET BRVTVS FILIVS: fundum Priuernatem flagitabat: IN ALBANO ERAMVS EGO ET BRVTVS FILIVS: Albanum poscebat. IN TYBVRTI FORTE CVM ASSEDISSEMVS: Tyburtem fundum requirebat. Brutum autem hominem sapientem, quòd filii nequitiam videret, quæ prædia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse. quòd si potuisset honestè scribere, se in balneis cum id ætatis filio fuisse, non præteriisset; eas tamen ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu quæreret. Crassus tum ita Brutum vltus est, vt illum recitationis suæ pœniteret. molestè enim fortasse tulerat, se in iis orationibus reprehensum, quas de repub. habuisset, in quibus forsitan magis requiratur constantia. Ego autem ... recitata esse non molestè fero, neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea causa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris suscepi, cum ista dixi, quò minùs honestè hanc causam & liberè possem defendere. Quòd si velim confiteri, causam A. Cluentii nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari; quis tandem id possit reprehendere? præsertim iudices, cum à vobis quoque ipsis hoc impetrare sit æquissimum, quod ego & ab initio petiui, & nunc peto; vt si quam huc grauiorem de illo iudicio opinionem attulistis, hanc, causa perspecta, atque omni veritate cognita deponatis. Nunc quoniam ad omnia, quæ abs te dicta sunt, T. Acci, de Oppianici damnatione respondi; confitea-
re

re necesse est, te opinionem multum fefellisse, quòd existimatis me causam A. Cluentii non facto eius, sed lege defensurum. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renuntiari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. Itáne est? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? & est nescio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad aduersarios deferat: Quisnam tibi hoc renuntiauit? quis tam improbus fuit: cui ego autem narraui? nemo, vt opinor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc lex ipsa renuntiauit. sed num tibi ita defendisse videor, vt tota in causa mentionem vllam fecerim legis? num secus hanc causam defendisse, ac si lege Habitus teneretur? certè, vt hominem confirmare oportet, nullus est locus à me purgandi istius inuidiosi criminis prætermissus. Quid ergo est? quæret fortasse quispiam, displiceatne mihi legum præsidio à capite periculum propulsare? mihi verò, iudices, non displicet: sed vtor instituto meo. in hominis honesti * prudentisque iudicio non solùm meo consilio vti consueui, sed multum etiam eius quem defendo, & consilio, & voluntati obtempero. Nam vt hæc ac me causa delata est, qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus versamur, nosse deberem: dixi Habito statim, De eo, qui coisset, quo quis condemnaretur, illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. atque ille me orare, & obsecrare cœpit, vt ne sese lege defenderem. Cum ego, quæ mihi viderentur, dicerem, traduxit me ad suam sententiam. affirmabat enim lachrimans, non se cupidiorem esse ciuitatis retinendæ, quàm existimationis. morem homini gessi: & tamen idcirco feci (neque enim id semper facere debemus) quòd videbam, per se ipsam causam copiosissimè sine lege posse defendi. Videbam in hac defensione, qua iam sum vsus, plus dignitatis; in illa, qua me hic vti noluit, minus laboris futurum quòd si nihil aliud esset actum, nisi vt hanc causam obtinerem, lege recitata, perorassem: neque me illa oratio commoueret, quòd ait Actius, indignum esse facinus, * si senator iudicio quemquam circumuenerit, legibus eum teneri: si eques Rom. hoc idem fecerit, non teneri. Vt tibi con-

uedam hoc indignum esse (quod cuiusmodi sit, iam videro) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius in ea ciuitate, quæ legibus teneatur, discedi à legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in repub. hoc fundamentum libertatis: hic fons æquitatis. mens, & animus, & consilium, & sententia ciuitatis posita est in legibus. Vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus, vt neruis, ac sanguine, & membris vti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes, serui sumus, vt liberi esse possimus. Quid est, Q. Naso, cur tu in isto loco sedeas? quæ vis est, qua abs te hi iudices tali dignitate præditi coerceantur? vos autem, iudices, quamobrem ex tam magna multitudine ciuium, tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? quo iure Actius, quæ voluit, dixit? cur non mihi tamdiu potestas dicendi datur? quid sibi autem illi scribæ, quid lictores, quid cæteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? Opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc iudicium (vt antea dixi) quasi mente quadam * regi legis, & administrari. Quid ergo est? hæc quæstio sola ita gubernatur? Quid M. Pletorii, & C. Flaminii inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii, apud quem nunc de ambitu causa dicitur? quid reliquæ quæstiones? circumspicite omnes reipublicæ partes: omnia legum imperio, & præscripto fieri videbitis. Si quis apud me, te, T. Acti, reum velit facere, clames te lege pecuniarum repetundarum non teneri: neque hæc tua recusatio confessio sit captæ pecuniæ, sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio? Nunc quid agitur, & quid abs te iuris constituatur, vide. Iubet lex ea, qua lege hæc quæstio constituta est, iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis iudicibus, qui ei obuenerint (vos appellat, iudices) quærere de veneno. in quem quærere? infinitum est. QVICVNQVE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABVERIT, DEDERIT. Quid eadem lex statim adiungit? Recita, DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO. Cuius? qui coierit? conuenerit? non ita est. Quid ergo est?

est? Dic. QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATVOR PRIMIS, QVIVE QVAESTOR TRIBVNVS PL. Deinceps omneis magistratus nominauit. QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QVI EORVM COIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNARETVR. Qui eorum? quorum? videlicet, qui supra scripti sunt. quid interest, vtro modo scriptum sit? etsi est apertum, tamen ipsa lex docet. vbi enim omnes mortales alligat, ita loquitur; QVI VENENVM MALVM FECIT, FECERIT. Omnes viri, mulieres, liberi, serui in iudicium vocantur, * si idem de coitione voluisset, adiunxisset, Quiue coierit. Nunc ita est. DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO, QVI MAGISTRATVM HABVERIT, QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXERIT QVI: EORVM COIT, COIERIT. Num is est Cluentius? certè non est Quis ergo est Cluentius? qui tamen defendi causam suam lege nolit. itaque abiicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Acti, pauca, quæ ab eius causa seiuncta sunt, respondebo. Est enim quiddam in hac causa, quod Cluentius ad se; est aliquid, quod ego ad me putem pertinere. hic sua putat interesse, se re ipsa, & gesto negotio, non lege defendi. Ego autem mea existimo interesse, me nulla in disputatione ab Actio videri esse superatum. non enim mihi hæc causa sola dicenda est: omnibus hic labor meus propositus est, quicunque hac facultate defensionis contenti esse possunt. nolo quemquam eorum, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege ab Actio dicta sunt, si reticuerim, comprobare Quamobrem, Cluenti, de te tibi obsequor: neque ego legem recito: neque hoc loco pro te dico: sed ea quæ à me desiderari arbitror, non relinquam. Iniquum tibi videtur, Acti, esse, non iisdem legibus omnes teneri. Primùm (vt id iniquissimum esse confitear) huiusmodi est, vt commutatis eis opus sit legibus, non vt iis quæ sunt, non parcamus. Deinde quis vnquam hoc senator * accusauit, vt cum altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Ro esset consecu-

tus,

tus, eo se putaret durioribus legum conditionibus,* vti non oportere? quàm multa sunt commoda, quibus caremus? quàm multa molesta ac difficilia quæ subimus! atque hæc omnia tantùm honoris, & amplitudinis commodis compensantur. * Confer te nunc ad equestrem ordinem, atque in cæteros ordines: easdem vitæ conditiones non perferent, putant enim minùs multos sibi laqueos legum & conditionum, ac iudiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum ciuitatis aut non potuerunt ascendere, aut non petiuerunt. Atque vt omittam leges alias omnes, quibus non tenemur, cæteri autem sunt ordines liberati: * hanc ipsam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla homo à populi causa remotissimus, tamen cum eius rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore, iudicatis, populum Rom. quem ab hoc genere liberum acceperat, allegare nouo quæstionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset, pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentiùs, quàm omnem illam acerbitatem proscriptionis suæ, * questus in veteres iudices, in hanc vnam quæstionem contulisset. Nec nunc quidquam agitur (mihi credite, iudices, & prospicite id quod prouidendum est) nisi vt equester ordo in huiusce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, sed à paucis. nam ii senatores, qui se facilè tuentur integritate, & innocentia, quales (vt verè dicam) vos estis, & cæteri, qui sine cupiditate vixerunt; equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia coniunctissimos esse cupiunt: sed ii, qui se volunt posse omnia, neque præterea quidquam esse aut in homine vllo, aut in ordine, hoc vno metu se putant equites Rom. in potestatem suam redacturos, si constitutum sit, vt de iis qui res iudicarint huiusmodi iudicia fieri possint. Vident enim auctoritatem huius ordinis confirmari: vident iudicia comprobari: hoc metu proposito, euellere se aculeum seueritatis vestræ posse confidunt. Quis enim de homine audeat paulo maioribus opibus prædito verè, & fortiter iudicare? cum videat sibi de eo, quod coierit,

ierit, aut consenserit. causam esse dicendam ? O viros fortes equites Rom. qui homini clarissimo, ac potentissimo M. Druso tribuno pleb. restiterunt, cùm ille nihil aliud ageret cum illa cuncta quæ tum erat, nobilitate, nisi vti qui res iudicassent, huiusmodi quæstionibus in iudicium vocarentur, tunc C. Flauius Pusio, Cn. Titinius, G. Mæcenas, illa robora populi Rom. cæterique huiuscemodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, vt aliquid culpæ suscipere se putarent, recusando: sed apertissimè repugnarunt, cum hæc recusarent, & palàm fortissimè, atque honestissimè dicerent: se potuisse iudicio populi Rom. in amplissimum locum peruenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent: sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ se non contempsisse, sed ordine suo, patrumque suorum contentos fuisse: & vitam illam tranquillam, & quietam, remotam à procellis inuidiarum, & huiuscemodi iudiciorum anfractu, sequi maluisse: aut sibi ad honores petendos ætatem integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam conditionem vitæ, quam secuti petitionem reliquissent, manere: iniquum esse, eos qui honorum ornamenta propter periculorum multitudinem prætermisissent, populi beneficiis esse priuatos, iudiciorum nouorum periculis non carere: senatorem hoc queri non posse, propterea, quòd ea conditione proposita petere cœpisset; quodque permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset, locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen, & gratia, toga pretexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, prouinciæ: quibus in rebus cum summum rectè factis maiores nostri præmium, tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Habitus accusatur: quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim ea lege equestrem ordinem non teneri, sed ne noua lege alligarentur, laborabant. Habitus ne hoc quidem vnquam recusauit, quò minùs vel ea lege rationem vitæ suæ redderet, qua non teneretur. quæ si vobis conditio

placet,

placet, omnes id agamus, vt hæc quàm primùm in omneis ordines quæstio proferatur. Interea quidem per deos immortales, quoniam omnia commoda nostra, iura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, à legibus non recedamus: simul & illud quàm sit indignum cogitemus, populum Rom. aliud nunc agere, vobis remp. & fortunas suas commisisse, sine cura esse, non metuere, ne lege ea, quam nunquam ipse iusserit, & quæstione, qua se solutum, liberumq; esse arbitretur, per paucos iudices astringatur. Agit enim sic causam T. Actius adolescens bonus, & disertus; omnes ciues legibus teneri omnibus: vos attenditis, & auditis silentio, sicut facere debetis. A Cluentius eques Rom. causam dicit ea lege, qua lege senatores, & ii qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum recusare, & in arce legis, præsidia constituere defensionis meæ non licet. si obtinuerit causam Cluentius (sicuti vestra æquitate nixi confidimus) omnes existimabunt, id quod erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, præsidii nihil fuisse. Hic nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo Rom præstare debeam: quoniam is meæ vitæ status est, vt omnis mihi cura, atque opera posita sit in omnium periculis defendendis. video quanta, & quàm periculosa, & quàm infinita quæstio tenetur ab accusatoribus, cum eam legem, quæ in nostrum ordinem scripta sit, in populum Romanum transferre conentur: qua in lege est: QVI COIERIT: quod quàm latè pateat, videtis: CONVENERIT: æquè infinitum & incertum est. CONSENSERIT. Hoc verò cùm incertum & infinitum, tum obscurum & occultum est FALSVMVE TESTIMONIVM DIXERIT. Quis de plebe Romana testimonium dixit vnquam, cui hoc non periculum, T. Actio auctore, paratum esse videatis? nam dicturum quidem certè, si hoc iudicium plebi Romanæ propositum sit, neminem vnquam esse confirmo: sed hoc polliceor omnibus, si cui fortè hac lege negotium facesseretur, qui lege non teneatur, si is vti me defensore voluerit, me eius causam legis præsidio defensurum,

&

& vel his iudicibus, vel eorum similibus facilè probaturum, & omni me defensione vsurum esse legis: qua nunc vt vtar, ab eo cuius voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur. Non enim debeo dubitare, iudices, quin si qua ad vos causa huiusmodi delata sit eius, qui lege non teneatur, etiamsi is inuidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiamsi eum oderitis, etiamsi inuiti absoluturi sitis; tamen absoluatis, & religioni potiùs vestræ, quàm odio pareatis. Est enim sapientis iudicis * meminisse se hominem: cogitare, tantum sibi à populo Romano esse permissum, quantum commissum, & creditum sit: & non solùm sibi potestatem datam, verumetiam fidem habitam esse meminisse: posse quem oderit, absoluere, quem non oderit, condemnare: & semper non quid ipse velit, sed quid lex, & religio cogat cogitare: animaduertere qua lege reus citetur, de quo reo recognoscat, quæ res in quæstione versetur. Cùm hæc sunt videnda, tum verò illud est hominis magni iudices, atque sapientis, cum illam, iudicandi causa, tabellam sumpserit, non se putare esse solum: neque sibi quodcunque concupierit, licere: sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, odium, inuidiam, metum, cupiditatesque omneis amouere: maximique æstimare conscientiam mentis suæ, quam ab dijs immortalibus accepimus, quæ à nobis diuelli non potest: quæ si optimorum consiliorum, atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine vllo metu, & summa cũ honestate viuemus. Hæc si T. Actius aut cognouisset aut cogitasset, profectò ne conatus quidẽ esset dicere id, quod multis verbis egit; iudicẽ quod ei videatur, statuere, & non deuinctũ legibus esse oportere. quibus de rebus mihi pro Cluentij voluntate nimiũ, pro reipublicæ dignitate parum, pro vestra prudentia satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ quia vestræ quęstionis erãt, idcirco illi statuerũt sibi fingẽda esse, & proferẽda, ne omniũ turpissimi reperirẽtur, si in iudiciũ nihil, pręter inuidiã, attulissent. Atque, vt existimetis necessariò me de his rebus de quibus iam dixerim pluribus egisse verbis, attẽdite reliqua: profectò intelligetis, quæ paucis demonstrari potuerunt, breuissimè esse

de fensa,

defensa. Cn Decio Samniti, ei qui prescriptus est, iniuriam in calamitate eius ab huius familia factam esse dixisti. Ab nullo ille liberaliùs, quàm à Cluentio tractatus est: huius illum opes in rebus eius incommodis subleuauerunt; atque hoc cùm ipse, tum omnes eius amici, necessariique cognouerunt. Ancarii, & Paceni pastoribus, huius villicos vim, & manus attulisse. Cum quadam in collibus (vt solet) controuersia pastorum esset orta, Habiti villici rem domini, & priuatam possessionem defenderunt: cum esset expostulatio facta, causa illis demonstrata, sine iudicio, controuersiaque discessum est. P. Ælii testamento propinquus exhæredatus cum esset, hæres hic alienior institutus est. P. Ælius Habiti merito fecit, neq; hic in testamento faciendo interfuit: idq; testamentum ab huius inimico Oppianico est obsignatum. Florio legatum ex testamento inficiatum esse. Non est ita: sed cum H S XXX. scripta essent, pro H S CCC. neque ei satis cautum videretur: voluit eum aliquid acceptum referre liberalitati suæ: primò debere negauit, pòst sine controuersia soluit. Cœlii cuiusdam Samnitis vxorem post bellum ab hoc esse repetitam. Mulierem cum emisset de sectoribus, quo tempore eam primùm liberam esse audiuit, sine iudicio reddidit Cœlio. Ennium esse quendam, cuius bona teneat Habitus. Est hic Ennius egens quidam calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quieuit: deinde aliquando cum seruo Habiti, furti egit: nuper ab ipso Habito petere cœpit. hic illo priuato iudicio (mihi credite) nobis iisdem fortasse patronis, calumniam non effugiet: Atque etiam, vt nobis renuntiatur, hominem multorum hospitum A. Binnium quendam * coponem de via Latina subornatis, qui sibi à Cluentio, seruisque eius in taberna sua manus allatas esse dicat. quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse si inuitauerit, id quod solet, sic hominem accipiemus, vt molestè ferat, se de via decessisse. Habetis, iudices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi inuidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt, quàm leuia genere ipso! quàm falsa re! quàm breuia responsu! Cognoscite nunc id, quod ad vestrum
iusiuran-

iusiurandum pertinet, quod vestri iudicii est, quod vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc conuenistis, de criminibus veneni: vt omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc causa perorari potuerit: & quàm multa à me dicta sint, quæ ad huius voluntatem maximè, ad vestrum iudicium minime pertinerent. Obiectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A Cluentio veneno esse sublatum. Opportunè adest homo summa fide, & omni virtute præditus, L. Pletorius senator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris. Apud hunc ille Romæ habitauit, Apud hunc ægrotauit, huius domi est mortuus. * haud hæres est Cluentius: intestatum dico esse mortuum: possessionemque eius bonorum prætoris edicto huic illius sororis filio adolescenti prudentissimo, & inprimis honesto equiti Ro. datam Numætio Cluentio, quem videris. Alterum veneficii crimen: Oppianico huic adolescenti, cum eius in nuptiis more Larinatium multitudo hominum pranderet, venenum Habiti consilio paratum: id cum daretur in mulso, Balbutium quendam eius familiarem intercepisse, bibisse, statimque esse mortuum. Hoc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea. Quid vnquam Habitus in se admisit, vt hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnoperè Oppianicum metuebat, cum ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit; huic autem accusatores, matre viua, deesse non possent? quod iam intelligetis. an vt de causa eius, periculi nihil decederet, ad causam nouum crimen accederet? quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? vnde sumptum? quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt quæ dici possunt: sed non committam, vt videar non dicendo, voluisse dicere. Res enim iam se ipsa defendat. Nego illum adolescentem, quem statim epoto poculo, mortuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. magnum, & impudens mendacium. perspicite cætera, dico illum cum ad illud prandium crudior venisset, & vt ætas illa fert, sibi tum non pepercisset,

ſet, aliquot dies ægrotaſſe, & ita eſſe mortuum. Quis huic rei teſtis eſt? idem qui ſui luctus, pater: pater inquam, illius adoleſcentis, quem propter animi dolorem pertenuis ſuſpicio potuiſſet ex illo loco teſtem in A. Cluentium conſtituere; is hunc ſuo teſtimonio ſubleuat: quod recita. tu autem niſi moleſtum eſt, pauliſper exſurge, & perfer hunc dolorem commemorationis neceſſariæ: in qua ego diutiùs non morabor, quoniam quod fuit viri optimi, feciſti, vt ne cui innocenti mœror tuus calamitatem, & falſum crimen afferret. Vnum etiam mihi reliquum eiuſmodi crimen eſt, iudices: ex quo illud perſpicere poſſitis, quod à me initio orationis meæ dictum eſt: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat ſolicitudinis, ac negotii, id omne à matre eſſe conflatum. Oppianicum veneno necatum eſſe, quod ei datum ſit in pane per M. Aſellium quendam familiarem illius, idque Habiti conſilio factum eſſe dicitis. In quo primùm illud quæro, quæ cauſa Habito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipſos fuiſſe confiteor: ſed homines, inimicos ſuos morte affici volunt, vel quòd metuunt, vel quòd oderunt. Quo tandem igitur Habitus metu adductus tantum in ſe facinus ſuſcipere conatus eſt? quid erat, quod iam Oppianicum pœna affectum, pro maleficiis eiectum è ciuitate quiſquam timeret? quid metuebat? vt oppugnaretur a perdito? an ne accuſaretur à condemnato? an ne exulis teſtimonio læderetur? Sin autem, quòd oderat, Habitus idcirco illum vita frui noluit: adeóne erat ſtultus, vt illam, quam tum ille viuebat, vitam eſſe arbitraretur, damnati, exulis, deſerti ab omnibus: quem propter animi importunitatem nemo recipere tecto, nemo * adire, nemo alloqui, nemo reſpicere vellet? huius igitur vitæ Habitus inuidebat? hunc ſi acerbè, & penitus oderat, non eum quam diutiſſimè viuere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi vnum in malis perfugium erat calamitatis? qui ſi quid animi ac virtutis habuiſſet (vt multi ſæpe fortes viri in eiuſmodi dolore) mortem ſibi ipſe conſciſſet: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipſe ſibi optare deberet?

beret? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi fortè ineptiis, ac fabulis ducimur, vt existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plures illic offendisse inimicos, quam hic reliquisse: à socrus, ab vxorum, à fratris, à liberorum pœnis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem: quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit præter sensum doloris? Agè verò, venenum per quem datum? per M. Asellium, quid huic cum Habito? nihil. atque adeò quòd ille Oppianico familiarissimè esset vsus, potiùs etiam contrà simultas. Hine igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimùm & suum scelus & illius periculum committebat? cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiu finis? cur non Habiti exemplo vsus es, vt per illum, qui attulisset venenum, de hoc præiudicaretur? Iam verò illud quàm non probabile, quàm inusitatum, iudices, quàm nouum, in pane datum venenum? faciliusne potuit, quàm in poculo? latentiùs potuit abditum aliqua in parte panis, quàm si totum colliquefactum in potione esset? celeriùs potuit comesum, quàm epotum, in venas, atque in omneis partes corporis permanare? faciliùs fallere in pane si esset animaduersum, quàm in poculo, cum ita confusum esset, vt secerni nullo modo posset? At repentina morte periit, quod si esset ita factum, tamen ea res propter multorum eiusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet; si esset suspiciosum, tamen ad alios potiùs, quàm ad Habitum pertineret. Verùm in eo ipso, homines impudentissimè mentiuntur: id vt intelligatis, & mortem eius, & quemadmodum post mortem, in Habitum sit crimen à matre quæsitum, cognoscite. cum vagus, & exul erraret, atque vndique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quinctilium contulisset, ibi primùm in morbum incidit, ac satis vehementer, diùque ægrotauit. cum esset vnà Sassia, & Statio Albio quodam colono, homine valente (qui simul esse solebat) familiariùs vteretur, quàm vir dissolutissimus incolumi fortuna pati posset; & ius il-

lud

lud matrimonii castum, atq; legitimum, damnatione viri sublatum arbitraretur: Nicostratus quidam fidelis Oppianici seruulus percuriosus & minimè mendax, multa dicitur renunciare domino solitus esse. Interea Oppianicus cum iam conualesceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre posset, & huc ad vrbem profectus esset (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer; & posteaquàm ad vrbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, indices, eiusmodi est, vt aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur. Post mortem eius, Sassia statim moliri nefaria mulier cœpit insidias filio: quæstionem habere in viri mortem constituit: emit de A. Rupilio, quo erat vsus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi vt idem faceret, quod Habitus in emendo Diogene fecerat, de hoc Stratone, & de assecla quodam seruo suo se quæsituram esse dixit. præterea seruum illum Nicostratum, quem nimiùm loquacem fuisse, ac nimiùm domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quæstionem postulauit. Hic cum esset illo tempore puer, & illa quæstio de patris sui morte constitui diceretur; etsi illum seruum, & sibi beneuolum esse, & patri fuisse arbitraretur, nihil tamen est ausus recusare. Aduocantur amici, & Hospites Oppianici, & illius mulieris, multi homines honesti atque omnibus rebus ornati: tormentis omnibus vehementissimis quæritur. Cum essent animi seruorum, & spe & metu tentati, vt aliquid in quæstione dicerent, tamen (vt arbitror) auctoritate aduocatorum, & vi tormentorum adducti in veritate manserunt, neq; se quidquam scire dixerunt. Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo interuallo pòst iterum aduocantur: habetur de integro quæstio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: * aucsari aduocati, & iam vix ferre posse: furere crudelis, atque importuna mulier, sibi nequaquam, vt sperasset, ea quæ cogitasse procedere. Cum iam tortor, atq; essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere

vellet,

vellet; quidam ex aduocatis homo & honoribus populi ornatus, & summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, vt verum inueniretur, sed vt aliquid falsi dicere cogerentur: hoc postquàm cæteri comprobarunt, ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quæsitum. Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mœrens, quòd iam certè incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perueniret; & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquam venit, quæ à Stratone illo venenum antea viro suo datum sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuò, & ornatam Larini medicinæ exercendi causa tabernam dedit. vnum, alterum, tertium annum Sassia quiescebat, ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potiùs, quàm id struere, & moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello c o s s. vt hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil eiusmodi cogitantem, ad hanc accusationem pertraheret, inuito despondit ei filiam suam illam, quam ex genero susceperat, vt eum nuptiis alligatum simul & testamenti spe deuinctum posset habere in potestate. Hoc ipso ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & cædem eiusmodi. Cum esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conseruos dormientes occidit, in piscinamque deiecit: ipse armarii fundum exsecuit, & sestertiorum, & auri quinque pondo abstulit, vno ex seruis, puero non grandi, conscio. furto postridie cognito, omnis suspicio in eos seruos, qui non comparebant, commouebatur. Cum exsectio illa fundi in armario animaduerteretur, quærebant homines quonam modo fieri potuisset. quidam ex amicis Sassiæ recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium, & tortuosam venire serrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa, perquiritur à coactoribus: inuenitur ea serrula ad Stratonem peruenisse. hoc initio suspicionis orto, & apertè insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem

omnem dominæ indicauit: homines in piſcina inuenti ſunt: Strato in vincula coniectus eſt: atque etiam in taberna eius nummi, nequaquam omnes, reperiuntur. Conſtituitur quæſtio de furto. * nam quid quiſquam ſuſpicari aliud poteſt? An hoc dicitis, armario expilato pecunia ablata, non omni recuperata, occiſis hominibus, inſtitutam eſſe quæſtionem de morte Oppianici? cui probatis? quid eſt quod minùs veriſimile proferre potuiſtis? deinde, vt omittam cætera, triennio poſt mortem Oppianici de eius morte quærebatur. atque etiam incenſa odio priſtino, Nicoſtratum eundem illum tum ſine cauſa in quęſtionem poſtulauit Oppianicus primò recuſauit. poſteaquàm illa abducturam ſe filiam, mutaturam eſſe teſtamentum minaretur, mulieri crudeliſſimæ ſeruum fideliſſimum, non in quæſtionem tulit, ſed planè ad ſupplicium dedit. Poſt triennium igitur agitata denique quæſtio de viri morte habebatur. At de quibus ſeruis habebatur? noua, credo, res obiecta, noui quidem homines in ſuſpicionem vocati ſunt de Stratone, & de Nicoſtrato. quid? Romæ quæſitum de iſtis hominibus non erat? itáne tandem? mulier iam non morbo, ſed ſcelere furioſa, cum quæſtionem habuiſſet Romæ, cum de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, & cæterorum honeſtiſſimorum virorum ſententia conſtitutum eſſet, ſatis quæſitum videri: eadem de re, triennio pòſt, iiſdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro, ne colonum forrè affuiſſe dicatis, ſed bono viro, in filii caput quæſtionem habere conata eſt. An hoc dicitis (mihi enim venit in mentem quid dici poſſit, tametſi adhuc non eſſet dictum,) cum haberetur de furto quæſtio, Stratonem aliquid de veneno eſſe confeſſum? Hoc vno modo, iudices, ſæpe multorum improbitate depreſſa veritas emergit, & innocentiæ defenſio interclusa reſpirat; quòd aut ii qui ad fraudem callidi ſunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi quorum eminet audacia atque proiecta eſt, à conſiliis malitiæ deſeruntur. quòd ſi vt confidens aſtutia, ita callida eſſet audacia, vix vllo obſiſti modo poſſet. Vtrùm furtum factum non eſt? at nihil clarius Larini fuit, an ad Stratonem ſuſpicio non pertinuit? at is &

ex

ex ferrula insimulatus, & à puero conscio est iudicatus. an id actum non est in quærendo? quæ fuit alia igitur causa quærendi? an id, quod dicendum vobis est quod tum Sassia dictitabat, cum de furto quæreretur, tum Strato iisdèm in tormentis dixit de veneno? En hoc illud est, quòd antè dixi, mulier abundat audacia: consilio & ratione deficitur. nam tabellæ quæstionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobisque editæ sunt, illæ ipsæ, quas tum obsignatas esse dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla inuenitur. non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto, pòst aliquid adiungere dictum de veneno, quod non percunctatione quæsitum, sed dolore expressum videretur: quæstio de furto est, veneni iam suspicione, superiore quæstione sublata: quod ipsum hæc eadem mulier indicarat: quæ vt Romæ de amicorum sententia statuerat satis esse quæsitum, postea per triennium maximè ex omnibus seruis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cum igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille sine controuersia fecerat: tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit, de veneno statim dixit; de furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæstionis, verbum fecit vllum. Iam videtis illam nefariam mulierem, iudices, eadem manu, qua, si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæstionem conscripsisse. atque istam ipsam quæstionem, dicite, quis obsignauit? vnum aliquem nominate. neminem reperietis, nisi fortè eiusmodi hominem, quem ego proferri malim, quàm neminem nominari. Quid ais, T. Acti: tu periculum capitis, tu iudicium sceleris, tu fortunas alterius litteris conscriptas in iudicium afferes, neque earum auctorem literarum, neque obsignatorem, neque testem vllum nominabis? & quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu deprompseris, hanc hi tales viri comprobabunt? esto: in tabellis nihil est auctoritatis, quid? ipsa quæstio iudicibus: quid? amicis hospitibusque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reseruata est? quid istis

hominibus

hominibus factum est, Stratone, & Nicostrato? quæro abs te, Oppianice, seruo tuo Nicostrato quid factum esse dicas? quem tu, cùm hunc breui tempore accusaturus esses, Romam deducere, dare potestatem indicandi: incolumem denique seruare quæstioni, seruare his iudicibus, * seruare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, iudices, in crucem actum esse exsecta scitote lingua: quod nemo est Larinatium qui nesciat. timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium: sed quasi non omnes eius sceleris testes essent futuri, sic metuit ne condemnaretur extrema seruuli voce morientis. Quod hoc portentum, dii immortales! Quod tantum monstrum in vllis locis! quod tam infestum scelus & immane, aut vnde natum esse dicamus! Iam enim videtis profectò, iudices, non sine necessariis me ac maximis causis principio orationis meæ de matre dixisse. nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optauerit, cogitauerit, effecerit. mitto illam primam libidinis iniuriam: mitto nefarias generi nuptias, mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam, quæ nondum ad huiusce vitæ periculum, sed ad commune familiæ dedecus pertinebant: nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cum obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiæ luctum, atque in priuignorum funus nupsit. prætereo quòd Aurium Melinum, cuius illa quondam socius paulo antè vxor fuisset, cum Oppianici esse opera proscriptum, occisumque cognosceret, eam sibi domum, sedemque coniugii delegit, in qua quotidie superioris viri mortis inditia, & spolia fortunarum videret. illud primùm queror * de illo scelere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni; quod iam tum recens, suspiciosum cæteris, huic incredibile, nunc verò apertum iam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profectò de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum. quod nisi esset, certè postea deprehensa re, non illa, vt ab improbo viro discessisset, sed vt à crudelissimo hoste fugisset, domumque illam in perpetuum scelere omni affluen-

affluentem reliquisset. non modò id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes tota mente mater de pernicie filii cogitaret. quæ primùm, vt istam confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, * donis muliebribus, collocatione filiæ, spe hæreditatis obstrinxit. Itaque * apud cæteros, nouis inter propinquos susceptis inimicitiis, sæpe fieri diuortia atque affinitatum dissidia vidimus: hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem putauit, nisi qui in matrimonium sororem eius antè duxisset. cæteri nouis affinitatibus adducti, veteres inimicitias sæpe deponunt: illa sibi ad confirmandas inimicitias, affinitatis coniunctionem pignori fore putauit. Neque in eo solùm diligens fuit, vt accusatorem filio suo compararet, sed etiam cogitauit, quibus eum rebus armaret, hinc enim illæ sollicitationes seruorum, & minis, & promissis: hinc ille infinitæ, crudelissimæque de morte Oppianici quæstiones: quibus finem aliquando non mulieris modus, sed amicorum auctoritas fecit: ab eodem scelere illæ triennio pòst habitæ Larini quæstiones: eiusdem amentiæ, falsæ conscriptiones quæstionum: ex eodem furore etiam illa conscelerata exsectio linguæ: totius denique huius ab illa est & inuenta, & adornata comparatio criminis. Atque his rebus cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset; paulisper conquirendorum, & conducendorum testium causa Larini est commorata. postea autem cum appropinquare huius iudicium ei nunciatum est, confestim huc aduolauit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus deesset, aut ne fortè mater hoc sibi optatissimum spectaculum huius sordium, atque luctus, & tanti squaloris amitteret. Iam verò quod iter Romam eius mulieris fuisse existimatis? quod ego propter vicinitatem Aquinatium & Venafrenorum, ex multis audiui, & comperi. quos concursus in his oppidis? quantos & virorum, & mulierum gemitus esse factos? mulierem quandam Larino, atque illam vsque à mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu, & pecunia, quò faciliùs circumuenire iudicio capitis,

atque opprimere filium posset. Nemo erat illorum penè dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacunque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violatam, quæ mater est omnium, vestigiis consceleratæ matris putarit. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inuentus est, qui non contagionem aspectus fugeret; nocti se potiùs, ac solicitudini, quàm vlli aut vrbi, aut hospiti committebat. Nunc verò quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare nostrûm putas? quos appellarit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tenemus. quin etiam nocturna sacrificia, quæ putat occultiora esse, sceleratasq; eius preces, & nefaria vota cognouimus: quibus illa etiam deos immortales de suo scelere testatur: neq; intelligit pietate, & religione, & iustis precibus deorum mentes, non contaminata superstitione, neque ad scelus perficiendum cæsis hostiis posse placari. cuius ego furorem, atque crudelitatem, deos immortales à suis aris, atque templis aspernatos esse confido. Vos, iudices, quos huic A. Cluentio quosdam alios deos ad omne vitæ tempus Fortuna esse voluit, huius importunitatem matris à filii capite depellite. multi sæpe in iudicando, peccata liberorum, parentum misericordiæ concesserunt: vos, ne huius honestissimè actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: præsertim cum ex altera parte totum municipium videre possitis. Omnes scitote, iudices (incredibile dictu est, sed à me verissimè dicitur) omnes Larinates, qui valuerunt, venisse Romam, vt hunc studio, frequentiaq; sua, quantum possent, in tanto eius periculo subleuarent. pueris illud hoc tempore, & mulieribus oppidum scitote esse traditum, idque in præsentia, in communi Italiæ pace domesticis copiis esse tutum; quos tamen ipsos æquè, & eos, quos præsentes videtis, huius expectatio iudicii dies noctesque solicitat. non illi vos de vnius municipis fortunis arbitrantur, sed de totius municipii statu, dignitate, commodisq; omnibus sententias esse laturos. summa est enim, iudices, hominis in communem municipii rem diligentia, in singulos municipes

nicipes benignitas, in omnes hominis iustitia, & fides: præterea nobilitatem illam inter suos, locumque à maioribus traditum, sic tuetur, vt maiorum grauitatem, constantiam, gratiam, liberalitatem assequatur. Itaque ii eum verbis publicè laudant, vt non solùm testimonium suum, iudiciumque significent, verumetiam curam animi, ac dolorem, quæ dum laudatio recitatur, vos quæso qui eam detulistis, assurgite. Ex lachrimis horum, iudices, existimare potestis, omnes hæc decuriones decreuisse lachrimantes. Agè verò vicinorum quantum studium, quàm incredibilis beneuolentia, quanta cura est? non illi in libellis laudationum decreta miserunt, sed homines honestissimos, quos nossemus, omnes huc frequentes adesse, & hunc præsentes laudare voluerunt. Adsunt Ferentani homines nobilissimi: Marrucini item pari dignitate Theano, Appulo, atque Luceria equites Romanos honestissimos homines laudatores videtis: Boviano, totoq; ex Samnio cùm laudationes honestissimæ missæ sunt, tum homines amplissimi, nobilissimique venerunt. Iam qui in agro Larina prædia, qui negotia, qui res * pecuarias habent, honesti homines, & summo splendore præditi, difficile dictu est, quàm sint soliciti, quàm laborent. non multi mihi ab vno sic diligi videntur, vt hic ab his vniuersis. Quàm non abesse ab huius iudicio L. Volusenum summo splendore hominem, ac virtute præditum, vellem! præsertim possem P. Heluidium Rufum equitem Rom. omnium ornatissimum nominare: qui cum huius causa dies noctesque vigilaret, & cum me hanc causam doceret, in morbum grauem, periculosumque incidit: in quo tamen non minùs de capite huius, quàm de sua vita laborat. Cn. Tudici senatoris viri optimi, & honestissimi par studium & testimonia, & laudationes cognoscetis. eadem spe, sed maiore verecundia de te, P. Volumini, quoniam iudex es in A. Cluentium, dicimus. & ne longum sit, omnium vicinorum summam esse in hanc beneuolentiam confirmamus. Horum omnium studium, curam, diligentiam, meumque vnà laborem, qui totam hanc causam vetere instituto solus peroraui, vestramq; simul, iudices, æquitatem, & mansuetudinem,

tudinem, vna mater oppugnat, at quæ mater? quam cæcam crudelitate,& scelere ferri videtis: cuius cupiditatem nulla vnquam turpitudo retardauit: quæ vitiis animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia: cuius ea stultitia est, vt eam nemo hominem: ea vis, vt nemo fœminam: ea crudelitas, vt nemo matrem appellare possit. atque etiam nomina necessitudinum, non solùm naturæ nomen, & iura mutauit, vxor generi, nouerca filii, filiæ pellex: eò iam denique adducta, vt sibi præter formam, nihil ad similitudinem hominis reseruarit. Quare, iudices, si scelus odistis, prohibete aditum matris à filii sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberorum: patimini matrem, ne orbata filio lætetur, victam potiùs vestra æquitate discedere. Sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: leuate hunc aliquando supplicem vestrum, iudices, tot annos in falsa inuidia periculisque versatum: qui nunc primùm post illam flammam aliorum facto & cupiditate excitatam, spe vestræ æquitatis erigere animum, & paulùm respirare à metu cœpit: cui posita sunt in vobis omnia: quem seruatum esse plurimi cupiunt, seruare soli vos potestis. Orat vos Habitus, iudices, & flens obsecrat, ne se inuidiæ, quæ in iudiciis valere non debet; ne matri, cuius vota & preces à vestris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico homini nefario condemnato iam, & mortuo condonetis. Quòd, si qua calamitas hunc in hoc iudicio afflixerit innocentem: nam iste miser, iudices, si (id quod difficile factu est) in vita remanebit, sæpe, & multum queretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum; quod si tum indicatum non esset, non huic ærumnosissimo venenum illud fuisset, sed multorum medicamentum laborum. postremò etiam fortassis mater exsequias illius funeris prosecuta, mortem se filii lugere simulasset: nunc verò quid erit * perfectum, nisi vt huius ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reseruata, mors sepulchro patris priuata esse videatur? Satis diu fuit in miseriis, iudices, satis multos annos ex inuidia laborauit. nemo huic tam iniquus, præter parentem

fuit,

fuit, cuius animum non iam expletum esse putemus. Vos, qui æqui estis omnibus; qui, vt quisque crudelissimè oppugnatur, eum lenissimè subleuatis: conseruate A. Cluentium, restituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberisque vestris obstringite. Vestrum est hoc, iudices, vestræ dignitatis, vestræ clementiæ? Rectè hoc requiritur à vobis, vt virum optimum atque innocentissimum, plurimisque mortalibus charum, atque iucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis: vt omnes intelligant, in concionibus esse inuidiæ locum, in iudiciis veritati.

DE LEGE AGRARIA CONTRA P. SERVILIVM RVLLVM tribunum plebis in senatu.

ORATIO XV.

Desunt permulta.

QVÆ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur. dicent enim decemuiri id, quod & dicitur à multis, & sæpe dictum est: post eosdem consules, regis Alexandrini testamento regnum illud populi Rom. esse factum. dabitis igitur Alexandriam clàm petentibus iis, quibus apertissimè pugnantibus restitistis? Hæc, per deos immortales, vtrùm esse vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia, & vtrùm cogitata sapientum, an optata furiosorum videntur? Videte nunc proximo capite, vt impurus helluo turbet remp. vt à maioribus nostris possessiones relictas disperdat, & dissipet: vt sit non minùs in populi Rom. patrimonio nepos, quàm in suo. proscribit in sua lege vectigalia, quæ decemuiri vendant, hoc est, proscribit auctionem publicorum bonorum; agros emi vult, qui diuidantur: quærit pecuniam videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. nam superioribus capitibus dignitas populi Rom. violabatur, nomen imperii in cómune odium orbis terræ vocabatur; vrbes pacatæ,

agri sociorum, regum status decemuiris donabantur: nunc præsens cer a pecunia numerata quęritur. Exspecto quid tribunus pl. vigilans, & acutus excogitet. Veneat, inquit, silua Scantia. vtrùm tandē hanc siluam in relictis possessionibus, an in censorum pascuis inuenistis si quid est, quod indagaris, inueneris, ex tenebris erueris: quamquam iniquum est, tamen consume sanè, quoniam commodum est, quoniam quidem tu attulisti. siluam verò tu Scantiam vendas, nobis consulibus, atque hoc senatu? tu vllum vectigal attingas? tu populi Rom. subsidia belli, tu ornamenta pacis eripias? tunc verò hoc me inertiorem consulem iudicabo, quàm illos fortissimos viros, qui apud maiores nostros fuerunt: quòd quæ vectigalia illis consulibus populo Rom. parta sunt, ea, me consule ne retineri quidem potuisse iudicabuntur. Vendit Italiæ possessiones ex ordine omnes. sanè est in eo diligens. nullam enim prætermittit. persequitur in tabulis censoriis totam Siciliam: nullum ædificium, nullos agros relinquit. audistis auctionem populi Rom. proscriptam à tribuno plebis, constitutam in mensem Ianuarium: &, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii caussa, non vendiderunt ii, qui armis, & virtute pepererunt, vt esset quod nos largitionis caussa venderemus. Videte nunc,* quoad fecerit iter apertiùs, quàm antea. nam superiore parte legis quemadmodum Pompeium oppugnarent, à me iudicati sunt: nunc iam se ipsi iudicabunt. Iubent vænire agros Attalensium, atque Olympenorum: hos populo Rom. Seruilii fortissimi viri victoria adiunxit: deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminii. partim L. Pauli, qui Persen vicit, virtute parti sunt: deinde agrum * optimum, & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummii imperio ac fælicitate ad vectigalia populi Rom. adiunctus est: pòst autem agros in Hispania apud Carthaginem nouam, duorum Scipionum eximia virtute possessos: tum ipsam veterem Carthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis ac mœnibus, siue ad notandam Carthaginensium calamitatem, siue ad testificandam nostram victoriam, siue ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum memoriam con-

consecrauit. his insignibus, atque insulis imperii venditis, quibus ornatam vobis maiores vestri remp. tradiderunt, iubent eos agros vænire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque possiderit. num obscurè videntur propè hasta præconis insectari Cn. Pompeii exercitum, qui vænire iubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque versetur? Hoc verò eiusmodi est, quòd eius auctioni, quam constituunt, locum sibi nullum definiunt? nam decemuiris, quibus in locis ipsis videatur, vendendi potestas lege permittitur. censoribus vectigalia locare nisi in conspectu populi Rom. non licet: his vendere vel in vltimis terris licebit? At hæc etiam nequissimi homines consumptis patrimoniis faciunt, vt in atriis auctionariis potiùs, quam in triuiis, aut in compitis auctionentur. hic permittit sua lege decemuiris. vt in quibus commodum sit tenebris, vt in qua velint solicitudine, bona populi Rom. possint diuendere. Iam illa omnibus in prouinciis, regnis, liberis populis, quàm acerba, quàm formidolosa, quàm quæstuosa concursatio decemuiralis futura sit, non videtis? hereditatum obeundarum causa, quibus vos legationes dedistis, qui, & priuati, & priuatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque summa authoritate præditi, tamen auditis profectò quàm graues eorum aduentus sociis vestris esse soleant. quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris & mali, cum mittantur in orbem terrarum decemuiri summo cum imperio, summa cum auaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cùm aduentus graues, cùm fasces formidolosi, tum verò iudicium ac potestas erit non ferenda. licebit enim, quod videbitur, publicum iudicare: quod iudicarint, vendere: etiam illud, quod homines sancti non facient, vt pecuniam accipiant, ne vendant: tamen id iis ipsum per legem licebit. hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem iuris, ac fortunarum fore putatis? Etenim quod superiore parte legis præfinitum fuit, Sulla & Pompeio consulibus, id rursus liberum, infinitumque fecerunt. iubet eosdem decemuiros omnibus

nibus agris publicis pergrande vectigal imponere, vt iidem possint & liberare agros quos commodum sit, & ques ipsis libeat publicare, quo in iudicio perspici non potest, vtrùm seueritas acerbior, an benignitas quæstuosior sit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ non tam iniquæ, quàm suspiciosæ. excipit in vectigali imponendo agrum Recentoricum Siciliensem; in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum sit fœdere. hi sunt in Africa, qui ab Hiempsale possidentur. Hîc quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere, & Recentoricus ager priuatus est, quid attinuerit excipi? sin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnunquam esse publicus, quem putet existimaturum duas causas in orbe terrarum repertas, * quibus gratis parceret? Nunc quisnam tam abstrusus vsquam nummus videtur, quem non architecti huiusce legis olfecerint? prouincias, ciuitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt: admouent manus vectigalibus populi Rom. non est satis. audite vos, qui amplissimo populi, senatusque iudicio exercitus habuistis, & bella gessistis. Quod ad quemque peruenit, peruenerit ex præda, ex manubiis, ex auro coronario; quod neque consumptum in monumento, neque in ærarium relatum sit, id ad decemuiros referri iubet. Hoc capite multa sperant: in omnes imperatores heredesque eorum questionem suo iudicio comparant: sed maximam pecuniam se à Fausto oblaturos arbitrantur. quam causam suscipere iurati iudices noluerunt hanc isti decemuiri susceperunt: idcirco à iudicibus fortasse prætermissam esse arbitrantur, quòd sit ipsis reseruata. Deinde etiam in reliquum tempus diligentissimè sancit, vt quod quisque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemuiros deferat. hic tamen excipit Pompeium: simillimè, vt mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma eiiciuntur. Glaucippus excipitur non enim hac exceptione vnus afficitur beneficio, sed unus priuatur iniuria Sed cui manubias remittit, huius vectigalia inuadit. iubet enim pecuniam, si qua post nos consules ex nouis vectigalibus recipiatur, hac vti decemuiros. quasi verò non intelligamus,

mus; hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius adiunxerit, vendere cogitare. Videtis iam P. C. omnibus * rebus, & modis constructam, & coaceruatam pecuniam decemuiralem. Minuetur huius pecuniæ inuidia, consumetur enim in agrorum emptionibus optimè. Quis ergo emet agros istos? iidem decemuiri. tu, Rulle, (missos enim facio cæteros) emes, quos voles: vendes, quos voles: verumque horum facies, quanti voles. cauet enim vir optimus, ne emat ab inuito: quasi verò non intelligamus ab inuito emere, iniuriosum esse: ab non inuito, quæstuosum. Quantum tibi agri vendet, vt alios omittam, socer tuus? &, si ego eius æquitatem animi probè noui, vendet non inuitus. facient idem cæteri libenter, vt possessionis inuidiam pecunia commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix possunt. Nunc perspicite omnium rerum infinitam, atque intolerandam licentiam. pecunia coacta est ad agros emendos: ii porrò ab inuitis non ementur, si consenserint possessores non vendere, quid futurum est? refertur pecunia? non licet; exigetur? vetat. verùm esto: nihil est, quod non emi possit, si tantum des, quantum velit venditor. spoliemus orbem terrarum. vendamus vectigalia: effundamus ærarium, locupletatis aut inuidiæ, aut pestilentiæ possessoribus, agri tamen emantur. Quid? tum quæ erit in istos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque descriptio? Deducentur, inquit coloniæ. quò? * quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt in coloniis esse hæc omnia consideranda? Tibi nos, Rulle, & istis tuis harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros existimasti, quam præsidiis confirmaretis, coloniis occuparetis, omnibus vinculis deuinctam, & constrictam teneretis? vbi enim cautum, ne in Ianiculo coloniam constituatis? ne vrbem hanc vrbe illa premere, atque vrgere possitis? non faciemus, inquit. primùm nescio: deinde timeo: postremò non committam, vt vestro beneficio potiùs, quàm nostro consilio salui esse possimus. Quòd verò totam Italiam vestris * coloniis complere voluistis, id cuiusmodi esset, nemine'mne nostrûm intellecturum existimastis? scriptum est enim, quæ in municipia,

 quasque

quasque in colonias decemuiri velint, deducant colonos, quos velint: & iis agros assignent, quibus in locis velint: vt cum totam Italiam militibus suis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, sed ne libertatis quidem recuperandæ, spes relinquatur. Atque hæc à me suspicionibus, & coniectura coarguuntur. Iam omnis omnium tolletur error: iam apertè ostendent, sibi nomen huius reipublicæ, sedem vrbis atque imperii, denique hoc templum Iouis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium displicere. Capuam deduci colonos volunt: illam vrbem huic vrbi rursus opponere: illuc opes suas deferre, & imperii nomen transferre cogitant. qui locus propter vbertatem agrorum abundantiamq; rerum omnium, superbiam, & crudelitatem genuisse dicitur: ibi nostri coloni delecti ad omne facinus à decemuiris collocabuntur: & credo, qua in vrbe homines in veteri dignitate, fortunaque nati, copiam rerum moderatè ferre non potuerunt, in ea isti vestri satellites modestè insolentiam suam continebunt. Maiores nostri Capua magistratus, senatum, consilium commune, omnia denique insignia reip. sustulerunt, neque aliud quidquam nisi inane nomen Capuæ reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hostibus victis sua sæpissime reddiderunt?) sed consilio, quòd videbant, si quod reipub. vestigium illis mœnibus contineretur. vrbem ipsam imperio domicilium præbere posse. Vos hæc, nisi euertere remp. cuperetis, ac vobis nouam dominationem comparare, credo, quàm perniciosa essent, non videretis. Quid enim cauendum est in coloniis deducendis, si luxuries Hannibalem ipsum Capuæ corrupit? si superbia nata inibi esse ex Campanorum fastidio videtur? si præsidium non præponitur huic vrbi isti coloniâ, sed opponitur? At quemadmodum armatur, dii immortales? nam bello Punico quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese: nunc omnes vrbes, quæ circum Capuam sunt, à colonis per eosdem decemuiros occupabuntur. hanc enim ob causam permittit ipsa lex, in omnia, quæ velint, oppida, colonos vt decemuiri deducant, quos velint. Atque his colonis agrum Campanum

num, & Stellatem campum diuidi iubet. Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium huius iacturæ atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est, quin grauissimè, & verissimè conqueri possit; nos caput patrimonii publici, pulcherrimam populi Rom. possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub signo claustrisque reip. positum vectigal, seruare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese & Sullanæ dominationi, & Gracchorum largitioni restitisset: non dico, solum hoc in rep. vectigal esse, quod amissis aliis remaneat, intermissis non conquiescat, in pace niteat, in bello non obsolescat, militem sustentet, hostem non pertimescat. prætermitto omnem hanc orationem & concioni reseruo: de periculo salutis, ac libertatis loquor. Quid enim existimatis integrum vobis in repub. fore: aut in vestra libertate, ac dignitate retinendum: cum Rullus atque ii, quos multo magis quàm Rullum timetis, cum omni egentium, atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento, & auro, Capuam & vrbes circa Capuam occuparint? His ego rebus, P.C. resistam vehementer atque acriter: neque patiar homines ea, me consule, expromere, quæ contra remp. diu cogitarint. Errastis Rulle, vehementer & tu, & nonnulli collegæ tui, qui sperastis vos contra consulem veritate, non ostentatione popularem, posse in euertenda repub. populares existimari. lacesso vos, in concionem voco: populo Rom. disceptatore vti volo. Etenim, vt circumspiciamus omnia, quæ populo grata atque iucunda sunt: nihil tam populare, quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus. Solicitam mihi ciuitatem suspicione, suspensam metu, & perturbatam vestri legibus, & concionibus, & seditionibus tradidistis: spem improbis ostendistis: timorem bonis iniecistis: fidem de foro, dignitatem de repub. sustulistis. Hoc motu, atque hac perturbatione animorum atque rerum, cum populo Ro. vox, & authoritas consulis repentè in tantis tenebris illuxerit: cum ostenderit nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium no-

uum,

uum, nullum regnum decemuirale, nullam alteram Romam, neque aliam sedem imperii, nobis consulibus futuram, summamque tranquillitatem pacis atque otii: verendum, credo, nobis erit ne vestra ista praeclara lex agraria magis popularis esse videatur: cum verò scelera consiliorum vestrorum, fraudemque legis, & insidias, quae ipsi populo Rom. à popularibus tribunis plebis fiant, ostendero: pertimesco: ostendero: pertimescam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione consistere: praesertim cum mihi deliberatum, & constitutum sit, ita gerere consulatum, quo vno modo geri grauiter & liberè potest; vt neq; prouinciam, neq; hominem, neq; ornamentum aliquod aut commodū, neq; rem vllam, quae à tribuno plebis impediri possit, appetiturus sim. Dici frequentissimo senatu consul Kal. Ian. sese, si status hic reip. maneat, neq; aliud negotium exstiterit, quod honestè subterfugere non possit, in prouinciam non iturū; sic me in hoc magistratu geram * P.C. vt possim tribunum pleb. reipub. iratum coercere, mihi iratum contemnere. Quamobrem, per deos immortales, colligite vos, tribuni plebis: deserite eos, à quibus nisi prospicitis, breui tempore deseremini. conspirate nobiscum: consentite, cum bonis: communem rempub. communi studio, atque amore defendite. multa sunt occulta reipub. vulnera, multa nefariorum ciuium perniciosa consilia: nullum externum periculum est: non rex, non gens vlla, non natio pertimescenda est: inclusum malum, intestinum, ac domesticum est. huic pro se quisque nostrûm mederi, atque hoc omnes sanare velle debemus. Erratis, si senatum probare ea, quae dicuntur à me, putatis? populum autem esse in alia voluntate. omnes, qui se incolumes volent, sequentur auctoritatem consulis soluti à cupiditatibus, liberi à delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd si quis vestrûm spe ducitur, se posse turbulenta ratione honori velificari suo; primùm, me consule, id sperare desistat: deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quae vitae via facillimè viros bonos ad honorem, dignitatemque perducat. Quòd si vos vestrum mihi studium P.C. ad com-

munem

munem dignitatem defendendam profitemini, perficiā profectò id quod maximè respublica desiderat, vt huius ordinis auctoritas, quæ apud maiores nostros fuit, eadē nunc longo interuallo reipub. restituta esse videatur.

DE LEGE AGRARIA CONTRA P. SERVILIVM RVLLVM Trib. plebis ad populum

ORATIO XVI.

EST hoc in more positum, Quirites, institutoque maiorum, vt ii, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude coniungant: qua in oratione nonnulli aliquando digni maiorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, vt tantum maioribus eorum debitum esse videatur, vnde etiam quod posteris solueretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis maioribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videtis: sed quòd laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. De me autem ipso vereor ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati, tacere. nam & quibus studiis hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare, perquam graue est; & silere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatioq; dicendi: vt, quid à vobis acceperim, commemorem: quare dignus vestro summo honore, singularique iudicio sim, ipse modicè dicam, si necesse erit: vos eosdem existimaturos putem, qui iudicauistis. Me perlongo interuallo propè memoriæ, temporumque nostrorum primum hominem nouum, consulem fecistis: & eum locum quem nobilitas præsidiis firmatum, atque omni ratione obuallatum tenebat, me duce rescidistis. virtutique in posterum parere voluistis. neque me tantummodò consulem, quod est ipsum per sese amplissimū,

sed ita fecistis, commodo pauci nobiles in hac ciuitate consules facti sunt: nouus ante me nemo. Nam profectò si recordari volueritis de nouis hominibus, reperietis eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno labore atque aliqua occasione esse factos, cum multis annis pòst petiissent, quàm prætores fuissent, aliquanto seriùs, quàm per ætatem ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse vnum ex omnibus nouis hominibus de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, cum primùm licitum sit: consul factus sim, cum primùm petierim: vt vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur. Est illud amplissimum, quod paulo antè commemoraui, Quirites, quòd hoc honore ex nouis hominibus primum me, multis posthabitis affecistis; quòd prima petitione, quòd anno meo: sed tamen magnificentius, atque ornatius esse illo nihil potest, quòd meis comitiis non tabellam * vindicem tacitæ libertatis, sed vocem viuam præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum, ac studiorum tulistis. itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus: neque singulæ voces præconum, sed vna voce vniuersus populus Rom. consulem declarauit. Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cùm ad animi mei fructum atque lætitiam duco esse permagnum: tum ad curam solicitudinemque multo maius. versantur enim, Quirites, in animo meo multæ, & graues cogitationes, quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt: primùm tuendi consulatus: quæ cùm omnibus est difficilis, & magna ratio, tùm verò mihi præter cæteros,* cuius errato nulla venia, rectè facto exigua laus, & ab inuitis expressa proponitur: non, dubitanti fidele consilium, non laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. Quòd si solus in discrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo æquiore sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modò consilio, verumetiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos vniuersos, qui me antetuleritis

tetuleritis nobilitati, vituperatui. mihi autem, Quirites, omnia potiùs perpetienda esse duco, quàm non ita gerendum consulatum, vt in omnibus meis factis, atque consiliis, vestrum de me factum, consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quòd non eadem, qua superioribus consulibus, lege & conditione vtendum esse decreui: qui aditum huius loci, conspectumque vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solùm hoc in loco dicam, vbi est id dictum facillimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, prima mea illa oratione Kalend. Ian. dixi. Neque enim vllo modo facere possum, vt, cum me intelligam non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed vniuersi populi Rom. iudicio consulem ita factum, vt nobilissimis hominibus longè praeponerer; non, & in hoc magistratu, & in omni vita essem popularis. Sed mihi ad huiusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestra sapientia. Versatur enim magnus error propter insidiosas nonnullorum simulationes: qui cùm populi non solùm commoda, verumetiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, vt populares esse videantur. Ego qualem Kal. Ian. acceperim remp. Quirites, intelligo, plenam solicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil aduersi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc reip. statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur. sublata erat de foro fides, non ictu aliquo nouae calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione iudiciorum, infirmatione rerum iudicatarum: nouae iudicationes, extraordinaria, non imperia, sed regna quaeri putabantur. Quae cum ego non solùm suspicarer, sed planè cernerem: neque enim obscurè gerebantur: dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quàm pax? qua non modò ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri mihi laetari videntur.

tur. Quid tam populare, quàm libertas? quam non solùm ab hominibus, verumetiam à bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm otium? quod ita iucundum est, vt, & vos, & maiores vestri, & fortissimus quisque vir maximos labores suspiciendos putet, vt aliquando in otio possit esse, præsertim in imperio, ac dignitate; qui idcirco etiam maioribus nostris præcipuam laudem gratiamq; debemus, quòd eorum labore est factum, vt impunè in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis, cùm videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quæ vobis chara, atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei consulatus esse collata. Neq; enim, Quirites, illud vobis iucundum, aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest, neq; verò illa popularia sunt existimanda, iudiciorum perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui ciuitatum afflictarum perditis iam rebus extremi exitiorum solent esse exitus. neque si qui agros populo Rom pollicentur, si aliud quiddam obscurè moliuntur, aliud spe ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt. Nam verè dicam Quirites, genus ipsum legis agrariæ vituperare non possum. venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros, Tib. & C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse: qui agri à priuatis antea possidebantur. non tum autem ego is Consul, qui, vt plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare: quorum consiliis, sapientia, legibus, multas esse video reip. partes constitutas itaque, vt initio mihi designato consuli nunciabatur, legem agrariam tribunos plebis designatos conscribere: cupiebam, quid cogitarent, cognoscere enim arbitrabar. quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos bene administrandæ reipublicæ societatem. Cum familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem: celabar, excludebar: & cum

ostenderem, si lex vtilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adiutorem futurum: tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam: negabant me adduci posse, vt illam largitionem probarem. finem feci offerendi mei, ne fortè mea sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clam inter se conuenire, priuatos quosdam adhibere, ad suos cœtus occultos noctem adiungere, & solitudinem: quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex vestra solicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facilè assequi coniectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tribuni plebis: concio tandem expectata P. Rullii, quòd & princeps erat agrariæ legis, & truculentiùs se gerebat, quàm cæteri. * iam designatus, alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur: vestitu obsoletiore, corpore inculto, & horrido; capillatior quàm antè, barbaque maiore: vt oculis, & aspectu denunciare omnibus vim tribunitiam, & minitari reip. videretur. legem hominis, concionemque expectabam. lex initio nulla proponitur: concionem inprimis aduocari iubet: summa cum expectatione concurritur: explicat orationem sanè longam, & verbis valde bonis. vnum erat, quod mihi vitiosum videbatur: quòd tanta ex frequentia inueniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. hoc ille vtrùm insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio. tamen si qui acutiores in concione steterant, de lege agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. aliquando tandem, me designato, lex in publicum proponitur: concurrunt iussu meo plures vno tempore librarii: descriptam legem ad me afferunt. Omni hoc vobis * ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem, cognoscendamque venisse, vt si eam vobis accommodatam, atque vtilem esse intelligerem, auctor eius, atque adiutor essem. non enim natura, neque dissidio, neq; odio penitùs insito bellum nescio quid habet susceptum consulatus cum tribunatu, quia persæpe seditiosis, atque improbis tribunis pleb. boni & fortes consules obstiterunt: & quia vis tribunitia nonnunquam libidini restitit consulari. Non potesta-

tum dissimilitudo, sed animorum disiunctio dissensionem facit. Itaque hoc animo legem sumpsi in manus, vt eam cuperem esse aptam vestris commodis, & eiusmodi, quam consul re, non oratione popularis, & honestè, & libenter posset defendere. Atque ego à primo capite legis usque ad extremum reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi vt i decem reges ærarii, vectigalium, prouinciarum omnium, totius reip. regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur legis agrariæ simulatione, atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege agraria pulchra, atque populari, dari vobis nihil; condonari certis hominibus omnia, ostentari populo Rom. agros: eripi etiam libertatem: priuatorum pecunias augeri: publicas exhauriri: denique quod est indignissimum, per tribunum pleb quem maiores præsidem libertatis, custodemque esse voluerunt, reges in ciuitate constitui. Quæ cum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse, sequar auctoritatem vestram: mutabo meam sententiam. sin insidias fieri libertati vestræ simulatione largitionis intelligetis: nolitote dubitare plurimo sudore, & sanguine maiorum vestrorum partam, vobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adiutore defendere. Primum caput est legis agrariæ, quo, vt illi putant, tentamini leuiter, quo animo libertatis vestræ diminutionem ferre possitis, iubet enim tribunum pleb. qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus septemdecem: vt, quem nonem tribus fecerint, is decemuir sit. Hic quæro, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, vt populus Rom, suffragio priuaretur? toties legibus agrariis curatores constitui sunt, triumuiri, quinqueuiri, decemuiri: quæro à populari tribuno plebis ecquando nisi per xxxv, tribus creati sint? etenim cùm omnes potestates, imperia, curationes, ab vniuerso populo Romano proficisci conuenit; tum eas profectò maximè, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem & commodum: in quo, & vniuersi deligant, quem populo Romano maximè consulturum putent: & vnusquisque studio, & suffragio suo viam sibi ad beneficium

neficium imperrandum munire possit. Hoc tribuno pleb. potissimùm venit in mentem, populum Rom. vniuersum priuare suffragiis; paucas tribus non certa conditione iuris, sed sortis beneficio fortuitò ad vsurpandam libertatem vocare. * ITEM inquit, capite altero, VT COMITIS PONTIFICIS MAXIMI. Ne hoc quidem velit, maiores nostros tam fuisse populares, vt quod per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotii voluerint populo supplicari. atque hoc idem de cæteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus plebis vir clarissimus tulit: quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Videte quid intersit inter Cn. Domitium tribunum pleb. hominem nobilissimum, & P. Rullum: qui tentauit, vt opinor, patientiam vestram, cum se nobilem esse diceret. Domitius, quod per ceremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, vt id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret,[a] populi ad partes daret: hic quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutauit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, antè acciperent à populo beneficium, quàm darent; id totum eripere vobis, atque è manibus extorquere conatus est. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen, quodammodo dedit: hic, quod adimi nullo pacto* poterat: potestate, quadam ratione eripere conatur. Quæret quispiam in tanta iniuria, tantaque impudentia quid spectarit. non defuit consilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos libertatemque vestram vehementer defuit. iubet enim comitia decemuiris habere creandis eum, qui legem tulerit. hoc dicam planiùs. iubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia. Rullum nondum reprehendo: video fecisse alios. illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat videte. habebit comitia: volet * eos renuntiare quibus regia potestas hac lege quæritur. vniuerso populo neq; ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores committi rectè putant posse,

sortietur

sortietur tribus idem Rullus: homo felix educet, quas volet tribus: quos nouem tribus decemuiros fecerint, ab eodem Rullo eductæ, hos omnium rerum (vt iam ostendam) dominos habebimus atque ii, vt grati, ac memores beneficii esse videantur, aliquid se nouem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis verò sex & xx. tribubus nihil erit, quod non putent posse suo iure denegare. Quos tandem igitur decemuiros creari vult? se primum. qui licet? leges enim sunt veteres, atque eæ consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiæ, vobis maioribusque vestris vehementer gratæ, atque iucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia, quæ non modò eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, affines excipit, ne eis ea potestas, curatione mandetur. etenim, si populo consulis, remoue te à suspicione alicuius tui commodi: fac fidem te nihil, nisi populi vtilitatem & fructum quærere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui peruenire. nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiæ. Quis legem tulit? Rullus. quis maiorem partem populi suffragiis priuauit? Rullus. quis comitiis præfuit? Rullus. quis tribus, quas voluit, vocauit, nullo custode sortitus? quis decemuiros, quos voluit, renunciauit? idem Rullus. quem principem renunciauit? Rullum. vix mehercule seruis hoc eum suis, non vobis omnium gentium dominis probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege sine vlla exceptione tollentur. idem legis sibi sua lege curationem petit: idem, maiore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis seipsum renunciabit: & videlicet collegas suos adscriptores legis agrariæ, non repudiabit; à quibus ei locus primus inuidiæ in * præscriptione legis concessus est: cæteri fructus omnium rerum qui in spe legis huius positi sunt, communi cautione, atq; æqua sibi parte retinentur. At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. viderunt ii, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo diligendi potestas esset data: quæcunque res esset, in qua fides, integritas,

tegritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. etenim quem vnum ex cunctis delegissetis, vt eum omnibus omnium gentium bellis, terrâ, & mari præponeretis, certè in decemuiris faciendis, siue fides haberetur, siue honos, & committi huic optimè, & ornari hunc iustissimè posse intelligebant. atque excipitur hac lege, non adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus vllus aliis negotiis, ac legibus impeditus, non reus denique quo minùs decemuir fieri possit. præsentem cum profiteri iubet. quod nulla alia in lege vnquam fuit, ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est. Timebat enim Pompeium ne, si adesset, ferri non posset; aut ne si, accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem, ad vindicem cupiditatum. Hîc quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis esse commotos: renouabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem vestram hac lege funditùs tolli. An vos aliter existimabitis, cum ad omnia vestra pauci homines cupiditatis oculos adiecissent, non eos in primis id acturos, vt ex omni custodia vestræ libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompeius depelleretur? viderunt, & vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis: fore vti posteà, cognitis insidiis, cum decemuiros crearetis, tum vitiis omnibus & sceleribus legis Cn. Pompeii præsidium opponendum putaretis. & hoc paruum argumentum vobis erit, à certis hominibus dominationem, potestatemque omnium rerum quæri: cum videatis eum, quem custodem vestræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis? Cognoscite nunc, quæ potestas decemuiris, & quanta detur. Primùm lege curiata decemuiros ornant. Iam hoc inauditum & planè nouo more, vti curiata lege magistratus detur, qui nullis comitiis antè sit datus. Eam legem ab eo prætore, qui sit primus factus, ferre iubet. at quomodò? vt ii decemuiratum habeant, quos plebs designauerit. oblitus est, nullos à plebe designari, & is orbem terrarum constringit nouis

legibus:

legibus: qui quid in ſecundo capite ſcriptum eſt, non meminit in tertio atque hic perſpicuum eſt, quid iuris à maioribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur. maiores de omnibus magiſtratibus bis ſententiam ferre voluerunt. nam centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata cæteris patriciis magiſtratibus: tum iterum de iiſdem iudicabatur, vt eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficii ſui pœniteret. nunc quia prima illa comitia tenetis centuriata, & tributa: curiata tantum auſpiciorum cauſa remanſerunt. hic autem tribunus plebis, quia videbat poteſtatem neminem iniuſſu populi, aut plebis poſſe habere: curiatis ea comitiis quæ vos non * finitis, confirmauit: tributa, quæ veſtra erant, ſuſtulit. Ita cum maiores binis comitiis voluerint vos de ſingulis magiſtratibus iudicare: hic homo popularis ne vnam quidem populo comitiorum poteſtatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. vidit, & perſpexit, ſine curiata lege decemuiros habere poteſtatem non poſſe: quoniam per nouem tribus eſſent conſtituti. iubet ferre de his legem curiatam: prætori imperat, quàm id ipſum abſurdè, nihil ad me attinet. iubet enim qui primus ſit prætor factus, eum legem curiatam ferre: ſin is ferre non poſſit, qui poſtremus ſit: vt aut luſiſſe in tantis rebus, aut profectò neſcio quid ſpectaſſe videatur. Verùm hoc quod eſt aut ita peruerſum, vt ridiculum; aut ita malitioſum, vt obſcurum ſit, relinquamus: ad religionem hominis reuertamur. Videt ſine lege curiata nihil agi per decemuiros poſſe, quid poſteà ſi ea lata non erit? attendite ingenium. tum ii decemuiri, inquit, eodem iure ſint, quo qui optima lege. Si * hoc fieri poteſt, vt in hac ciuitate, quæ longè iure libertatis cæteris ciuitatibus antecellit, quiſquam nullis comitiis imperium, aut poteſtatem aſſequi poſſit; quid attinet tertio capite legem curiatam ferre iubere, * quoniam quarto permittat, vt ſine lege curiata idem iuris habeant, quod haberent ſi optima lege à populo eſſent creati? Reges conſtituuntur, non decemuiri, Quirites: iique ab iis initiis fundamentiſq; naſcuntur, vt non modò cum gerere cœperint

perint, sed etiam cum constituentur, omne vestrum ius, potestas, libertasque tollatur. At videte, quam diligenter retineat ius tribunitiæ potestatis. Consulibus legem curiatam ferentibus, à tribunis pleb. sæpe est intercessum. neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum pleb. potestatem: tantummodò si quis ea potestate temerè est usus, reprehendendum existimamus. hic tribunus pleb. * legi curiatæ, quam prætor ferat, adimit intercedendi potestatem. atque hoc cùm in eo reprehendendum est, quòd per tribunum pleb. tribunitia potestas minuitur; tum in eo deridendum, quòd consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: hic, qui vetat intercedere, potestatem, etiamsi intercessum sit, tamen eandem constituit quàm si lata esset lex; vt non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet; cum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura. Sint igitur decemuiri neque veris comitiis, hoc est, populi suffragiis, neque illis ad speciem, atque ad usurpationem vetustatis per xxx. lictores auspiciorum causa adumbratis, constituti. videte nunc eos, qui à vobis nihil potestatis acceperint, quanto maioribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. Iubet * auspicii coloniarum deducendarum causa decemuiros habere pullarios. Eodem iure, inquit, quo habuerunt tresuiri lege Sempronia. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipsa commouet, tresuiros illos xxxv. tribuum suffragio esse creatos? & cum tu à Tib. Gracchi æquitate, ac pudore longissimè remotus sis, id quod dissimillima ratione factum sit, eodem iure putas esse oportere? Dat præterea potestatem verbo prætoriam, re vera regiam: difinit in quinquennium: facit sempiternam. tantis enim confirmat opibus & copiis, vt inuitis eripi nullo modo possit. deinde ornat apparitoribus, scribis, librariis, præconibus, architectis: præterea mulis, tabernaculis, centuriis, supellectili: sumptum haurit ex ærario, suppeditat à sociis: ianitores ex equestri loco ducentos in annos singulos, stipatores corporis constituit, eos-

dem

dem ministros, & satellites potestatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum, * insignia veteris potestatis: nondum ipsam potestatem. dixerit enim fortasse quispiam, quid me ista lædunt: scriba, lictor, præco, pullarius? Omnia hæc sunt eiusmodi, Quirites, vt ea qui habeat sine vestris suffragiis, aut rex non ferendus, aut priuatus furiosus esse videatur. perspicite quanta potestas permittatur: non priuatorum insaniam, sed intolerantiam * regis esse dicetis. Primùm permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio sine consilio, pœna sine prouocatione, animaduersio sine auxilio. iudicare per quinquennium vel de consulibus, vel de ipsis tribunis pleb. poterunt. de illis interea nemo iudicabit. magistratus his gerere licebit, causam dicere non licebit: emere agros à quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere nouas, renouare veteres, totam Italiam suis coloniis vt complere liceat, permittitur: omnes prouincias obeundi, liberos populos agris multandi, * regnorum vel dandorum summa potestas datur: cum velint, Romæ esse: cum commodum sit, quacunque velint, summo cum imperio, iudicioque omnium rerum vagari vt liceat, conceditur. interea dissoluant iudicia publica: de consiliis adducant, quos velint: singuli de maximis rebus iudicent, quæstori permittant: finitorem mittant: ratum sit, quod finitor vni illi à quo missus erit, renunciauerit. Verbum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem regiam appello: sed profectò maior est quædam. nullum enim regnum fuit vnquam, quod non, si minùs iure aliquo, at regionibus tamen certis contineretur: hoc verò infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latissimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur. Datur igitur eis primùm, vt liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis senatusconsulta facta sunt M. Tullio, Cneio Cornelio consulibus. Cur hoc tam est obscurum, atque cæcum? quid? ista omnia, de quibus

bus senatus censuit, nominatim in lege prescribi non-ne potuerunt? Duæ sunt huius obscuritatis causæ, Quirites: vna pudoris, si quis pudor esse potest in tam insigni impudentia: altera sceleris. nam neque ea, quæ senatus nominatim vendenda censuit, audet appellare. sunt enim loca publica vrbis, sunt sacella, quæ post restitutam tribunitiam potestatem nemo attigit: quæ maiores in vrbe * partim periculi perfugia esse voluerunt, hæc lege tribunitia decemuiri vendent. accedet eò mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: adiungetur etiam illa vna vendibilis Herculanea multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ: permultaque illa, quæ senatus propter angustias ærarii vendenda censuit, consules propter inuidiam non vendiderunt. Verùm hæc fortasse propter pudorem in lege reticentur, sed illud magis est credendũ, & pertimescendum, quòd audaciæ decemuirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque senatusconsultorum, quæ facta nunquam sunt (cum ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint) magna potestas permittitur: nisi fortè nihil est æquum vos de eorũ audacia suspicari, quorũ cupiditati nimiùm angustus orbis terrarũ esse videatur. Habetis vnum venditionis genus, quod magnũ videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quæ consequuntur: hunc quasi gradum quendam, atque aditum ad cætera factum * intelligetis. QVI AGRI, QVAE LOCA, QVAE AEDIFICIA. quid est præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, cæteris rebus. quid dicam? inuidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? non metuit inuidiam, quid ergo? longum putauit, & timuit, ne quid præteriret; adscripsit, ALIVDVE QVID. qua breuitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi Rom. factum sit L. Sulla, Q. Pompeio consulibus, aut postea; id decemuiros iubet vendere. Hoc capite, Quirites, omneis gentes, nationes, prouincias, regna, decemuirûm ditioni, iudicio, potestatique permissa, & condonata esse dico * primùm hoc quæro, qui tandem locus vsquam sit, quem non possint decemuiri dicere publicum populi Rom. esse fa-

 ctum?

ctum? nam cum idem possit iudicare, qui dixerit, quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat idem iudicare? commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralleis, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quæ post L. Sullam, Q. Pompeium coss. recuperata sit, populi Rom. factam esse dicere. vtrùm oratio ad eius rei disceptationem deerit? at cum idem & disseret, & iudicabit, impelli non poterit, vt falsum iudicet? an si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non quanti volet, æstimabit? Quid (quod disputari contra nullo pacto potest: quoniam statutum à vobis est, & iudicatum) quam hæreditatem iam cernimus, regnum Bithyniæ? quod certè publicum est populi Rom. factum. num quid causæ est, quin omnes agros, vrbes, stagna, portus, totam denique Bithyniam decemuiri vendituri sint? quid Mitylenæ? quæ certè vestræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ iure factæ sunt; vrbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine imprimis nobilis; agri iucundi, & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? vt occultè latet? vt recondita est? vt furtim tota decemuiris traditur? Quis enim vestrûm hoc ignorat, dici illud regnum testamento regis Alexandrini populi Rom. esse factum? Hîc ego consul populi Rom. non modò nihil iudico, sed ne quid sentiam quidem profero, magna enim mihi res non modò ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem senatus exstare hæreditatis aditæ sentio, tum, quando Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam, * nostris recuperarent. hæc L. Philippum sæpe in senatu confirmasse memoria teneo: eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio esse, inter omnes fere video conuenire. dicitur contrà, nullum esse testamentum: non oportere populum Rom. omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines propter agrorum bonitatem, & omnium rerum copiam, hac tanta de re P. Rullus cum cæteris decemuiris collegis suis iudicabit? & verum iudicabit?

dicabit? nam vtrumque ita magnum est, vt nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis, populo Rom. adiudicabit. ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: vrbis copiosissimæ, pulcherrimorumque agrorum iudex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet: adiudicabit Alexandriam regis esse. à populo Rom. abiudicabit. Primùm populi Rom. hæreditatem decemuiri iudicent, cum vos volueritis de priuatis hæreditatibus centumuiros iudicare? deinde quis aget causam populi Romani? vbi res ista agetur? qui sunt isti decemuiri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adiudicaturos? Quòd si Alexandria petebatur, cur non eosdem cursus hoc tempore quos L. Cotta, L. Torquato coss. cucurrerunt? cur non apertè vt antea? cur non item, vt cum directò, & palàm regionem illam petierunt? *an quietis iis, qui per cursum rectum regnũ tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris, & caligine se Alexandriam peruenturos arbitrati sunt? atque illud circumspicite vestris mentibus, * vnaque legatos nostros homines auctoritate tenui, qui rerum priuatarum causa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt. graue est enim nomen imperii, atque id etiam in leui persona pertimescitur propterea quòd vestro, non suo nomine, cum hinc egressi sunt abutuntur. quid censetis, cùm isti decemuiri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum iuuentute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo? quo metu? quo periculo miseras nationes futuras? Est in imperio terror: patientur. est in aduentu sumptus: ferent. imperabitur aliquid muneris: non recusabunt. illud verò quantum est, Quirites, cum is decemuir, qui aliquam in vrbem aut expectatus, vt hospes, aut repentè, vt dominus venerit; illum ipsum locum, quò venerit, illam ipsam sedem hospitalem in quam erit deductus, publicam pouli Rom. esse dicet? at * quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnunquam solent, omnes terras Cn. Pompeio, atque

omnia maria esse permissa. simile vero est, multa committi, an condonari omnia? * vel labori & negotio proponi, an prædæ & quæstui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? denique, si quis est honos singularis, nihilne interest, vtrùm populus Rom. cum cui velit deferat, an is impudenter populo Rom. per legis fraudem surripiatur? intellexistis, quot res & quantas decemuiri legis permissu vendituri sint. non est satis: cum sese sociorum, cum exterarum nationum, cum regum sanguine implerint; incidant neruos populi Rom. adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium. sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si fortè desit pecunia, quæ tanta ex superioribus * recipi potest, vt deesse non debeat: sed planè: quasi ea res nobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, vt decemuiri vestra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Rom. auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipsam luctuosam & acerbam prædicationem futuram puto. ** vt in suis rebus, ita in repub. luxuriosus nepos, qui priùs siluas vendat, quàm vineas. Italiam percensuisti. perge in Siciliam. nihil est in hac prouincia quod aut in oppidis, aut in agris maiores nostri proprium nobis reliquerint, quin id vænire iubeat. Quod partum recenti victoria maiores vobis in sociorum vrbibus ac finibus, & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore vendetis? Hic mihi parumper mentes vestras, Quirites, commouere videor, dum patefacio vobis, quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrantur contra Cn. Pompeii dignitatem. & mihi quæso ignoscite, si appello talem virum sæpius. vos mihi prætori biennio antè, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, vt quibuscunque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum vnà tuerer. feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris, atque amplissimæ dignitatis: quam ego, etsi libente illo, tamen absente * illo, per vos consecutus sum. Quamobrem cum intelligam, hanc totam ferè legem ad illius opes euertendas tanquam machinam

com-

comparari, & resistam consiliis hominum; & perficiam profectò, quod ego video comparari, vt id vos vniuersi non solùm videre, verùm etiam tenere possitis. Iubet vænire, quæ Attalensium, quæ Phaselitium, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum, hæc P. Seruilii imperio, & victoria clarissimi viri vestra facta sunt. Adiungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherroneso: in Macedonia, qui regis Philippi, siue Persæ fuerunt: qui item à censoribus locati sunt, & certissimum vectigal * adscribit eidem auctioni Corinthios agros opimos, & fertiles, & Cyrenenses, qui Appionis fuerint: & agros in Hispania propter Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum, ac vetustatis de consilii sententia consecrauit; sed vt ipse locus, eorum qui cum hac verbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis ostenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm est Rullus: aut fortasse emptorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos veteribus bellis virtute summorum imperatorum, adiungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, vt eos decemuiri vendant. Itáne verò? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates amisso exercitu, regno expulsus, tamē in vltimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab inuicta Cn. Pompeii manu Mæotide, & illis paludibus, & itinerum angustiis, atque altitudine montium defendatur; cum imperator in bello versetur; in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne iudicium, & potestas more maiorum debet esse, decemuiri vendent? & credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, vt sibi iam decemuir designatus esse videatur) ad eam auctionem potissimùm proficiscetur. is videlicet, antequam veniat in Pontum, literas ad Cn. Pompeium mittet, quarum ego iam exemplum ab istis compositum esse arbitror. P. SERVILIVS RVLLVS TRIBVNVS PLEB. DECEMVIR, S.D. * CN. POMPEIO CN.

F. Non credo adſcripturum eſſe, Magno. non enim videtur, id quod imminuere lege conatur, conceſſurus verbo. TE VOLO CVRARE, VT MIHI SINOPE PRAESTO SIS, AVXILIVMQVE ADDVCAS, DVM EOS AGROS, QVOS TVO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompeium non adhibebit in eius prouincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto inter veſtra atque hoſtium caſtra, haſta poſita, cum ſuis formoſis finitoribus auctionantem. Neque in hoc ſolùm ineſt contumelia, quæ vehementer & inſignis eſt, & noua, vt vlla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum adminiſtrante, non modò vænierit, verùmetiam locata ſit. plus ſpectant homines certè, quàm contumeliam: ſperant, ſi conceſſum ſit inimicis Cn. Pompeii cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum infinita poteſtate, cum innumerabili pecunia, non ſolùm aliis in locis vagari, verumetiam ad ipſius exercitum peruenire, aliquid illi inſidiarum fieri, aliquid de eius exercitu, copiis, gloria detrahi poſſe. putant, ſi quam ſpem in Cn Pompeio exercitus habeat aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum; cum viderit earum rerum omnium poteſtatem, ad decemuiros eſſe tranſlatam. Patior non moleſtè tam ſtultos eſſe, qui hæc ſperent, tam impudentes, qui conentur: illud queror, tam me ab iis eſſe contemptum, vt hæc portenta, me conſule, potiſſimùm cogitarent Atque in omnibus his agris, ædificiiſque vendendis permittitur decemuiris, vt vendant quibuſcunque in locis videatur. O perturbatam rationem. ô libidinem refrænandam ô conſil a diſſoluta, atque perdita! vectigalia locare nuſquam licet, niſi in hac vrbe, hoc ex loco, hac veſtrûm frequentia: venire veſtras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ ſolitudine licebit? L. Sulla cum bona indè natorum ciuium funeſta illa auctione ſua venderet, & ſe prædam ſuam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit, nec quorum oculos offendebat, eorum ipſorum conſpectum fugere auſus eſt: decemuiri veſtra vectigalia non

non modò ne vobis quidem arbitris, sed ne præcone quidem publico teste, vendent? Sequitur omnes agros extra Italiam infinito ex tempore, non, vt antea, ab Sulla & Pompeio coss. cognitio decemuirûm, priuatus sit an publicus: sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum iudicium, quàm intolerandum, quàm regium sit, quem præterit? posse quibuscunque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, priuata publicare, publica liberare. Excipitur hoc capite ager in Sicilia, Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem, & propter æquitatem, Quirites, * sanè vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non iure: misericordia senatus, non agri conditione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur, sed moueri possessionibus, * amicissimis sedibus, ac diis penatibus negant oportere. At si est priuatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus, quæ est ista æquitas? * cæteros, etiam si priuati sint, permittere vt publici iudicentur: hunc excipere nominatim, qui publicus esse * fateatur. Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: cæteri agri omnes, qui vbique sunt, sine vllo delectu, sine populi Rom. notione, sine iudicio senatus, decemuiris addicentur. Atque etiam est alia superiore capite, quo omnia væneunt, quæstuosa exceptio: quæ tegit eos agros de quibus fœdere cautum est. Audiuit, hanc rem non à me, sed ab aliis agitari sæpe in senatu, nonnunquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempsalem, quos P. Africanus populo Rom. adiudicarit; & tamen postea per C. Cottam cos. cautum esse fœdere: hoc quia vos fœdus non iusseritis, veretur Hiempsal vt satis firmum sit & ratum. Quid, cuiusmodi est illud? tollitur vestrum iudicium, fœdus totum excipitur, comprobatur, Quòd minuit auctionem decemuiralem laudo: quòd regi amico cauet, non reprehendo: quòd non gratis fit, indico. volitat. enim ante oculos istorum Iubæ regis filius, adolescens non minùs bene nummatus, quàm bene capillatus. Vix iam

videtur locus esse, qui tantos aceruos pecuniæ capiat, auget, addit, accumulat: aurum, argentum ex præda, ex manubiis, ex coronario, ad quoscunque peruenit, neque relatum est in publicum, neque in monumento conscriptũ, id profiteri apud decemuiros, & ad eos referre iubet. hoc capite etiam quæstionem de clarissimis viris, qui populi Rom. bella gesserunt, iudiciumque de pecuniis repetundis ad decemuiros translatum videtis. * horum erit illud iudicium, quantæ cuiusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid residuum sit. in posterum verò lex hæc imperatoribus vestris constituitur, vt quicunque de prouincia decesserit, apud eosdem decemuiros, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarii, profiteatur. Hic tamen vir optimus eum, quem amat excipit Cn. Pompeium. vnde iste amor tam improuisus, ac tam repentinus? qui honore decemuiratus excluditur propè nominatim, cuius iudicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur; cuius non in prouinciam, sed in ipsa castra decemuiri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, & iudicio rerum omnium mittuntur: cui ius imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conseruatum, soli eripitur; is excipitur vnus, ne manubias referre debeat. vtrùm tandem hoc capite honos haberi homini, an inuidia quæri videtur? Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius: beneficio isto legis, benignitate decemuirali nihil vtitur. nam si est æquum prædas, ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in vrbis ornamenta conferre, sed ad decemuiros, tanquam ad dominos reportare: nihil sibi appetit præcipuè Pompeius, nihil: vult se in communi, atque in eodem, quo cæteri, iure versari. sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum * hoc, decemuiros portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant; non mihi videntur honoris causa, excipere Pompeium, sed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam cæteri, ferre non possit. Pompeius * autem hoc animo sit, vt quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: quod

quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutiùs inuiti ferre cogamini. Veruntamen cauet, vt, si qua pecunia, post nos consules ex nouis vectigalibus, recipiatur, ea decemuiri vtantur. noua porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius adiunxerit. ita remissis manubiis, vectigalibus eius virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemuiris tanta, quanta sit in terris: nihil prætermissum, sed omnes vrbes, agri, regna denique, postremò etiam vectigalia vestra vænierint. accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ & quàm immanes diuitiæ decemuiris in tantis auctionibus, tot iudiciis, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videtis. cognoscite nunc alios immensos, atque intolerabiles quæstus, vt intelligatis ad certorum hominum importunam auaritiam hoc populare legis agrariæ nomen esse quæsitum. Hac pecunia iubet agros emi, quò deducamini. Non consueui homines appellare asperiùs, Quirites, nisi lacessitus; velim fieri posset, vt à me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemuiros sperant futuros: iam videretis, quibus hominibus omnium rerum & vendendarum, & emendarum potestatem permitteretis. sed quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. vnum hoc certè videor mihi verissimè posse dicere: tum, cum haberet hæc respub. Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm honoribus populi, rebusque gestis, verùm etiam patientia paupertatis ornatos; & tum cum erant Catones, Philippi, Lælii, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, priuatisque, forensibus, domesticisq; rebus perspexeratis; tamen huiuscemodi res commissa nemini est, vt idem iudicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum; idemque agros vectigaleis populi Romani abalienaret: & cum summam tantæ pecuniæ, nullo teste, sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum denique emeret à quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia quos odorati hunc decemuiratum suspicamini: reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum, partem qui-

bus ad consumendum, nihil satis esse videatur. Hic ego iam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites; non esse hanc vobis à maioribus relictam consuetudinem, vt emantur agri à priuatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus, agris publicis priuatos esse deductos: huiuscemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis exspectasse: hanc verò emendi, & vendendi quæstuosissimam, ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi Romani semper putaui. Libet agros emi. primùm quæro, quos agros? & quibus in locis? nolo suspensam, & incertam plebem Rom. obscura spe & cæca exspectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Priuernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas: audio. Ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus ager, Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus, habes tantam pecuniam, qua hosce omnes agros, & cæteros horum similes non modò emere, verumetiam coaceruare possis: cur eos non definis, neque nominas? vt saltem deliberare pleb Rom. possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet. Definito, inquit, Italiam, satis certa regio. etenim quantulum interest, vtrùm in Massici radices, an in Italiam, alióue deducamini? Agè verò, definis locum quidnam agri verò? * inquit, qui arari, aut coli possit. qui possit arari, inquit, aut coli, non qui aratus aut cultus sit. Vtrùm hæc lex est, an tabula Veratianæ auctionis, in qua scriptum fuisse aiunt: iugera c c. in quibus oliuetum fieri potest: iugera c c c. vbi institui vineæ possunt, hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? quod solum tam exile & macrum est, quod aratro perstringi non possit? aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab inuito. hoc quoque multo est quæstuosius, quam si ab inuito sumeret * inibitur enim ratio quæstus de vestra pecunia, & tum denique ager emetur, cum idem expedierit emptori & venditori: Sed videte vim legis agrariæ: ne ii quidem, qui agros publicos possident,

decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecunia maxima. conuersa ratio. antea cum erat, à tribuno pleb. mentio legis agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui possessiones inuidiosas tenebant, pertimescebant. hæc lex eos homines fortunis locupletat, inuidia liberat. Quàm multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui inuidiam Sullanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptores non reperiant? perdere iam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulò antè, dies noctesque tribunitium nomen horrebant: vestram vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimescebant; ii nunc etiam vltrò rogabuntur, atque orabuntur, vt agros partim publicos, partim plenos inuidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint decemuiris tradant. atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, sed sibi intùs canit. Habet socerum virum optimum, qui tantum agri in illis reipub. tenebris occupauit, quantum concupiuit huic subuenire vult succumbenti, iam oppresso Sullanis oneribus graui sua lege, vt liceat illi inuidiam deponere, pecuniam condere. & vos dubitatis, quin vectigalia vestra vendatis, & plurimo maiorum vestrorum sanguine, & sudore quæsita, vt Sullanos possessores diuitiis augeatis, periculo liberetis? Nam ad hanc emptionem decemuiralem duo genera agrorum spectant, Quirites. eorum vnum propter inuidiam domini fugiunt, alterum propter vastitatem. Sullanus ager à certis hominibus latissimè continuatus tantam habet inuidiam, vt veri ac fortis tribuni pleb. stridorem vnum perferre non possit. hic ager omnis, quoquo precio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno plebis dictum est in senatu: vrbanam plebem nimiùm in republica posse: exhauriendam esse. hoc enim verbo est vsus, quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum ciuium genere loqueretur. Vos verò, Quirites, si me audire

valtis,

vultis, retinete istam possessionem gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, festorum dierum, cæterorum omnium commodorum. nisi fortè mauultis, relictis his rebus atque hac luce reipublicæ, in Sipontina siccitate, aut in Salapinorum pestilentia finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus sit: ostendat, & quid, & quibus daturus sit. Vt verò cum omneis vrbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat, id vos potestis, quæso, concedere? Quamquam illud est egregium, quòd hac lege antè omnia væneunt, antè pecuniæ coguntur, & coaceruantur, quàm gleba vna ematur. deinde emi iubet: ab inuito vetat. quæro, si qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? * referre in ærarium lex vetat, exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemuiri tenebunt, vobis ager non emetur. vectigalibus abalienatis, sociis vexatis, regibus, atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, vt velint vendere. ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint. Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemuiris deduci iubet. quid? omnisne eiusmodi locus est, vt nihil intersit reipub. colonia deducatur in eum locum, necne? an est locus, qui coloniam postulet? est * planè rectius & * Quo in genere sicut in cæteris reipub. partibus, est operæpretium diligentiam maiorum recordari, qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, vt esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint, etiamne si reipub. non expediat? & in quæ loca præterea videbitur? quid igitur est causæ, quin coloniam in Ianiculum possint deducere? & suum præsidium in capite, atque ceruicibus vestris possint collocare? tu non definias, * quò colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad viam tuam iudicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Rom. vectigalibus, atque omnibus copiis ipsum populum Rom. coerceas?

erceas? opprimas? redigas in istam decemuiralem ditionem, ac potestatem? Vt verò totam Italiam suis præsidiis obsidere, atque occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemuiris, vt in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiæ, colonos deducant, quos velint. iisque colonis agrum dari iubet. Num obscurè maiores opes, quàm libertas vestra pati potest, & maiora præsidia quæruntur? num obscurè regnum constituitur? num obscurè libertas vestra tollitur? Nam cum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiam, suis opibus obsidebunt; iidem vestram libertatem suis præsidiis, & coloniis interclusam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur? At enim ager Campanus hac lege diuidetur orbis terræ pulcherrimus, & Capuam colonia deducetur, vrbem amplissimam, atque ornatissimam. Atqui quid ad hæc possumus dicere? De commodo vestro priùs dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem, & dignitatem reuertar: vt, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exspectet: si quem rei dignitas commouet, vt huic simulatæ largitioni resistat. Ac primùm de oppido dicam; si quis est fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat, quinque millia colonorum Capuam scribi iubet. ad hunc numerum * quingentos sibi singuli sument. Quæso nolite vosmetipsos consolari: verè & diligenter considerate. num vobis, aut vestri similibus integris, quietis, otiosis hominibus in hoc numero locum fore putatis? si est omnibus vobis, aut maiori vestrûm parti: quamquam me vester honos vigilare dies atque noctes, & intentis oculis omneis reipub. partes intueri iubet: tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, conniuebo, sed si quinque hominum millibus ad vim, facinus, cædemque delectis, locus atque vrbs, quæ bellum facere, atque instruere possit, quæritur: tamenne patiemini vestro nomine contra vos firmari opes, armari præsidia, vrbes, agros, copias comparari? Nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiuerunt: deducent suos, quorum nomine ipsi teneant & fruantur; coement præterea: ista dena

iugera

iugera continuabunt. Nam si dicent, per legem id non licere: ne per Corneliam quidem licet. at videmus (vt longinqua, mittamus) agrum Prænestinum à paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video, nisi eiusmodi fundos, quorum subsidio, familiarum magnitudines, & Cumanorum, ac Puteolanorum prædiorum sumptus sustentare possint. Quòd si vestrum commodum spectat, veniat, & coràm mecum de agri Campani diuisione disputet. Quæsiui ex eo Kalendis Ianua. quibus hominibus & quemadmodum illum agrum esset distributurus? respondit, à * Romilia tribu se initium esse facturum. Primùm quæ est ista superbia, & contumelia, vt populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? antè rusticis detur ager, qui habent, quàm vrbanis, quibus ista agri spes, & iucunditas offertur? aut si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat: proferat,* in iugera dena describat, ab * Otriculana vsque ad Narniensem nomina vestra proponat. si non modò dena iugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis; tamenne vexari rempub. contemni maiestatem populi Rom, deludi vosmetipsos diutiùs à tribuno pleb. patiemini? Quòd si posset ager iste ad vos peruenire, nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? Vnumne fundum pulcherrimum populi Rom. caput vestræ pecuniæ, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ, disperire patiemini? An obliti estis Italico bello, amissis cæteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis cætera illa magnifica populi Rom. vectigalia, à perleui sæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia iuuabunt, tenuissima suspicione prædonum, aut hostium iniecta? At verò hoc agri Campani vectigal cum eiusmodi est, vt domi sit, & omnibus præsidiis oppidorum tegatur, tum neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec cœlo * ac loco calamitosum esse solet Maiores nostri non solùm id, quod à Campanis

panis ceperant, non imminuerunt; verumetiam, * quod & tenebant, quibus adimi iure non poterat, coemerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis Rom commodis plurimùm cogitauerunt, nec L. Sulla, qui omnia sine vlla religione quibus voluit, est delargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Rullus extitit, qui ex ea possessione remp. dimoueret, ex qua nec Gracchorum benignitas eum, nec Sullæ dominatio deiecisset. Quem agrum nunc prætereuntes vestrum esse dicitis, & quem pariter qui iter faciunt, externi homines vestrum esse audiunt: is, cum erit diuisus, neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? Primò quidem acres, ad vim prompti, ad seditionem parati: qui simul ac decemuiri concrepuerint, armati in ciues, & expediti ad cædem esse possint. deinde ad paucos opibus, & copiis affluentes totum agrum Campanum preferri videbitis. vobis interea, qui illas à maioribus pulcherrimas vectigalium sedes armis * captas accepistis, gleba nulla de paternis, atque auitis possessionibus relinquetur. ac tantum intererit inter vestram, & priuatorum diligentiam, quòd cum à maioribus * vestris P. Lentulus, princeps senatus in ea loca missus esset, * vt priuatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renuntiasse, nulla se pecunia fundum cuiusdam emere potuisse: eumque qui nollet vendere, ideò negasse se adduci posse, vti venderet, quòd cum plures fundos haberet, ex illo solo fundo nunquam malum nuntium audisset. Itanè verò? priuatum hæc causa commouit? populum Romanum, ne agrum Campanum priuatis, gratis, Rullo rogante, tradat, non commouebit? * Atqui idem populus Rom. de hoc vectigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur: Asia multos annos vobis fructum Mithridatico bello non tulit: Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ ciuitatibus bello fugitiuorum M. * Aquillius etiam mutuum frumentum dedit: at ex hoc vectigali nunquam malus nuntius auditus est. Cætera vectigalia belli facultatibus affliguntur: hoc vectigali etiam belli facultates sustentantur. Deinde in hac

assigna-

assignatione agrorum, ne illud quidem dici potest quod in cæteris; agros desertos à plebe, atque à cultura, hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: Si Campanus ager diuidatur, exturbari & expelli plebem ex agris, non constitui, & collocari. Totus enim ager Campanus colitur, & possidetur à plebe optima, & modestissima: quod genus hominum optimè moratum, optimorum & aratorum, & militum, ab hoc plebicola tribuno pleb. funditus eiicitur. atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glebis subigendis exercitati, quò se subitò conferant, non habebunt. his robustis & valentibus, & audacibus decemuirûm satellitibus agri Campani possessio tota tradetur, &, vt vos nunc de vestris maioribus prædicatis, Hunc agrum nobis maiores nostri reliquerunt: sic vestri posteri de vobis prædicabunt, Hunc agrum patres nostri acceptum à patribus suis perdiderunt. Equidem existimo, si iam campus Martius diuidatur, & vnicuique vestrûm, vbi consistat bini pedes assignentur; tamen promiscuè toto, quàm propriè parua frui parte malletis, Quare etiamsi ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro peruenturum, qui vobis ostenditur, aliis comparatur: tamen honestiùs eum vos vniuersi, quàm singuli possideretis Nunc verò cum ad vos nihil * pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis: nonne acerrimè, tanquam armato hosti, sic huic legi pro vestris agris resistetis? Adiungit Stellatem campum agro Campano, & in eo duodena describit in singulos homines iugera. quasi verò paulum differat ager Campanus, * ac Stellatis Et multitudo, Quirites, quæritur, quâ illa omnia oppida compleantur. Nam dixi anteà, lege permitti, vt quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent Calenum municipium complebunt: Theanum opprimient: Atellam, Cumas, Neapolim, Pompeios, Nuceriam suis præsidiis deuincient: Puteolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo iure libertateque vtuntur, totos nouo populo, atque aduentitiis copiis occupabunt. Tunc illud * exilium Campanæ coloniæ vehementer huic imperio timendum * Capuam à decemuiris inferetur: tunc contra hanc Romam communem

munem patriam omnium nostrûm, illa altera Roma quæretur. In id oppidum homines nefarii remp. nostram transferre conantur, quo in oppido maiores * vestri nullam omnino rempub. esse voluerunt: qui tres solùm vrbes, in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam statuerunt posse imperii grauitatem, ac nomen sustinere. Deleta Carthago est: quòd cùm hominum copiis, tum ipsa natura, ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere * ita fructuosissimis insulis populi Rom. videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est. erat enim posita in angustiis, atque in faucibus Græciæ, sic vt terrâ claustra locorum teneret, & duo maria maximè nauigationi diuersa, penè coniungeret, cùm pertenui discrimine separarentur. Hæc, quæ procul erant à conspectu imperii, non solùm afflixerunt, sed etiam nequando recreata exsurgere, atq; erigere se possent, funditus, vt dixi, sustulerunt. De Capua multum est, & diu consultum. extant literæ, Quirites, publicæ: sunt senatusconsulta complura. Statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademissent, magistratus, * senatum, publicum ex illa vrbe concilium sustulissent, imaginem reip. nullam reliquissent: nihil fore quod Capuam timeremus. Itaque hoc prescriptum in monumentis veteribus reperietis, vt esset vrbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, suppeditare posset; vt esset locus * comparandis, condendisque fructibus; vt aratores cultu agrorum defessi, vrbis domiciliis vterentur, idcirco illa ædificia non esse deleta. Videte quantum interuallum sit interiectum inter maiorum nostrorum consilia, & inter istorum hominum dementiam. Illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas rusticorum, cellam atque horreum Campani agri esse voluerunt: hi expulsis aratoribus, effusis, ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem nouæ reipub, constituunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quod si maiores nostri existimassent, quemquam in tam illustri imperio, & tam præclara populi Romani disciplina, * Bruti, aut P. Rulli similem futurum (hos enim nos duos adhuc * videmus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre

ferre vellent) profectò nomen illius vrbis non reliquissent. Verùm arbitrabantur Corintho, & Carthagini, etiamsi senatum, & magistratum sustulissent, agrum ciuibus ademissent; tamen non defore, qui illa restituerent, atque qui antè omnia commutarent, quàm nos audire possemus: hîc verò in oculis S. P. Q. R. nihil posse exsistere, quod non antè extingui, atque opprimi posset quàm planè exortum ac natum esset. Neque verò ea res fefellit homines diuina mente, & consilio præditos. nam post * Cn. Fuluium, Cn. Sulpicium coss quibus consulibus Capua deuicta atque capta est, nihil est in ea vrbe contra hanc rempublicam non dico factum, sed omnino * excogitatum. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & cæteris: multa præterea bella grauia, * Carthaginiense, Corinthium, Numantinum: multæ in hac republica seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis externisque bellis Capua non modò non obfuit, sed opportunissimam se nobis præbuit, & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis ac sedibus suis recipiendos. homines non inerant in vrbe, qui malis concionibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis rem miscerent, & rerum nouarum causam aliquam quærerent. neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiundi publici. non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd vbi honos publicè non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest. non contentione, non ambitione discordias nihil enim supererat, de quo certarent, nihil quod contrà peterent, nihil vbi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam, ratione, & consilio maiores nostri ad inertissimum, & desidiosissimum otium perduxerunt. sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quòd vrbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt; & multum in posterum prouiderunt, quòd neruis vrbis omnibus exsectis, vrbem ipsam solutam, ac debilitatam reliquerunt. Hæc consilia maiorum M. Buto, vt antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque in

te

te P. Rulle, omnia illa M. Bruti, atque auſpicia à ſimili furore deterrent. nam & ipſe qui deduxit, & qui magiſtratum Capuæ, & * Leocreanti ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque illius temporis feci mentionem, commemorabo id quod ego met vidi, cum veniſſem Capuam, coloniam deductam L. Conſidio, & Sex. Saltio (quemadmodum ipſi loquebantur) prætoribus: vt intelligatis quantam locus ipſe afferat ſuperbiam: quæ paucis diebus, quibus illa colonia deducta fuit, perſpici atque intelligi potuit. Nam primùm id, quod dixi, cum cæteris in coloniis duumuiri appellentur, hi ſe prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attuliſſet, nonne arbitramini paucis annis fuiſſe conſulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, ſed vt hîc prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus. erant hoſtiæ maiores in foro conſtitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, ſicut à nobis conſulibus de concilii ſententia probatis ad præconem & ad tibicinem, immolabantur. deinde patres conſcripti vocabantur. Iam verò vultum Conſidii videre, ferendum vix erat: quem hominem vt * grandi macie torridum, Romæ contemptum, abiectum, videbamus, hunc Capuæ Campano ſupercilio, ac regio ſpiritu tum videremus: Magios, Bloſſios mihi videbar illos videre, ac Iubellios. Iam verò qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Seplaſia, quæ concurſatio percunctantium, quid prætor edixiſſet? vbi cœnaret? quid enuntiaſſet? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, iam non hoſpites, ſed peregrini, atque aduenæ nominabamur. Hæc qui proſpexerint, maiores noſtros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero, venerandos à nobis, & colendos putatis? Quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos quæſo perſpicite, atque cognoſcite, non ingenerantur hominibus mores tam à ſtirpe generis, ac ſeminis, quàm ex iis rebus, * quæ ab ipſa natura loci, & à vitæ conſuetudine ſuppeditantur, quibus alimur, & viuimus. Carthaginienſes fraudulenti, & mendaces, non

genere,

genere, sed naturâ loci; quòd propter portus suos multis & variis mercatorum & aduenarum sermonibus, ad studium fallendi, studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri, atque agrestes, docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore quæsitum. Campani semper superbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, vrbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atq; omnium rerum affluentia, primum illa nata sunt: arrogantia, quæ à maioribus nostris alterum Capua consulem postulauit: deinde ea luxuries, quæ ipsum Hannibalem armis etiam tum inuictum, voluptate vicit. Huc isti decemuiri cum I ͻ ͻ, colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & conuallibus, cœnaculis sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, præ sua Capua planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt, atque * contemnent. Agros verò Vaticanum, & Pupiniam, cum suis opimis, atque vberibus campis conferendos scilicet non putabunt. oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum ac per iocum * contemnent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuuium,Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria * comparabunt. Quibus illi rebus elati, & inflati, fortassè non continuò, sed certè, si paulum assumpserint vetustatis, ac roboris: non continebuntur, progredientur longiùs, efferentur. Singularis homo priuatus, nisi magna sapientia præditus, vix facilè sese regionibus officii, magnis in fortunis & copiis continet: nedum isti ab Rullo & Rulli similibus conquisiti, atque electi coloni, Capuæ in domicilio superbiæ, atque in sedibus luxuriæ collocati, non statim conquisituri sint aliquid sceleris, & flagitii: immò verò etiam hoc magis, quàm illi veteres, germanique Campani, quòd in vetere fortuna illos natos & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ deprauabunt; hi ex summa egestate, in eandem rerum abundantiam traducti, non solùm copia, verum-

verumetiam insolentia commouebuntur. Hæc tu, P. Rullo, M. Bruti sceleris vestigia, quàm monumenta maiorum sapientiæ sequi maluisti: hæc tu cum istis tuis * actoribus excogitasti, vt * vetera vectigalia venderetis, & * expleretis noua, Vibi Capuam ad certamen dignitatis * opponeretis: vt sub vestrium ius, iurisdictionem, potestatem, vrbes, nationes, prouincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subiungeretis: vt cum omnem pecuniam ex ærario exhausissetis, ex vectigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus nostris coegissetis; tamen omnes vobis pecunias ad nutum vestrum penderent, vt iidem partim inuidiosos agros à Sullanis possessoribus, partim desertos ac pestilentes, à vestris necessariis, à vobismetipsis emptos quanti velletis, populo Romano induceretis: vt omnia municipia, coloniasque Italiæ nouis colonis occuparetis: vt quibuscunq; in locis vobis videretur, ac quàm multis videretur, colonias collocaretis: vt omnem rempublicam vestris militibus, vestris vrbibus, vestris præsidiis cingeretis, atque oppressam teneretis: * vt ipsum Cn. Pompeium, cuius præsidio sæpissime populus Rom contra acerrimos hostes, & contra improbissimos ciues victor exstitit, proscribere, atque horum conspectu priuare possetis; vt nihil auro & argento violari, nihil numero, & suffragiis declarari, nihil * clara manu perfringi posset, quod non vos oppressum, atque ereptum teneretis: vt volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio summo, cum iudicio infinito, cum omni pecunia: veniretis in Castra Cn. Pompeii, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis: vt interea magistratus reliquos, legibus omnibus soluti, sine metu iudiciorum, sine periculo petere possetis: vt nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coercere, non tribunus pleb. retinere possit. Hæc ego vos concupiisse pro vestra stultitia, atque intemperantia non miror: sperasse, me consule, assequi posse demiror. Nam cùm omnium consulum grauis in repub. custodienda cura, ac diligentia debet esse; tum eorum maximè, qui non

in

in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. nulli populo Romano pro me maiores mei spoponderunt: mihi creditum est: à me petere quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ à vobis deprecentur. Quare modò vt vita suppetat (quanquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere, insidiisque defendere) polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempublicam vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignauo commisistis.* Ego is consul, qui concionem metuam? qui tribunos pleb. perhorrescam? qui sæpe, & sine causa tumultuer? qui timeam ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus pleb. duci iussisset? Ego nondum vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus imperio, auctoritate, * non horrui in hunc locum progredi posse, vobisque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, ne respub. tantis munita præsidiis, ab istis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuissem, tamen hac concione, hoc populo certè non vererer. Quis enim vnquam tam secunda concione legem agrariam suasit, quàm ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare ac peruertere. Ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quàm id quod ego vobis in hunc annum consul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo, ac ratione prouisa sunt. non modò vos eritis in otio, qui semper esse volueratis: verum etiam istos, quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, potestates, diuitiæ, ex tumultu, atque ex dissentionibus ciuium comparari solent: vos quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus, honos in iudiciis, & æquitate magistratuum, res familiaris in pace; omni ratione otium tenere debetis. Nam etsi ii, qui propter desidiam in otio viuunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non vt quæsitum, sed vita partum otium tenueritis.

Quod

Quod ego ex concordia, quam mihi constitui cum collega, inuitissimis iis hominibus, quos in in consulatu inimicos esse & animi, & corporis acie prouidi: omnibus prospexi sanè & * reuocaui. idem tribunis pleb. denuntiaui, *ne quid turbulenti, me consule, conflarent. Summum & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, vt quales vos hodierna die maxima concione mihi pro salute vestra præbuistis, tales reliquis temporibus * populo Romano præbeatis. pro certo pollicear hoc vobis, atque confirmo, me esse perfecturum, vt iam tandem illi, qui honori inuiderunt meo, tamen vos vniuersos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

DE LEGE AGRARIA CONTRA RVLLVM TRIBVNVM pleb. ad populum.

ORATIO XVII.

Commodiùs fecissent tribuni pleb. Quirites, si quæ apud vos de me deferunt, ea coràm potiùs me præsente dixissent. nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & ius suæ potestatis retinuissent. Sed quoniam adhuc præsens certamen, contentionemq; fugerunt, nunc si videtur eis, in meam concionem prodeant, & quò prouocati à me venire noluerunt, reuocati saltem reuertantur. Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eosdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare à vobis, qui nihil de me credidistis, vt eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis peto: à vobis autem, quos leuiter immutatos esse sentio, paruam exigui temporis vsuram bonæ de me opinionis postulo, vt eam, si, quæ dixero, uobis probabo, perpetuò retineatis: sin aliter, hoc ipso in loco depositam, atque abiectam relinquatis. Completi sunt animi, auresque vestræ, Quirites, me gratificantem septem tyrannis, cæterisque Sullanarum assignationum possessoribus, agrariæ legi, &

& commodis vestris obsistere. Hæc si qui crediderunt, illud prius crediderint necesse est; hac lege agraria, quæ promulgata sit, adimi Sullanos agros, vobisque diuidi; aut denique minui priuatorum possessiones, ut in eas vos deducamini. Si ostendo, non modò non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, sed etiam genus id agrorum certo capite legis impudentissimè confirmari, atque sanciri: si doceo agris his, qui à Sulla sunt dati, sic diligenter Rullum sua lege consulere, vt facilè appareat eam legem, non à vestrorum commodorum patrono, sed à Valgii genero esse conscriptam: numquid est causæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me absentem vsus est, non solùm meam, sed etiam vestram diligentiam, prudentiamque despexerit? Caput est legis XL de quo ego consultò, Quirites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam iam reipub. cicatricem viderer; aut aliquid alienissimo tempore nouæ dissentionis commouere. Neque verò nunc ideo disputabo, quòd hunc statum reipub. non magnoperè defendendum putem: præsertim qui otii, & concordiæ patronum me in hunc annum reipub. professus sim: sed vt doceam Rullum posthac in his saltem tacere rebus, in quibus de se, & de suis factis taceri velit. Omnium legum iniquissimam, dissimillimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus interrex de Sulla tulit, vt omnia quæcunque ille fecisset, essent rata. Nam cum cæteris in ciuitatibus, tyrannis institutis, leges omnes extinguantur atque tollantur, hic reip. tyrannum lege constituit. Est inuidiosa lex, sicut dixi, veruntamen habet excusationem. non enim videtur hominis lex esse, sed temporis. Quid si est hæc multo impudentior? * Nam Valeria lege Corneliisque legibus eripitur, cum datur: coniungitur impudens gratificatio, cum acerba iniuria. sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui ademptus est: aliquem scrupulum, cui datus est. Rulli cautio est hæc, QVAE POST C. MARIVM, CN. PAPIRIVM CONSVLES. quàm procul à suspicione fugit, quòd eos consules, qui aduersarii Sullæ maximè fuerunt, potissimùm nominauit? Si enim Sullam dictatorem nominasset,

nasset, perspicuum fore, & inuidiosum arbitratus est. Sed quem vestrûm tam tardo ingenio fore putauit, cui post eos consules Sullam dictatorem fuisse in mentem venire non posset? Quid ergo ait Martianus tribunus pleb. qui nos Sullanos in inuidiam rapit? QVAE POST MARIVM ET CARBONEM COSS. agros ædificia, lacus, stagna, loca, possessiones, cœlum, & mare prætermisit, cætera complexus est. PVBLICE DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SVNT. à quo Rulle? post Marium & Carbonem coss. quis assignauit? quis dedit? quis concessit, præter Sullam? EA OMNIA EO IVRE SINT. quo iure? labefactat videlicet nescio quid. nimiùm acer, nimiùm vehemens tribunus pleb. Sullana rescindit. VT QVAE OPTIMO IVRE PRIVATA SINT. etiamne meliore, quàm paterna, & auita? meliore. At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non sanciunt: Sulla ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam iuris, aliquam similitudinem propriæ possessionis, aliquam spem diuturnitatis attingunt, nemo est tam impudens istorum, quin agi secum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? quod habent, vt habeant? quis vetat? * vt priuatum? sed ita latum est, vt melior tui soceri fundus Irpinus sit, siue ager Irpinus (totum enim possidet) quàm meus paternus, auitusque fundus Arpinas. id enim caues. optimo enim iure ea sunt profectò prædia quæ optima conditione sunt. libera meliore iure sunt quàm serua. Capite hoc omnia quæ seruiebant, non seruient: soluta meliore in causa sunt, quàm obligata. Eodem capite obligata omnia, si modò Sullana sunt, liberantur: immunia cómodiore conditione sunt, quàm illa quæ pensitant. Ego Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia à municipio fundum accepi: si à Sulla mihi datus esset, Rulli lege non penderem. Video vos, Quirites, sicut res ipsa cogit, commoueri vel legis, vel orationis impudentia: legis, quæ ius melius Sullanis prædiis constituat quàm paternis: orationis, quæ eiusmodi causa insimulare quemquam audeat rationes Sullæ nimiùm vehementer defendere. At si illa solùm sanciret, quæ à Sulla essent data, tacerem, modò ipse se

 Sul-

Sullanum esse confiteretur; sed non modò illis cauet, verumetiam aliud quoddam genus donationis induxit: & is, qui à me Sullanas possessiones defendi criminatur, non eas solùm sancit, verùm ipse nouas assignationes instituit, & repentinus Sulla nobis exoritur. Nam attendite, quantas concessiones agrorum hic noster obiurgator vno verbo facere conetur. QVAE DATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA. patior, audio. Quid deinde? POSSESSA. hoc tribunus pleb. promulgare ausus est, vt quod quisque post Marium & Carbonem coss. possidet, id eo iure teneret, quo optimo priuatum. etiamne si vi eiecit? etiamne si clàm, si precariò venit in possessionem? Ergo hac lege ius ciuile, causæ possessionum, prætorum interdicta tollentur. Non mediocris res, neq; paruum sub hoc verbo furtum, Quirites latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui à paucis hominibus impudentissimè possidentur: his cauet, hos defendit, hos priuatos facit: hos, inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam quæro, cur ea, quæ maiores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia quæsiuerunt, vænire patiamini; cùm ea quæ vestra sunt, condonari possessoribus eadem lege videatis? Iam totam legem intelligetis, cum ad paucorum dominationem scripta sit, ad Sullanæ assignationis rationes esse accommodatissimam. Nam socer huius vir multum bonus est: neque ego nunc de illius bonitate, sed de genere impudentiæ disputo. ille enim, quod habet, retinere vult: neque se Sullanum esse dissimulat. Hic, vt ipse habeat, quod non habet, quæ dubia sunt, per vos sancire vult: & cum plus appetat quàm ipse Sulla, quibus ego rebus resisto, Sullanas res defendere * criminor. Habet agros nonnullos, inquit, socer meus desertos, atque longinquos; vendet eos mea lege, quanti volet. habet incertos ac nullo iure possessos; confirmabuntur optimo iure. habet publicos, reddam priuatos. denique eos fundos quos in agro Casmati * optimos, & fructuosissimos continuauit, (cum vsque eò vicinos proscriberet, quoad

ad

ad oculos continuando, ex multis prædiis vnam fundi regionem, formamque perfecerit) quos nunc cum aliquod metu tenet, sine vlla cura possidebit. Et quoniam, qua de causa, & quorum causa ille hoc promulgauit, ostendi: doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cum agrariæ legi resisto. sylnam Scantiam vendis: respub. possidet: defendo. Campanum agrum diuidis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, cæterarumque prouinciarum possessiones venaleis ac proscriptas hac lege video: vestra sunt prædia, vestræ possessiones: resistam atque repugnabo, neque patiar, à quoquam populum Rom. de suis possessionibus, me consule, dimoueri, præsertim cum vobis nihil quæratur. hoc enim vos in errore versari diutiùs non oportet. Num quis vestrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus est? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & præclara illa Capua seruatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompeium constituitur: contra hanc vrbem Capua, contra vos manus hominum audacissimorum, contra Cn. Pompeium decem duces comparantur. Veniant coràm, & quoniam me in vestram concionem vobis flagitantibus conuocauerunt, disserant.

PRO C. RABIRIO PERDVELLIONIS REO, AD QVIRITES:

ORATIO XVIII.

ETSI Quirites, non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quemque defendam; propterea quòd cum omnibus ciuibus, in eorum periculis, semper satis iustam mihi causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famæ, fortunarum omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei: propterea quòd quæ iustissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absoluendum debet videri. Nam me cùm amicitiæ vetustas, tum dignitas hominis, tum ratio

tio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua consuetudo ad C Rabirium defendendum est adhortata; tum verò vt id studiosissimè facerem, salus reipub. consulare officium, consulatus denique ipse mihi vna vobiscum cum salute reipub. commendatus, coegit. Nec enim C. Rab culpa delicti, non inuidiæ, vitæq; turpitudo, non deniq; veteres, iustæ grauésque inimicitiæ ciuium, in discrimen capitis vocauerunt; sed vt illud summum auxilium maiestatis, atque imperii, quod nobis à maioribus est traditum, de rep. tolleretur; vt nihil posthac auctoritas senatus, nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum contra pestem ac perniciem ciuitatis valeret; idcirco in his rebus euertendis vnius hominis senectus, infirmitas, solitudoque tentata est. Quamobrem, si est boni consulis, cum cuncta auxilia reipub. labefactari, conuellique videat, ferre opem patriæ, succurrere saluti fortunisque communibus, implorare ciuium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere; est etiam bonorum & fortium ciuium, quales vos omnibus reipub. temporibus exstitistis, intercludere omneis seditionum vias, munire præsidia reipub. summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium putare; ea qui secutus sit, laude potiùs & honore, quàm pœna & supplicio dignum iudicari. Quamobrem, labor in hoc defendendo præcipuè meus est, studium verò conseruandi hominis commune mihi vobiscum esse debebit Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis prouidendam, neque à tribuno pleb. susceptam, neque à consule defensam, neque ad populum Rom esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quàm vt nullum sit posthac in repub. publicum consilium, nulla bonorum consensio contra improborum furorem & audaciam, nullum extremis reipub. temporibus perfugium, & præsidium salutis. Quæ cum ita sint, primùm quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri necesse est ab Ioue optimo maximo cæterisque diis, deabusq; immortalibus (quorum ope & auxilio multo magis hæc respub. quàm ratione hominum & consilio

ſilio gubernatur) pacem ac veniam peto: precorque ab iis, vt hodiernum diem, & ad huius ſalutem conſeruandam, & ad rempub. conſtituendam, illuxiſſe patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum poteſtas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro, atque obſecro, quoniam vno tempore vita C. Rabirii hominis miſerrimi, atque innocentiſſimi, ſalus reipub. veſtris manibus, ſuffragiiſque permittitur: adhibeatis in hominis fortunis miſericordiam, in reipub. ſalute ſapientiam, quam ſoletis. Nunc quoniam T. Labiene, diligentiæ meæ, temporis anguſtiis obſtitiſti, meque ex comparato, & conſtituto ſpatio defenſionis in ſemihoræ curriculum coegiſti: parebitur, & quod iniquiſſimum eſt, accuſatoris conditioni, &, quod miſerrimum inimici poteſtati, quamquam in hac præſcriptione ſemihoræ, patroni mihi partes reliquiſti, conſulis ademiſti: propterea quòd ad defendendum propemodum ſatis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parùm. Niſi fortè de locis religioſis ac de lucis, quos ab hoc violatos eſſe dixiſti, pluribus verbis tibi reſpondendum putas: quo in crimine nihil eſt vnquam abs te dictum, niſi a C. Macro obiectum eſſe crimen id C. Rabirio. in quo ego demiror, meminiſſe te, quid obiecerit C. Rabirio Macer inimicus; oblitum eſſe, quid æqui, & iurati iudices iudicarint. An de peculatu facto, an de tabulario incenſo longâ oratio eſt expromenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii iudicio clariſſimo C. Curtius, pro virtute ſua eſt honeſtiſſimè liberatus; ipſe verò Rabirius non modò in iudicium horum criminum, ſed ne in tenuiſſimam quidem ſuſpicionem verbo eſt vnquam vocatus. An de ſororis filio diligentiùs reſpondendum eſt, quem ab hoc necatum eſſe dixiſti, cum ad iudicii moram familiaris funeris excuſatio quæreretur? Quid enim eſt tam veriſimile, quàm chariorem huic ſororis maritum, quàm ſororis filium fuiſſe? atque ita chariorem, vt alter vita crudeliſſimè priuaretur, cum alteri ad prolationem iudicii biduum quæreretur. An de ſeruis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de ciuibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda ſunt? cùm tanto ſtudio C.

Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornetur; cumq; ad eius propulsandum periculum non modò homines, sed propè regiones ipsæ conuenerint, aliquanto etiam latiùs excitatæ, quàm ipsius vicinitatis nomen, ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod est in eadem multæ irrogatione præscriptum, hunc nec suæ, nec alienæ pudicitiæ pepercisse? Quin etiam suspicor eò mihi semihoram à Labieno præstitutam esse, vt ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam desiderent, intelligis mihi semihoram istam nimiùm longam fuisse. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque angustam esse voluisti: quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxilium implorat, & flagitat. Nam de perduellionis iudicio, quod à me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii. quod vtinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac repub. sustulissem: vtinam quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ laudis esset. Quid enim optari potest, quod ego mallem, quàm me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? sed ista laus primùm est maiorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus, nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. Quamobrem vter nostrûm tandem, Labiene, popularis est? túne, qui ciuibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui vincula adhiberi putas oportere, qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auspicato in loco crucem ad ciuium supplicium defigi, & constitui iubes; an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto, qui expiandum forum populi Romani ab illis nefariis sceleris vestigiis esse dico: qui castam concionem, sanctum campum, inuiolatum corpus omnium ciuium Romanorum, integrum ius libertatis defendo seruari oportere? Popularis verò tribunus pleb. custos, defensorque iuris & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit:

hic misericors flagella retulit. Portia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus homo popularis carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite ciuium Romanorum iniussu vestro iudicaretur: hic popularis à duumuiris iniussu vestro, non iudicari de ciue Rom. sed indicta causa ciuem Romanum capitis condemnari coegit. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam denique hominis popularis mentionem facis; qui non modò suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate violare libertatem huius populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? * Namque hæc tua, quæ te hominem clementem, popularemque delectant: I lictor, colliga manus: quæ non modò huius libertatis, mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii, sed Tarquinii superbissimi atque crudelissimi regis: ista sunt cruciatus carmina, quæ tu homo lenis, ac popularis libentissimè commemoras: Caput obnubito, arbori infelici suspendito. quæ verba Quirites iampridem in hac repub. non solùm tenebris vetustatis, verumetiam luce libertatis oppressa sunt. An verò, si actio ista popularis esset, & si vllam partem æquitatis haberet aut iuris, C. Gracchus eam reliquisset? scilicet tibi grauiorem dolorem patrui tui mors attulit, quàm C. Graccho fratris? & tibi acerbior eius patrui mors est, quem nunquam vidisti, quàm illi eius fratris, quicum concordissimè vixerat? & similis viri tu vlciscereris patrui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset? & par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste patruus vester, quisque fuit, ac Tib. Gracchus reliquerat? an pietas tua maior, quàm Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ si in illo minima fuissent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur. Cum verò his rebus omnibus C. Gracchus, omneis vicerit, quantum * interuallum tandem inter te, atque illum interiectum putas? Sed moreretur priùs acerbissima morte millies Gracchus, quàm in eius concione carnifex consisteret: quem non modò foro, sed etiam cœlo hoc, ac spiritu censoriæ

 leges,

leges, atque vrbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum à commodis vestris: cum iste omneis & suppliciorum, & verberum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atq; ex regum commentariis conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis, atque factis repugnarim, & restiterim crudelitati. Nisi fortè hanc conditionem vobis esse vultis, quam serui, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent. Misera est ignominia iudiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exilium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. mors denique si proponitur, in libertate moriamur: carnifex verò, & * obductio capitis, & nomen ipsum crucis absit non modò à corpore ciuium Romanorum, sed etiam à cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum non solùm euentus, sed etiam * conditio, exspectatio, mentio ipsa deniq; indigna ciue Romano, atque homine libero est. An verò seruos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas, vna vindicta, liberauit: nos à verberibus, ab vnco, à crucis denique terrore, neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt? Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione, quamquam omnia exempla maiorum, omnes leges, omnem auctoritatem senatus, omneis religiones, atque auspiciorum publica iura neglexisti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem. nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patrui tui morte dicemus. Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum. & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissimè defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Vtinam hanc mihi facultatem causa concederet, vt possem hoc prædicare, C. Rabirii manu L.

Saturninum hostem populi Rom. interfectum. Nihil me clamor iste commouet, sed consolatur, cum indicat esse quosdam ciues imperitos, sed non multos: nunquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto iam lenior est acclamatio! quin continetis vocem indicem stultitiæ vestræ, testem paucitatis? Libenter, inquam, confiterer, si verè possem, aut etiam si mihi esset integrum. C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum, & id facinus pulcherrimum esse arbitrarer: sed quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minùs valebit, ad crimen non minùs. Confiteor interficiendi Saturnini causa, C. Rabirium arma cepisse. quid est Labiene? quam à me grauiorem confessionem, aut quod in hunc maius crimen exspectas? nisi verò interesse aliquid putas, inter eum qui hominem occidit, & eum qui cum telo occidendi hominis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit, arma sumpta esse contra Saturninum sine scelere non possunt: si arma iure sumpta concedis, interfectum iure concedas necesse est.

Paucula quædam deesse videntur.

FIT. s.c. vt C. Marius, L. Valerius consules adhiberent tribunos plebis, & prætores, quos eis videretur; operamque darent, vt imperium populi Rom. maiestasque conseruaretur. adhibent omnes tribunos pleb. præter Saturninum, præter Glauciam: qui remp. saluam esse vellent, arma capere, & se sequi iubent. parent omnes. ex ædificiis, armamentariisque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuente dantur. Hic iam, vt omittam cætera, de te ipso, Labiene, quæro: cum Saturninus Capitolium teneret armatus: esset vna C. Glaucia, C. Sauleius; etiam ille ex compedibus, atque ergastulo Gracchus; addam (quoniam ita vis) eodem T. Labienum patruum tuum: in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus coss. pòst cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi (qui hos patres conscriptos, qui nunc sunt, in inuidiam vocatis, quo faciliùs de

hoc senatu detrahere possitis) laudare consueuistis; cum equester ordo (at quorum equitum Rom. dii immortales! patrum nostrorum, atque eius ætatis, quæ cum magnam partem reipub. atque omnem dignitatem iudiciorum tenebat) cum omnes omnium ordinum homines qui in salute reipub. salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? de te ipso, inquam, Labiene, quæro: cum ad arma consules ex s.c. vocauissent: cum armatus M. Æmilius princeps senatus in comitio constitisset: qui, cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum impedimento fore putabat: cum denique Q. Scæuola confectus senectute, præpeditus morbo, mancus, & membris omnibus captus ac debilis, * hastili nixus, & animi vim, & infirmitatem corporis ostenderet: cum L. Metellus, Ser. Galba, C Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, & Q. Catulus, omnesque qui tum erant consulares, pro salute communi arma cepissent: cum omnes prætores, cuncta nobilitas, ac iuuentus accurreret: C. & L. Domitius, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cum omnes Octauii, Metelli, Iulii, Castri, Catones, Pompeii; cum L. Philippus, D. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipse P. Seruilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti: cum hic Q. Catulus admodum tum adolescens, cum hic, C. Curio, cùm denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere conuenit? vtrùm inclusum, atque abditum latere in occulto, atque ignauiam suam tenebrarum, ac parietum custodia tegere? an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, & cæteris ad mortem propter vitæ turpitudinem confugientibus congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scæuola, cum bonis denique omnibus coire non modò salutis, verumetiam periculi societatem? Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? cum ignauiæ ratio te in fugam, atque in latebras impelleret: improbitas, & furor Lucii Saturnini in capitolium arcesseret: consules ad patriæ salutem, ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem,

cuius

cuius sectam sequi, cuius imperio parere potissimùm velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid pater? quicum? quid propinqui vestri equites Romani? quid omnis præfectura, regio, vicinitas vestra: quid ager Picenus vniuersus, vtrùm tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est? Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem vnquam adhuc de sese esse confessum. nemo est * vnquam inuentus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus: fuerit. & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, vt amicitiam patriæ præponeret: idcircòne oportuit C. Rabirium desciscere à republica, non comparere in illa armata multitudine bonorum? consulum voci, atque imperio non obedire? Atqui videmus hæc in rerum natura tria fuisse: vt aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris, & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset: turpissimus, si reliquisset. At. C. Decianus (de quo tu sæpe commemoras) quia cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis P. Furium accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: & Sext. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo iudicio, improbum ciuem esse, & non retinendum in ciuitate, qui hominis hostilem in modum seditiosi imagine, aut mortem eius honestaret: aut desideria imperatorum misericordia commoueret: aut suam significaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, vnde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inueneris. nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inuentus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses; nunquam profectò istam imaginem,

ginem, quæ domi posita pestem atque exitium Sex. Titio attulisset, in rostra, atque in concionem attulisses: nec tuas vnquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titii afflictam nauem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis. causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quæ causa antè mortua est, quàm tu natus esses. qua in causa tute profectò fuisses, si per ætatem esse potuisses, eam causam in iudicium vocas? An non intelligis, primùm quos homines, & quales viros mortuos summi sceleris arguis? deinde quos ex iis, qui viuunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quòd arma contra L. Saturninum tulit: huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit: Q. verò Catulum patrem huius, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa grauitate, illo consilio, illa prudentia: duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra vrbem cum præsidio fuit, quorum in hac ciuitate longè maxima consilia, atque ingenia fuerunt: cæteros pari dignitate præditos, custodes, gubernatoresque reipub. quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris, atque optimis ciuibus, equitibus Rom. dicemus, qui tum vnà cum senatu salutem reipub. defenderunt? quid de tribunis ærariis, cæterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt? Sed quid ego de iis omnibus, qui consulari imperio paruerant loquor? de ipsorum coss. fama, quid futurum est? L. Flaccum hominem cùm semper in republica, tum in magistratibus gerendis, in sacerdotio, cæremoniisque quibus præerat, diligentissimum, nefarii sceleris, ac parricidii mortuorum condemnabimus? adiungemus ad hanc labem, ignominiamq; mortis etiam C. Marii nomen? C. Marium quem verè patrem patriæ parentem, inquam, vestræ libertatis, atque huiusce reipub. possumus dicere, sceleris, ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus? Etenim si C. Rabirio, quòd iit ad arma, ciuem T. Labienus in Campo Martio defigendam

gendam putauit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocauit? At si fides Saturnino data est, quod, abs te sæpissime dicitur: non eam C Rabirius, sed C. Marius dedit: idemque violauit, si in fide non stetit. Quæ fides, Labiene, qui potuit sine senatusconsulto dari? adeóne hospes huiusce vrbis, adeóne ignarus es disciplinæ, consuetudinisque nostræ, vt hæc nescias? vt peregrinari in aliena ciuitate, non in tua magistratum gerere videare? Quid iam ista C. Mario, inquit, nocere possunt, quoniam sensu, & vita caret? Itáne verò? tantis in laboribus C. Marius, periculisque vixisset, si nihil longiùs, quàm vitæ termini postulabant, spe atque animo de se & gloria sua cogitasset? At credo, cum innumerabiles hostium copias in Italia fudisset, atque obsidione rempub. liberasset, omnia sua secum vnà moritura arbitrabatur. non est ita, Quirites: neque quisquam nostrûm in reipub. periculis cum laude, ac virtute versatur, quin spe posteritatis fructuque ducatur. Itaque cùm multis aliis de causis virorum bonorum mentes diuinæ mihi, atque æternæ videntur esse: tum maximè quòd optimi & sapientissimi cuiusque animus ita præsentit in posterum, vt nihil nisi sempiternum spectare videatur. Quapropter equidem & C. Marii & cæterorum virorum sapientissimorum, ac fortissimorum ciuium mentes (quæ mihi videntur ex hominum vita ad deorum religionem, & sanctimoniam demigrasse) testor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non secus ac pro patriis fanis, atque delubris propugnandum putare: ac si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minùs strenuè caperem, quam illi pro communi salute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscripsit, immensum gloriæ. Quare si eos, qui iam de vita decesserunt, ornabimus: iustiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed si illos, Labiene, quos iam videre non possumus, negligis: ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere? Neminem esse dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ fuerint, (quem tu diem in iudicium vocas) pubesque tum fuerit, quin arma ceperit, quin consules secutus sit. omnes ii, quorum tu ex ætate coniecturam
facere

facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis C. Rabirii nomine citantur. At occidit Saturninum Rabirius. vtinam fecisset: non supplicium deprecarer, sed præmium postularem. Etenim si Sceuæ seruo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est: quod equiti Rom. præmium dari par fuisset? &, si C. Marius quòd fistulas, quibus aqua suppeditabatur Iouis optimi maximi templis ac sedibus, præcidi imperarat, quòd in cliuo Capitolino improborum ciuium.

Desunt, vt videtur, non pauca.

IN L. CATILINAM, IN SENATV.

ORATIO XIX.

QVOVSQVE tandem abutêre, Catilina, patientia nostra? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum præsidium palatii, nihil vrbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil * consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusq; mouerunt? Patêre tua consilia non sentis? constrictam iam omnium horum conscientia teneri coniurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, vbi fueris, quos conuocaris, quid consilii ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris? O tempora, ô mores. Senatus hoc intelligit: consul videt: hic tamen viuit. viuit? imò verò etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat, & designat oculis ad cædem vnumquemque nostrûm. Nos autem viri fortes satisfacere reipub. videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iamdiu machinaris. An verò vir amplissimus P. Scipio pontifex maximus Tib. Gracchum mediocriter labefactantem statum reip. priuatus interfecit: Catilinam verò orbem cæde, atque incendiis vastare cupientem nos

consules

consules perferemus? nam illa nimis antiqua praetereo, quòd Q. Seruilius Ahala Sp. Melium nouis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac rep. virtus, vt viri fortes acrioribus suppliciis ciuem perniciosum, quàm acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens, & graue: non deest reipub. consilium, neque auctoritas huius ordinis: nos, nos, dico apertè, consules desumus. Decreuit quondam senatus, ut L. Opimius COS. videret, ne quid resp. detrimenti caperet. nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus clarissimo patre natus, auis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario & L. Valerio COSS. permissa est respub. num vnum diem postea L. * Saturninum tribunum plebis, & C. Seruilium mors à reipub. poena remorata est? At nos vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. habemus enim huiusmodi senatusconsultum, * verum tamen inclusum in tabulis, tanquam * gladium in vagina reconditum: quod ex senatusconsulto * confestim interfectum te esse, Catilina, * conuenit. Viuis, & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio P. C. me esse clementem, cupio in tantis reipub. periculis non dissolutum videri: sed iam me ipsum inertiae nequitiaeque condemno. castra sunt in Italia contra rempub in Etruriae faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum ducemque hostium intra moenia, atque adeò in senatu * videmus intestinam aliquam quotidie perniciem reipub. molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potiùs omnes boni seriùs à me, quàm quisquam crudeliùs factum esse * dicat. Verùm ego hoc, quod iampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor vt faciam; tum denique interficiam, te, cum iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inuenire poterit, qui id non iure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit qui te defendere audeat, viues, & viues ita, vt nunc viuis,

viuis, multis meis, & firmis præsidiis obsessus, ne commouere te contra rempub. possis. multorum te etiam oculi, & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est Catilina, quod iam ampliùs exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec priuata domus parietibus continere vocem coniurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta iam istam mentem, mihi crede, obliuiscere cædis, atque incendiorum: teneris vndique, luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: * quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine me ante diem XII. Kalend. Nouembris dicere in senatu, certo die fore in armis (qui dies futurus esset ante diem VI. Kalend. Nouembris) C. Manlium audaciæ satellitem, atque administrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis; verùm, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem V. Kalend. Nouembris, tum, cum multi principes ciuitatis Rom. non tam sui conseruandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. num inficiari potes, te illo ipso die meis præsidiis, mea diligentia circumclusum, commouere te contra rempub. non potuisse? cum tu discessu cæterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas. Quid? cum te Præneste Kalend. ipsis Nouembris occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensistine illam coloniam meo iussu, meis præsidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò * audiam, sed etiam videam, planeque sentiam. Recognosce mecum tandem illam superiorem noctem: iam intelliges multo me vigilare acriùs ad salutem, quàm te ad perniciem reip. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum: conuenisse eodem complures eiusdem amentiæ, scelerisque socios. Num negare audes? quid taces? conuincam, si * negas. video enim esse hîc in senatu quosdam, qui tecum vnà fuere. O dii immortales, vbinam gentium sumus? quam rempub. habemus? in qua vrbe viuimus?

mus? hic, hic sunt in nostro numero P.C. in hoc orbis terræ sanctissimo grauissimoque concilio, qui de meo, * nostrûm omnium interitu; qui de huius vrbis, atque adeò orbis terrarum exitio, cogitent. hosce ego video consul, & de repub. sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam ea nocte Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti quò quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti vrbis partes ad incendia: confirmasti teipsum iam esse exiturum: dixisti paululum tibi etiam esse tum moræ, quòd ego viuerem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vixdum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam maioribus præsidiis muniui, atque firmaui: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego iam multis viris, ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cum ita sint, Catilina, perge quò cœpisti: egredere aliquando ex vrbe, patent portæ, proficiscere: nimiùm diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos: sin minùs, quàm plurimos: purga vrbem; magno me metu liberabis, dum modò inter me, atque te murus intersit: nobiscum versari iam diutiùs non potes. non feram, non patiar, non sinam. magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Ioui statori antiquissimo custodi huius vrbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, tamq; infestam reipub. pestem toties iam effugimus: non est sæpius in vno homine * salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi cõsuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed priua diligentia defendi: cùm proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos * interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotiescunque me petisti, per me tibi obstiti, quamquam videbam perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse con-

coniunctam. nunc iam apertè rempublicam vniuersam petis, templa deorum immortalium, tecta vrbis, vitam omnium ciuium, Italiam denique totam, ad exitum, & vastitatem vocas. quare, quoniam id, quod primum, atque huius imperii disciplinæque maiorum proprium est, facere non audeo: faciam id, quod est ad seueritatem lenius, ad communem salutem vtilius. nam si te interfici iussero, residebit in republica reliqua coniuratorum manus: sin (quod te iamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex vrbe tuorum comitum magna, & perniciosa sentina reipublicæ. quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod iam tua sponte faciebas? exire ex vrbe consul hostem iubet: interrogas me, num in exilium? non iubeo: sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est quod te iam in hac vrbe delectare possit, in qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod priuatarum rerum dedecus non hæret * infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus vnquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretiisses, non aut ad audaciam ferrum, aut in libidinem facem prætulisti? quid verò nuper? cùm morte superioris vxoris nouis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus senties: ad illa venio, quæ non ad priuatam ignominiam vicinorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam * reipublicæ, atque ad omnium nostrûm vitam salutemque pertinent. * potestne tibi huius vitæ hæc lux, Catilina, aut huius cœli spiritus esse iucundus? cum scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Kalend. Ian. Lepido, & Tullo c o s s. stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, & principum ciuitatis interficiendorum causa, parauisse? sceleri,

ac

ae furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuū, sed * fortunam reip. obstitisse? Ac iam illa omitto. neque enim sunt aut obscura, * aut non multo pòst commissa, quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere voluisti? quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari posse non viderentur, parua quadam declinatione, &, vt aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. Quoties iam, quoties iam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac deuota sit, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita? sic enim iam tecum loquar, non vt odio permotus esse videar, quo debeo; sed vt misericordia, quæ tibi nulla debetur. venisti paulo antè in senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessariis salutauit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cùm sis grauissimo iudicio taciturnitatis oppressus? quid, quòd aduentu tuo ista subsellia vacua facta sunt? * quid, quòd omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem illam subselliorum nudam, atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? mehercule, mei, si me isto pacto * metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi vrbem non arbitraris? &, si me meis ciuibus iniuria suspectum tam grauiter, atque * infensum viderem; carere me aspectu ciuium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem: tu cùm conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum, & iam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes, sensúsque vulneras, eorum aspectum, præsentiamque vitare? si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos vlla ratione placare posses, vt opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrûm parens, odit ac metuit, & iamdiu te nihil iudicat, nisi de parricidio suo cogitare, huius tu neque

auctori-

auctoritatem verebere, neque iudicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum iam tot annos facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi vni multorum ciuium neces, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit, ac libera: tu non solùm ad negligendas leges & quæstiones, verumetiam ad * euertendas, perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen vt potui, tuli: nunc verò, me totam esse in metu propter te vnum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quòd à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, vt tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, vt dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid, quòd tu te ipse in custodiam dedisti? quid quod vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es, atque vt domi meæ te asseruarem rogasti? Cum à me quoque id * responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quòd iisdem mœnibus contineremur; ad Q. Metellum prætorem venisti: à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui seipsum iam dignum custodia iudicauerit? Quæ cum ita sint, Catilina dubitas, si hic emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis suppliciis iustis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum: id enim postulas: &, si hic * ordo tibi placere decreuerit te ire in exilium, obtemperaturum esse dicis. Non referam id quod abhorret à meis moribus; & tamen faciam, vt intelligas quid hi de te sentiant. Egredere ex vrbe Catilina: libera remp. metu: in exilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere,

cere,

cere. quid est, Catilina? ecquid animaduertis horum silentium? patiuntur: tacent. quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo P. Sextio; si fortissimo viro M. Marcello dixissem; iam mihi consuli hoc ipso in templo, iure optimo, senatus vim & manus intulisset: de te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. neque hi solùm, quorum tibi auctoritas est videlicet chara, vita vilissima: sed etiam illi equites Rom. honestissimi, atque optimi viri, cæterique fortissimi ciues qui circumstant senatum: quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulo antè exaudire potuisti quorum ego vix abs te iamdiu manus, ac tela contineo, eosdem facilè adducam, vt te hæc, quæ iam pridem vastare studes, relinquentem vsq; ad portas prosequantur. quamquam quid loquor? te vt vlla res frangat? tu vt vnquam te corrigas? tu vt vllam fugam meditere? tu vllum vt exilium cogites? vtinam tibi istam mentem dii immortales * darent. tametsi video, si mea voce perteritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas inuidiæ nobis, si minùs in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. * Sed est mihi tanti, dummodò ista tua * priuata sit calamitas, & à reip. periculis seiungatur. Sed tu vt vitiis tuis commoueare, vt legum pœnas pertimescas, vt temporibus reip. concedas, non est postulandum. neque enim, Catilina, is es, vt te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. Quamobrem, vt sæpe iam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, vt prædicas, tuo conflare vis inuidiam, recta perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius inuidiæ, si in exilium ieris iussu consulis, sustinebo. sin autem seruire meæ laudi, & gloriæ mauis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium, concita perditos ciues; secerne te à bonis, infer patriæ bellum, exulta impio latrocinio: vt à me non eiectus ad alienos, sed inuitatus ad tuos isse videaris. quamquam quid ego te inuitem, à quo iam sciam esse præmissos,

qui

qui tibi ad Forum Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem? quo etiam Aquilam illam argenteam (quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit) sciam esse præmissam? Tu vt illa diutiùs carere possis, quam venerari ad cædem proficiscens solebas? à cuius altaribus sæpe istam dextram impiam ad * necem ciuium transtulisti? Ibis tandem aliquando, quò te iampridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna seruauit. nunquam tu non modò otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti? nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verumetiam spe derelictis. conflatam improborum manum. hîc tu qua lætitia perfruêre? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere? cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad * huius vitæ studium meditati illi sunt. qui feruntur, labores tui iacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verumetiam ad facinus obeundum: vigilare non solùm ad insidiandum somno maritorum, verumetiam bonis occisorum. Habes vbi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te breui tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te à consulatu repuli, vt exul potiùs tentare, quàm consul vexare rempub. posses: atque vt id quod esset à te sceleratè susceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc vt à me P. C. quandam propè iustam patriæ querimoniam detester ac deprecer, perspicite quæso diligenter quæ dicam, & ea penitùs animis vestris mentibusque mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est charior, si cuncta Italia, si omnis respub. loquatur: M. Tulli, quid agis? tunè eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectari imperatorem in castra hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, euocatorem

caterem seruorum & ciuium perditorum, exire patieris, vt abs te non emissus ex vrbe, sed immissus in vrbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mosne maiorum? at persæpe etiam priuati in hac repub. perniciosos ciues morte multarunt. an leges, quæ de ciuium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at nunquam in hac vrbe ii, qui à rep. defecerunt, ciuium iura tenuerunt. an inuidiam posteritatis times? præclaram verò populo Rom. refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter inuidiam, aut alicuius periculi metum, salutem ciuium tuorum negligis. Sed si quis est inuidiæ metus, * num est vehementiùs seueritatis, ac fortitudinis inuidia, quàm inertiæ ac nequitiæ pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur vrbes, tecta ardebunt, tum te non existimas inuidiæ incendio conflagraturum? * His ergo sanctissimis reipub. vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego si hoc optimum factu iudicarem, P.C. Catilinam morte multari, vnius vsuram horæ gladiatori isti ad viuendum non dedissem. etenim si summi viri, & clarissimi ciues, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida ciuium interfecto, inuidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quòd si ea mihi maximè impenderet, tamen hoc animo semper fui, vt inuidiam virtute partam, gloriam, non inuidiam putarem. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant: aut ea quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, coniurationemque nascentem non credendo corroborauerunt: quorum auctoritatem secuti multi, non solùm improbi, verumetiam imperiti, si in hunc animaduertissem, crudeliter & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste quò intendit, in Manliana castra peruenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat

videat coniurationem esse factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem vno interfecto, intelligo hanc reipub pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quòd si se eiecerit, secumque suos eduxerit, & eodem cæteros vndique collectos naufragos aggregauerit; extinguetur, atque delebitur non modò hæc * tam adulta reipub. pestis, verum etiam stirps, ac semen malorum omnium. Etenim iamdiu P.C. in his periculis coniurationis, insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quòd si ex tanto * latrocinio iste vnus tolletur, videbimur fortasse ad breue quoddam tempus cura, & metu esse releuati: periculum autem residebit, & erit inclusum penitùs in venis, atque in visceribus reipublicæ. Vt sæpe homines ægri morbo graui cum æstu, febriq; iactantur, si aquam gelidam biberint, primò releuari videntur, deinde multo grauiùs, vehementiusq; affligantur: sic & morbus, qui est in republica, releuatus istius pœna, vehementiùs viuis reliquis, ingrauescet. Quare P.C. secedant improbi, secernant se à bonis, vnum in locum congregentur; muro denique id quod sæpe iam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris vrbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos ad incendendam vrbem, facesque comparare: sit denique inscriptum in fronte vniuscuiusque ciuis, quid de repub. sentiat. Polliceor vobis hoc P.C. tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, vt Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus Catilina, cum * summa reipub. salute, & cum tua peste, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Iupiter, qui iisdem, quibus hæc vrbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem Statorem huius vrbis, atque imperii verè nominamus, hunc, & huius socios à tuis aris, cæterisque templis, a tectis vrbis, ac mœnibus, à
vita,

vita, fortunisque ciuium omnium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate coniunctos, æternis suppliciis viuos, mortuosque mactabis.

IN L. CATILINAM, AD QVIRITES.

ORATIO XX.

Andem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic vrbi ferrum flammamque minitantem, ex vrbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem vrbe prosecuti sumus. abiit, excessit, euasit, erupit. nulla iam pernicies à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem vnum * huius belli domestici ducem sine controuersia vicimus. non * enim iam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, cum est ex vrbe depulsus: palàm iam cum hoste, nullo impediente bellum iustum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium coniecimus. Quòd verò non cruentum mucronem, vt voluit, extulit, quod viuis nobis, egressus est, quòd ei ferrum de manibus extorsimus, quòd incolumes ciues, quòd stantem vrbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse, & profligatum putatis? Iacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum atque abiectum esse sentit; & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc vrbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem euomuerit, forasque proiecerit. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exsultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potiùs quàm emiserim: non est ista mea

culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & grauissimo supplicio affectum iampridem oportebat: idque à me & mos maiorum, & huius imperii seueritas, & respub. postulabat. Sed quàm multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos qui propter stultitiam non putarent? quàm multos qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem fauerent? At si sublato illo, depelli à vobis omne periculum iudicarem, iampridem ego L. Catilinam non modò inuidiæ meæ, verumetiam vitæ periculo sustulissem: sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum vt erat meritus, morte multassem, fore, vt eius socios inuidia oppressus persequi non possem: rem huc reduxi, vt tum palàm pugnare possetis, cum hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quòd ex vrbe, parum comitatus exierit. Vtinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, * quem amare in prætexta cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reip. motum afferre poterat, reliquit: quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm * nobiles? Itaque ego illum exercitum, è Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ, à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis * mendiculis, ex decoctoribus, ex iis qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum maluerunt. quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verumetiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro: quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent vnguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hìc permanent, mementote non tam exercitum illum esse vobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque etiam hoc magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permouentur,

tur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has vrbanas insidias cædis, atq; incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. quod exspectaui iam sum assecutus, vt vos omnes factam esse apertè coniurationem contra rempub. videretis, nisi verò si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est iam lenitati locus: seueritatem res ipsa flagitat. vnum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter: Aurelia via profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempub. si quidem hanc sentinam huius vrbis eiecerit. vno mehercule Catilina exhausto, releuata mihi, & recreata respub. videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor iuuentutis, quis corruptus, quis perditus inueniri potest, qui se cum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Iam verò quæ tanta in vllo vnquam homine iuuentutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè, aliorum amori flagitiosissimè seruiebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modò impellendo, verumetiam adiuuando pollicebatur. Nunc verò quàm subitò non solùm ex vrbe, verumetiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modò Romæ, sed nec vllo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus asciuerit. Atque vt eius diuersa studia in dissimili ratione perspicere possitis: nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui se non

intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena leuior & nequior, qui se non eiusdem propè sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum, & scelerum exercitatione, assuefactus * frigore & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis suis sociis prędicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis in libidinem, audaciamque * consumerentur. Hunc verò si sui fuerint comites secuti, si ex vrbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: ô nos beatos, ô remp. fortunatam, ô præclaram laudem consulatus mei. Non enim iam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant nisi * cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt, fortunas suas * obliguriерunt: res eos iampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd si in vino, & alea * comissationes solùm, & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, * ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuiis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, * confecti cibo, sertis redimiti, vnguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque vrbis incendia. quibus ego confido impendere fatum aliquod, & pœnas iam diu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare iam planè, aut certè iam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit, non breue nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reipublicæ. nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano * inferre possit: omnia sunt externa vnius virtute terra marique pacata. domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. quæ sanari poterunt, quacunque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem ciuitatis manare.

re. Proinde aut exeant, aut quiescant, aut si, in vrbe, & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, exspectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me in exilium eiectum esse Catilinam. quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos eiicerem, qui hæc loquuntur. homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simulatque ire in exilium iussus est, paruit. Quid, quòd hesterno die, cum domi meæ penè interfectus essem, senatum in ædem Iouis Statoris vocaui, rem omnem ad patres conscriptos detuli? quò cum Catilina venisset, quis eum senator appellauit? quis salutauit? quis denique ita aspexit vt perditum ciuem, ac non potiùs vt importunissimum hostem? quinetiam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam, atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo ciues in exilium eiicio, quæsiui à Catilina, an nocturno conuentu apud M. Leccam fuisset, necne. cum ille homo audacissimus, conscientia conuictus primò reticuisset, patefeci cætera: quid ea nocte egisset, * vbi fuisset, * quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, docui, cum hæsitaret, * cum cunctaretur, * quæsiui quid dubitaret, proficisci eò, quò iampridem pararat? cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, sciren esse præmissam. In exilium eiiciebam, quem iam ingressum in bellum esse videbam? Etenim credo, * Manlius iste centurio, qui in agro Fæsulano castra posuit, bellum populo Rom. suo nomine indixit, & illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant; & ille eiectus in exilium, se Massiliam, vt aiunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram non modò administrandæ, verumetiam conseruandæ reipub. nunc si L. Catilina consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutauerit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris & belli iter ad fugam atque exilium conuerterit; non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac

perterritus mea diligentia,non de ſpe, conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens in exilium eiectus à conſule, vi, & minis eſſe dicetur : & erunt, qui illum,ſi hoc fecerit, non improbum, * ſed miſerum; me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint? Eſt mihi tanti, Quirites, huius inuidiæ falſæ, atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis huius horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſanè eiectus eſſe à me, dummodo eat in exilium : ſed,mihi credite,non eſt iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, inuidiæ meæ leuandæ cauſa, vt L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis: ſed triduo tamen audietis : multoque magis illud timeo, ne mihi ſit inuidioſum aliquando, quòd illum emiſerim potiùs, quam quòd eiecerim. Sed cum ſint homines, qui illum cum profectus ſit,eiectum eſſe dicant, iidem,ſi interfectus eſſet,quid dicerent? Quamquam iſti qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium,quàm ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem ſi, mehercules, hoc, quod agit, nunquam antè cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quàm exulem viuere : nunc verò, cum ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem, cogitationemque acciderit, niſi quòd viuis nobis Roma profectus eſt; optemus potiùs, vt eat in exilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de vno hoſte loquimur, & de eo hoſte, qui iam fatetur, ſe eſſe hoſtem; & quem,quia,quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo? de his qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus? quos quidem ego ſi vllo modo fieri poſſit, non tam vlciſci ſtudeo, quàm ſanare, & ipſos placare reipub. neque id quare fieri non poſſit, ſi me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur : deinde ſingulis medicinam conſilii, atque orationis meæ, ſi quam potero, afferam. * Primum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno maiores etiam poſſeſſiones habent, quarum amore adducti, diſſolui nullo modo poſſunt.

possunt. Horum hominum species est honestissima, sunt enim locupletes; voluntas verò & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis; & dubites aliquid de possessione detrahere, * ac fidem acquirere? Quid enim exspectas? bellum. quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas nouas? errant, qui istas à Catilina exspectant; meo beneficio tabulæ nouæ proferentur, verùm auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione vlla salui esse possunt. Quod si maturiùs facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum vsuris, fructibus prædiorum; locupletioribus his, & melioribus ciuibus vteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia possunt, aut si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempub. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dom[illegible] tamen * expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos, quieta repub. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, vnum scilicet & idem, quod cæteris omnibus, vt desperent se id, quod conantur, consequi posse. primùm omnium me ipsum vigilare, adesse, prouidere reipub. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum; deos denique immortales huic inuicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ vrbi, contra tantam vim sceleris præsentes auxilium esse laturos. Quòd si iam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere vrbis, & sanguine ciuium, quæ mente conscelerata, ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate iam confectum, exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex his coloniis, * quas Fæsulis Sulla constituit: quas ego vniuersas ciuium esse optimorum, & fortissimorum

virorum sentio : sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque iactarunt. hi dum ædificant tanquam beati; dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conuiuiis, apparatibus delectantur; in tantum æs alienum inciderunt, vt si salui esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agrestes homines tenues, atque egentes in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego vtrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, & proscriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est ciuitati, vt iam ista non modò homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sanè varium, & mistum, & turbulentum, qui iam pridem premuntur: qui nunquam emergent : qui partim inertia, partim malè gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, iudiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex vrbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quàm inficiatores lentos esse arbitror. qui homines primùm si stare non possunt, corruant; sed ita, vt non modò ciuitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. nam illud non intelligo, quamobrem, si viuere honestè non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum : quos ego à Catilina non reuoco: nam neque diuelli ab eo possunt : & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ita multi, vt eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solùm numero, verumetiam genere ipso, atque vita, quod proprium est Catilinæ, de eius delectu, immò verò de complexu eius ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis, & * talaribus tunicis, velis amictos, non togis : & quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur.

ſantur. hi pueri tam lepidi, ac delicati, non ſolùm amare, & amari, neque cantare & ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in repub. ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim iam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac niues perferent? niſi idcirco ſe faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd in conuiuiis nudi ſaltare didicerunt. O bellum magnopere pertimeſcendum, cum hanc ſit habiturus Catilina * ſcortatorum cohortem prætoriam. Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtroſque exercitus; & primùm gladiatori illi confecto & ſaucio conſules, imperatoreſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. Iam verò * vrbes coloniarum, ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilueſtribus. Neque verò cæteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopia, atque egeſtate debeo conferre. Sed omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamur, eget ille; ſenatu, equitibus Romanis, populo, vrbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, prouinciis omnibus, exteris nationibus: ſi, inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus: ex eo ipſo, quàm valdè illi iaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: * denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremò copia cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium deſperatione confligit. In huiuſcemodi certamine ac prælio, nonne, etiam ſi hominum ſtudia deficiant, dii

ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus tot, & tanta vitia superari. Quæ cum ita sint, Quirites, vos quemadmodum iam antea * dixi, vestra tecta custodiis, vigiliisque defendite: mihi vt vrbi sine vestro metu ac sine vllo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac prouisum est. Coloni omnes, municipesque vestri certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè vrbes suas, finesque defendent: gladiatores, (quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putauit) quamquam meliore animo sunt, quàm pars patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes eius motus, conatusque prohibebit. reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, iam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeò qui contra vrbis salutem omniumq; vestrûm in vrbe à Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen quia nati sunt ciues, monitos etiam atque etiam volo: Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectauit, vt id quod latebat erumperet. Quod reliquum est, iam non possum obliuisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his viuendum, aut pro his esse moriendum. nullus est * portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt: qui verò in vrbe se commouerit, cuius ego non modò factum, sed inceptum vllum, conatumuè contra patriam deprehendero; sentiet in hac vrbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, vt res maximæ minimo motu, pericula summa, nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, ac maximum, me vno togato duce, & imperatore sedetur: quod ego sic administrabo, Quirites, vt si vllo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac vrbe pœnam sui sceleris sufferat. sed si vis manifestæ audaciæ,

si

si impendens patriæ periculum me necessariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam insidioso bello vix optandum videtur: vt ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos omnes * iam salui esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus hanc spem, sententiamq; sum ingressus: qui iam non procul, vt quondam solebant, ab externo hoste, atque longinquo, sed hic præsentes suo numine, atque auxilio, sua templa, atque vrbis tecta defendunt. quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis: vt quam vrbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copiis terrâ, marique superatis, à perditissimorum ciuium nefario scelere defendant.

IN L. CATILINAM, AD QVIRITES.

ORATIO XXI.

Empublicam, Quirites, vitamque omnium vestrûm, bona, fortunas, coniuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam, pulcherrimamque vrbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac planè ex faucibus fati ereptam, & vobis conseruatam, ac restitutam videtis. Et si non minùs nobis iucundi, atque illustres sunt ii dies, quibus conseruamur, quàm illi, quibus nascimur: quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio; & quòd sine sensu nascimur, cum voluptate conseruamur: profectò quoniam illum, qui hanc vrbem condidit, * Romulum ad deos immortales beneuolentiâ, famaque sustulimus: esse apud vos, posterosque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc vrbem conditam amplificatamque seruauit.

nit, nam totius vrbis templis, delubris, tectis omnibus subiectos propè iam ignes, circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempub. destrictos retudimus, mucronesque eorum à iugulis vestris reiecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis iam exponam breuiter, Quirites: vt & quanta, & quàm manifesta, & qua ratione inuestigata, comprehensa sint, vos qui ignoratis, ex actis scire possitis. Principio, vt Catilina paucis antè diebus erupit ex vrbe, cum sceleris sui socios, & huiusce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquisset: semper vigilaui, & prouidi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salui esse possemus. Nam tum, cum ex vrbe Catilinam eiiciebam (non enim iam vereor huius verbi inuidiam, cum illa magis sit timenda, quòd viuus egressus est) sed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam coniuratorum manum simul exituram, aut eos, qui remansissent, infirmos sine illo, ac debiles fore putabam. Atque ego, vt vidi, quos maximo furore, & scelere esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscum, & Romæ remansisse: in eo omnes dies, noctesque consumpsi, vt quid agerent, quid molirentur sentirem, ac viderem: vt, quoniam auribus vestris propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, vt tum demum animis, saluti vestræ prouideretis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque vt comperi legatos Allobrogum belli transalpini, & tumultus Gallici excitandi causa à P. Lentulo esse solicitatos, eosque in Galliam ad suos ciues, eodem itinere cum litteris, mandatisque ad Catilinam esse missos, comitemque iis adiunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putaui, vt, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam à diis immortalibus, tota res non solùm à me, sed etiam à senatu & à vobis manifestè deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pontinum prætores fortissimos, atque amantissimos reipub. viros, ad me vocaui: rem omnem exposui: quid fieri placeret ostendi. Illi autem, qui omnia de repub. præclara

clara,atque egregia sentirent, sine recusatione,ac sine vlla mora negotium susceperunt; &, cum aduesperasceret, occultè ad pontem Miluium peruenerunt, atque ibi in proximis villis ita * bipartiti fuerunt, vt Tiberis inter eos, & pons interesset. eodèm autem & ipsi sine cuiusquam suspicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera vtor assiduè in * reipub. præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia ferè vigilia exacta, cùm iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, vnaque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à nostris: res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à cæteris. Tum interuentu Pontini, atque Flacci,pugna quæ erat commissa, sedatur: litteræ, quæcunque erant in eo comitatu, integris signis prætoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cum iam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Galbinium statim ad me nihil dum suspicantem vocaui. Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum Cethegus: tardissimè autem Lentulus venit, credo quòd in litteris dandis præter consuetudinem proxima nocte vigilarat. *Cum verò summis, ac clarissimis huius ciuitatis viris, qui audita re, frequentes ad me mane conuenerant, litteras à me priùs aperiri, quàm ad senatum referri placeret; ne si nihil esset inuentum, temerè à me tantus tumultus iniectus ciuitati videretur: negaui me esse facturum,vt de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim,Quirites, si ea,quæ erant ad me delata reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, vt vidistis, coegi. atque interea statim admonitu Allobrogum C. Sulpicium prætorem fortem virum misi, qui ex ædibus Cethegi,si quid telorum esset, efferret: ex quibus ille maximum sicarum numerum,& gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam iussu senatus dedi: hortatus sum, vt ea quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cum

vix

vix se ex magno timore recreasset, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & litteras, vt seruorum præsidio vteretur, & ad vrbem quàmprimùm cum exercitu accederet: id autem eo consilio, vt cum vrbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum, distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam ciuium fecissent, præstò esset ille, qui & fugientes exciperet, & se cum his vrbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli, iusiurandum sibi, & litteras à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his & à L. Cassio esse præscriptum, vt equitatum in Italiam quàmprimùm mitterent, pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis, Haruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum vrbis huius, atque imperium peruenire esset necesse: Cinnam ante se, & Sullam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum huius vrbis, atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. hanc autem Cethego cum cæteris controuersiam fuisse dixerunt, quòd cùm Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri, atque vrbem incendi placeret, Cethego nimiùm id longum videretur. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quæ à quoque dicebantur, datæ. Primum ostendimus Cethego: signum cognouit: nos linum incidimus: legimus; erat scriptum ipsius manu. Allobrogum senatui, & populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, vt item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paulò antè aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud illum itidem erant deprehensæ, respondisset, dixissetque se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis litteris debilitatus, atque abiectus, conscientia conuictus repentè conticuit. Introductus Statilius, cognouit manum & signum suum: recitatæ sunt tabellæ in eandem ferè sententiam: confessus est. tum ostendi tabellas Lentulo, & quæsiui cognosceretne signum. annuit. est verò inquam, signum quidem notum, imago aui tui clarissimi

viri,

viri, qui amauit vnicè patriam,& ciues suos: quæ quidem te à tanto scelere etiam muta reuocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum, populumque litteræ. si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille quidem primò negauit: pòst autem aliquanto, toto indicio exposito, atque edito, surrexit: quæsiuit à Gallis, quid sibi esset cum iis, quamobrem domum suam venissent; itemque à Vulturcio. qui cum illi breuiter, constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent, quæsissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum subitò ille scelere demens, quanta vis conscientiæ esset, ostendit. nam cum id posset infìciari, repentè præter opinionem omnium confessus est: ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti, atque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius verò subitò proferri litteras, atque aperiri iussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatur Lentulus, tamen signum & manum suam cognouit. erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: QVI SIM, EX EO, QVEM AD TE MISI, COGNOSCES. CVRA VT VIR SIS, ET COGITA, QVEM IN LOCVM SIS PROGRESSVS: ET VIDE QVID IAM TIBI SIT NECESSE. CVRA VT OMNIVM TIBI AVXILIA ADIVNGAS, ETIAM INFIMORVM. Gabinius deinde introductus, cum primò impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negauit. Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, vt non iam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului de * summa repub. quid fieri placeret. dictæ sunt à principibus acerrimæ, ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine vlla varietate est consecutus.

cutus. Et quoniam nondum est perscriptum. S C. ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, prudentia mea respub. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinius prætores, quòd eorum opera forti fideliq; vsus essem, merito, ac iure laudantur: atque etiam viro forti collegę meo C. Antonio laus impertitur, quòd eos, qui huius coniurationis participes fuissent, à suis & reipublicæ consiliis remouisset; atque ita censuerunt, vt P. Lentulus, cùm se prætura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque vti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ vrbis depoposcerat: in M. Cepatium, cui ad solicitandos pastores Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis quos Fæsulas L. Sulla deduxit: in Q. * Magium Chilonem, qui vnà cum hoc Furio semper erat in hac Allogobrum solicitatione versatus: in P. Vmbrenum libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est vsus, Quirites, vt ex tanta coniuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, nouem hominum perditissimorum pœna repub. conseruata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primùm post hanc vrbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, quòd vrbem incendiis, cæde ciues, Italiam bello liberassem. Quæ supplicatio si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interfit, quòd cætera bene gesta, hæc vna, conseruata repub. constituta est. Atque illud quod faciendum primùm fuit, factum atque transactum est. nam P. Lentulus quamquam patefactus indiciis, & confessionibus suis, iudicio senatus, non modò prætoris ius, verumetiam ciuis amiserat, tamen magistratu se abdicauit: vt quæ religio C. Mario clarissimo viro non fuerat, quò minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum,

cretum,

cretum, prætorem occideret; ea nos religione in priuato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissimi, periculosissimique belli nefarios duces captos iam & comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes, atque opes, his depulsis vrbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex vrbe pellebam, hoc prouidebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnium, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat vnus timendus ex omnibus, sed tamdiu, dum mœnibus vrbis continebatur: omnia norat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, solicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque lingua, neque manus deerat. iam ad cæteras res conficiendas certos homines, delectos ac descriptos habebat: neque verò cum aliquid mandauerat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem (dicam id, quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à ceruicibus vestris depulissem. non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tantò antè exitium, ac fati diem reipub. denuntiasset; neque commisisset, vt signum, vt litteræ suæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur, quæ nunc illo absente, sic gesta sunt, vt nullum in priuata domo furtum vnquam sit tam palàm inuentum, quàm hæc tanta in rempub. coniuratio manifestò inuenta, atque deprehensa est. Quod si Catilina in vrbe ad hanc diem remansisset, quamquam quoad fuit, omnibus eius consiliis occurri, atque obstiti: tamen vt leuissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuit: neque nos vnquam, dum ille in vrbe hostis fuisset, tantis periculis rempub. tanta pace, tanto otio, tanto silentio liberassemus. Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, vt deorum immortalium nutu, atque consilio, & gesta, & proui-

prouisa esse videantur. idque cùm coniectura consequi possumus, quòd vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ita præsentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, vt eos penè oculis videre possemus. Nam vt illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces ardoremque cœli, fulminum iactus, & terræmotus, cæteraque, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, vt hæc quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. Nam profectò memoria tenetis, Cotta, & Torquato Coss. complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas, cum & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum deiectæ, & legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc vrbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio, paruum, atque lactantem, vberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cum haruspices ex tota Etruria conuenissent: cædes atque incendia, & legum interitum, & bellum ciuile ac domesticum, & totius vrbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt: nisi dii immortales omni ratione placati suo numine propè fata ipsa flexissent. Itaque ex illorum responsis tunc, & ludi decem per dies facti sunt, neque res vlla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est. iidemque iusserunt simulacrum Iouis facere maius, & in excelso collocare: & contrà, atque antè fuerat, ad Orientem conuertere. ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, & forum, curiamque conspiceret: fore, vt ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem vrbis, atque imperii, illustrarentur, vt à S. P. Q. R. perspici possent. Atque illud ita collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, vt neque à superioribus consulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam auersus à vero, tam præceps, tam mente captus: qui neget hæc omnia quæ videmus, præcipueque hanc vrbem deorum immortalium nutu, atque potestate administrari? Etenim cum esset ita responsum,

ſum, cædes, incendia, interitumque reipub. comparari, & ea à perditis ciuibus: quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modò cogitata à nefariis ciuibus, verumetiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nonne ita præſens eſt, vt nutu Iouis optimi maximi factum eſſe videatur? vt, cum hodierno die, mane per forum, meo iuſſu, & coniurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur: eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur: quo collocato, atque ad vos, ſenatumque conuerſo, omnia & ſenatus, & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata, & patefacta vidiſtis. Quo etiam maiore ſunt iſti odio, ſupplicioque digni: qui non ſolùm veſtris domiciliis atque tectis, ſed etiam deorum templis, atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, & non ſim ferendus: ille, ille Iupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc vrbem, ille vos omnes ſaluos eſſe voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perueni. Iam verò illa Allobrogum ſolicitatio* ſic à Lentulo, cæteriſque domeſticis hoſtibus, tanta res tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commiſſæque litteræ nunquam eſſent profectò, niſi a diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid verò, vt homines Galli ex ciuitate malè pacata, quæ gens vna reſtat, quæ populo Rom. bellum facere & poſſe, & non nolle videatur; ſpem imperii, & rerum ampliſſimarum vltro ſibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtramque ſalutem ſuis opibus anteponerent: id nonne diuinitùs factum eſſe putatis? præſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia puluinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum coniugibus, ac liberis veſtris. Nam multi ſæpe honores diis immortalibus iuſti habiti ſunt, ac debiti, ſed profectò iuſtiores nunquam. Erepti enim ex crudeliſſimo ac miſerrimo interitu, & erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione, me vno togato duce,

&

& imperatore viciſtis. Etenim recordamini, Quirites, omnes ciuiles diſſenſiones, neque ſolùm eas quas audiſtis: ſed & has, quas voſmetipſi meminiſtis, & vidiſtis. L. Sulla P. Sulpicium oppreſſit: C. Marium cuſtodem huius vrbis, multoſque fortes viros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Cn. Octauius cos. armis ex vrbe collegam ſuum expulit: omnis hic locus aceruis corporum, & ciuium ſanguine redundauit. Superauit poſtea Cinna cum Mario. tum verò clariſſimis viris interfectis, lumina ciuitatis exſtincta ſunt. Vltus eſt huius victoriæ crudelitatem poſtea Sulla. ne dici quidem opus eſt, quanta diminutione ciuium, & quanta calamitate reipub diſſenſit M. Lepidus à clariſſimo & fortiſſimo viro Q. Catulo: attulit non tam ipſius interitus reipub. luctum, quàm cæterorum. Atque illæ diſſenſiones erant huiuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempub. pertinerent. non illi nullam eſſe rempub. ſed in ea quæ eſſet, ſe eſſe principes; neque hanc vrbem conflagrare, ſed ſe in hac vrbe florere voluerunt Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipub. quæſiuit, eiuſmodi fuerunt, vt non reconciliatione concordiæ, ſed internecione ciuium diiudicatæ ſint. in hoc autem vno poſt hominum memoriam maximo, crudeliſſimoque bello, quale bellum nulla vnquam barbaria cum ſua gente geſſit; quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, L. Caſſio, Cethego conſtituta, vt omnes, qui ſalua vrbe ſalui eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur: ita me geſſi, Quirites, vt omnes ſalui conſeruaremini: & cum hoſtes veſtri tantum ciuium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet: tantum autem vrbis, quantum flamma obire non potuiſſet: & vrbem, & ciues integros, incolumeſque ſeruaui Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam huius diei memoriam ſempiternam In animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi & collocari volo. nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique

huiuſmodi,

huiusmodi, quod etiam minùs digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inueterascent, corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem vrbis, & ad memoriam consulatus mei propagatam: vnoque tempore in hac repub. duos ciues extitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terræ, sed cœli regionibus terminaret; alter eiusdem imperii domicilium, sedemq; seruaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi; non est eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt: quòd mihi viuendum sit, cum illis quos vici, ac subegi: illi hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si cæteris recta sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, prouidere. mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ, ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego prouidi: ne mihi noceant, vestrum est prouidere. quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil iam ab istis noceri potest. magnum enim est in vobis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in repub. dignitas, quæ me semper tacita defendet: magna vis est conscientiæ: quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi iudicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, vt non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos vltrò semper lacessamus. Quòd si omnes impetus domesticorum hostium depulsi à vobis, se in me vnum conuerterint: vobis erit prouidendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint inuidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est quod iam ad vitæ fructum possit acquiri? præsertim cum neque in honore vestro, neq; in gloria virtutis quicquam videam altius, quò quidem mihi libeat ascendere. Illud perficiam profectò, Quirites, vt ea, quæ gessi in consulatu, priuatus tuear, atque ornem. vt si qua est inuidia in conseruanda repub. suscepta, lædat inuidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica tractabo, vt meminerim semper quæ gesserim, curemque vt ea virtute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam iam

nox

nox est, veneramini illum Iouem custodem huius vrbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite; & ea, quamquam iam periculum est depulsum, tamen æquè, ac priori nocte fecistis, custodiis, vigiliisque defendite. Id ne vobis diutiùs faciundum sit, atque vt in perpetua pace esse possitis, prouidebo.

IN L. CATILINAM, IN SENATV.

ORATIO. XXII.

IDEO P. C. in me omnium vestrûm ora, atque oculos esse conuersos: video vos non solùm de vestro, ac reipublicæ, verumetiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse solicitos. Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore vestra erga me voluntas: sed eam per deos immortales, quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, vt omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferrem: feram non solùm fortiter, sed etiam libenter: dummodo meis laboribus vobis populoq; Romano dignitas, salusque pariatur. Ego sum ille consul P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus consularibus auspiciis consecratus: non curia summum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium non lectus, ad quietem datus: non denique hæc sedes honoris, sella curulis vnquam vacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore in vestro timore sanaui. Nunc si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, vt vos P. C. populumque Romanum ex cæde misera, coniuges, liberosque vestros, virginesque Vestales ex acerbissima vexatione; templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrûm ex fœdissima flamma, totam Italiam ex bello, & vastitate eriperem: quæcunque mihi

vni

vni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipub. fore putauit: cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipub. propè fatalem extitisse? Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriæ, conseruate vos, coniuges, liberos, fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite; mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primùm debeo sperare, omnes deos, qui huic vrbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse: deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. neq; enim turpis mors forti viro potest accidere: neque immatura consulari: nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris charissimi atque amantissimi præsentis mœrore non mouear, horumq; omnium lachrimis, à quibus me circumsessum videtis: neque meam mentem non domum sæpe reuocat exanimata vxor, abiecta metu filia, & paruulus filius: quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem consulatus mei: neque ille qui exspectans huius exitum diei, astat in conspectu meo gener mouecor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salui sint nobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit, potiùs quàm vt, & illi, & nos vna reipublicæ peste pereamus. Quare P. C. incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi prouidetis. non Tiber Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ seueritatis iudicium adducitur: sed tenentur ii, qui ad vrbis incendium, ad vestrûm omnium cædem ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt; tenentur litteræ, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: solicitantur Allobroges: seruitia excitantur; Catilina accersitur: id est initum consilium, vt interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis iam iudiciis iudicauistis: primùm quòd mihi gratias egistis singularibus

verbis,

verbis, & mea virtute, atque diligentia perditorum hominum patefactam esse coniurationem decreuistis: deinde, quòd P. Lentulum, vt se abdicaret prætura, coëgistis: tum, quòd eum, & cæteros, de quibus iudicastis, in custodiam dandos censuistis. maximeque, quòd meo nomine supplicationem decreuistis, qui honos togato habitus ante me est nemini: postremò, hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima. quæ sunt omnia eiusmodi, vt ii qui in custodiam nominatim dati sunt, sine vlla dubitatione à vobis damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos P.C. tanquam integrum, & de facto, quid iudicetis: & de pœna, quid censeatis. illa, prædicam, quæ sunt consulis. Ego magnum in republica versari furorem, & noua quædam misceri, & concitari mala iampridem videbam: sed hanc tantam tam exitiosam haberi coniurationem à ciuibus nunquam putaui. Nunc quidquid est, quocunque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. latiùs opinione disseminatum est hoc malum: manauit non solùm per Italiam, verumetiam transcendit Alpes, & obscurè serpens multas iam prouincias occupauit. id opprimi sustentando, ac prolatando nullo pacto potest. quacunque ratione placeat, celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias: vnam D. Silani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam remouet, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Vterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa seueritate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita priuare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, puncto temporis frui vita, & hoc communi spiritu non putat oportere; atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos ciues in hac repub. esse usurpatum recordatur. alter intelligit, mortem à diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam, sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseria-

rum

rum quietem esse. itaque eam sapientes nunquam inuiti, fortes etiam sæpe libenter oppetiuerunt: vincula verò, & ea sempiterna, certè ad singularem pœnam nefarii sceleris inuenta sunt. Itaque municipiis dispertiri iubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare. decernatur tamen si placet. ego enim suscipiam; & vt spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adiungit grauem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, & digna scelere hominum perditorum sancit: ne quis, eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum leuare possit: eripit etiam spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet. bona præterea publicari iubet. vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas vno dolore animi, ac corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque vt aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos eiusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc P.C. ego mea video quid intersit. Si eritis secuti sententiam Cæsaris; quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est; fortasse minùs erunt, hoc monitore, & auctore huiusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotii contrahatur: sed tamen meorum periculorum rationes vtilitas reipub. vendicat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, & maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum est, quid intersit inter leuitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet ciuium Romanorum sententiam ferat. is & nudiustertiùs in custodiam ciues Romanos Cethegum, & P. Lentulum dedit, & supplicationem mihi decreuit; & indices hesterno die maximis premiis affecit. Iam hoc nemini dubium est,

qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decreuit, quid de tota re,& causa iudicarit. At verò C. Cæsar intelligit legem Semproniam esse de ciuibus Romanis constitutam: qui autem reipub. sit hostis, eum ciuem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ, iussu populi pœnas reipublicæ dependisse. idem etiam ipsum largitorem Lentulum, & prodigum, non putat, cum de pernicie reipub, & exitio huius vrbis tam acerbè, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus, non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, vinculisque mandare: & sancit in posterum, ne quis huius supplicio leuando se iactare, & in perniciem reipub posthac popularis esse possit. adiungit etiam publicationem bonorum, vt omnes animi cruciatus, & corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem siue hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Rom. carum atque iucundum: siue illam Sillani sententiam sequi malueritis, facilè me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo eam multo * leniorem fuisse, quamquam P.C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salua repub. vobiscum perfrui liceat,vt ego quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moueor (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate,& misericordia. Videor enim mihi hanc vrbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subitò vno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam, miseros atq; insepultos aceruos ciuium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis. Cum verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est: purpuratum esse huic Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam; tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco. & quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me seuerum, vehementemq; præbeo,

præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis à seruis interfectis, vxore occisa, incensa domo, supplicium de seruis non * quàm acerbissimum sumpserit, vtrùm is clemens ac misericos, an inhumanus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem suum & cruciatum, dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt; qui singulas vniuscuiusque nostrûm domos, & hoc vniuersum reipub. domicilium delere conati sunt; qui id egerunt, vt gentem Allobrogum in vestigiis huius vrbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent; si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ ciuiumque pernicie fama subeunda est nisi verò cuipiam L. Cæsar vir fortissimus & amantissimus reipub. crudelior nudiustertiùs est visus, cum sororis suæ, feminæ lectissimæ, virum præsentem, & audientem, vita priuandum esse dixit; cum * auum iussu c o s. interfectum, filiumque eius impuberem legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile * fuit factum? quod initum delendæ reipub. consilium? Largitionis voluntas tum in repub. versata est, & partium quædam contentio. Atque illo tempore huius auus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus, & graue tum vulnus accepit, nequid de summa dignitate reipub. minueretur: hic ad euertenda fundamenta reipub. Gallos accersiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros ciues interficiendos Gabinio, vrbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere iam immani, ac nefario, nimis aliquid seuerè statuisse videamini? cum multo magis sit verendum, ne remissione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm ne seueritate animaduersionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamini. Sed quæ exaudio, P.C. dissimulare non possum iactantur enim voces, quæ perueniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, vt habeam satis præsidii ad ea, quæ vos

ſtatueritis hodierno die, tranſigenda. Omnia prouiſa, parata, & conſtituta ſunt, P. C. cùm mea ſumma cura, atque diligentia, tum multo etiam maiore populi Rom. ad ſummum imperium retinendum, & ad communes fortunas conſeruandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, pleni omnes aditus huius loci, ac templi. Cauſa enim eſt poſt vrbem conditam, hæc inuenta ſola, in qua omnes ſentiunt vnum atque idem; præter eos, qui cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quàm ſoli perire voluerunt. hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter, neq; enim in improborum ciuium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri verò, dii immortales, qua frequentia, quo ſtudio, qua virtute ad communem dignitatem, ſalutemque conſentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem? qui vobis ita ſumma ordinis conſiliique concedunt, vt vobiſcum de amore reipub. certent: quos ex multorum annorum diſſenſione ad huius ordinis ſocietatem, concordiamque reuocatos hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa coniungit: quam coniunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in repub. tenuerimus; confirmo vobis nullum poſthac malum ciuile, ac domeſticum ad vllam reipub. partem venturum eſſe. Pari ſtudio defendendæ reipub. conueniſſe video tribunos ærarios, fortiſſimos viros, ſcribas item vniuerſos: quos cùm caſu hic dies ad ærarium frequentes aduocaſſet, video ab exſpectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe conuerſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, aſpectus vrbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cùm ſit charum, tum verò dulce, atque iucundum? Operæpretium eſt P.C libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua virtute fortunam ciuitatis conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe iudicant; quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed vrbem hoſtium eſſe iudicauerunt. Sed quid ego huiuſce ordinis homines commemorem, quos priuatæ fortunæ, quos communis reſpubli-

ea, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est; ad salutem patriæ defendendam concitauit? seruus est nemo, qui modò tolerabili conditione sit seruitutis, qui non audaciam ciuium perditorum perhorrescat, qui non obstare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat ad communem salutē * voluntatis Quare si quem vestrûm fortè commouet hoc, quod auditum est; lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem solicitari posse animos egentium, atque imperitorum; est id quidem cœptum, atque tentatum: sed nulli sunt inuenti aut tam fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum; qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitę suę saluum esse velit. Multo verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immò verò (id enim potiùs est dicendum) genus hoc vniuersum amantissimum est otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus frequentia ciuium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus occlusis tabernis minui solet, quid tandem incensis futurum est? Quæ cum ita sint, P.C. vobis populi Rom præsidia non desunt: vos ne populo Rom deesse videamini, prouidete. Habetis consulem ex plurimis periculis & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reseruatum: omnes ordines ad conseruandam rempub mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt. obsessa facibus & telis impiæ coniurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium ciuium, vobis arcem & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque vrbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de coniugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis iudicandum est Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui (quæ non semper facultas datur.) habetis omnes ordines, omnes homines, vniuersum populum Rom. (id quod in ciuili causa hodierno die primùm vide-

mus) vnum, atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas, exaggeratasque fortunas vna nox penè delerit, id ne vnquam posthæc non modò confici, sed ne cogitari quidem possit, vobis hodierno die prouidendum est. Atque hæc, non vt vos, qui mihi studio penè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed vt mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego quanta manus est coniuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse iudico turpem, & infirmam, contemptam, & abiectam. Quòd si aliquando alicuius furore, & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipub. dignitas; me tamen meorum factorum, atque consiliorum nunquam P.C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi vni conseruatæ reipublicæ gratulationem decreuistis. Sit Scipio clarus ille, cuius consilio, atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas vrbes huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiamque deleuit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cuius currum rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestauit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione, & metu seruitutis liberauit: anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestæ, atque virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus, ac terminis continentur: erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ. nisi fortè maius est, patefacere nobis prouincias, quò exire possimus, quàm curare, vt etiam illi qui absunt, habeant quò victores reuertantur. quamquam est in vno loco conditio melior externæ victoriæ quàm domesticæ: quòd hostes alienigenæ aut oppressi seruiunt: aut recepti in amicitiam beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero ciuium de-

dementia aliqua deprauati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cum à pernicie reipub. repuleris, neq; vi coercere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis ciuibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio; memoriaque tantorum periculorum (quæ non modò in hoc populo, qui seruatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus, ac mentibus semper hærebit) à me, atque à meis facilè propulsari posse confido. Neque vlla profectò tanta vis reperietur, quæ coniunctionem vestram equitumque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare possit. Quæ cum ita sint, patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro prouincia, quam neglexi, pro triumpho, cæterisque laudis insignibus, quæ sunt à me propter vrbis vestræque salutis custodiam repudiata; pro clientelis, hospitiisque prouincialibus; quæ tamen vrbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quàm conspicitis, ad conseruandam rempub. diligentia, nihil aliud à vobis, nisi huius temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quòd si meam spem vis improborum fefellerit, atque superauerit, commendo vobis paruum meum filium: cui profectò satis erit præsidii, non solùm ad salutem, verumetiam ad dignitatem, si eius qui hæc omnia suo solius periculo conseruauerit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra populique Romani P. C. de vestris coniugibus, ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius vrbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque vniuersa repub. decernite diligenter, vt instituistis, ac fortiter. Habetis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet, & ea quæ statueritis, quoad viuet, defendere & per se ipsum præstare possit.

PRO L. MVRENA.

ORATIO XXIII.

QVAE precatus sum à diis immortalibus, iudices, more, institutoque maiorum, illo die, quo auspicato comitiis centuriatis L. Murenam consulem renuntiaui, vt ea res mihi magistratuiq; meo, populo, plebique Romanæ bene atque feliciter eueniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob eiusdem hominis consulatum vnà cum salute obtinendum, & vt vestræ mentes, atque sententiæ cum populi Rom. voluntate, suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quòd si illa solennis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata tantam habet in se vim & religionem, quantam reipub. dignitas postulat: idem ego sum precatus, vt eis quoque hominibus, quibus hic consulatus me rogante, datus esset, ea res faustè, feliciter, prosperéque eueniret. Quæ cum ita sint, iudices, & cum omnis deorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certè communicata vobiscum: idem consul eum vestræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendauit: vt eiusdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Rom. cum vestra, atque omnium ciuium salute tueatur. Et quoniam in hoc officio studium meæ defensionis ab accusatoribus, atq; etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est: antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam: non quò mihi potior hoc quidem in tempore sit officii mei, quàm huiusce salutis defensio: sed vt meo facto vobis probato, maiore auctoritate ab huius honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim. & primùm M. Catoni vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentissimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectè Cato, me

&

& consulem, & legis ambitus latorem, & tam seuerè gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere. cuius reprehensio me vehementer mouet, non solùm vt vobis, iudices, quibus maximè debeo, verumetiam vt ipsi Catoni, grauissimo, atque integerrimo viro rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quàm à consule? Quis mihi in repub. potest, aut debet esse coniunctior, quàm is, cui respub. à me vno traditur sustinenda, magnis meis laboribus, & periculis sustentata? Quòd si in iis rebus repetendis quæ mancipii sunt, is periculum iudicii præstare debet, qui se nexu obligauit: profectò etiam rectiùs in iudicio consulis designati, is potissimùm consul, qui consulem declarauit, auctor beneficii populi Rom. defensorque periculi esse debebit. Ac si, vt nonnullis in ciuitatibus fieri solet, patronus huic causæ publicè constitueretur, is potissimè honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd si è portu soluentibus ii, qui iam in portum ex alto inuehuntur, præcipere summo studio solent, & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quòd natura affert, vt eis faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur; quo tandem animo me esse oportet propè iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc cui video maximas reipub. tempestates esse subeundas? Quare, si est boni consulis non solùm videre quid agatur, verumetiam prouidere quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules in repub. Kalend. Ianuariis esse. Quod si ita est: non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm respub. consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, vt eam, quam mihimetipsi iampridem tulerim de ciuium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque rectè factum esse defenderem, facerem improbè, etiam si alius legem tulisset: cum verò nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam defensio-

nem latio legis impediat? Negat esse eiusdem seueritatis Cato, * Catilinam exitium reipub. intra mœnia molientem, verbis,& penè imperio vrbe expulisse, & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has parteis lenitatis & misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam verò grauitatis, seueritatisque personam non appetiui, sed ab repub. mihi impositam sustinui, sicut huius imperii dignitas in summo periculo ciuium postulabat. Quòd si tum cum respub. vim, & seueritatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam: nunc, cum omnes me causæ ad misericordiam, atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ, consuetudinique seruire? Ac de officio defensionis meæ, & de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit. Sed me, iudices, non minùs hominis sapientissimi, atque ornatissimi Ser. Sulpicii conquestio, quàm Catonis accusatio commouebat: qui grauissimè, & acerbissimè se ferre dixit, me familiaritatis necessitudinisque oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, iudices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cùm graue est verè accusari in amicitia, tum etiam, si falsò accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia, atque officia pro nostra necessitudine & debuisse confiteor,& præstitisse arbitror. nihil tibi consulatum petenti à me defuit, quod esset aut ab amico, aut à gratioso, aut à consule postulandum. abiit illud tempus: mutata ratio est: sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu à me postulare ausus sis, tantum debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cum peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cum Murenam ipsam petas, adiutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modò non laudari, sed nec concedi quidem potest, vt amicis nostris accusantibus non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Murena, iudices, & vetus, & magna amicitia est: quæ in capitis dimicatione à Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quòd ab eodem in honoris contentione

tentione superata est. Quæ si causa non esset: tamen vel dignitas hominis, vel honoris eius quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiæ, crudelitatisque famam inussisset, si hominis & suis, & populi Ro. ornamentis amplissimi causam tanti periculi repudiassem. Neque enim iam mihi licet, neq; est integrum, vt meum laborem hominum periculis subleuandis non impertiam. Nam cum præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini: labores per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis & astuti & ingrati. Quod si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiæ, nulla superbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa suscipitur, ego verò libentèr desino. Sin autem fuga laboris, desidiam, repudiatio supplicum, superbiam, amicorum neglectio, improbitatem coarguit: nimirum hæc causa est eiusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Serui, facilimè ceperis. Nam si tibi necesse putas etiam aduersariis amicorum tuorum de iure consulentibus respondere; &, si turpe existimas, te aduocato, illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse iniustus, vt cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros riuulos etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim si me tua familiaritas ab hac causa remouisset, & si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso clarissimis viris; si item cæteris, à quibus intelligo tuam gratiam magni æstimari, accidisset: in ea ciuitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini vnquam infirmo maiores nostri patronum deesse voluerunt. Ego verò, iudices, ipse me existimarē nefarium, si amico, crudelem, si misero, superbum, si consuli defuissem. Quare, quod dandum est amicitiæ, largè dabitur à me, vt tecum agam, Serui, non secus, ac si meus esses frater, qui mihi est charissimus: isto in loco quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, vt meminerim me contra amici studium, pro amici periculo dicere. Intelligo, iudices, treis totius accusationis parteis fuisse, & earum vnam in reprehensione vitæ; alteram in contentione dignitatis; tertiam in criminibus

bus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ grauissima esse debebat, ita fuit infirma, & leuis, vt illos lex magis quædam accusatoria, quàm vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Obiecta est enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. qui si adolescens, patre suo imperatore, non meruisset; aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut à parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium prætextati potissimùm filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, vt rebus communiter gestis penè simul cum patre triumpharet? Hic verò, iudices, & fuit in Asia, & viro fortissimo parenti suo magno adiumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quandam, non Asiam nunquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiæ nomen obiiciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos, & gloria nomini constituta est: sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium, aut dedecus. Meruisse verò stipendia in eo bello, quod tum populus Rom. non modò maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis; patre imperatore libentissimè meruisse, pietatis; finem stipendiorum, patris victoriam, ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. Maledictio quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quòd omnia laus occupauit. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. maledictum est, si verè obiicitur, vehementis accusatoris: sin falsò, maledici conuiciatoris. Quare, cum ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex triuio, aut ex scurrarum aliquo conuicio; neque temerè consulem populi Rom. saltatorem vocare: sed conspicere, quibus præterea vitiis affectum esse necesse sit, eum, cui verè istud obiici potest. Nemo enim ferè saltat sobrius nisi fortè insanit; neque in solitudine, neque in conuiuio moderato atque honesto. Intempestiui conuiuii, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema, saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium

vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe conuiuium, non amor, non comessatio, non libido, non sumptus ostenditur. Et cum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te vmbram luxuriæ reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest? nihil, inquam omnino, iudices: sic à me consul designatus defenditur, vt eius nulla fraus, nulla auaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vitam proferatur. Bene habet: iacta sunt fundamenta defensionis, nondum enim nostris laudibus, quibus vtar postea, sed propè inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis: quæ pars altera fuit accusationis. summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, cæterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatus petitionem aggredi par est. paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, vt neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murenæ genus: extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum: facis vt rursus plebs in Auentinum seuocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ & honestæ familiæ plebeiæ, & proauus L. Murenæ, & auus prætores fuerunt; & pater, cum amplissimè, atque honestissimè ex prætura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit; quòd is iam patri debitus, à filio petebatur. Tua verò nobilitas, Ser Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus literatis, & historicis est notior; populo verò, & suffrágatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco, auus nulla illustri laude celebratus. itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quòd virtute, industriaque perfecisti, vt cum equitis Rom. esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere; nec mihi vnquam minus in Q. Pompeio

peio nouo homine, & fortissimo viro, virtutis esse vl-sum est, quàm in homine nobilissimo M. Æmilio. Etenim eiusdem animi, atque ingenii est, posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; & vt Scaurus, memoriam propè intermortuam generis sui, virtute renouare. Quamquam ego iam putabam, iudices, multis viris fortibus, ne ignobilitas obiiceretur generis, meo labore esse perfectum: qui non modò Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis fortissimis viris, nouis hominibus; sed his recentibus, Mariis, & Didiis, & Cœliis commemorandis iacebant. Cum ego verò tanto interuallo claustra ista nobilitatis refregissem, vt aditus ad consulatum posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non magis nobilitati, quàm virtuti pateret: non arbitrabar, cum ex familia vetere & illustri, consul designatus ab equitis Rom. filio consule defenderetur, de generis nouitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, vt cum duobus patriciis, altero improbissimo, atque audacissimo, altero modestissimo, atque optimo viro peterem: superaui tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. quòd si id crimen homini nouo esse deberet, profectò mihi neque inimici, neq; inuidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in vtroque dignitas: dicamus cætera. Quæsturam vna petiit, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia neque enim quemquam vestrûm fugit, cum multi pares dignitate fiant, vnus autem primus solus possit obtinere, non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio gradus habet: dignitas autem fit persæpe eadem omnium. Sed quæstura vtriusque propemodum pari momento sortis fuit. habuit hic lege Titia prouinciam tacitam, & quietam: tu illam, cui, cum quæstores sortiuntur, etiam acclamari solet. Ostiensem non tam gratiosam, & illustrem, quàm negotiosam, & molestam. consedit vtriusque nomen in quæstura: nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoscique posset. Reliqui temporis spatium, quod in contentionem vocatur, ab vtroque dissimillima ratione tractatum est. Seruius hic

nobiſcum hanc vrbanam militiam reſpondendi, ſcribendi, cauendi, plenam ſolicitudinis, ac ſtomachi ſecutus eſt: ius ciuile didicit: multum vigilauit: laborauit: præſtò multis fuit, multorum ſtultitiam perpeſſus eſt: arrogantiam pertulit: difficultatem exſorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad ſuum. magna laus, & gratia hominibus, vnum hominem elaborare in ea ſcientia, quæ ſit multis profutura. Quid Murena interea? fortiſſimo, & ſapientiſſimo viro, ſummo imperatori legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: ſigna contulit: manum conſeruit: magnas copias hoſtium fudit: vrbes partim vi, partim obſidione cepit: Aſiam iſtam refertam, & eandem delicatam ſic obiit, vt in ea neque auaritiæ, neque luxuriæ veſtigium reliquerit. maximo in bello ſic eſt verſatus, vt hic multas res & magnas ſine imperatore geſſerit, nullam ſine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præſente L. Lucullo loquor, tamen ne ab ipſo propter periculum noſtrum conceſſam videamur habere licentiam fingendi, publicis literis teſtata ſunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque ambitioſus imperator, neque inuidus tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in vtroque eſt honeſtas, ſumma dignitas: quam ego, ſi mihi per Seruium liceat, pari atque eadem in laude ponam. ſed non licet. agitat rem militarem: inſectatur totam hanc legationem: aſſidui atis, & operarum harum quotidianarum putat eſſe conſulatum. apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos: forum non attigeris: abfueris tamdiu, &, cùm longo interuallo veneris, cum iis, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas? Primùm iſta noſtra aſſiduitas, Serui, neſcis, quantum interdum afferat hominibus faſtidii, quantum ſatietatis. mihi quidem vehementer expediit, poſitam in oculis eſſe gratiam: ſed tamen ego mei ſatietatem magno meo labore ſuperaui: & tu idem fortaſſe: veruntamen vtrique noſtrûm deſiderium nihil obfuiſſet. Sed vt, hoc omiſſo, ad ſtudiorum, atque artium contentionem reuertamur: qui poteſt dubitari, quin ad conſulatum adipiſcendum multo plus afferat dignitatis res militaris, quàm iuris ciuilis gloria?

gloria? Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas: ille vt quò intendit, maturè cum exercitu perueniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat. tu actionem instituis, ille aciem instruit. tu caues ne tui consultores, ille ne vrbes, aut castra capiantur. Ille tenet, & scit vt hostium copiæ; tu vt aquæ pluuiæ arceantur. ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in regendis. ac nimirum (dicendum est enim quod sentio) rei militaris virtus præstat cæteris omnibus. Hæc nomen populo Romano, hæc huic vrbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit. omnes vrbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria, latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis; simulatque increpuit suspicio tumultus, artes illico nostræ conticescunt. Et quoniam mihi videris istam scientiam iuris tanquam filiolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, vt illud nescio quid, quod tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, grauitatis, iustitiæ, fidei, cæteris omnibus, consulatu, & omni honore semper dignissimum iudicaui. quòd quidem ius ciuile didicisti, non dicam, operam perdidisti; sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. omnes enim artes, quæ nobis populi Romani studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam vtilitatem debent habere. Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt: omnia enim, quæ sunt in imperio, & in statu ciuitatis, & iis defendi, & firmari putantur. summa etiam vtilitas: siquidem eorum consilio, & periculo, cùm repub. tum etiam nostris rebus perfrui possumus. grauis etiam illa est, & plena dignitatis dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo; posse consilio, atque oratione & senatus, & populi, & eorum, qui res iudicant, mentes permouere. Quæritur consul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunitios furores; qui concitatum populum flectat; qui largitioni resistat. Non mirum si ob hanc facultatem, homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: præsertim cum hæc eadem res plurimas

gratias,

gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat? quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. primùm dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt paruæ, prope in singulis litteris, atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiamsi quid apud maiores nostros fuit in isto studio admirationis, id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum, & abiectum. posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgò non habebant: erant in magna potentia qui consulebantur: à quibus etiam dies tanquam à Chaldæis petebantur. inuentus est scriba quidem Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis iurisconsultis eorum sapientiam compilarit. itaque irati illi, quòd sunt veriti ne dierum ratione peruulgata, & cognita, sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt, vt omnibus in rebus ipsi interessent. cum hoc fieri bellissimè posset: Fundus Sabinus meus est: immò meus: deinde iudicium; noluerunt.* FVNDVS, inquit,* QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR. Satis verbosè: cedo, quid postea? EVM EGO EX IVRE MEVM ESSE AIO Quid tum? * INDE IBI EGO TE EX IVRE MANV CONSERTVM VOCO. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille? vnde petebatur, non habebat. Transit * idem iurisconsultus tibicinis Latini modo. VNDE TV ME inquit, EX IVRE MANV CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Prætor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque, aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cùm cæteris rebus absurdum, tum verò nulli vsui. VTRISQVE SVPERSTITIBVS, PRAESENTIBVS ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM præstò aderat sapiens ille, qui * inire viam doceret. REDITE VIAM: eodem duce redibant. Hæc iam tum apud illos barbatos ridicula, credo, videbantur: homines, cum rectè atq; in loco constitissent, iuberi abire: vt vnde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, QVANDO TE IN IVRE CON-

CONSPICIO: & hæc, SED ANNE TV DICIS QVI CAVSA VINDICAVERIS? quæ dum erant occulta, necessariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur. postea verò peruulgata, atque in manibus iactata & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt; fraudis autem, & stultitiæ plenissima. Nam cum permulta præclarè legibus essent constituta, ea iurisconsultorum ingeniis pleraque corrupta, ac deprauata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii, maiores in tutorum potestate esse voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur. sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum causa, reperti sunt. in omni denique iure ciuili æquitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: vt quia in alicuius libris, exempli causa, id nomen inuenerant; putarunt omnes mulieres, quæ coemptionem facerent, Caias vocari. Iam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuisse non potuisse; vtrùm diem tertium, an perendinum; iudicem, an arbitrum; rem, an litem dici oporteret. Itaque (vt dixi) dignitas in ista scientia consularis nunquam fuit, quæ tota ex rebus fictis commentiisque constaret: gratiæ verò multo etiam minus. Quod enim omnibus patet, & æquè promptum est mihi & aduersario meo, id esse gratum nullo pacto potest. itaque non modò beneficii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquando fuit, LICET CONSVLERE, iam perdidisti. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam vsquam, neque Romæ rebus prolatis, quidquam valet. peritus ideo haberi non potest, quòd in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. difficilis autem res ideo non putatur, quòd & perpaucis, & minimè obscuris litteris continetur. Itaque si mihi homini vehementer occupato stomachum moueritis, triduo me iurisconsultum esse profitebor. Etenim quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam angustè scriptum est, quo ego non possim, QVA DE RE AGITVR, addere. quæ consuluntur autem, minimo

nimo periculo respondentur: si id quod oportet, respenderis, idem videare respondisse, quod Seruius. sin aliter, etiam controuersum ius nosse, & tractare videare. Quapropter non solùm illa gloria militaris vestris formulis, atque actionibus anteponenda est, verum etiam dicendi consuetudo longè, & multum isti vestræ exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluisse: pòst, cum id assequi non potuissent, istùc potissimùm sunt delapsi. * vt aiunt in Græcis artificibus, eos auletas esse, qui citharœdi fieri non potuerint: sic nonnullos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris studium deuenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa etiam gratia. Etenim à vobis, salubritas quædam, ab iis qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa, atque decreta euertuntur sæpe dicendo, & sine defensione oratoris firma esse non possunt. In qua re si satis profecissem, parciùs de eius laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt. Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis: vna imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur, Ceteræ tamen virtutes ipsæ per se multum valent, iustitia, fides, pudor, temperantia: quibus te, Serui, excellere omnes intelligunt: sed nunc de studiis ad honorem dispositis: non de insita cuiusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus nouus bellicum canere cœpit. Etenim, vt ait ingeniosus poeta, & auctor valdè bonus, præliis promulgatis, TOLLITVR E MEDIO, non solùm ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum SAPIENTIA: VI GERITVR RES. SPERNITVR ORATOR non solùm odiosus in dicendo, ac loquax, verumetiam BONVS: HORRIDVS MILES AMATVR. Vestrum verò studium totum iacet: NON EX IVRE MANV CONSERTVM, SED MAGE FERRO, inquit, REM REPETVNT. Quod si ita est, cedat opinor, Sulpici, forum castris, otium militiæ, stylus gladio, vmbra soli: sit denique

nique in ciuitate ea prima res, propter quam ipsa est ciuitas omnium princeps. Verùm hæc Cato nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat, & oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum; quod ego longè secus existimo, iudices: deque eo pauca disseram. Neque enim causa in hoc continetur. Nam si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt: derideatur in rege Pyrrho triumphus M. Curii, de Philippo T. Flaminii, de Ætolis M. * Fuluii, de rege Perse L. Pauli, de Pseudophilippo Q. Metelli, de Corinthiis L. Mummii. sin hæc bella grauissima, victoriæque eorum bellorum grauissimæ fuerunt, cur Asiaticæ nationes, atque ille à te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Rom. cum Antiocho gessisse video: cuius belli victor, L. Scipio, partita cum Publio fratre gloria (quam laudem ille Africa oppressa, cognomine ipso præ se ferebat) eandem hic sibi ex Asiæ nomine assumpsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis proaui tui. Quò, ille cum esset, vt ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, nunquam cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque verò cum P. Africano senatus egisset, vt legatus fratri proficisceretur, cum ipse paulò antè Hannibale ex Italia expulso, ex Africa eiecto, Carthagine oppressa, maximis periculis rempub. liberauisset; nisi illud graue bellum, & vehemens putaretur. Atqui, si diligenter quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideratis: omnibus regibus, quibuscum populus Rom. bellum gessit, hunc regem nimirùm antepones. * Quem L. Sulla maximo, & fortissimo exercitu, pugna excitatum, non rudis imperator, vt aliud nihil dicam, cum bello inuectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quem L. Murena pater huiusce vehementissimè, vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus, conatuq; inualuit, vt se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis coniuncturum putaret. Ad

quod

quod bellum duobus consulibus ita missis, vt alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terrâ, & mari calamitosæ vehementer, & opes regis, & nomen auxerunt. L. Luculli verò res tantæ exstiterunt, vt neque maius bellum commemorari possit, neque maiore consilio, & virtute gestum. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque vrbem sibi Mithridates Asiæ ianuam fore putauisset, qua effracta, & reuulsa tota pateret prouincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, vt vrbs fidelissimorum sociorum defenderetur: vt omnes copiæ regis diuturnitate obsessionis consumerentur. Quid? illam pugnam naualem ad Tenedum, cùm contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiam spe, atque animis inflata peteret, mediocri certamine, & parua dimicatione commissam arbitraris? Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum: expulsus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio, atque auctoritate valuit, vt se, rege Armeniorum adiuncto, nouis opibus, copiisque renouarit. Ac si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitus imperatorisq; dicendum, plurima & maxima prœlia commemorare possem: sed non id agimus: hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset: neque tanta cura senatus, & populus Rom. suscipiendum putasset: neque tot annos gessisset: neque tanta gloria L. Luculli: neque verò eius belli conficiendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompeium detulisset: cuius ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, & summa contentione pugnata. Qua ex pugna cum se ille eripuisset, & Bosphorum confugisset, quò exercitus adire non posset: etiam in extrema fortuna & fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius regno possesso, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso: tamen tantum in vnius anima posuit, vt cum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret; tamen non antè, quàm illum vita expulit, bellum confectum iudicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis? quocum per tot annos, tot prœliis,

tot

tot imperatores bella gesserunt: cuius expulsi, & eiecti vita tanti æstimata est, vt morte eius nuntiata, tum denique bellum confectum arbitraretur. Hoc igitur in bello L. Murenam legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus, & hanc eius operam non minùs ad consulatum adipiscendum, quàm hanc nostram forensem industriam dignitatis habuisse. At enim in præturæ petitione prior renuntiatus est Seruius. Pergitisne vos, tanquam ex syngrapha, agere cum populo, vt quem locum semel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita sæpe perturbat omnia: & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine vlla aperta causa fit aliud, atque existimamus: nonnunquam factum esse etiam populus admiretur: quasi verò non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum summo ingenio, opibus, gratia, nobilitate à M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum humanitate, sapientia, integritate antecellentem à Cn. Manlio? quis M. Scaurum hominem grauissimum, ciuem egregium, fortissimum senatorem à Q. Maximo? non modò horum nihil ita fore putatum est: sed ne cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam vt tempestates sæpe certo aliquo cœli signo commouentur: sæpe improuisò nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari sæpe intelligas, quo signo commota sit: sæpe ita obscura est, vt casu excitata esse videatur. Sed tamen si est reddenda ratio, duæ res vehementer in prætura desideratæ sunt, quæ ambæ in consulatu tum Murenæ profuerunt: vna, exspectatio muneris, quæ rumore nonnullo, & studiis, sermonibusque competitorum creuerat. altera, quòd ii, quos in prouincia, ac legatione omnes & liberalitatis, & virtutis suæ testeis habuerat

habuerat, nondum decesserant. Horum vtrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reseruauit. Nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum conuenerat, idem *comitiis L. Murenæ præstò fuit: & munus amplissimum quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit. num tibi hæc parua videntur adiumenta, & subsidia consulatus? voluntas militum? quæ cùm per se valet multitudine, tum apud suos gratia: tum verò in consule declarando multum etiam apud vniuersum populum Rom. auctoritatis habet suffragatio militaris. Imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare grauis est illa oratio: Me saucium recreauit: me præda donauit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus. nunquam iste plus militi laboris imposuit, quàm sibi sumpsit: ipse cùm fortis, tum etiam felix. hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? etenim si tanta illis comitiis religio est, vt adhuc semper omen valuerit prærogatiuum: quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse? Sed si hæc leuiora ducis, quæ sunt grauissima, & hanc vrbanam suffragationem militari anteponis: noli ludorum huius elegantiam, & scenæ magnificentiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam populum ac vulgus imperitorum, ludis magnopere delectari? minùs est mirandum: quamquam huic causæ id satis est. Sunt enim populi, ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. * Et, si nosmet ipsi, qui & ab delectatione omni negotiis impedimur, & in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possimus, ludis tamen oblectamur, & ducimur: quid tu admirere de multitudine indocta? L. Otho vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solùm dignitatem: sed etiam voluptatem. itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima: quòd honestissimo ordini cum splendore fructus quoque iucunditatis est restitutus. Quare delectant homines mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non solùm eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione sensi,

sensi, nam nos quoque habuimus scenam competitricem. Quòd si ego, qui trinos ludos ædiliis feceram, tamen Antonii ludis commouebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil huius istam ipsam, quam irrides, argenteam scenam aduersatam putas? Sed hæc sanè sint paria omnia: sit par forensis, opera militari: sit par militari suffragatio vrbana: sit idem, magnificentissimos, & nullos vnquam fecisse ludos: quid? in ipsa prætura nihilne existimas inter tuam, & istius sortem interfuisse? huius sors ea fuit, quam omnes tui necessarii tibi optabamus, iuris dicendi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii: gratiam æquitatis largitio: qua in sorte sapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem vitat æquabilitate decernendi: beneuolentiam adiungit lenitate audiendi. Egregia & ad consulatum apta prouincia: in qua laus æquitatis, integritatis facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua sors? tristis, atrox, quæstio peculatus: ex altera parte lachrimarum, & squaloris: ex altera plena catenarum, * atque indicum: cogendi iudices: inuiti retinendi contra voluntatem, scriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehensa: multi viri fortes, & propè pars ciuitatis offensa est: lites seuerè æstimatæ. cui placet. obliuiscitur: cui dolet, meminit. Postremò, tu in prouinciam ire noluisti; non possum id in te reprehendere, quod in me ipso & prætor, & consul probaui: sed tamen L. Murenæ prouincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit: habuit proficiscens delectum in Vmbria: dedit ei facultatem respub liberali atis: qua vsus, multas sibi tribus, quæ municipiis Vmbriæ conficiuntur, adiunxit; ipse autem in Gallia, vt nostri homines desperatas iam pecunias exigerent, æquitate, diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ scilicet amicis præstò fuisti. fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum studia minui solere in eos, à quibus prouincias contemni intelligant. Et quoniam ostendi, iudices, parem dignitatem ad consulatus petitionem: disparem fortunam prouincialium negotiorum in Murena, atque in Sulpitio fuisse: dicam iam apertiùs, in quo meus necessarius fuerit inferior Seruius:

uius: & ea dicam, vobis audientibus, amisso iam tempore, quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi. Petere consulatum nescire te, Serui, persæpe dixi: & in iis rebus ipsis, quas te magno, & forti animo, & agere, & dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quàm sapientem candidatum. Primùm accusandi terrores, & minæ, quibus tu quotidie vti solebas, sunt fortis viri: sed & populi opinionem à spe adipiscendi auertunt: & amicorum studia debilitant. nescio quo pacto semper hoc fit: neque in vno aut altero animaduersum est, sed iam in pluribus: simulatque candidatus accusationem meditari visus est, vt honorem desperasse videatur. Quid ergo? acceptam iniuriam persequi non placet? immò vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. petitorem ego, præsertim consulatus, magna spe, magno animo, magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo. non placet mihi inquisitio candidati, prænuncia repulsæ. non testium potiùs, quàm suffragatorum comparatio: non minæ magis, quàm blanditiæ: non declamatio potiùs, quàm salutatio; præsertim cum iam, hoc nouo more omnes ferè domos omnium concursent, & ex vultu candidatorum coniecturam faciant, quantum quisque animi, & facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem, demissum? iacet, diffidit, abiecit hastas. serpit hic rumor. Scis tu illum accusationem cogitare? inquirere in competitores? testes quærere? alium faciam: quoniam sibi hic ipse desperat. Eiusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, aut testatam rem abiiciunt, aut suam operam, & gratiam iudicio, & accusationi reseruant. Accedit eodem, vt etiam ipse candidatus totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere. Adiungitur enim accusationis cogitatio, non parua res, sed nimirum omnium maxima. Magnum est enim te comparare ea, quibus possis hominem è ciuitate, præsertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per se, & per suos, & verò etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus: & qui non a-

pertè inimici sumus, etiam alienissimis in capitis periculis amicissimorum officia, & studia præstamus. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accusandi molestiam, sic intellexi, in petendo studium esse acerrimum, in defendendo officium, in accusando laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, vt idem accusationem, & petitionem consulatus diligenter adiuuet, atque instruat. Vnum sustinere pauci possunt: vtrumq; nemo. tu, cum de curriculo petitionis deflexisses, animumq; ad accusandum transtulisses, existimasti te vtriq; negotio satisfacere posse? vehementer errasti. quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumpseris? Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non deerat: erat enim seuerissima scripta. Calpurnia gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni vero refragata est. pœna grauior in plebem tua voce efflagitata est: commoti animi tenuiorum, exilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est: aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. quid ergo? hæc quis tulit? is qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: deniq; is tulit, cui minime proderant. Quid? illa, quæ mea summa voluntate senatus frequens repudiauit, mediocriter aduersata tibi esse existimas? confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Grauiter homines honesti, atque in suis ciuitatibus, & municipiis gratiosi tulerunt, à tali viro esse pugnatum, vt omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem editicios iudices esse voluisti, vt odia occulta ciuium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cuiusque erumperent. Hæc omnia tibi accusandi viam muniebant: adipiscendi obsepiebant. Atq; ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni tuæ, non tacente

me,

me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo, & copiosissimo Hortensio multa grauissime dicta sunt: quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: vt cum ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iisdem rebus fere versor: & quod possum, iudices, occurro vestræ * satietati. sed tamen, Serui, quam te securim putas iniecisse petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eum metum adduxisti, vt pertimesceret, ne Consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, deposita atque abiecta petitione? Etenim te inquirere videbant tristem ipsum, mæstos amicos, obseruationes, testificationes, seductiones testium, successionem subscriptorum animaduertebant: quibus rebus certe ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent: Catilinam interea alacrem atque lætum: stipatum choro iuuentutis, vallatum indicibus, atque sicariis, inflatum cum spe militum, tum collegæ mei quemadmodum dicebat ipse, promissis, * circumfluente colonorum Arretinorum, & Fesilatorum exercitu: quam turbam dissimillimo ex genere, distinguebant homines * perculsi Sullani temporis calamitate. Vultus erat ipsius plenus furoris, oculi sceleris, sermo arrogantiæ, sic, vt ei iam exploratus, & domi conditus consulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorem: ei vim denunciabat: reipub. minabatur. Quibus rebus qui timor bonis omnibus iniectus sit, quantaq; desperatio reipublicæ, si ille factus esset, nolite à me commoneri velle: vosmetipsi vobiscum recordamini. meministis enim cum illius nefarii gladiatoris voces percrebuissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur: cum miserorũ fidelẽ defensorẽ negasset inuenire posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum, & fortunatorũ promissis, saucios, & miseros credere non oportere. quare qui consumpta replere, erepta recuperare vellent, spectarent quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet. minime timidum, & valde calamitosum esse oportere

 eum,

eum, qui esset futurus dux, & signifer calamitosorum.* Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur: vt de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie frequenti senatu Catilinam excitaui, atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent dicere. Atque ille, vt semper fuit apertissimus, non se purgauit, sed indicauit atque * innuit. Tum enim dixit, duo corpora esse reipub. vnum debile infirmo capite: alterum firmum sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput se viuo non defuturum. Congemuit senatus frequens: neque tamen satis seuerè pro rei indignitate decreuit. Nam partim adeò fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim quia timebant. Tum erupit è senatu triumphans gaudio, quem omnino viuum illinc exire non oportuerat: præsertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante, Catoni fortissimo viro iudicium minitanti, ac denuntianti respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum. His tum rebus commotus, & quòd homines iam tum coniuratos cum gladiis in campum deduci à Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica; non quæ me tegeret, (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput, & collum solere petere) verùm vt omnes boni animaduerterent; & cum in metu, & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque meum concurrerent. Itaque cum te, Serui, remissiorem in petendo putarent, Catilinam & spe, & cupiditate inflammatum viderent: omnes qui illam ab repub. pestem depellere cupiebant, ad Murenam se statim contulerunt. Magna est autem * comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio: præsertim cum incubuit ad virum bonum, & multis aliis adiumentis petitionis ornatum. Qui cùm honestissimo patre, atque maioribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, prætura probata in iure, grata in munere, ornata in prouincia, petisset diligenter; & ita petisset, vt neque minanti

cederet, neque cuiquam minaretur: huic mirandum est, magno adiumento, Catilinæ subitam spem consulatus adipiscendi fuisse? Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt, à me quoniam ita Murena voluit, retractandus. Quo in loco Postumio familiari meo, ornatissimo viro, de diuisorum iudiciis,& de deprehensis pecuniis; adolescenti ingenioso & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis; M. Catoni homini in omni virtute excellenti,de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de repub. respondebo. Sed pauca quæ meum animum repentè mouerunt, priùs de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cum sæpe antea, iudices,& ex aliorum miseriis, & ex meis curis, laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines iudicarem, qui remoti à studiis ambitionis otium ac tranquillitatem vitæ secuti sunt;tum verò in his L. Murenæ tantis, tamque improuisis periculis ita sum animo affectus, vt non queam satis neque communem omnium nostrûm conditionem, neque huius euentum fortunamque misereri. Qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ, maiorumque suorum, vnum ascendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne & ea quæ relicta, & hæc quæ ab ipso parta sunt, amittat: deinde propter studium nouæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur; quæ cum sunt grauia, iudices, tum illud acerbissimum est, quòd habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam vt omittam Ser. Sulpicium, quem intelligo non iniuria L. Murenæ, sed hominis contentione permotum; accusat paternus amicus Cn. Postumius, vetus, vt ait ipse, vicinus, ac necessarius; qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius sodalis filii, cuius ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant: accusat M. Cato, qui quamquam à Murena nulla re vnquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac ciuitate natus, vt eius opes, & ingenium præsidio multis etiam alienissimis, vix cuiquam * inimicus

cus esse deberet. Respondebo igitur Postumio primùm, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere. Cuius competitores si nihil reliquerunt, dignitati eorum concessit, cum petere destitit: sin autem eorum aliquis largitus est, expetendus amicus est, qui alienam potiùs iniuriam, quàm suam persequatur.

Ea omnia, quæ & Postumio & Ser. Sulpicio adolescenti responsa sunt, desiderantur.

Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum, ac robur totius accusationis: qui tamen ita grauis est accusator, & vehemens, vt multo magis eius auctoritatem, quàm criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, iudices, primùm illum deprecabor, nequid L. Murenæ dignitas illius, nequid exspectatio tribunatus, nequid totius vitæ splendor, & grauitas noceat: denique ne ea soli huic obsint bona. M. Catonis, quæ ille adeptus est, vt multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, & duos terrores huius imperii Carthaginem, Numantiamque deleuerat, cum accusauit L. Cottam. Erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas; auctoritas tanta, quanta in * homine quoquam, in ipso imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc maiores natu dicere audiui, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, vt nimiis aduersarii viribus abiectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ est) nonne proauo tuo, fortissimo, atque florentissimo viro, M. Catoni incumbenti ad eius perniciem populus Rom. eripuit? Semper in hac ciuitate nimis magnis, accusatorum opibus & populus vniuersus, & sapientes, ac multum in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo, accusator in iudicium potentiam afferat, non vim maiorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam, valeant hæc omnia ad salutem innocentium,

nocentium, ad opem impotentum, ad auxilium calamitoſorum: in periculo verò, & in pernicie ciuium repudientur: Nam ſi quis hoc fortè dicet, Catonem deſcenſurum ad accuſandum non fuiſſe, niſi priùs de cauſa iudicaſſet: iniquam legem, iudices, & miſeram conditionem inſtituet periculis hominum, ſi exiſtimabit iudicium accuſatoris in reum pro aliquo præiudicio valere oportere. Egò tuum conſilium, Cato, propter ſingulare animi mei de tua virtute iudicium vituperare non audeo: nonnulla * in te forſitan conformare, & leuiter emendare poſſim. Non multa peccas, inquit ille fortiſſimo viro ſenior magiſter: ſed ſi peccas, te regere poſſum. At ego te veriſſimè dixerim peccare nihil, neque vlla in re te eſſe huiuſmodi, vt corrigendus potiùs, quàm leuiter inflectendus eſſe videare. Finxit enim te ipſa natura ad honeſtatem, grauitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iuſtitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem, & excelſum. Acceſſit his tot doctrina non moderata, nec mitis, ſed, vt mihi videtur, paulo aſperior, & durior, quàm aut veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non eſt nobis hæc oratio habenda, aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conuentu agreſtium: audaciùs paulò de ſtudiis humanitatis, quæ & mihi & vobis nota, & * iucunda ſunt, diſputabo. In M. Catone, iudices, hæc bona, quæ videmus diuina, & egregia, ipſius ſcitote eſſe propria: quæ nonnunquam requirimus, ea ſunt omnia non à natura, ſed à magiſtro. Fuit enim quidam ſummo ingenio vir, Zeno, cuius inuentorum æmuli Stoici nominantur. Huius ſententiæ ſunt, & præcepta eiuſmodi: Sapientem gratia nunquam moueri: nunquam cuiuſquam delicto ignoſcere: neminem miſericordem eſſe, niſi ſtultum & leuem: viri non eſſe neque exorari, neque placari: ſolos ſapientes eſſe, ſi diſtortiſſimi ſunt, formoſos: ſi mendiciſſimi, diuites: ſi ſeruitutem ſeruiant, reges: nos autem, qui ſapientes non ſumus, fugitiuos, exules, hoſteis, inſanos denique eſſe dicunt: omnia peccata eſſe paria: omne delictum ſcelus eſſe nefarium; nec minùs delinquere eum, qui Gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quàm eum, qui patrem ſuffocauerit; ſapientem

nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla inre falli, sententiam mutare nunquam. Hæc homo ingeniosissimus M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus arripuit, neq; disputandi causa, (vt magna pars, sed ita viuendi. Petunt aliquid publicani: caue quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt miseri & calamitosi; sceleratus, & nefarius fueris, si quidquam misericordia adductus feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & eius delicti veniam petit: nefarium est facinus, ignoscere. At leue delictum est. omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam: fixum & statutum est. Non re ductus es, sed opinione: sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re: male dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt: Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum. iratus dixisti. nunquam, inquit, sapiens irascitur. at temporis causa. improbi, inquit, hominis est mendacio fallere: mutare sententiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitium. Nostri autem illi (fatebor enim Cato, me quoque in adolescentia diffisum ingenio meo quæsisse, adiumenta doctrinæ) nostri, inquam, illi à Platone, & Aristotele moderati homines, & temperati, aiunt, apud sapientem valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: distincta genera esse delictorum, & dispares pœnas: esse apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapientem sæpe aliquid opinari, quod nesciat: irasci nonnunquam, exorari eundem, & placari; quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam esse moderatas. Hos ad magistros si qua te fortuna Cato cum ista natura detulisset, non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec iustior (neque enim esse potes,) sed paulo ad lenitatem propensior: non accusares nullis adductus inimicitiis, nulla lacessitus iniuria, prudentissimum hominem, summa dignitate, atque honestate præditum: putares, cum in eiusdem anni custodia te, atque L. Murenam fortuna posuisset, aliquo te cum hoc reipublicæ vinculo esse coniunctum. quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses; aut si * potuisses, mitiorem in partem interpretarere. At te ipsum (quantum

(quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum studiis flagrantem, iam vsus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. etenim isti ipsi mihi videntur vestri præceptores, & virtutis magistri, fines officiorum paulo longiùs, quàm natura vellet, protulisse: vt * cum ad vltimum animo contendissemus, ibi tamen, vbi oporteret, consisteremus. nihil ignoueris. immò aliquid, non omnia: nihil gratiæ causa feceris. immò resistito gratiæ, cum officium & fides postulabit. misericordia commotus ne sis. * Sed tamen est, etiam in dissoluenda seueritate laus aliqua humanitatis. in sententia permaneto. enimuerò, nisi sententia alia vicerit melior. Huiuscemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu: habere eruditissimum hominem, & penè diuinum domi: cuius oratione, & præceptis, (quamquam erant eadem ista, quæ te delectant) tamen asperior non est factus, sed (vt accepi à senibus) lenissimus. Quis verò C. Lælio comior? quis iucundior, eodem ex studio isto? quis illo grauior? sapientior? possum de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc eadem: sed te domum iam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone proauo tuo commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cuius præstanti virtute cum verè, grauiterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi: sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quàm ad vnumquemque nostrûm peruenire potuit: ad imitandum verò tam mihi propositum exemplar illud est, quàm tibi. Sed si illius comitatem, & facilitatem tuæ grauitati seueritatique asperseris; non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certè condita iucundiùs. Quare vt ad id quod institui, reuertar, tolle mihi è causa nomen Catonis: remoue, ac prætermitte auctoritatem, quæ in iudiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere. congredere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid affers in iudicium? quid arguis? ambitum accusas: non defendo: me re-

prehendis, quòd idem defendam, quod lege punierim. puniui ambitum, non innocentiam: ambitum verò ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti senatusconsultum me referente, esse factum. Si mercede corrupti obuiam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgò locus * tributus, & item prandia si vulgo essent data, contra legem Calpurnium factum videri. Ergo ita senatus iudicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit. nam factum sit, necne, vehementer quæritur: si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id iudicare. atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis: vt ex s.c. neque cuius intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare, doce à L. Murena illa esse commissa: tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam. Multi obuiam prodierunt de prouincia decedenti, consulatum petenti, vt solet fieri; eccui autem non proditur reuertenti? quæ fuit ista multitudo? primùm, si tibi istam rationem non possim reddere, quid habet admirationis, tali viro, aduenienti, candidato consulari, obuiam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. quid si etiam illud addam, quod à consuetudine non abhorret, rogatos esse multos? num aut criminosum sit, aut mirandum, qua in ciuitate rogati infimorum hominum filios propè de nocte ex vltima sæpe vrbe deductum venire soleamus, in ea non esse grauatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi hic sedent iudices? quid, si multi homines nostri ordinis, honestissimi? quid, si illa officiosissima, quæ neminem patitur non honestè in vrbem introire, tota natio candidatorum? si denique ipse accusator noster, Postumius obuiam cum bene magna caterua sua venit, quid habet ista multitudo admirationis? omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat, hoc dico, frequentiam in

isto officio gratuitam non modò dignitati vllius vnquam, sed ne voluntati quidem defuisse. At sectabantur multi. doce, mercede. concedam esse crimen; hoc quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus est, inquit, sectatoribus? à me tu id quæris, quid opus sit eo, quo semper vsi sumus? Homines tenues vnum habent in nostrum ordinem aut promerendi, aut proferendi beneficii locum; hanc in nostris petitionibus operam, atq; affectationem. neque enim fieri potest, neq; postulandum est à nobis, aut ab equitibus Romanis, vt suos necessarios candidatos sectentur totos dies: à quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si vno basilicæ spacio honestamur, diligenter obseruari videmur & coli: tenuiorum & non occupatorum amicorum est ista assiduitas, quorum copia bonis, & beneficis deesse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: sine eos, qui omnia à nobis sperant, habere ipsos quoq; aliquid, quod nobis tribuere possint. * si nihil erit præter ipsorum suffragium, tenue est: si vt suffragantur, nihil valent gratia: ipsi denique, vt solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque hæc à nobis petunt omnia: neque vlla re alia, quæ à nobis consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & s.c. quod est L. Cæsare consule factum, restiterunt. nulla est enim pœna, quæ possit obseruantiam tenuium ab hoc vetere instituto officiorum excludere. At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgò vocati. Etsi hoc factum à Murena omnino iudices, non est, ab eius amicis autem more, & modo factum est; tamen admonitus re ipsa, recordor quantum hæ quæstiones in senatu habitæ punctorum nobis, Serui, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra, aut patrum nostrorum memoria, quo hæc, siue ambitio est, siue liberalitas, non fuerit, vt locus & in circo, & in foro daretur amicis, & tribulibus? hæc homines tenuiores primùm, ne dum qui ca suis tribulibus vetere instituto assequebantur *.

Desunt nonnulla.

Præfectum fabrum semel locum tribulibus suis dedisse: quid statuent in viros primarios, qui in Circo totas tabernas tribulium causa compararunt? hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Serui, coniecta sunt: in quibus tamen Murena ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? senatus num obuiam prodire, crimen putat? non, sed * mercede: mercede conuince. num sectari multos? non, sed conductos: doce conductos. num locum ad spectandum dare, aut ad prandium inuitare? minimè: sed vulgò, passim. quid est vulgò? vniuersos. non igitur si L. Natta summo loco adolescens (qui, & quo animo iam sit, & qualis vir futurus sit, videmus) in equitum centuriis voluit esse, & ad hoc officium necessitudinis, & ad reliquum tempus gratiosus, id erit eius vitrico fraudi, aut crimini? nec, si virgo Vestalis huius propinqua, & necessaria locum suum gladiatorium concessit huic, non & illa piè fecit, & hic à culpa est remotus? omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum At enim agit mecum austerè, & Stoicè Cato: negat verum esse, allici beneuolentiam cibo: negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo, ad cœnam petitionis causa si quis vocat, condemnetur. quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fouendis hominum sensibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus? vtrùm lenocinium, inquit, à grege delicatæ iuuentutis, an orbis terrarum imperium à populo Romano petebas? horribilis oratio: sed eam vsus, vita, mores, ciuitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonii auctores istius vitæ, atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt: neque verò Cretes, quorum nemo gustauit vnquam cubans, meliùs quàm Romani homines, qui tempora voluptatis, laborisque dispertiunt, respub. suas retinuerunt: quorum alteri vno aduentu nostri exercitus deleti sunt; alteri nostri imperii præsidio disciplinam suam,

legesque

legeſque conſeruant. Quare noli, Cato maiorum inſtituta, quæ res ipſa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimiùm ſeuera oratione reprehendere. Fuit eodem ex ſtudio vir eruditus apud patres noſtros, & honeſtus homo, & nobilis Q. Tubero: is, cum epulum Q. Maximus Africani patrui ſui nomine populo Romano daret, rogatus eſt à Maximo, vt triclinium ſterneret, cum eſſet Tubero eiuſdem Africani ſororis filius, atque ille homo eruditiſſimus, ac Stoicus ſtrauit pelliculis hœdinis lectulos Punicanos, & expoſuit vaſa Samia: quaſi verò eſſet Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honeſtaretur: quem cum ſupremo eius die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quòd ille vir in hac republica potiſſimùm natus eſſet. neceſſe enim fuiſſe, ibi eſſe terrarum imperium, vbi ille eſſet. Huius in morte celebranda grauiter tulit populus Romanus hanc peruerſam ſapientiam Tuberonis. itaque homo integerrimus, ciues optimus, cum eſſet L. Pauli nepos, P. Africani, vt dixi, ſororis filius, his hœdinis pelliculis prætura deiectus eſt. Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. non amat profuſas epulas: ſordes, & inhumanitatem multò minùs: diſtinguit rationem officiorum, ac temporum, viciſſitudinem laboris, ac voluptatis. Nam quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magiſtratum mandandum, niſi dignitate: hoc tu ipſe in quo ſumma eſt dignitas, non ſeruas. cur enim quemquam, vt ſtudeat tibi, vt adiuuet, rogas? rogas tu me, vt mihi præſis, vt committam ego me tibi. quid tandem? iſtuc me rogari oportet abs te, an te potiùs à me, vt pro mea ſalute laborem periculumque ſuſcipias? Quid, quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis, & decipis. Nam ſi nomine appellari abs te ciueis tuos honeſtum eſt, turpe eſt eos notiores eſſe ſeruo tuo, quàm tibi: * ſin etiamſi noris, tamen per monitorem appellandi ſunt, cur antè petis * quàm inſuſurrauit? aut quid, cum admoneris, tamen quaſi tute noris, ita ſalutas? quid, poſteaquam es deſignatus, multo ſalutas negligentiùs? hæc omnia ad rationem ciuitatis ſi dirigas, recta ſunt; ſin perpendere ad diſci-

plinæ

plinæ præcepta velis, reperiantur prauissima. Quare nec plebi Rom. eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conuiuiorum, quæ omnia maiores nostri comparauerunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ liberalitatem magis significat, quàm largitionem. At enim te ad accusandum respub. adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentia laberis. ego quod facio, iudices, cùm amicitiæ, dignitatisque L. Murenæ gratia facio; tum me pacis, otii, concordiæ, libertatis, salutis, vitæ denique omnium vestrûm causa facere clamo, atque * obtestor. Audite, audite consulem iudices, nihil dicam arrogantius, tantùm dicam, totos dies, atque noctes de republica cogitantem. Non vsq; eò. L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, vt ea copia, quam secum eduxit, se hanc ciuitatem oppressurum arbitraretur. latiùs patet illius sceleris contagio, quàm quisquam putat: ad plures pertinet: intus, intus, inquam, est equus Troianus, à quo nunquam, me consule, dormientes opprimemini. Quæris à me, quid ego Catilinam metuam? nihil: & curaui, ne quis metueret; sed copias illius, quas hîc video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quàm isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. non enim deseruerunt: sed ab illo in speculis, atque insidiis relicti, in capite, atque in ceruicibus nostris restiterunt. hi & integrum consulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna cum reipublicæ salute coniunctum, deiici de vrbis præsidio, & de custodia ciuitatis vestris sententiis deturbari volunt. quorum ego ferrum, & audaciam reieci in campo, debilitaui in foro, compressi etiam domi meæ sæpe, iudices: His vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis quàm suis gladiis consecuti. Magni interest, iudices, id, quod ego multis repugnantibus egi, atque perfeci, esse Kalend. Ianuar. in republica duos consules. * nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut vsitatis viis, aut lege improba, aut perniciosa largitione auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quæri. Inita sunt in hac ciuitate consilia, iudices, vrbis delendæ, ciuium trucidandorum,

cidandorum, nominis Romani exstinguendi. atque hæc ciues, ciues inquam (si eos hoc nomine appellari fas est) de patria sua & cogitant, & cogitauerunt. horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto: sed vos moneo, iudices: in exitu est iam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicarium meæ diligentiæ: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem ab his tantis periculis defendendam. Atque ad hæc mala, iudices, quid accedat aliud, non videtis? te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui? iam enim hesterna concione intonuit vox perniciosa designati tribuni collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni prouiderunt, qui te ad tribunatus petitionem vocauerunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata sunt iam ab eo tempore, quo à L. Catilina, & Cn. Pisone initum consilium senatus interficiendi scitis esse, in hoc dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt. Qui locus est, iudices? quod tempus? qui dies? quæ nox? cum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus non solùm meo, sed multo etiam magis diuino consilio eripiar, atq; euolem? neq; isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipub. præsidio dimouere volunt; nec minùs vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod mihi crede, & agunt, & moliuntur. vident quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipub. præsidii: sed cùm consulari auctoritate, & auxilio spoliatam vim tribunitiam viderint, tum se faciliùs inermem, & debilitatum te oppressuros arbitrantur. nam ne sufficiatur consul, non timent: vident te in tuorum potestate collegarum fore: sperant sibi Silanum clarum virum sine collega, te sine consule, rempub. sine præsidio, obiici posse. His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, videre quid agatur; retinere adiutorem, defensorem, socium in repub. consulem non cupidum, consulem (quod maximè tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium, scientia ad bellum gerendum, animo, & vsu, ad quod velis negotium. quamquam huiusce

iusce rei potestas omnis in vobis sita est, iudices: totam rempub. vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo concilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murenam: si interficere posset, occideret. petunt enim rationes illius, vt orbetur auxilio respub. vt minuatur contra suum furorem imperatorum copia: vt maior facultas tribunis plebis detur, depulso aduersario, seditionis, ac discordiæ concitandæ. idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi, atque sapientissimi viri iudicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis reipub. iudicaret? Mihi credite iudices, in hac causa non solùm de L. Murenæ, verùm etiam de vestra salute sententiam feretis. in discrimen extremum venimus: nihil est iam vnde nos reficiamus, aut vbi lapsi resistamus. non solùm minuenda non sunt auxilia, quæ habemus, sed etiam noua si fieri possit, comparanda. hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico grauissimum visum est, sed in vrbe, in foro (dii immortales, sine gemitu hoc dici non potest,) non nemo etiam in illo sacrario reipub. in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, vt meus collega vir fortissimus hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat: ego togatus vobis, bonisque omnibus adiutoribus hoc quod conceptum respub. periculum parturit, consilio discutiam, & comprimam. Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum qui consequitur redundarint? Vnus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. hunc iam qui impedituri sunt. *

Desunt nonnulla.

* Illa pestis immanis, importuna prorumpet, quà poterit: & iam populo Romano minatur: in agros suburbanos repentè aduolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede, ac loco ferrum, flammamque metuemus: quæ iamdiu comparantur, eadem illa omnia, si ornata suis præsidiis e-

rit resp. facilè, & magistratuum consiliis, & priuatorum diligentia opprimentur. Quæ cum ita sint, Iudices, primùm rei causa, qua nulla res cuiquam potior debet esse, vos pro mea summa, & vobis cognita in remp. diligentia moneo; pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, vt otio, vt paci, vt saluti, vt vitæ vestræ & cæterorum ciuium consulatis: deinde ego fidem vestram vel defensoris, & amici officio adductus oro, atque obsecro, iudices; vt ne hominis miseri, & cùm corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ recentem gratulationem nona lamentatione obruatis, modò maximo beneficio populi Rom. ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum consulatum attulisset: nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lachrymis, ac mœrore perditus, vester est supplex, iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat: vestram potestatem, ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos immortales, iudices, hac eum re, qua se honestiorem fore putauit, etiam cæteris antè partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunaque priuare. Atque ita vos Murena, iudices orat, atque obsecrat, si iniustè neminem læsit, si nullius aureis, voluntatemuè violauit; si nemini, vt leuissimè dicam, odio nec domi nec militiæ fuit; sit apud vos modestiæ locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, iudices, vnà enim eripiuntur cum consulatu omnia. inuidiam verò his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. obiicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis coniuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem inuidiam solus opponitur. Quare quid inuidendum Murenæ, aut cuiquam nostrûm sit in hoc præclaro consulatu, non video, iudices: quæ verò miseranda sunt, & ea mihi ante oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis. Si (quod Iupiter omen auertat) hunc vestris sententiis afflixeritis, quò se miser vertet? domumne? vt eam imaginem clarissimi viri parentis sui, quam paucis antè diebus laureatam in sua gratulatione conspexit,

ſpexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? an ad matrem? quæ miſera modò conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur, & ſollicita eſt, ne eundem paulo pòſt ſpoliatum omni dignitate conſpiciat. Sed quid ego matrem, aut domum appello? quem noua pœna legis & domo, & parente, & omnium ſuorum conſuetudine, conſpectuque priuat. Ibit igitur in exilium miſer? quò? ad orientiſnè partis, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas geſſit? at habet magnum dolorem, vnde cum honore deceſſeris, eodèm cum ignominia reuerti. An ſe in contrariam partem terrarum abdet, vt Gallia tranſalpina quem nuper ſummo cum imperio libentiſſimè viderit, eundem lugentem, mœrentem, exulem videat? in ea porrò prouincia, quo animo C. Murenam fratrem ſuum aſpiciet? qui huius dolor? qui illius mœror erit? quæ vtriuſque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque ſermonis? quòd quibus in locis paucis antè diebus factum eſſe conſulem Murenam nuntii literæque celebraſſent, & vnde hoſpites, atque amici gratulatum Romam concurrerint; repentè eò accedat ipſe nuntius ſuæ calamitatis. Quæ ſi acerba, ſi miſera, ſi luctuoſa ſunt, ſi alieniſſima manſuetudine, & miſericordia veſtra, iudices: conſeruate populi Rom. beneficium: reddite reip. conſulem: date hoc ipſius pudori, date patri mortuo, date generi, & familiæ; date etiam Lanuuio municipio honeſtiſſimo, quod in hac cauſa frequens, mœſtumque vidiſtis: nolite à ſacris patriis Iunonis Soſpitæ, cui omnes conſules facere neceſſe eſt, domeſticum & ſuum conſulem potiſſimùm auellere. Quem ego vobis, ſi quid habet aut momenti commendatio, aut authoritatis confirmatio mea, conſulem, iudices, ita commendo vt cupidiſſimum otii, ſtudioſiſſimum bonorum, acerrimum contra ſeditionem, fortiſſimum in bello, inimiciſſimum huic coniurationi, quæ nunc rempublicam labefactat futurum eſſe promittam, & ſpondeam.

PRO

PRO L. FLACCO.

ORATIO XXIIII.

VM in maximis periculis huius vrbis atque imperii, grauissimo atque acerbissimo reip. casu, socio atque adiutore consiliorum periculorumque meorum, L. Flacco; cædem à vobis, coniugibus, liberis vestris; vastitatem à templis, delubris, vrbe, Italia depellebam: sperabam, iudices, honoris potiùs L. Flacci me adiutorem futurum, quàm miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Rom. cùm huius maioribus semper detulisset, huic denegaret? cùm L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingentesimo anno reipub. retulisset Sed si fortè aliquando aut beneficii huius obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis inuidus exstitisset; existimabam L. Flacco multitudinis potiùs imperitæ, nullo tamen cum periculo, quàm sapientissimorum, & lectissimorum virorum iudicium esse subeundum. Etenim quibus auctoribus, & defensoribus, omnium tum salus esset non ciuium solùm, verum etiam gentium defensa, ac retenta; neminem, vnquam putaui per eos ipsos periculum huius fortunis, atque insidias creaturum. Quòd si esset aliquando futurum, vt aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret, nunquam tamen existimaui, iudices, D. Lælium optimi viri filium, optima ipsum spe præditum, summæ dignitatis, eam suscepturum accusationem, quæ sceleratorum ciuium potiùs odio, & furori, quàm ipsius virtuti, atque institutæ adolescentiæ conueniret. Etenim cum à clarissimis viris iustissimas inimicitias sæpe cum bene meritis ciuibus depositas esse vidissem; non sum arbitratus quemquam amicum reipub. postea quam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, nouas huic inimicitias, nulla accepta iniuria denunciaturum. Sed quoniam, iudices, multa nos, & in nostris rebus, & in repub. fefellerunt: ferimus ea, quæ

sunt

sunt ferenda : tantùm à vobis petimus, vt omnia reipub. subsidia, totum statum ciuitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc vno iudicio positam esse, & defixam putetis. Si vnquam respub. consilium, grauitatem, sapientiam, prouidentiam iudicum implorit : hoc tempore, hoc inquam, tempore implorat. Non estis de Lydorum, aut Mysorum, aut Phrygum, qui huc compulsi, concitatique venerunt; sed de vestra repub. iudicaturi, de ciuitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quæ fortium ciuium mentes, cogitationesque sustentet. omnia alia perfugia bonorum, præsidia innocentum, subsidia reipublicæ, consilia, auxilia, iura ceciderunt. Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem? Senatum ne? at is ipse auxilium petit à vobis, & confirmationem auctoritatis suæ, vestræ potestati permissam esse sentit. an equites Romanos? iudicabatis principes eius ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis. an populum Romanum? at is quidem omnem suam de bonis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, iudices, non auctoritatem, quæ amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exigua, extremaque pendet, tenuerimus: nihil est præterea, quò confugere possimus. nisi fortè quæ res hoc iudicio tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta iaciantur, iudices, non videtis. Damnatus est is, qui Catilinam signa patriæ inferentem interemit : quid est causæ, cur non is, qui Catilinam ex vrbe repulit, pertimescat; rapitur ad pœnam, qui indicia communis exitii cepit : cur sibi confidat is, qui ea proferenda & patefacienda curauit? socii consiliorum, ministri, comitesque vexantur : quid auctores, quid duces, quid principes sibi expectent? Atque vtinam inimici nostri ac bonorum omnium, mecum potiùs contendant, vtrùm tamen omnes boni, duces nostri, an comites fuerint ad communem conseruandam salutem.

Desi

Deest quippiam.

Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas? fuit P. Seruilio imperatori in Cicilia tribunus militum: ea res filetur. Fuit M. Pisoni quæstor in Hispania: vox de quæstura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque vnà cum summo imperatore sustinuit: muta est huius temporis accusatio. Præturæ iurisdictio, res varia, & multiplex ad suspiciones, & simultates: non attingitur. ea verò in summo, & periculosissimo reipub. tempore etiam ab inimicis laudatur. At à testibus læditur. antequam dico à quibus, qua spe, qua vi, qua re concitatis; qua leuitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia præditis: dicam de genere vniuerso, & de conditione omnium nostrûm. Per deos immortales, iudices, vos quomodo is, qui anno antè Romæ ius dixerat, anno pòst in Asia ius dixerit, à testibus quæretis ignotis? ipsi coniectura nihil indicabitis? in tam varia iurisdictione, tam multa decreta, tot hominum gratiosorum læsæ voluntates: quæ est vnquam iacta non suspicio, quæ tamen solet esse falsa, sed iracundiæ vox, aut doloris? & is est reus auaritiæ, qui in vberrima re turpe compendium; in maledicentissima ciuitate, in suspiciosissimo negotio maledictum omne, non modò crimen, effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non sunt: nullum huius in priuatis rebus factum auarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis? Timolites ille* vicarius, homo non modò nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, prouinciæ maximæ sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum, quæstoremque cognouerunt: quem vos præsentes constantissimum senatorem, iustissimum prætorem, atque amantissimum reipublicæ ciuem iudicastis? De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis? at quos testes? primùm dicam (id quod est commune) Græcos: non quò natio-

ni huic ego vnus maximè fidem derogem. Nam si quis vnquam de nostris hominibus à genere isto, studio ac voluntate non abhorrens fuit, me & esse arbitror, & magis, etiam tum, cum plus erat otii, fuisse. sed sunt in illo numero multi boni, docti, prudentes, qui ad hoc iudicium deducti non sunt: multi imprudentes, illiterati, leues, quos variis de causis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: deniq; etiam si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem & fidem nunquam ista natio coluit, totiusque huiusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. Vnde illud est. Da mihi testimonium mutuum? num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Græcorum est; vt etiam qui Græcè nesciunt, hoc quibus verbis à Grecis dici soleat, sciant. Itaque videte quo vultu, qua confidentia dicant: tum intelligetis qua religione dicant. nunquam nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plus quàm ad rogatum: nunquam laborant, quemadmodum probent quod dicunt, sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quòd, vt ipse aiebat, libertus erat eius turpi iudicio condemnatus: nihil dixit, quod læderet eum, cum cuperet. impediebat eum religio: tamen id quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore, & pallore dixit! Quàm promptus homo P. Septimius! quàm iratus de iudicio, & de villico! tamen hæsitabat, tamen eius iracundiæ religio nonnunquam repugnabat. Inimicus M. Cœlius, quòd cum in re manifesta putasset, nefas esse publicanum iudicare contra publicanum, sublatus erat è numero recuperatorum: tamen tenuit se, neque attulit in iudicium quidquam ad lædendum, nisi voluntatem. Hi si Græci fuissent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valerent, quàm dolor ac simultas, omnes se spoliatos, vexatos, fortunis euersos esse dixissent. Græcus testis cum ea voluntate processit, vt lædat; non iurisiurandi, sed lædendi verba meditatur: vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum. ad id se parat, nihil aliud

aliud curat. Itaque non optimus quisque, nec grauissimus, sed impudentissimus, loquacissimusque deligitur. vos autem in priuatis minimarum rerum iudiciis testem diligenter expenditis: etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis; mores tamen exquirendos putatis. Qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, vt spe ipse se sustentat! vt omnia verba moderatur! vt timet, ne quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus minusne, quam sit necesse, dicat! Num illos idem putatis? quibus iusiurandum iocus est; testimonium, ludus; existimatio vestra, tenebræ: laus, merces, gratia, gratulatio proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam, etenim posset esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanitatem. Sed propiùs accedam: de his vestris testibus dicam. Vehementem accusatorem nacti sumus, iudices, & inimicum in omni genere odiosum, ac molestum; quem spero * his rebus fore magno vsui & amicis, & reipub. Sed certè inflammatus incredibili cupiditate hanc causam, accusationemque suscepit. Qui comitatus in inquirendo! comitatum dico? immò verò quantus exercitus! quæ iactura! qui sumptus! quanta largitio! quæ quamquam vtilia sunt causæ, timidè tamen dico, quòd vereor, ne Lælius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriæ causa, putet, aliquid oratione mea sermonis in sese, aut inuidiæ esse quæsitum. Itaque hanc partem totam relinquam: tantùm à vobis petam, iudices, vt si quid ipsi audistis communi fama atque sermone de vi, de manu, de armis, de copiis; memineritis quarum rerum inuidia lege hac recenti, ac noua, certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed vt hanc vim omittam, quanta illa sunt, quæ quoniam accusatorio iure, & more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur. primùm quòd distributis partibus, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompeium, quòd L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse à Lælio paterno amico, ac pernecessario, vt hunc hoc iudicio arcesseret; omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimi-

risimilius Græcis hominibus videbatur, quòd paulo antè familiarem Lælium in eadem prouincia Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas cùm apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista prouincia, quam nuper & prædonum, & regum bello liberauit. Adiunxit illa, vt eos, qui domo exire nolebant, testimonii denuntatione terreret: qui domi stare non poterant, largo, & liberali viatico commoueret. Sic adolescens ingenii plenus, locupletes metu, tenues præmio, stultos errore permouit. sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata, non sententiis, neque auctoritatibus declarata, nec iureiurando constricta; sed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis concitatæ. O morem præclarum, disciplinamque, quam à maioribus accepimus, si quidem teneremus; sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur. nullam illi nostri sapientissimi, & sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. Quæ sciscerer plebs, aut quæ populus iuberet, summota concione, distributis partibus, tributim, & centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata, & cognita, iuberi, vetarique voluerunt. Græcorum autem totæ respub. sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, vt hanc Græciam, quæ iamdiu suis consiliis perculsa & afflicta est, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc vno malo concidit, libertate immoderata, ac licentia concionum. cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes, ignarique consederant; tum bella inutilia suscipiebant; tum seditiosos homines reipub. præficiebant; tum optimè meritos ciues è ciuitate eiiciebant. Quòd si hæc Athenis tum, cum illæ non solùm in Græcia, sed propè cunctis gentibus * eminebant, accidere sunt solita: quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones illarum nationum homines plerumque perturbant. quid, cum soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Cæsus est virgis Cynicus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus: data concio Lælio est, processit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit,

Sed de pœna questus est, porrexerunt manus: psephisma natum est. hoc testimonium est? nuper epulati, paulo antè omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id sutores & zonarii conclamarunt. hoc testimonium est ciuitatis? Ego testes à * Sicilia publicè duxi: verùm erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed iurati senatus. Quare iam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, sintne hæc testimonia putanda. Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: locupletes homines, & graues, ne sibi aduersentur, testimonii denuntiatione deterret: egentes & leues spe * largitionis, & viatico publico, priuata etiam benignitate prolectat: opifices, & tabernarios, atque illam omnem fæcem ciuitatum quid est negotii concitare? in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse propter nomen ipsum imperii non potuerit. Mirandum verò est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures, nomen acerbitati, scriptura, decumæ, portorium morti: libenter arripere facultatem lædendi, quæcunque detur. Mementote igitur, cum audietis psephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem leuissimi cuiusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatam leuissimæ nationis. Itaque perscrutamini penitùs naturam, rationemque criminum: iam nihil præter *speciem, nihil præter terrorem, ac minas reperietis.*

Deesse videntur nonnulla.

In ærario nihil habent ciuitates, nihil in vectigalibus. duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut versura, aut tributo. nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio vlla recitatur. Quàm verò facilè falsas rationes inferre, & in tabulas quodcunque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeii litteris ad Hypseum, & Hypsei ad Pompeium missis quæso cognoscite. LITTERAE POMPEII ET HYPSEI.

Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Græcorum consuetudinem, licentiamque impudentem videmur? nisi fortè, qui Cn. Pompeium, qui præsentem, qui nullo impellente fallebant; eos urgente Lælio in absentem, & in L. Flaccum aut timidos fuisse, aut religiosos putamus. Sed fuerint incorruptæ litteræ domi; nunc verò quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? triduo lex ad prætorem deferri, iudicum signis obsignari iubet: trigesimo die vix deferuntur. ne corrumpi tabulæ facilè possint, ideirco obsignatas in publico poni voluit: at obsignantur corruptæ. quid refert igitur, tanto pòst ad iudices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? tamenne isti testes habebuntur? vbi est igitur illa exspectatio, quæ versari in iudiciis solet? nam antea cum dixerat accusator acriter, & vehementer; cumque defensor suppliciter, demisseque responderat: tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut sine vllo studio dicebant: aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. hoc verò quid est? vnà sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. de subselliis queror? vna ex domo prodeunt: si verbo titubarint, quò reuertantur non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget, nec metuat ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? vbi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? bene testem interrogauit: calidè accessit: reprehendit: quò voluit, adduxit, conuicit, & elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Læli, qui priusquam hoc, Te rogo, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præscripseris? quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet: aut vita lædi. qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, Dedimus: nihil amplius? in hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo, & deplorandum, id quod iamdudum facio, de omni accusationis iniquitate. Primùm de communi genere testium, dicit enim natio minimè in testimoniis dicendis religiosa. Propiùs

accedo:

accedo: nego esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas: sed & fremitum egentium, & motum quendam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis. qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: priuatæ litteræ nullæ proferuntur, publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate. Summa est in testibus: hi viuunt cum inimicis, adsunt cum aduersariis, habitant cum accusatoribus. Vtrùm hic tandem disceptationem, & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt eiusmodi, iudices, vt etiam si in homine ipso de quo agitur, negligenda sint, tamen in * conditione, atque in exemplo pertimescenda videantur. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatione famæ defenderem: tamen * ciuis ciuem à ciuibus communis humanitatis iure ac misericordiæ deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, conuiuis, contubernalibus, hominibus leuitate Græcis, crudelitate barbaris, ciuem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. sed cum L. Flacci res agatur, cuius ex familia, qui primus consul factus est, primus in hac ciuitate consul fuit: cuius virtute regibus exterminatis, libertas in repub. constituta est: quæ vsque ad hoc tempus honoribus, * imperio, rerum gestarum gloria continuata permansit: cumque ab hac perenni, contestataque virtute maiorum non modò non degenerarit L. Flaccus, sed id, quod maximè florere in generis sui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ, prætor adamauerit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam? in quo, etiam si quid errasset, omnes boni conniuendum esse arbitrarentur. quod quidem ego non modò non postulo, sed contrà iudices, vos oro & obtestor, vt tantam causam quàm maximè intentis oculis (vt aiunt) acerrimè contemplemini. Nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum: contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur. Etenim iam vniuersa istorum cognita

 nita

nita cupiditate, accedam ad singulas querelas criminationesque Graecorum. Classis nomine pecuniam ciuitatibus imperatam queruntur: quod nos factum, iudices, confitemur. sed si hoc crimen est, aut in eo est, quòd non licuerit imperare: aut in eo, quòd non opus fuerit nauibus: aut in eo, quòd nulla hac praetore classis nauigarit. Licuisse vt intelligas, cognosce quid, me consule, senatus decreuerit, cum quidem nihil à superioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATVSCONSVLTVM. Proximum est ergo, vt opus fuerit classe, necne, quaeramus. vtrum igitur hoc Graeci statuent, aut vllae exterae nationes, an vestri praetores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo in eiusmodi regione, atque prouincia, quae mari cincta, portubus distincta, insulis circundata esset; non solùm praesidii, sed etiam ornandi imperii caussa nauigandum fuisse. Haec enim ratio, ac magnitudo animorum in maioribus nostris fuit: vt cùm in priuatis rebus, suisq; sumptibus minimo contenti, tenuissimo cultu viuerent; in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam, splendoremque reuocarent. quaeritur enim in re domestica continentiae laus: in publica dignitatis. Quid si etiam praesidii caussa classem habuit? quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant praedones. quid? Nullos fore, quis praestare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii, immò tu auges molestiam. ille enim classes praedonum, vrbes, portus, receptacula sustulit; pacem maritimam summa virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque suscepit, neque suscipere debuit, vt siqua vspiam nauicula praedonum apparuisset, accusandus videretur. itaque ipse in Asia, cum omnia iam bella terra, marique confecisset; classem tamen iisdem istis ciuitatibus imperauit. quod si tum statuit opus esse, cum ipsius praesentis nomine tuta omnia, & pacata esse poterant: quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum, & faciendum fuisse? Quid nos hic? nonne ipso Pompeio auctore, Silano & Murena COSS. decreuimus, vt classis in Italia nauigaret? nonne eo ipso tempore, cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum, & inferum

inferum sestertium ter & quadragies rogabamus? quid postremo anno? nonne M. Curio & P. Sextilio quæstoribus pecunia in classem est erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria diuina Pompeii: primùm prædones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omnes in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere: præterea Cretam Metelli virtute esse nostram nihil esse vnde proficiscantur, nihil quò reuertantur: omnes sinus, promontoria, littora, insulas, vrbes maritimas, claustris imperii nostri contineri. Quòd si, Flacco prætore, nemo in mari prædo fuisset; tamen huius diligentia reprehendenda non esset: idcirco enim quòd hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid, si L. Oppii, L. Agii, C. Cestrii equitum Romanorum, huius etiam clarissimi viri Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures à prædonibus esse captos? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? quid, si etiam occisus est à piratis Adramitenus homo nobilis, cuius est ferè nobis omnibus nomen auditum: Acinas pugil Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum grauitate dicimus) propè maius, & gloriosius, quàm Romæ triumphasse. At neminem cepisti. quàm multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cum prædonem nullum cepissent: mare tamen tutum præstiterunt? casus est enim in capiendo, locus, euentus, occasio: defendendi facilis est cautio, non solùm latibulis occultorum locorum; sed etiam tempestatum moderatione, & conuersione Reliquum est, vt quæratur, vtrum nostra ista classis cursu, & remis, an sumptu tantùm, & litteris nauigarit. Non igitur negari potest, cuius rei cuncta testis est Asia, bipartitò classem distributam fuisse? vt vna pars supra Ephesum, altera infra Ephesum nauigaret? hac classe M. Crassus vir amplissimus ab Æno in Asiam, his nauibus Flaccus ex Asia in Macedoniam nauigauit: In quo igitur prætoris est diligentia

requirenda? in numero nauium, & in descriptione æquabili sumptus? dimidium eius, quo Pompeius erat vsus, imperauit: num potuit parciùs? descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ descriptioni: * qui cum omnes Asiæ ciuitates proportione in prouincias descripsisset, illam rationem in imperando sumptu & Pompeius, & Flaccus secutus est. neque est adhuc tamen ea summa completa. non refert verò. quid lucretur? cum enim genus imperatæ pecuniæ suscepit: id, quod tu crimen esse vis, confitetur. quî igitur probari potest in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam vllam in remiges imperasse. Equidem Q. fratris mei laude delector: sed aliis magis, grauioribus, atque maioribus. Aliud quiddam statuit, aliud vidit: existimauit quocunque tempore auditum quid esset de prædonibus, quàm vellet subitò se classem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Asia fecit, vt hoc sumptu remigum ciuitates leuaret. crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumptus instituit eos, qui antea non erant instituti; non, cum successor, aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat. Sed quoniam de communi totius Asiæ crimine dictum est, aggrediar iam ad singulas ciuitates, ex quibus sit sanè nobis prima ciuitas Æmonensis. Citat præco voce maxima legatos Æmonenses. prodit vnus Asclepiades. * prodeant cæteri etiamne præconem mentiri coegit? est enim credo, is vir iste, vt ciuitatis nomen sua auctoritate sustineat: damnatus turpissimis iudiciis domi, notatus litteris publicis: cuius de probris, adulteriis ac stupris exstant Æmonensium litteræ: quas ego non solùm propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscœnitatem verborum prætereundas puto. Dixit publicè datum drachmarum CC. & VI. millia: dixit tantùm: nihil ostendit: nihil protulit: sed adiunxit id, quod certè, quoniam erat domesticum, docere debuit: se priuatum drachmas CCVI. dedisse. Quantum sibi ablatum homo

homo impudentissimus dicit, tantum nunquam est ausus, vt haberet, optare. Ab A. Sextilio dicit se dedisse & à suis fratribus. potuit dare Sextilius, nam fratres quidem consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quàm volunt impudenter mentiantur: & quod nunquam habuerint, dedisse se dicant: tamen aliquid fortasse coràm producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquis, Sextilium. Cedò tabulas: non deportaui. Fratres saltem exhibe: non denuntiaui. Quod ergo vnus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia atque audacia fretus, sine tabulis, sine auctore legerit; id nos quasi crimen, aut testimonium pertimescamus? Idem laudationem, quam nos ab Æmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. nam vt signum publicum inspexit præclarus iste auctor suæ ciuitatis: solere suos ciues, cæterosque Græcos ex tempore, quod opus sit, obsignare dixit. tu verò tibi habeto istam laudationem, nec enim Æmonensium testimonio Flacci vita, & dignitas nititur. das enim mihi, quod hæc causa maximè postulat, nullam grauitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium; nullam denique esse testimonii fidem. nisi verò hactenus ista formula testimonii, atque orationis tuæ describi, ac distingui potest, vt Flacco absenti aliquid ciuitates tribuisse dicantur: Lælio præsenti, per se agenti, vi legis, iure accusationis, opibus præterea suis terrenti, ac minanti, nihil temporis causa scripsisse, aut obsignasse videantur. Equidem in minimis rebus sæpe res magnas vidi, iudices, deprehendi, ac teneri, vt in hoc Asclepiade. hæc, quæ * est à nobis prolata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica, quæ færè est omnibus nota nobis: qua vtuntur omnes non modò in publicis, sed etiam in priuatis litteris, quas quotidie videmus mitti à publicanis, sæpe vnicuique nostrûm. neque enim testis ipse signo inspecto, falsum nos proferre dixit, sed leuitatem totius Asiæ protulit: de qua nos & libenter, & facilè concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis

causa nobis datam dicit, datam quidem confitemur, consignata creta est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse * videmus. hic ego, iudices, si vos Æmonensium decretis, si cæterorum Phrygum litteris permoueri putarem, vociferarer, & quantum maximè possem, contenderem, testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem, cera deprehensa considerem totius testimonii fictam fiduciam manifestò comprehensam, atque oppressam teneri. nunc verò non insultabo vehementiùs, nec volitabo in hec insolentiùs, neque in istum nugatorem tanquam in aliquem testem inuehar, neque in toto Æmonensium testimonio, siue hîc confictum est, vt apparet, siue missum domo est, vt dicitur, commouebor. etenim quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (vt Asclepiades dicit) leues, horum testimonium non pertimescam. Venio nunc ad Dorylensium testimonium, qui producti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quos cupidos litterarum: siquidem nihil istis præter litteras abstulerunt. sed aliud esse causæ suspicamur, ne fortè isti parum versuti esse videantur. pœna est, vt opinor, Dorylensium grauior, quàm apud alios, falsarum & corruptarum litterarum. si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat pœna. bellissimum putarunt, dicere amissas. quiescant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. non sinunt. supplet enim ille nescio quis, & priuatim dicit se dedisse. hoc verò ferri nullo modo potest. qui de tabulis publicis recitat, iis, quæ in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen * iudicium fieri videtur, cum tabulæ illæ ipsæ, cuiusquemodi sunt, proferuntur. cum verò is, quem nemo vestrûm vidit vnquam, nemo qui mortalis esset, audiuit, tantùm dicit, dedi: dubitabitis, iudices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum ciuem vindicetis? Atque huic idem nuper tres equites Rom. honesti, & graues, cum in causa liberali eum, qui asserebatur cognatum suum esse, diceret, non crediderunt. qui hoc euenit, vt qui locuples testis doloris, & sanguinis sui

non

non fuerit, idem sit grauis auctor iniuriæ publicæ? Atque hic Dorylensis nuper cum efferetur magna frequentia, confessuque vestro, mortis illius inuidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. facis iniustè, Læli, si putas periculo nostro viuere tuos contubernales: * præsertim cum tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi, qui arborem fici nunquam vidisset, fiscinam ficorum obiecisti. cuius mors te * ex aliqua parte releuauit. edacem enim hospitem amisisti. Flacco verò quid profuit? qui valuit tamdiu, dum huc prodiret: mortuus est aculeo iam dimisso, ac dicto testimonio. At istud columen actionis tuæ Mithridates, posteaquam biduum retentus testis à nobis, effudit, quæ voluit omnia, reprehensus, conuictus, fractusque discessit: ambulat cum lorica. metuit homo doctus & sapiens, ne L. Flaccus nunc se scelere alliget, cum iam testem illum effugere non possit: vt qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, vt ad falsum auaritiæ testimonium verum etiam maleficii crimen adiungat. Sed de hoc teste totoque Mithridatico * disseruit & subtiliter, & copiosè Q. Hortensius; nos, vt instituimus, ad reliqua pergamus. Caput est omnium Græcorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus, & loquax, sed (vt sibi videtur) ita doctus, vt etiam magistrum aliorum se esse dicat: & qui ita sit ambitiosus, vt omnes vos, nosque quotidiè persalutet. Temni vsque ad illam ætatem in senatum venire non potuit: & qui se artem dicendi traditurum etiam cæteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis iudiciis victus * est. Pari fœlicitate vnà legatus venit Nicomedes, qui neque in Senatum vlla conditione peruenire potuit; & furti, & pro socio damnatus est. Nam princeps legationis Lysanias adeptus est ordinem senatorium: sed cùm rempublicam nimiùm amplecteretur, peculatus damnatus, & bona, & senatorium nomen amisit. Hi tres etiam ærarii nostri tabulas falsas esse voluerunt. Nam seruos nouem se professi sunt habere, cum omnino sine comite venissent. Decreto scribendo primùm video affuisse Lysanium, cuius fratris bona,

 quòd

quòd is populo non soluebat, prætore Flacco publicè vænierunt. Præterea Philippus est Lysaniæ gener, & Hermobius, cuius frater Poles item pecuniæ publicæ est condemnatus; dicunt se Flacco, & iis qui simul essent, drachmarum xv. millia dedisse. Cum ciuitate mihi res est acerrima, & conficientissima litterarum, in qua nummus * commoueri nullus potest sine quinque prætoribus, tribus quæstoribus, quatuor mensariis, qui apud illos à populo creantur. ex hoc tanto numero deductus est nemo: & cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant, maiorem etiam aliam cum huic * eidem darent, in ædem sacram reficiendam se perscripsisse dicunt: quod minimè conuenit. nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia. cum perscribunt nominatim Flacco, nihil timent, nihil verentur: cum operi publico referunt, iidem homines, subitò eundem, quem contempserant, pertimescunt. Si prætor dedit, vt est scriptum, à quæstore numerauit, quæstor à mensa publica, mensa aut ex vectigali, aut ex tributo. Nunquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem, omni, & personarum genere, & literarum explicaris. Vel quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos ciuitatis, amplissimis vsos honoribus, hoc prætore circumuentos. Cur hi neque in iudicio adsunt, neque in decreto nominantur? Non enim credo significari isto loco * tuum, qui se erigit, Heraclidem. vtrùm enim in clarissimis est ciuibus, quem is, iudicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit à suis ciuibus, sed vsque Tymolo petiuit: cui nullus honos in sua ciuitate habitus est vnquam. res autem ea, quæ tenuissimis committebatur, huic vni in vita commissa sola est: custos T. Aufidio prætore * in frumento publico est positus: pro quo cum à P. Varino prætore pecuniam accepisset, celauit suos ciues, vltroque iis sumptum intulit, quod posteaquam Temni litteris à P. Varino missis cognitum, atque patefactum est. cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus litteras misisset, Heraclidem istum Temni nemo posteà vidit. Atque vt eius impudentiam perspicere possitis, causam ipsam,

ſam, quæ leuiſſimi hominis animum in Flaccum incitauit, quæſo, cognoſcite. Fundum Cymæum Romæ, mercatus eſt de pupillo Meculonia, cùm verbis ſe locupletem faceret, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis: pecuniam ſumpſit mutuam à Sext. Sigola iudice hoc noſtro primario viro, qui, & rem agnoſcit, neque hominem ignorat: qui tamen credidit P. Fuluii Veratii lectiſſimi hominis * fide. ei cum ſolueret, ſumſit à C. & M. Fuſiis equitibus Rom. primariis viris. Hic, hercule cornici oculum, vt dicitur, nam hunc Hermippum, hominem eruditum, ciuem ſuum, cui debebat eſſe notiſſimus, percuſſit. eius enim fide ſumpſit à Fuſiis. Secutus Hermippus Temnum proficiſcitur, cum iſte ſeſe pecuniam, quam huius fide ſumpſerat, à diſcipulis ſuis diceret Fuſiis perſoluturum. habebat enim rhetor iſte adoleſcentes quoſdam locupletes, quos dimidio redderet ſtultiores quàm acceperat, vbi nihil poſſent diſcere, niſi ignorantiam litterarum. Neminem quidem adeò infatuare potuit, vt ei nummum vllum crederet: itaque cum Roma clam eſſet profectus, multoſque minutis mutuationibus fraudauiſſet, in Aſiam venit, Hermippoque percunctanti de nomine Fuſiano reſpondet, ſe omnem pecuniam Fuſiis perſoluiſſe. Interim, neque ita longo interuallo libertus à Fuſiis cum litteris ad Hermippum venit, pecunia petitur ab Hermippo: Hermippus ab Heraclide petit: ipſe tamen Fuſiis ſatisfacit abſentibus, & fidem ſuam liberat. hunc æſtuantem, & tergiuerſantem iudicio ille perſequitur: à recuperatoribus cauſa agnoſcitur. Nolite exiſtimare, iudices, non vnam, & eandem omnibus in locis eſſe fraudatorum & inficiatorum impudentiam. fecit eadem omnia, quæ noſtri debitores ſolent: negauit ſeſo omnino verſuram vllam feciſſe Romæ: Fuſiorum ſe affirmauit nunquam omnino nomen audiſſe: Hermippum verò ipſum prudentiſſimum, atque optimum virum, veterem amicum, atq; hoſpitem meum, ſplendidiſſimum, atque ornatiſſimum ciuitatis ſuæ, probris omnibus, malediciſque vexauit. Sed cum ſe homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in illa oratione iactaret, repentè teſtimoniis Fuſiorum,

nomi-

nominibusq; recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istam rem minimè dubiam prima actione iudicauerunt. Cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est. Habetis & honestatem hominis, & auctoritatem testimonii, & causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cum iam frater meus Flacco successisset. ad quem adiit, causamque ita detulit, recuperatores vi Flacci coactos & metu, falsum inuitos iudicauisse. Frater meus pro sua æquitate, prudentiaque decreuit, vt si iudicatum negaret, in duplum iret: si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. recusauit, & quasi nihil esset actum, nihil iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipse ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negauit: re iudicata stari ostendit placere. Iterum iste, cui nullus esset vnquam consistendi locus Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui nunquam istius impudentiæ cessit. petit Heraclides à C. Plotio Senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cum iudicatum esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso vir ornatissimus, qui prætor fuerat, iudex sumitur: qui cum sententiam secundùm Plotium se dicturum ostenderet, ab eo iudice * abiit, & quòd iudicium longè non erat, causam totam reliquit. Satisne vobis, iudices, videor ad singulos testes accedere, neque, vt primò constitueram, tantummodò cum vniuerso genere confligere? Venio ad Lysaniam eiusdem ciuitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem: quem tu cum ephebum Temni cognosces, quoniam te nudus delectarat, semper nudum esse voluisti. abduxisti Temno Apollonidem: pecuniam adolescentulo grandi fœnore, fiducia tamen accepta, occupauisti. Hanc fiduciam commissam tibi tenes hodie, ac possides, cum tu testem spe recuperandi fundi paterni, venire ad testimonium dicendum coegisti. Qui, quoniam testimonium * dixit, quidnam sit dicturus exspecto. Noui genus hominum, noui consuetudinem, noui libidinem.

bidinem. Itaque, etsi teneo quid sit dicere paratus, nihil tamen contrà disputabo priùs, quàm dixerit. totum enim conuertet, atque alia finget. Quamobrem & ille seruet, quod parauit: & ego me ad id quod attulerit integrum conseruabo. Venio nunc ad eam ciuitatem, in quam ego multa, & magna officia contuli, &, quam meus frater in primis colit atque diligit: quæ si ciuitas per viros bonos, grauesque homines querelas ad vos detulisset, paulò commoueret magis: nunc verò quid putem? Trallianos Mæandrio causam commisisse homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? vbi erant illi * Pythodori, Ætidemi, Lepisones, cæteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? vbi illa magnifica, & gloriosa ostentatio ciuitatis? nonne esset auditum, si hanc causam agerent seuerè, non modò legatum, sed Trallianum omnino dici Mæandrium? Huic illi legato, huic publico testi patronum suum iam inde à patre, atque à maioribus, L. Flaccum mactandum ciuitatis testimonio tradidissent? Non est ita iudices, non est profectò. vidi ego in quodam iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cum quidem idem hic mihi Mæandrius quasi ministrator aderat, subiiciens, quid in suos ciues, ciuitatemque, si vellem, dicerem. nihil enim illo homine leuius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodiam litterarum, si hunc testem iniuriæ, si hunc auctorem querelarum; remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandri persona esse expressam * speciem ciuitatis: sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse, & conculcandum putauerunt, desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio, cuius auctor inuentus est nemo. Sed exponam quid in re sit, vt quamobrem ista ciuitas, neque seuerè Flaccum oppugnarit, neque benignè defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata: de quo toto respondit Hortensius: inuita soluerat Castricio pecuniam iamdiu debitam. hinc totum odium, hinc omnis offensio quòd cum venisset Lælius ad iratos, & illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset,

* siluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque istius decreti, ac testimonii auctores esse voluerunt. vsque eò orba * fuit ab optimatibus illis concio, vt princeps principum esset Mæandrius: cuius lingua, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. Itaq; ciuitatis pudentis, vt ego semper existimaui, & grauis, vt ipsi existimari volunt, iustum dolorem, querelásque cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se Flacci patris nomine collata à ciuitatibus, hanc à se esse ablatam queruntur. alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantùm à Trallianis requiro, quam pecuniam à se ablatam queruntur, suámne dicant, sibi à ciuitatibus collatam in vsum suum? cupio audire. non, inquit, dicimus. quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis L. Flacci patris nomine ad eius dies festos, atque ludos. quid tum? hanc te, inquit, capere non licuit. iam id videro: sed primùm illud tenebo. queritur grauis, locuples, ornata ciuitas, quòd non retinet alienum: spoliatam se dicit, quòd id non habet, quod eius non fuit: quid hoc impudentius dici, aut fingi potest? delectum est oppidum, quo in oppido vno pecunia à tota Asia ad honores L. Flacci poneretur: hæc pecunia ab honoribus translata in quæstum, & fœnerationem, recuperata est multis post annis. quæ ciuitati facta est iniuria? at molestè fert ciuitas. credo, amissum est enim præter spem, quod erat spe deuoratum lucrum. at queritur. impudenter facit. non enim omnia, quæ dolemus, eadem iure queri possumus. at accusat verbis grauissimis. non ciuitas, sed imperiti homines à Mæandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite vt recordemini, quæ sit temeritas multitudinis, quæ leuitas propria Græcorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. hic in hac grauissima, & moderatissima ciuitate, cum est forum plenum iudiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum, & ciuium, cum speculatur, atque obsidet rostra vindex temeritatis, & moderatrix officii curia, tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? quid vos fieri censetis Trallibus? * an id, quod Pergami? nisi fortè hæ ciuitates existimari volunt, faciliùs vna se Epistola Mithridatis moueri,

im-

impellique potuisse, vt amicitiam populi Romani, fidem suam, iura omnia officii, humanitatisque violarent, quàm vt filium testimonio læderent, cuius patrem armis pellendum à suis mœnibus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina ciuitatum nobilium opponere. Quos enim hostes hæc familia contempsit, nunquam eosdem testes pertimescet. vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestræ ciuitates reguntur, non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis ciuitatibus cum populo Rom. esse susceptum. sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus, patiamini me delicta vulgi à publica causa separare. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. vtrum vultis patri Flacco licuisse, necne? si licuit, sicuti certè licuit, ad eius honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam rectè abstulit filius: si non licuit, tamen illo mortuo, non modò filius, sed quiuis hæres rectissimè potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum ipsi graui fœnore istam pecuniam multos annos occupauissent: à Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetrauerunt: neque tam fuerunt impudentes, vt id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc eis pecuniam abstulisse Mithridatem. quis enim erat, qui non sciret in ornandis studiosiorem Mithridatem, quàm in spoliandis Trallianis fuisse? Quæ quidem à me si, vt dicenda sunt, dicerentur, grauiùs agerem, iudices, quàm adhuc egi: quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conuenire: reuocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam vniuersorum ciuium Rom. per tot vrbes, vno puncto temporis, miseram crudelemque cædem: prætores nostros deditos, legatos in vincula coniectos, nominis propè Romani memoriam cum vestigio imperii non modò ex ædibus Græcorum, verumetiam ex litteris esse deletam. Mithridatem deum, illum patrem, illum conseruatorem Asiæ, illum Euium, Dionysium, Bacchum, Liberum nominabant. Vnum atque idem erat tempus cum L. Flacco Consuli portas tota Asia claudebat, Cappadocem autem illum non modò recipiebat suis vrbibus, verumetiam vltrò vocabat. Liceat hæc nobis, si obli-

uisci

viſci non poſſumus, at tacere: liceat mihi potiùs de leuitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. Auctoritatem iſti habeant apud eos, quos eſſe omnino noluerunt; nam quoſcunque potuerunt togatos, interemerunt: nomen ciuium Romanorum, quantum in ipſis fuit, ſuſtulerunt. In hac igitur vrbe ſe iactant, quam oderunt: apud eos, quos inuiti vident: in ea repub. ad quam opprimendam non animus eis, ſed vires defuerunt. Aſpiciant hunc florem legatorum, laudatorumque Flacci ex vera, atque integra Græcia: tum ſe ipſi expendant, tum his ſe comparent, tum ſi audebunt, dignitati horum * componant ſuam. Adſunt Athenienſes, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omnes terras diſtributæ putantur: de quorum * vrbis poſitione, propter pulchritudinem, etiam inter deos certamen fuiſſe proditum eſt: quæ vetuſtate ea eſt, vt ipſa ex ſeſe ſuos ciues genuiſſe dicatur, & eorum eadem terra parens, altrix, patria dicatur: auctoritate autem tanta eſt, vt iam fractum propè ac debilitatum Græciæ nomen huius vrbis laude nitatur. Adſunt Lacedæmonii, cuius ciuitatis ſpectata, ac nobilitata virtus, non ſolùm natura corroborata, verumetiam diſciplina putatur: qui ſoli toto orbe terrarum ſeptingentos iam annos ampliùs, vnis moribus, & nunquam mutatis legibus viuunt. Adſunt ex Achaia cuncta multi legati, Bœotia, Theſſalia, quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Maſſilia, prætereo, quæ L. Flaccum militem, quæſtoremque cognoſti: cuius ego ciuitatis diſciplinam, atque grauitatem, non ſolùm Græciæ, ſed haud ſcio an cunctis gentibus anteponendam * dicam: quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, diſciplinis, linguaque diuiſa, cum in vltimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, ſic optimatum conſilio gubernatur, vt omnes eius inſtituta laudare faciliùs poſſint, quàm æmulari. Hiſce vtitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ teſtibus, vt Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio reſiſtamus. Quamquam quis ignorat, qui modò vnquam mediocriter res iſtas ſcire curauit, quin tria Græcorum genera ſunt verè? quorum vni ſunt Athenienſes,

thenienses, quæ gens Ionum habebatur: Æoles alteri: Dores tertii nominabantur: Atque hæc cuncta Græcia quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellica laude floruit, paruum quendam locum, vt scitis, Europæ tenet, semperque tenuit: Asiæ maritimam oram bello superatam cinxit vrbibus, non vt munitam coloniis illam augeret, * sed vt obsessam teneret. Quamobrem quæso à vobis Asiatici testes, vt cum verè recordari voletis, quantum auctoritatis in iudicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam, nec quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque vt opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. vtrum igitur nostrum est, an vestrum hoc vetus prouerbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid de tota Caria? nonne hoc vestra voce vulgatum est, siquid cum periculo experiri velis, in * Care id potissimùm esse faciundum? Quid porrò in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quàm si quis despicatui dicitur, vt Mysorum vltimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis vnquam Græcus comœdiam scripsit, in qua seruus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem, quæ vobis fit iniuria, si statuimus vestro nobis iudicio standum esse de vobis? Equidem mihi iam satis, superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, iudices omnia, quæ dici possunt in hominum leuitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi à me minùs dicuntur, vestris animis, & cogitatione comprehendere. Sequitur auri illa inuidia Iudaici, hoc nimirum est illud, quòd non longè à gradibus Aureliis hæc causa dicitur. ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæsita est: scis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. * Sic summissa voce agam, tantùm vt iudices audiant. neque enim desunt, qui istos in me atque optimum quemque incitent: quos ego, quo id faciliùs faciant, non adiuuabo. Cum aurum Iudæorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus vestris prouinciis Hierosolymam exportari soleret: Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari

portari

portari liceret. Quis est, iudices, qui hoc non verè laudare possit; exportari aurum non oportere cùm sæpe antea senatus, tum, me consule grauissimè iudicauit. huic autem barbaræ superstitioni resistere, seueritatis; multitudinem Iudæorum flagrantem nonnunquam in concionibus pro republica contemnere, grauitatis summæ fuit. At Cn. Pompeius, capitis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit, in primis hoc, vt multa alia sapienter. In tam suspiciosa, ac maledica ciuitate, locum sermoni obtrectatorum non reliquit, non enim credo religionem & Iudæorum & hostium, impedimento præstantissimo imperatori, sed pudorem fuisse. Vbi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, quæsitum & * prolatum palàm non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat. Apameæ manifestè comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum paulo minus per Sex. Cæsium equitem Romanum, castissimum hominem atq; integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paulo amplius per hunc ipsum L. Peduceum iudicem nostrum: Adrymeni per Cn. Domitium legatum: Pergami non multum. auri ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: inuidia quæritur: à iudicibus oratio auertitur: vox in coronam, turbamque effunditur. Sua cuique ciuitati religio, Læli est: nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Iudæis, tamen istorum religio sacrorum à splendore huius imperii, grauitate nominis nostri, maiorum institutis abhorrebat: nunc verò hoc magis, quòd illa gens quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quàm chara diis immortalibus esset, docuit, quòd est victa, quòd elocata, quòd seruata. Quamobrem, quoniam quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conuersum: veniamus iam ad ciuium Romanorum querelas. Ex quibus sit sanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, iniuriæ factum est? negotiaris in libera ciuitate, primùm patere me esse curiosum: quousque negotiabere? præsertim cum sis isto loco natus. annos iam triginta in foro versaris, sed tamen Pergameno; longo interuallo,

lo, si quando tibi perigrinari commodum est, Romam aduenis, affers faciem nouam, nomen vetus, purpuram Tyriam: in qua tibi inuideo, quòd vnis vestimentis tamdiu lautus es. Verùm esto: negotiari libet: cur non Pergami? Smyrnæ? Trallibus? vbi, & multi ciues Romani sunt, & ius à nostro magistratu dicitur. otium te delectat: lites, turbæ, prætor * odio est: Græcorum libertate gaudes. cur ergo vnus tu Appollonidenses amantissimos populi Rom. fidelissimos socios, miseriores habes, quàm aut Mithridates, aut etiam pater tuus * habuit vnquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, à Græcorum luxuria, & leuitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent & natura perbonos, & diligentia, culturaque meliores; in hisce agris tu prædia habere voluisti. omnino mallem, & magis erat tutum, si iam te crassi agri delectabant, hîc alicubi in Crustumio, aut in Capenati parauisses. verùm esto. Catonis est dictum, Pedibus compensari pecuniam longè omnino à Tyberi ad Caicum: quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum inuenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectauit: emisses. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia princeps illius ciuitatis: huius socrum, mulierem imbecillis consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: & cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum eius familiam suam collocauit: vxorem abduxit ab Amynta prægnantem, quæ peperit apud Decianum filiam: hodieque apud Decianum est, & vxor Amyntæ, & filia. Numquid harum rerum à me fingitur, Deciane? sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exurge Amynta, repete à Deciano non pecuniam, non prædia, socrum denique sibi habeat: restituat vxorem: reddat misero patri filiam. nam membra, quæ debilitauit lapidibus, fustibus, ferro: manus, quas contudit: digitos, quos confregit: neruos, quos concidit, restituere non potest: filiam, filiam, inquam, ærumnoso patri, Deciane, redde. Hæc Flacco te non probasse

probasse miraris? cui quæso tandem probasti? emptiones falsas, prædiorum proscriptiones cum mulierculis aperta circumscriptione fecisti. * tutor his moribus Græcorum ascribendus fuit: Ptolemocratem scripsisti mercenarium, & administrum consiliorum tuorum. adductus est in iudicium Prolemocrates de dolo malo, & de fraude à Dione huius ipsius tutelæ nomine Qui concursus ex oppidis finitimis vndique? qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus est Prolemocrates sententiis omnibus: irritæ venditiones, irritæ proscriptiones: non restitutis: defers ad Pergamenos, vt illi reciperent in suas litteras publicas, præclaras proscriptiones, & emptiones tuas: repudiant, reiiciunt; at qui homines? Pergameni laudatores tui, ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem maiorum tuorum assecutus esses, & hoc te superiorem putabas esse, quàm Lælium, quòd te ciuitas Pergamena laudaret. num honestior est ciuitas Pergamena, quàm Smyrnæ? at ne ipsi quidem dicunt. vellem tantum habere otii, vt possem recitare * psephismata Smyrnæorum, quæ fecerunt in Castritium mortuum: primùm, vt in oppidum introferretur, quod aliis non conceditur: deinde, vt ferrent ephebi: postremò, vt imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castritium quibus verbis dii immortales, decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem iuuentutis, appellant! Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta censeo quæras: Pergameni te deriserunt. quid tu ludi te non intelligebas? cum tibi hæc verba recitabant, Clarissimum virum, præstantissima sapientia, singulari ingenio, mihi crede, ludebant: cum verò coronam auream litteris imponebant, re vera non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem hominum venustatem & facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones, quas tu afferebas, repudiauerunt. P. Orbius, homo & prudens, & innocens, contra te omnia decreuit. In P. Globulum meum necessarium fuisti gratiosior. Vtinam neque ipsum, neque me pœniteret ** Flaccum in curia decre-

decreuissent. Veridicas adiungis causas inimicitiarum, quòd patri L. Flacci ædili curuli pater tuus, tribunus pleb. diem dixerit. At istud nec ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: præsertim cum ille, cui dies dicta est, prætor postea factus sit, & consul: ille, qui diem dixit, non potuerit priuatus in ciuitate consistere sua. Si iustas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in eius legione miles fuisti, cum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem te inimicum paternum in consilium vocauit? quæ quidem quàm sanctè solita sunt obseruari, scitis omnes. Nunc accusantur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decreuit Flaccus. num aliud, atque oportuit? in liberos. num aliter, ac censuit senatus? in absentem decreuit, cum ibidem esses, cum prodire nolles. Non est hoc in absentem reum SENATVSCONS. ET DECRETVM FLACCI. Quid si non decreuisset, sed edixisset: quis posset verè reprehendere? Num etiam fratris mei litteras plenissimas humanitatis, & æquitatis reprehensurus? quas easdem * mulieri à me datas, apud Pataranos requisiuit. Recita litteras Q. Ciceronis. Quid? hæc Apollonidenses, occasione * facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? ad senatum nostrum, me Consule, nonne legati Apollonidenses omnia postulata de iniuriis vnius Deciani detulerunt? Ad hæc prædia etiam in * censu dedicauisti. mitto quòd aliena: mitto, quòd possessa per vim: mitto quòd conuicta ab Apollonidensibus: mitto quòd à Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd à nostris magistratibus in integrum restituta: mitto, quòd nullo iure, neque in re, neque in possessione tua; illud quæro, sintne ista prędia censui censendo? habeant ius ciuile? sint, necne sint mancipi? subsignari apud ærarium, apud censorem possint? In qua tribu denique ista prædia censuistis? Commisisti. si tempus aliquod grauius accidisset, vt ex iisdem prædiis & Apollonide, & Romæ imperatum esset tributum. Verùm esto: gloriosus fuisti: voluisti magnum agri modum censeri, & eius agri, qui diuidi plebi Romanæ non potest. Census es præterea

numeratæ

numeratæ pecuniæ centum triginta millia, eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed hæc omitto. Census es mancipia Amyntæ: neque huic vllam in eo fecisti iniuriam, possidet enim ea mancipia Amyntas: ac primò quidem pertimuit, cum te audisset seruos suos esse censum. Retulit ad iurisconsultos, constabat inter omnes, si aliena censendo, Decianus sua facere posset, eum maxima habiturum esse.

Desunt nonnulla.

Habetis causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Lælium detulerit hanc optimam accusationem, Nam ita questus est Lælius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus: à Placco corruptus est, is me deseruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fauisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuisses, prudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optimè de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocauistis? Scilicet defendam Decianum, qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit quod ab eo redimeretur? vt duceret iudicium? cui sex horas omnino lex dedit, quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Inuidisti ingenio subscriptoris tui, quòd ornabat facilè locum, quem prehenderat, & acutè testes interrogabat, aut circumueniebat. fortasse fecisti & tu, & populi sermo, ne exciperes. Idcirco Decianum vsque ad coronam applicuisti. Sed vt hoc verisimile est, ita haud verisimile Decianum à Flacco esse corruptum. Ita scitote, iudices, esse cætera: vel quod ait Lucceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, vt à fide se abduceret, sestertiûm vicies. & eum tu accusas auaritiæ, quem dicis, sestertiûm vicies voluisse perdere? nam quid emebat cum te emebat? vt ad se transires? quam partem causæ tibi daremus? an vt enuntiares consilia Lælii? qui testes ab eo prodirent? quid? non videbamus habitare vnà? quis hoc nescit? tabulas in Lælii potestate fuisse, non dubium est. an

ne

ne vehementer, ne copiosè accusares? nunc satis suspicionum, ita enim dixisti, vt nescio quid abs te impetratum esse videatur. At enim Androni Sextilio grauis iniuria facta est, & non ferenda:* quòd, cum esset eius vxor Valeria intestata mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hæreditas pertineret. in quo quid reprehendas, scire cupio. quod falsum intenderit? qui doces? ingenua, inquit, fuit. O peritum iuris hominem! quid? ab ingenuis mulieribus hæreditates lege non veniunt? in manum, inquit, conuenerat, nunc audio: sed quæro, vtrum vsu, an coemptione? vsu non potuit: nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate diminui. coemptione? omnibus ergo auctoribus: in quibus certè Flaccum fuisse non dices. relinquitur illud, quod vociferari non desistit, non debuisse, cum prætor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hæreditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximisq; beneficiis in tuos, venisse hæreditates, cum Asiam prouinciam consulari imperio obtineres si quis eas, suas esse dixisset, concessisses? Tu T. Vecti, si qua tibi in Africa venerit hæreditas, vsu amittes? an tuum nulla auaritia, salua dignitate retinebis? At illius hæreditatis iam Globulo prætore, Flacci nomine petita possessio est. non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secures ad iniuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Itaque eodem etiam M. Lurco vir optimus, meus familiaris, conuertit aculeum testimonii sui. negauit à priuato pecuniam in prouincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? eripere, extorquere, accipire contra leges non oportet. petere non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris non licere. an legationes sumere liberas exigendi causa, sicut, & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est? quod ego non reprehendo, socios video queri: prætorem, si hæreditatem in prouincia non * reliquerit, non solùm reprehendendum, verùm etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat. nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam

Iam in tutela Flacci non fuisse: si fuit, quæcumque sine hac auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ: tamen iratum Flacco esse vidistis. neque enim occultauit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putauit. questus est libertum suum, Flacco prætore, esse damnatum. O conditiones miseras administrandarum prouinciarum, in quibus diligentia plena simultatum est, negligentia vituperationum: vbi seueritas periculosa est, liberalitas ingrata: sermo insidiosus, assentatio perniciosa: frons omnium familiaris, multorum animus iratus: iracundiæ occultæ; blanditiæ apertæ: venientes prætores exspectant. præsentibus inseruiunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in * prætermittendis prouinciis laudare videamur. Litteras misit de villico P. Septimii hominis ornati, qui villicus cædem fecerat. Septimium ardentem iracundia videre potuistis. in Lurconis libertum iudicium ex edicto dedit. hostis est Lurco. quid igitur? hominum gratiosorum splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates, nescio quas, cum libertis vestris, Flaccus exercuit? an vobis in vestris, vestrorumque caussis seueritas odio est: eandem laudatis, cum de nobis iudicatis? At iste Andro spoliatus bonis, vt dicitis, ad dicendum testimonium non venit. quid si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit, quo splendore vir, qua fide, qua religione! obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo & prudens, & constans, & grauis. si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio, quis pactionem fieri, quis adesse istos coegit? Quid si ista omnis pecunia, huic adolescentulo L. Flacco reddita est? si petita? si redacta? si per hunc Antiochum paternum huius adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmurne non solùm auaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim hæreditatem quæ æqualiter ad vtrumque lege venisset, concessit adolescenti propinquo suo, nihil ipse attigit de Valerianis bonis: quod statuerat facere, adductus huius pudore, & non amplissimis patrimonii copiis, id non

solùm

solùm fecit, sed etiam prolixè cumulatéque fecit. Ex quo intelligi debet eum contra legẽ pecunias non cepisse, qui tam fuerat in hæreditate concedenda liberalis. At Falcidianum crimen est ingens. Talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. audiamus hominem. non adest. quomodo igitur * dicit? epistolam mater eius profert, & alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, cui, si aram tenens iuraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, iniuratus probabit? at qui vir? quàm non amicus suis ciuibus! qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere potuit, Græcorum conuiuiis maluit dissipare. quid attinuit relinquere hanc vrbem? libertate tam præclara carere? adire periculum nauigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret. nunc denique materculæ suæ festiuus filius, aniculæ minimè suspiciosæ purgat se per epistolam, vt eam pecuniam, quam * confecerat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo prætore, vænierant. Falcidius emerat H.S. nongentis millibus. si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, vt rata sit emptio: emit igitur aliquid, quod certè multo pluris esset: dat de lucro, nihil detrahit de viuo. minus igitur lucri facit. cur Albanum venire iubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis, & sororis, & matris imbecillitatem aucupatur? postremò, cur non audimus ipsum? retinetur, credo in prouincia. mater negat. venisset, inquit, si esset denunciatum. tu certè coegisses, si vllum firmamentum in illo teste posuisses. sed hominem ab negotio abducere noluisti. magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, vt opinor, iacent victi. nam iste vnus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendoque superauit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis suis iudicauit? mulieres negant se scire: * quis is est igitur? ille tibi, se ad matrem & sororem scripsisse, narrauit? an etiam scripsit * oratu tuo? at verò M. Æbutium, constantissimum, & pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil eius generum pari fide præditum C. Manilium? qui profectò de tanta pecu-

nia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putasti? præsertim cum ipse non deducendo Falcidium, indicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quàm ipsius præsentis fictam vocem, & simulatum dolorem. Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani censu tamdiu * disputo, & expostulo? de salute omnium nostrûm, de fortunis ciuitatis, de summa reipub. taceo? quam vos vniuersam in hoc iudicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris iudices, sustinetis. videtis in quo motu temporum, quanta in conuersione rerum, ac perturbatione versemur. Cum alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, vt vestræ quoque mentes, vestra iudicia, vestræ sententiæ optimo cuique infestissimæ atque inimicissimæ reperiantur Grauia iudicia pro reipub dignitate, multa de coniuratorum scelere fecistis. non putant satis conuersam esse rempub. nisi in eandem impiorum pœnam optimè meritos ciues detruserunt Oppressus est C. Antonius. esto: habuit quandam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse, pro meo iure dico, vobis iudicibus damnatus esset: cuius damnatione sepulchrum L. Catilinæ floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conuentu, epulisque celebratum est. iusta Catilinæ facta sunt. Nunc à Flacco Lentuli pœnæ per vos repetuntur: quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum, coniugumque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quàm si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaueritis? Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego: reuocemus eiectos: nimiæ pietatis, & summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita diis placet, sufferamus. Nos iam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur. Quæ si per alios agerent, si denique per populi nomen, ciuium imperitorum multitudinem concitassent, æquiore animo ferre possemus: illud verò ferri non potest, quòd per senatores, & per equites

Rom.

Rom. (qui hæc omnia pro salute omnium, communi consilio, vna mente, atque virtute gesserunt) harum rerum auctores, duces, principes spoliare omnibus fortunis, ac de ciuitate expelli posse arbitrantur.* Etenim si populi Rom. perspiciunt mentem, & voluntatem; omnibus rebus, quibus potest, populus Rom. significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare si quis illuc me vocat, venio; populum Rom. disceptatorem non modò recuso, sed etiam deposco. vis absit, ferrum ac lapides remoueantur, operæ facessant, seruitia sileant: nemo erit tam iniustus, qui me audierit, sit modò liber, & ciuis, quin potiùs de præmiis meis, quàm de pœna cogitandum putet. O dii immortales, quid hoc miserius? nos qui P. Lentulo ferrum, & flammam è manibus extorsimus, imperitæ multitudinis iudicio confidimus, lectissimorum ciuium, & amplissimorum sententias pertimescimus. M. Aquilium patres nostri multis auaritiæ criminibus, testimoniisque conuictum, quia cum fugitiuis fortiter bellum gesserat, iudicio liberauerunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem: qui quia Consul fortis, constansque fuerat, incolumis est reipub. conseruatus: defendi item Consul L. Murenam Consulem designatum, nemo illorum iudicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putauit, cum bellum iam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos Consules Kalendis Ian. scirent esse oportere. Innocens & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, absolutus est A. Thermis. quanta reipub. causâ lætitia populi Rom. quanta gratulatio consecuta est! Semper graues, & sapientes iudices in rebus iudicandis, quid vtilitas ciuitatis, quid communis salus, quid reipub. tempora poscerent, cogitauerunt. Cum tabella vobis dabitur, iudices, non de Flacco dabitur solùm: dabitur de ducibus auctoribusque conseruandæ ciuitatis: * dabitur de bonis omnibus: dabitur de vobismetipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi: non iudicatis in hac causa de exteris nationibus, non de sociis: de vobis, ac de vestra reipub. iudicatis. Quòd si pro-

uinciarum vos ratio magis mouet, quàm vestra, ego
verò non modò non recuso, sed etiam postulo, vt
prouinciarum auctoritate moueamini. Etenim oppo-
nemus Asiæ prouinciæ primùm magnam partem eius-
dem prouinciæ, quæ pro huius periculis legatos, lau-
datoresque misit: deindè prouinciam Galliam, pro-
uinciam Ciliciam, prouinciam Hispaniam, prouin-
ciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, &
Mysis, obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedæmonii,
Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Bœotia. Septi-
mio, & Cœlio testibus, P. Seruilius & Q. Metellus, hu-
ius pudoris, integritatisque testes repugnabunt. Asia-
ticæ iurisdictioni vrbana iurisdictio respondebit: annui
temporis criminationem omnis ætas L. Flacci, & per-
petua vita defendet. Et si prodesse L. Flacco, iudices
debet, quòd se tribunum militum, quòd quæstorem,
quòd legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus
ornatissimis, prouinciis grauissimis, dignum suis maio-
ribus præstitit: prosit, quòd hic, vobis videntibus, in
periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula
cum meis coniunxit. prosint honestissimorum muni-
cipiorum, coloniarumque laudationes: prosit etiam
senatus, populique Romani præclara, & vera lauda-
tio. O nox illa, quæ penè æternas huic vrbi tenebras
attulisti: cum Galli ad bellum, Catilina ad vrbem,
coniurati ad ferrum, & flammam vocabantur: cum e-
go te, Flacce, cœlum noctemque contestans, flens
flentem obtestabar: cum tuæ fidei optimæ, & specta-
tissimæ salutem vrbis, & ciuium commendabam. Tu,
tu Flacce præter communis exitii nuntios cepisti: tu
inclusam in litteris reipub. pestem deprehendisti: tu
periculorum indicia, tu salutis auxilia ad me, & ad se-
natum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt à me actæ?
quæ à senatu? quæ à bonis omnibus? quis tibi, quis C.
Pontinio fortissimo viro quemquam bonum putaret
vnquam non salutem, verùm honorem vllum dene-
gaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me Consule,
fuistis! quem ego diem verè natalem huius vrbis, aut
certè salutarem appellare possum. O nox illa, quam
iste est dies consecutus, fausta huic vrbi! miserum me,
metuo ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci?
(nihil

(nihil dicam de me) qui amor in patriam? quæ virtus? quæ grauitas extitit? Sed quid ea commemoro, quę tum, cum agebantur, vno consensu omnium, vna voce populi Rom. vno orbis terræ testimonio, in cœlum laudibus efferebantur? nunc vereor ne non modò non prosint, verùm etiam aliquid obsint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quàm bonorum. Ego te, si quid grauius acciderit, ego te, inquam Flacce,* perdidero. mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cum te, si remp. conseruaremus, omnium bonorum præsidio, quoad viueres, non modò munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. putaui, speraui, etiamsi honos noster vobis vilior fuisset, salutem certè charam futuram. At L. Flaccum quidem, iudices, si (quod dii immortales omen auertant) grauis iniuria afflixerit, nunquam tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris pœnitebit. semper ita sentiet, talem se animum & generis dignitati, & pietati suæ, & patriæ debuisse. Vos ne pœniteat tali ciui non pepercisse, per deos immortales, iudices prouidete: quotus enim quisque est, qui hanc in repub sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi, atque amplissimi cuiusque hominis, atque ordinis auctoritatem * magni putet? cum illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, & ad omnia quæ concupiuerunt. Sed cætera sint eorum. sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi cæterorum commodorum summas facultates: liceat iis, qui hæc salua esse voluerunt, ipsis esse saluis. nolite, iudices, existimare eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non exspectare huius exitum iudicii. si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rep. studium, calamitati fuerit: quem posthæc tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam antè præcipitem, & lubricam esse ducebat, huic planæ, & stabili præponendam esse arbitretur? Quod si talium ciuium vos, iudices, tædet, ostendite: mutabunt sententiam, qui potuerint: constituent quid agant, quibus integrum est. nos, qui iam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. sin hoc animo quàm

plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, quid sentiatis. Præclara illi hæc oratio quidem, si huic, huic misero puero, vestro, ac liberorum vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio viuendi præcepta dabitis: cui si patrem conseruatis, qualis ipse debeat esse ciuis, præscribetis: si in eripitis, ostendetis bonæ rationi, & constanti, & graui nullum à vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id ætatis, vt sensum iam percipere possit ex mærore patrio, auxilium nondum patri ferre possit, orat ne suum luctum patris lachrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis. qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ spoponderim, dignitatem. Miseremini familiæ iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini filii: nomen clarissimum & fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, reipublicæ reseruate.

PRO P. SVLLA:

ORATIO XXV.

Axime vellem, iudices, vt P. Sulla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. Sed quoniã ita tulit casus infestus, vt amplissimo in honore cùm cõmuni ambitionis inuidia, tum singulari Autronii odio euerteretur: & in his pristinæ fortunæ reliquiis miseris, & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset: quamquam ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in cæteris malis facilè patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meã, misericordiamque notam omnibus quondã, nunc quasi intermissam agnoscerent. improbi ac perditi ciues edomiti, atque victi, præcipitante republica vehementẽ me fuisse, atque fortem: conseruata, mitem, ac misericordem faterentur. Et quoniam L. Torquatus meus familiaris, ac necessarius, iudices, existimauit,

istimauit, si nostram, in accusatione sua, necessitatem familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrahere, cum huius periculi propulsatione coniungam defensionem officii mei. Quo quidem genere non vterer orationis, iudices, hoc tempore, si mea solùm interesset. multis enim mihi locis, & data facultas est, & sæpe dabitur, de mea laude dicendi. Sed vt ille, iudices, quantum de mea auctoritate diripuisset, tantum se de huius presidiis diminuturum sperauit: si hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque huius officii, ac defensionis probauero, causam quoque me P. Sullæ probaturum. Ac primùm abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me à cæteris clarissimis viris, ac principibus ciuitatis in hoc officio, atque in defensionis iure secernas? quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum clarissimi viri, atque ornatissimi ciuis non reprehendatur: reprehendatur meum? nam si initum est consilium à P. Sulla inflammandæ ciuitatis, huius extinguendi imperii, delendæ vrbis; mihi maiorem hæc res dolorem, quàm Q. Hortensio, mihi maius odium afferre debet? meum denique grauius esse iudicium, qui adiuuandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? Ita, inquit. Tu enim inuestigasti, tu patefecisti coniurationem. Quod cum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, vt id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista coniuratio si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quàm mihi. Quem cum videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum non dubitasse, quin innocentem P. Sullam defenderet: quæro, cur qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? quæro illud etiam, si me qui defendo, reprehendendum putas esse: quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis ciuibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc iudicium, & ornari, causam defendi huius innocentis vides? Non enim vna est ratio defensionis ea, quæ posita est in oratione. omnes qui adsunt, qui laborant, qui saluum volunt, pro sua parte, atque auctoritate defendunt. An verò in quibus subselliis hæc

ornamenta ac lumina reipub. viderem, in his me apparere nollem: quorum ego opera illum in locum, atque in hanc celsissimam sedem dignitatis, atque honoris multis meis, ac magnis laboribus, & periculis ascendissem? Atque vt intelligas, Torquate, quem accuses: si te id offendit, quòd ego, qui hoc genere quæstionis defenderim neminem, non desim P. Sullæ: recordare de ceteris, quos adesse huic vides. intelliges, & de hoc, & de cæteris iudicium meum, & horum, par, atque vnum fuisse. Quis nostrûm adfuit Varguntcio? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. non enim iam se vllo officio cum illo coniunctum arbitratur, cùm ille tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrûm Ser. Sullam? quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putauit? quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia cæteris in caussis, etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, non defendendos esse non putant: in hoc crimine, non solùm leuitatis est culpa, verùm etiam quædam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriæ suspicêre? Quid? Autronio nonne sodales, non collegæ sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republica principes, defuerunt? immò etiam testimonio plerique læserunt? statuerunt, tantum illud esse maleficium, quod non modò non occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique deberet. Quamobrem quid est quod mirere, si cum iisdem me in hac caussa vides adesse, cum quibus in cæteris intelligis adfuisse? nisi verò me vnum vis ferum præter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari, me singulari immanitate, & crudelitate præditum. Hanc mihi tu si propter res meas gestas imponis in omni vita mea personam Torquate, vehementer erras. Me natura misericordem, patria seuerum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit. Denique istam ipsam personam vehementem & acrem, quam mihi tum tempus, & respublica imposuit, iam voluntas, & natura ipsa detraxit. Illa enim ad breue tempus seueritatem postulauit: hæc in omni vita misericordiam, lenita-

lenitatemque desiderat. Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me vnum abstrahas: simplex officium, atque vna est omnium bonorum causa: nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animaduerteris, me videbis. Nulla est enim in republica causa mea propria: tempus agendi fuit magis mihi proprium, quàm cæteris: doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa causa communis. neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. quare necesse est, quod mihi Consuli præcipuum fuit præter alios, id iam priuato cum cæteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ inuidiæ, sed communicandæ laudis causa loquor; oneris mei partem nemini impertio: gloriæ bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum eiusmodi est, iudices, ac si ego sim inconstans ac leuis, nec testimonio fidem tribui conuenerit, nec defensioni auctoritatem. sin est in me ratio reipublicæ, religio priuati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum: nihil minùs accusator debet dicere, quàm à me defendi Sullam, testimonio læsum esse Autronium. Videor enim non solùm studium ad defendendas causas, verùm opinionis aliquid, & auctoritatis afferre: qua & moderatè ego vtar, iudices: & omnino non vterer, si ille me non coegisset. Duæ coniurationes, abs te, Torquate, constituuntur: vna, quæ Lepido, & L. Tullo coss. patre tuo Consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me Consule. harum in vtraque Sullam dicis fuisse. Patris tui fortissimi viri, atque optimi Consulis scis me consiliis non interfuisse: scis me, cum mihi summus tecum vsus esset, tamen illorum expertem temporum, & sermonum fuisse: credo, quòd nondum penitùs in repub. versabar, quòd nondum ad propositum mihi finem honoris perueneram, quòd mea me ambitio, & forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos vides huic adesse, & in primis Q. Hortensius: qui, cùm propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in remp. tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in pa-

trem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris sui periculis commonebatur. Ergo istius coniurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognouit, qui particeps & consilii vestri fuit, & timoris. Cuius in hoc crimine propulsando cum esset copiosissima, atque ornatissima oratio: tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quàm facultatis. Illius igitur coniurationis,quæ facta contra vos, delata ad vos, à vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui, non modò enim nihil comperi, sed vix ad aures meas istius suspicionis fama peruenit. Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia grauia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt. in huius periculo declarant, se non crimine coniurationis, ne adessent cæteris, sed hominum maleficio deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, & crimen maximè coniurationis, à me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuitò,iudices,nec temerè facta: sed cum videremus eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus: vterque nostrûm id sibi suscipiendum putauit, de quo aliquid scire ipse, atque existimare potuisset. Et quoniam de criminibus superioris coniurationis Hortensium diligenter audistis: de hac coniuratione, quæ me Consule facta est, hoc primùm attendite. Multa, cum essem Consul, de summis reipub. periculis audiui, multa quæsiui, multa cognoui: nullus vnquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ litteræ peruenerunt. nulla suspicio. Multum hæc vox fortasse deberet valere eius hominis, qui Consul insidias reipub. consilio inuestigasset, veritate aperuisset,magnitudine animi vindicasset,cum ipsum nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret: sed ego nondum vtor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potiùs vtor: vt mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere. Quæ enim Autronii fuit causa? quæ Sullæ est? Ille ambitus iudicium tollere, ac disturbare, primùm conflato voluit gladiatorum, ac fugitiuorum tumultu: deinde,id quod vidimus omnes,lapidatione,

atque

atque concursu : Sulla, si sibi suus pudor, ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisiuit. Ille damnatus ita se gerebat, non solùm consiliis & sermonibus, verùm etiam aspectu atque vultu, vt inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur: hic se ita fractum illa calamitate, atque afflictum putauit, vt nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hac verò in coniuratione, quid tam coniunctum, quàm ille cum Catilina, cum Lentulo? quæ tanta societas vllis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod, sine eodem illo, Catilina facinus admisit? cùm interim Sulla cum eisdem ipsis non modò noctem solitudinemque non quæreret: sed ne mediocri quidem sermone, & congressu coniungeretur. Illum Allobroges maximarum rerum verissimi indices, illum multorum litteræ, ac nuncii coarguerunt: Sullam interea nemo insimulauit, nemo nominauit. Postremò, eiecto, siue emisso iam ex vrbe Catilina, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones: ille relictus intus, exspectatus foris, Lentuli pœna compressus, conuertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem: hic contrà ita quieuit, vt eo tempore omni Neapoli fuerit, vbi neque homines fuisse putantur huius affines suspicionis, & locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quàm ad consolandos accommodatus. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum atque causarum, dissimilem me in vtroque præbui. Veniebat enim ad me, & sæpe veniebat Autronius multis cum lachrymis supplex, vt se defenderem & se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, iudices, ita flectebar animo atque frangebar, vt etiam ex memoria, quas ipse mihi fecerat insidias, deponerem: vt iam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu vxoris meæ, ac liberorum meorum trucidaret, obliuiscerer. Quæ si de vno me cogitasset,

qua mollitia sum animi ac lenitate, nunquam meher-cule illius lachrymis ac precibus restitissem. Sed cum mihi patriæ, cum vestrorum periculorum, cum huius vrbis, cum illorum delubrorum atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum, virginum veniebat in mentem; & cum illæ infestæ, ac funestæ faces, vniuersumque totius vrbis incendium; cum tela, cum cædes, cum ciuium cruor, cum cinis patriæ versari ante oculos, atque animum memoria refricare cœperat; tum denique ei resistebam. neque solùm illi hosti, ac parricidæ, sed his etiam propinquis illius Marcellis patri, & filio: quorum alter apud me parentis grauitatem, alter filii suauitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, cum scirem, defendere. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, neque huius M. Messalæ hominis necessarii preces sustinere potui. neque enim est causa aduersata naturæ, nec homo, nec res misericordiæ meæ repugnauit. Nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat. nullum crimen, nullum iudicium. suscepi causam, Torquate, suscepi; & feci libenter, vt me, quem boni constantem semper, vt spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent. Hic ait se ille, iudices, regnum meum ferre non posse. quod tandem, Torquate, regnum? Consulatus credo mei, in quo ego imperaui nihil, sed contrà patribus conscriptis, bonis omnibus parui. Quo in magistratu non institutum est à me, iudices, regnum, sed non permissum. Quem tum in tanto imperio, tanta potestate non dicis fuisse regem, nunc priuatum regnare dicis? quo tandem nomine? quòd in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hîc tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dixerim, te in eos dixisse: sin verum, non esse hoc regnare, cum verum dicas, * iuratis probare. De huius spe tantum dico, nullas à me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique præter fidem defensionis exspectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, nunquam mihi restitisset, sed, indicta causa, profugisset. Si iam hoc tibi,

bi concedam, Q. Hortensium tanta grauitate hominem, si hos tales viros non suo stare iudicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: vter tandem rex est? isne, cui innocentes homines non resistunt; an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam id quod tibi necesse minimè fuit, facetus esse voluisti, cum Tarquinium, & Numam, & me tertium peregrinum regem esse dixisti. mitto iam de rege quærere: illud quæro peregrinum cur me esse dixeris? nam si ita sum, non tam est admirandum regem esse me, (quia, vt tu vis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt) quàm consulem Romæ fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, & addo etiam ex eo municipio, vnde iterum iam salus huic vrbi imperioque missa est. Sed scire ex te peruelim, quamobrem qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. Nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncano, nemo Curioni, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inuiderent, obiecit vnquam. Equidem vehementer lætor eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam iacere potueris, quæ non ad maximam partem ciuium conueniret. Sed tamen te à me, pro magnis causis nostræ necessitudinis monendum esse etiam, atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii: si verum quæris, ne curant quidem, nec se æquales tui propter istam causam abs te anteiri putant. Ac si tibi nos peregrini videmur, quorum iam & nomen, & honos inueterauit & huic vrbi, & hominum famæ, ac sermonibus: quàm tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti, tecum de honore, & de omni dignitate contendunt? quorum caue tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. Qui si attulerint neruos & industriam, mihi crede, excutient tibi istam verborum iactationem, & te ex somno sæpe excitabunt, nec patientur se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari. Ac si, iudices, cæteris patriciis me, & vos peregrinos videri oporteret; à Torquato tamen hoc vitium sileretur. est enim

ipse

ipse à materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat Picentes solos non esse peregrinos; aut gaudeat, suo generi me meum non anteponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne grauiùs refutere; neque regem, ne derideare. Nisi fortè regium tibi videtur, ita viuere, vt non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem vlli seruias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non cæterarum rerum indigere: in senatu sentire liberè: populi vtilitati magis consulere, quàm voluntati: nemini cedere: multis obsistere. si hoc putas esse regium, me regem confiteor esse. sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum mouet; quin tu id potiùs profers, quàm verbi inuidiam, contumeliamque maledicti? Ego, tantis à me beneficiis in republica positis, si nullum aliud mihi præmium à senatu populoque Rom. nisi honestum otium postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi prouincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret eius vrbis, quam conseruassem, conspectu, tranquillo animo & quieto frui? Quid, si hoc non postulo? si ille labor meus pristinus, si solicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deseruiunt amicis, præstò sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, si neq; respublica in curia? si me non modò rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vindicat à labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi ne ad ea quidem quæ pro salute omnium gessi, recordanda, & cogitanda quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cuius vicarius qui velit esse, inueniri nemo potest, longè * ab eo est regni suspicio. Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, vt ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus inuenies. Res enim gestæ, credo, meæ, me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, iudices, hoc possum dicere; me qui è summis eripuerim periculis vrbem hanc, & vitam omnium ciuium,

satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundabit. Etenim in qua ciuitate res tantas gesserim, memini: & in qua vrbe intelligo plenum forum est eorum hominum, quos ego à vestris ceruicibus depuli, iudices, à meis non remoui. nisi verò paucos fuisse arbitramini, qui conari aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus, & gladios extorquere potui, sicut feci; voluntates verò consceleratas, ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo viuam in tanta multitudine improborum; cùm mihi vni cum omnibus improbis æternum videam bellum esse susceptum. Quòd si illis meis præsidiis fortè inuides, &, si ea tibi regia videntur, quòd omnes boni omnium generum, atque ordinum suam salutem cum mea coniungunt: consolare te, quòd omnium mentes improborum mihi vni maximè sunt infensæ, & aduersæ. Qui me non solùm idcirco oderunt, quòd eorum conatus impios, & furorem consceleratum repressi; sed eo etiam magis, quòd nihil iam se simile, me viuo, conari posse arbitrantur. At verò quid ego miror, si quid ab improbis de me improbè dicitur? cum L. Torquatus primùm ipse his fundamentis adolescentiæ iactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis; deinde L. Torquati fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi ciuis filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui cum suppressa voce de scelere P. Lentuli, de audacia coniuratorum omnium dixisset, tantummodò vt vos, qui ea probatis, exaudire possetis; de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna, & queribunda voce dicebat. in quo primùm illud erat absurdum, quòd cum ea, quæ * leuiter dixerat, vobis probare volebat: eos autem qui circum iudicium stabant, audire nolebat; non intelligebat ea, quæ clarè diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, vt vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum iam oratoris vitium, non videre quid quæque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum coniurationis accuset, quàm videri coniuratorum pœnam mortemque lugere. * Quod tamen is

tribu-

tribunus pleb. facit qui vnus videtur ex illis ad lugendos coniuratos relictus: nec mirum est, difficile est enim tacere cum doleas. Te, si quid eiusmodi facis, non modò talem adolescentem; sed in ea causa, in qua te vindicem coniurationis velis esse, vehementer miror: sed reprehendo tamen illud maximè, quòd isto ingenio, & prudentia præditus causam reipublicæ non tenes; qui arbitrere plebi Romanæ res eas non probari, quas me consule omnes boni pro salute communi gesserunt. Ecquem tu horum, qui adsunt (quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas) aut tam sceleratum statuis fuisse, vt hæc omnia perire voluerit; aut tam miserum, vt & se perire cuperet, & nihil haberet, quod saluum esse vellet? An verò clarissimum virum generis vestri, ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita priuauit, vt in cæteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quæ domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur, necauit? Itaque attende iam, Torquate, quàm ego * non defugiam auctoritatem consulatus mei. Maxima voce, vt omnes exaudire possint, dico, semperque dicam. Adestote omnes animis qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magnopere lætor, erigite mentes, aure sq; vestras, & me de inuidiosis rebus, vt ille putat, dicentem attendite. Ego consul, cum exercitus perditorum ciuium clandestino scelere conflatus, crudelissimum, & luctuosissimum exitium patriæ comparasset; cum ad occasum, interitumque reipublicæ Catilina in castris; in his autem templis, atque tectis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atq; confessis, incensione vrbem, internecione ciues, vastitate Italiam, interitu rempub. liberaui. ego vitam omnium ciuium, statum orbis terræ, vrbem hanc denique, sedem omnium nostrûm, arcem regum, ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium, ac perditorum pœna redemi. An me existimasti hæc iniuratum in iudicio non esse dicturum, quæ iuratus in maxima concione dixissem? Atque etiam illud addam, ne qui forté

tè incipiat improbus ſubitò te amare, Torquate, & aliquid ſperare de te; atque vt idem omnes exaudiant, clariſſima voce dicam. harum omnium rerum, quas ego in conſulatu, pro ſalute communi ſuſcepi, & geſſi, * L. ille Torquatus cum eſſet meus contubernalis in conſulatu, cum princeps, cum ſignifer eſſet iuuentutis; auctor, adiutor, particeps exſtitit: parens eius homo amantiſſimus patriæ, maximi animi, ſummi conſilii, ſingularis conſtantiæ, cum eſſet æger, tamen omnibus rebus illis interfuit, nunquam eſt à me digreſſus: ſtudio, conſilio, auctoritate vnus adiuuit plurimùm, cùm infirmitatem corporis, animi virtute ſuperaret. Videſne, vt eripiam te ex improborum ſubita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & retinent, retinebuntque ſemper: nec ſi à me fortè deſcineris, idcirco te à ſe, & à republica, & à tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad cauſam: atque hoc vos, iudices, teſtor: mihi de memetipſo tam multa dicendi neceſſitas quædam impoſita eſt ab illo. Nam ſi Torquatus Sullam ſolum accuſaſſet, ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, niſi eum qui accuſatus eſſet, defenderem. ſed cum ille tota illa oratione in me eſſet inuectus, & cum initio, vt dixi, defenſionem meam auctoritate ſpoliare voluiſſet; etiam ſi dolor meus reſpondere non cogeret, tamen ipſa cauſa hanc à me orationem flagitaſſet. Allobrogibus nominatum Sullam eſſe dicis: quis * negat? at vide quemadmodum nominatus ſit. L. Caſſium dixerunt commemoraſſe, cum cæteris Autronium ſecum facere, quæro, num Sullam dixerit Caſſius. nunquam. Seſe aiunt quæſiſſe de Caſſio, quid Sulla ſentiret. Videte diligentiam Gallorum, qui vitam hominum naturamque non noſſent, ac tantùm audiſſent, eos pari calamitate qui fuerant, eſſe in eadem voluntate. Quid tum? Caſſius ſi reſpondiſſet idem ſentire, & ſecum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminoſum eſſe debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum ſuſpicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid ſuſpicarentur. Non reſpondit tamen vnà facere Sullam, Etenim eſſet abſurdum, cum cæteros ſua

ſponte

sponte nominasset, mentionem Sullæ facere nullam nisi admonitum, & interrogatum: nisi fortè verisimile est, P. Sullæ nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ pristinæ dignitatis, non tam illustres fuissent; tamen Autronii commemoratio memoriam Sullæ retulisset etiam, vt arbitror, cum auctoritates principum coniurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius; & cum sciret exteras nationes, maximè nobilitate moueri; non priùs Autronium, quàm Sullam nominasset. Iam verò illud probari minimè potest, Gallos, Autronio nominato, putasse propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quærendum. Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, huius in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? se nescire certum. non purgat, inquit. dixi antea: ne si argueret quidem tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminosum videretur. Sed ego in iudiciis, & quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis; sed num, arguatur. Etenim cum negat se scire Cassius, vtrùm subleuat Sullam, an satis probat se nescire? Subleuat apud Gallos. quid ita? ne indicent? quid? si periculum esse putasset, ne illi vnquam indicarent, de seipso confessus esset? Nesciuit, credo, iudices, celatum esse Cassium de Sulla vno. nam de cæteris certè sciebat; & ea domi eius pleraque conflata esse constabat. qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quò plus spei Gallis daret, dicere autem falsum non ausus est, se nescire dixit. atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit, eandem vim esse negationis huius, quàm si extra coniurationem hunc esse se scire dixisset. Nam cuius scientiam de omnibus constat fuisse, eius ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed iam non quæro, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantùm satis est, contra Sullam nihil esse in indicio. Exclusus hac criminatione Torquatus rursus in me irruit, me accusat: ait me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O dii immortales, (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt; nec verò possum meo tantum

tum ingenio dare, vt tot res, tantas, tam varias, tam repentinas in illa turbulentissima tempestate reipub. mea sponte dispexerim) vos profectò animum meum tum conseruandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus cæteris cogitationibus ad vnam salutem reipub. * contulistis: vos denique in tantis tenebris erroris, & inscientiæ, clarissimum lumen prætulistis menti meæ. Vidi ego hoc, iudices, nisi recenti memoria senatus, auctoritatem huius indicii monumentis publicis testatus essem, fore, vt aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis (nam id me multum fefellit) sed vt aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret; quò facilius vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reipub. portum suorum malorum aliquem inuenire. Itaque introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros? non solùm summa virtute, & fide, cuius generis in senatu facultas maxima; sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendi facillimè, quæ dicerentur persequi posse, C. Cosconium, qui tunc erat prætor; M. Messalam, qui tum præturam petebat; P. Nigidium, Appium Claudium. credo esse neminem, qui his omnibus, aut verè referendis, aut etiam scribendis * putet ingenium defuisse. Quid deinde? Quid feci? cum scirem ita indicium in tabulas publicas relatum, vt illæ tabulæ priuata tamen custodia more maiorum continerentur: non occultaui, non continui domi. sed describi ab omnibus statim librariis diuidi passim, & peruulgari, atque edi populo Rom. imperaui: * diuisi toti Italiæ, diuisi in omnes prouincias: eius indicii, è quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Rom. nomen sit, quin eodèm perscriptum hoc indicium peruenerit. In quo ego tam subito, & exiguo & turbido tempore, multa diuinitùs, ita vt dixi, non mea sponte prouidi: primùm, ne qui posset tantum aut de reipub. aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret vnquam repre-

reprehendere illud iudicium, aut temerè editum criminari: postremò, ne quid iam à me, ne quid ex meis commentariis quæreretur; ne aut obliuio mea, aut memoria videretur nimia: ne denique aut negligentia turpis, aut diligentia crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cum indicatus tuus inimicus esset, & esset eius rei frequens senatus, & recens memoria testis; tibi meo familiari, & contubernali priùs etiam edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quàm in codicem retulissent: cum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es? aut, quoniam tam facilè inueheris in amicos, iracundiùs, aut vehementiùs expostulasti? Tu, cum tua vox nunquam sit audita, cum indicio lecto, descripto, diuulgato, quieueris, tacueris, repentè tantam rem ennuntiare audeas? & in eum locum te deducas, vt antè, quàm me commutati indicii coargueris, te summæ negligentiæ, tuo indicio conuictum esse fateare? Mihi cuiusquam salus tanti fuisset, vt meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego iuuarem, à quo & crudeles insidias in rempub. factas, & in me potissimùm consulem putarem? Quòd si iam essem oblitus seueritatis, & constantiæ meæ, tamen amens eram, vt cum literæ posteritatis causa repertæ sunt, quæ subsidio obliuioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, iamdudum, fero: & nonnunquam animum incitatum ad vlciscendam orationem tuam, reuoco ipse, & reflecto. Permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adolescentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti. Sed nisi tibi aliquem modum vitæ constitueris, coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. Nemo vnquam me tenuissima suspicione perstrinxit, quem non peruerterim. sed mihi hoc credas velim: non iis libentissimè soleo respondere, quos mihi videor facillimè posse superare. Tu, quoniam minimè ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac noua lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meæ qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare

tare

tare omnino à me esse omissum, si quid est tibi remissum, atque concessum cùm illæ valent apud me excusationes iniuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra; tum nondum statuo te virium satis habere, vt ego tecum luctari, & congredi debeam: quòd si esses vsu, atque ætate robustior; essem idem qui soleo, cum sum lacessitus. Nunc tecum sic agam, tulisse vt potiùs iniuriam, quàm retulisse gratiam videar. Neque verò quid mihi irascare, intelligere possum. si quòd eum defendo, quem tu accusas; cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo? inimicum, inquis, accuso meum: & amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in coniurationis quæstione defendere: immò nemo magis eum, de quo nihil est suspicatus, quàm is, qui de aliis multa cogitauit. Cur dixisti testimonium in alios? quia coactus. cur damnati sunt? quia credi tum est. Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. immò seruitus est, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac si considerare cœperis, vtrùm magis mihi hoc necesse fuerit facere, an tibi: intelliges, honestiùs te inimicitiarum modum statuere potuisse, quàm me humanitatis. At verò cum honos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus parentis tui; sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam & defenderent, & laudarent. Intelligebat hanc nobis à maioribus esse traditam disciplinam, vt nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. & erat huic iudicio longè dissimilis ista contentio. tum afflicto P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, vt victi in campo, in foro vinceretis. tum qui contra vos pro huius salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant: & tamen id inuiolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque instituto optimi quique faciebant. Ego verò quibus ornamentis aduersor tuis? aut cui dignitati vestræ repugno? Quid est, quod iam ab hoc expetas? honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt.

Tu

Tu ornatus ærumnis venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego iacentem & spoliatum defendo, & protego. atque hîc tu & reprehendis me, quia defendam, & irasceris: ego autem non modò tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse quid faciendum putares, & satis idoneum officii iudicem posuisse. At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem: qui quod præmii solet esse in indicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata, respondeat Hortensius: sin ut ai illum * comitatum Autronii & Catilinæ, cum in campo consularibus comitiis, quæ à me habita sunt, cædem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus. & quid dixi, vidisse nos? ego vidi: vos enim tum, iudices, nihil laborabatis, neque suspicabamini: ego tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronii copias, & conatum repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum aspirasse ullam? At qui si tum se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium filium, quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam, nocte ea quæ consecuta est posterum diem nonarum Nouemb. me consule, Catilinæ denuntiatione conuenit? quæ nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem cædis, atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id, quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam prouinciam deposcit, ut cùm prima luce consulem salutatum veniret, intromissus more, & iure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret. Hoc tempore, cum arderet acerrimè coniuratio, cum Catilina egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe

reli-

relinqueretur, Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur, Autronio vt occuparet Etruriam præscriberetur; cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur, vbi fuit Sulla, Corneli? num Romæ? immò longè abfuit. num in iis legionibus quò se Catilina referebat? multò etiam longiùs. num in agro Camerti, Piceno, Gallico? quas oras maximè quasi morbus quidam illius furor peruaserat. nihil verò minus. fuit enim, vt iam antè dixi, Neapoli fuit in ea parte Italiæ quæ maximè ea suspicione caruit. Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipse Cornelius aut vos qui ab eo hæc mandata defertis? gladiatores emptos esse Fausti simulatione ad cædem ac tumultum ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi.* Arrepta est familia: quæ si esset prætermissa, posset alia familia Fausti munus præbere. vtinam quidem hæc ipsa non modò iniquorum inuidiæ sed & æquorum exspectationi satisfacere posset. Properatum vehementer, cum longè tempus muneris abesset. quasi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fausto, cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At litteræ sunt Fausti, per quas ille precibus à P. Sulla petit, vt emat gladiatores, &, vt hos ipsos emat. neque solùm ad Sullam missæ, sed ad L. Cæsarem, Q. Pompeium, C. Memmium, quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ * Cornelius. iam si in comparanda familia suspicio est nulla, quòd præfuit, nihil ad rem pertinet. sed tamen munere seruili obtulit se ad ferramenta prospicienda, præfuit verò nunquam: eaque res per Bellum Fausti libertum omni tempore administrata est. At enim Cincius est ab hoc in vlteriorem Hispaniam missus, vt eam prouinciam perturbaret. Primùm Cincius, iudices, L. Iulio, C. Figulo consulibus profectus est, aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante suspicionem huius coniurationis: deinde est profectus non tum primùm, sed cum in iisdem locis aliquanto antè eadem de causa aliquot annos fuisset: ac profectus est non modò ob causam, sed etiam necessariam causam,* magna ratione cum Mauritaniæ rege contracta. Tum autem illo profecto, Sulla pro-

curante

curante eius rem, & gerente, plurimis, & pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum eiusdem dissolutum est; vt quæ causa cæteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit prædiis diminutis. Iam verò illud quàm incredibile? quàm absurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc vrbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere abs se, & mandare in vltimas terras? vtrùm quò faciliùs Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? ac hæc ipsa per se sine vlla coniunctione agebantur, an in tantis rebus, tam nouis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, coniunctissimum officiis, vsu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? verisimile non est, vt quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisse, huic in aduersis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret, ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est causa amici veteris, atque hospitis) is homo est aut ea familia ac disciplina, vt hoc credi possit, eum bellum reipublicæ facere voluisse? vt cuius pater, cum cæteri deficerent finitimi, ac vicini, singulari extiterit in rempublicam nostram officio & fide, sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cuius æs alienum videmus, iudices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, vt in prouinciis & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cum peteret, non commisit, vt sui procuratores quidquam oneris absente se sustinerent: vænire omnes suas possessiones, & patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quàm vllam moram cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, iudices, ego nunquam timui, cum in illa reipublicæ tempestate versarer. illud erat genus hominum horribile, & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra diuelli citiùs, ac distrahi posse diceres. Cincius nunquam sibi cognationem cum prædiis existimauit suis. Itaque se non modò ex suspicione tanti sceleris, verumetiam ex omni hominum sermone non armis, sed patrimonio suo vindicauit. Iam verò
quo

quod subiicit, Pompeianos esse à Sulla impulsos, vt ad istam coniurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent; id cuiusmodi sit intelligere non possum. an tibi Pompeiani coniurasse videntur? quis hoc vnquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disiunxit, inquit, eos à colonis, vt hoc dissidio ac dissentione facta oppidum in sua potestate posset, & Pompeianos habere. Primùm, omnis Pompeianorum, colonorumque dissensio delata ad patronos est, cum iam inueterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita à patronis res cognita est, vt nulla re à cæterorum sententiis Sulla dissenserit. postremò, coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos à Sulla magis, quàm sese esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colonorum honestissimorum hominum intelligere potestis: qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni fortuna, atque omni honore incolumem habere non potuerunt; in hoc tamen casu, quo afflictus iacet, per vos tutari, conseruareque cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambitione, & de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, vt idem de communi salute sentirent. At ne hæc quidem P. Sullæ mihi videtur silentio pretereunda esse virtus, quòd cum ab hoc illa colonia deducta sit, & cum commoda colonorum à fortunis Pompeianorum populi Romani fortuna diuiserit; ita charus vtrisque est, atque iucundus, vt non alteros demouisse, sed vtrosque constituisse videatur. At enim & gladiatores, & omnis ista vis rogationis Cæciliæ causa comparabantur; atque hoc loco in L. Cæcilium prudentissimum, atque ornatissimum virum vehementer inuectus est: cuius ego de virtute, & constantia, iudices, tantum dico; talem hunc in ista rogatione quam promulgauit non de tollenda, sed de leuanda calamitate fratris sui, fuisse, vt consultum esse voluerit fratri, tamen cum republica pugnare noluerit: promulgarit impulsus amore fraterno; destiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Cæcilium Sulla accusatur, in qua re est vterque laudandus. *Primùm Cæcilius, qui id promulgauit, in quo res iudica-

tas videbatur voluisse rescindere, vt statueretur: Sulla rectè reprehendit. Status enim reipub. maximè iudicatis rebus continetur. neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, vt quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. nihil de iudicio ferebat: sed pœnam ambitus eam* ferebat, quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non iudicum sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo iudicium reprehendit, cum de pœna quæritur, sed legem. Damnatio enim est iudicium, quæ manebat: pœna legis, quæ leuabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præsunt iudiciis summa cum grauitate, & dignitate, alienare à causa: nemo labefactare iudicium est conatus: nihil est eiusmodi promulgatum: semper Cæcilius in calamitate fratris sui, iudicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putauit. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, & facilè, & libenter dicerem: si paulo etiam longiùs, quam finis quotidiani officii postulat, pietas, & fraternus amor L. Cæcilium protulisset, implorarem sensus vestros, vniuscuiusque indulgentiam in suos testarer: peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos: ferri cœpta nunquam: posita est in senatu, populum Rom. latuit: cum in Capitolium nos senatum conuocassemus, nihil est actum priùs, & id mandato Sullæ Q. Metellus prætor se loqui dixit, Sullam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de repub. egit: Agrariæ legi, quæ tota à me reprehensa & abiecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem nunquam impediuit: ita se gessit in tribunatu, vt onere deposito domestici officii, nihil postea, nisi de reipub. commodis cogitarit. Atque in ipsa cogitatione, ne per vim quid ageretur, quis tamen vestrûm Sullam, aut Cæcilium verebatur? nonne omnis terror ille, omnis seditionis timor, atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? eius voces, eius minæ ferebantur: eius aspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis,

seditio.

ſeditioneſque afferebant. Itaque P. Sulla hoc importuniſſimo tum honoris, tum etiam calamitatis ſocio, atque comite, & ſecundas fortunas amittere coactus eſt; & in aduerſis ſine vllo remedio, atque alleuamento permanere. Hic tu Epiſtolam meam ſæpe recitas quam ego ad Cn. Pompeium de rebus meis geſtis, & de ſumma reipub. miſi; & ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris: &, ſi furorem incredibilem biennio antè conceptum erupiſſe in meo conſulatu ſcripſi, me hoc demonſtraſſe dicis, Sullam in illa fuiſſe ſuperiore coniuratione. ſcilicet is ſum, qui exiſtimem Cn. Piſonem, Catilinam, & Varganteium, & Autronium nihil ſcelerate, nihil audacter ipſos per ſeſe, ſine P. Sulla facere potuiſſe. de quo etiam ſi quis dubitaſſet antea, num id, quod tu arguis, cogitaſſet; interfecto patre tuo conſule deſcendere Kalend. Iannar. cum lictoribus? ſuſtinuiſti hanc ſuſpicionem, cum dixiſti hunc, vt Catilinam conſulem efficeret, contra patrem tuum operas, & manum comparaſſe. Quod ſi tibi ego confiteor, tu mihi concedas neceſſe eſt, hunc cum Catilinæ ſuffragaretur, nihil de ſuo conſulatu, quem iudicio amiſerat, per vim recuperando cogitauiſſe. neque enim iſtorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Sullæ perſona ſuſcipit. iam enim faciam, criminibus omnibus ferè diſſolutis, contrà atque in cæteris cauſis fieri ſolet, vt nunc denique de vita hominis, ac de moribus dicam. Etenim de principio ſtuduit animus occurrere magnitudini criminis, ſatisfacere exſpectationi hominum, de me aliquid, & de ipſo qui accuſatus eſt, dicere: nunc iam reuocandi eſtis eò, quò vos ipſa cauſa etiam tacente me, cogit, animis. Omnibus in rebus, iudices, quæ grauiores maioreſque ſunt; quid quiſque voluerit, cogitarit, admiſerit, non ex crimine, ſed ex moribus eius qui arguitur, eſt ponderandum. Neque enim poteſt quiſquam noſtrûm ſubitò fingi, neque cuiuſquam repentè vita mutari, aut natura conuerti. Circumſpicite paulisper mentibus veſtris, vt alia omittamus, hoſce ipſos homines, qui huic affines ſceleri fuerunt. Catilina contra rempub. coniurauerat: cuius aures vnquam hoc reſpuerunt, conatum eſſe hominem vſque à pueritia non

solùm intemperantia, & scelere, sed etiam consuetudine, & studio in omni flagitio, stupro, cæde versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad ciuile latrocinium natum putauerunt? quis Lentuli societates cum * indicibus? quis insaniam libidinum? quis peruersam, atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefariè, aut stultè cogitasse miretur? Quis de C. Cethego, atque eius in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus esse videatur? omitto cæteros, ne sit infinitum: tantùm à vobis peto vt taciti de omnibus quos coniurasse cognitum est, cogitetis: intelligetis vnumquemque illorum priùs à sua vita, quàm nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam eius nomen finitimum maxime est huius periculo, & crimini) non sua consuetudo, ac vita conuincit? semper audax, petulans, libidinosus: quem in stuprorum defensionibus non solùm verbis vti improbissimis solitum esse scimus; verumetiam pugnis, & calcibus: quem exturbare homines à possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare fana sociorum; vi conatum, & armis disturbare iudicia; in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos; non reipub. cedere, non fortunæ ipsi succumbere: huius si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius, ac vita conuincerent. Agitedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Sullæ, vobis populoque Roman. notissimam, iudices, & eam ante oculos vestros proponite. Ecquod huius factum, aut commissum non dicam audaciùs, sed quod cuiquam paulo minùs consideratum videretur factum, quæro? verbum ecquod vnquam ex ore huius excidit, vnde quisquam posset offendi? At verò in illa graui L. Sullæ victoria turbulentaque, quis P. Sulla maior? quàm multorum hic vitam est à L. Sulla deprecatus? quàm multi sunt summi homines, & ornatissimi, & nostri, & equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullæ obligauit? quos ego nominarem, neque enim ipsi nolunt; & huic, animo gratissimo adsunt: sed quia maius est beneficium, quàm posse debet ciuis ciui dare; ideo

à

à vobis peto, vt quod potuit, tempori tribuatis: quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam vitæ commemorem? dignitatem, liberalitatem, moderationem in priuatis rebus, splendorem in publicis? quæ ita à fortuna deformata sunt, vt tamen à natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana? quæ familiaris dignitas? quæ studia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc diu multum, & multo labore quæsita vna eripuit hora. Accepit P. Sulla, iudices, vehemens vulnus, & mortiferum: verumtamen eiusmodi, quod videretur eius vita, & natura accipere potuisse: honestatis, & dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo? cupidior iudicatus est hic fuisse quàm cæteri: sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor; fortuna in hoc fuit fortasse grauior, quàm in cæteris. Postea verò quis P. Sullam, nisi mœrentem, demissum, afflictumq; vidit? quis vnquam est suspicatus hunc magis odio, quàm pudore hominum aspectum, lucemque vitare? Qui dum multa haberet inuitamenta vrbis, & fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei solà in malis restiterunt, abfuit ab oculis vestris: & cum lege retineretur, ipse se exilio penè multauit. In hoc vos pudore iudices, & in hac vita tanto sceleri locum fuisse creditis? Aspicite ipsum, contuemini os, conferte crimen cum vita vsque ad hoc tempus explicata, tum crimen recognoscite, mitto rempub. quæ fuit semper Sullę charissima. Hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res eius secundæ quondam erant ornatæ, nunc subleuantur aduersæ, crudelissimè perire voluit; vt cum Lentulo, & Catilina, & Cethego fœdissimam vitam, ac miserrimam turpissima morte proposita degeret? Non * cadit, non inquam cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. Noua quædam illa immanitas exorta est: incredibilis fuit, ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis, repentè tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, iudices, arbitrari hominum illum impetum, & conatum fuisse. neque enim

vlla gens tam barbara, aut tam immanis vnquam fuit, in qua non modò tot, sed vnus tam crudelis hostis patriæ sit inuentus. belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ, forma hominum indutæ exstiterunt. perspicite etiam, atque etiam, iudices, nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementius: penitus introspicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, cæterorumque mentes: quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quàm incredibiles furores, quas notas scelerum, quæ indicia parricidiorum, quantos aceruos facinorum reperietis? ex magnis, & diuturnis, & iam desperatis reipub. morbis ista repentè vis erupit, vt ea confecta, & eiecta, conualescere aliquando, & sanari ciuitas possit. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in repub. pestibus, diutiùs hoc imperium stare potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipub. pœnas furiæ quædam incitauerunt. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, iudices, ex his, qui cum hoc viuunt, atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus reiicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem atque in parricidarum cœtum, ac numerum transferetis? Vbi erit igitur illud fortissimum præsidium pudoris? quo in loco nobis vita anteacta proderit? quod ad tempus existimationis partæ fructus reseruabitur, si in extremo discrimine, ac dimicatione fortunæ * deseruerit, si non aderit, si nihil adiuuabit? Quæstiones nobis seruorum, ac tormenta accusator minitatur. In quibus quamquam nil periculi suspicamur; tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tum animi, tum corporis; regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus; vt in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea quæratur num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia: nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, iudices, si à vobis vitæ perpetuæ vox ea, quæ grauissima debet esse, audietur. Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen,
si

ſi nihil vos P. Sullæ fortuna mouet, iudices, veſtra moueat: veſtra enim, qui cum ſumma elegantia, atque integritate vixiſtis, hoc maximè intereſt; non ex libidine, aut ſimultate, aut leuitate teſtium cauſas honeſtorum hominum ponderari; ſed in magnis diſquiſitionibus, repentiniſque periculis vitam vniuſcuiuſque eſſe teſtem. Quam vos, iudices, nolite armis ſuis ſpoliatam, atque nudatam obiicere inuidiæ, dedere ſuſpicioni. munite communem arcem bonorum: obſtruite * perfugia improborum: valeat ad pœnam, & ad ſalutem plurimùm, quam ſolam videtis ipſam ex vi ſua naturaque facillimè perſpici, ſubitò flecti, fingique non poſſe. Quid verò hæc auctoritas (ſemper etiam de ea dicendum eſt, quamquam à me timidè modicéque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas noſtra? qua à cæteris coniurationis cauſis abſtinuimus, P. Sullam defendimus, nihil hunc tandem iuuabit? graue ſi appetimus aliquid: ſi cum cæteri de nobis ſilent, non etiam noſmetipſi tacemus, graue? Sed ſi lædimur, ſi accuſamur, ſi in inuidiam vocamur; profectò conceditis iudices, vt nobis libertatem retinere liceat, ſi minùs liceat dignitatem. Accuſati ſunt vno nomine conſulares: vt iam videatur honoris ampliſſimi nomen plus inuidiæ, quàm dignitatis afferre. Aſſuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio: defendebant amicum, aderant ſupplici, vitæ eius turpitudinem in ſummis eius periculis non inſequebantur. Quinetiam parens tuus, Torquate, Conſul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit aduocatus, improbo homini, ac ſupplici, fortaſſe audaci: at aliquando amico: cui cum adfuiſ poſt delatam ad eum primùm illam coniurationem, indicauit ſe audiſſe aliquid, non crediddiſſe. At idem non adfuit alio in iudicio, cum adeſſent cæteri. Si poſtea cognorat ipſe aliquid, quod in conſulatu ignoraſſet, ignoſcendum eſt iis qui poſtea nihil audierunt. ſin illa res de pecuniis repetundis, prima valuit; non inueterata, quàm recens, debuit eſſe grauior? Sed ſi tuus parens etiam in illa ſuſpicione periculi ſui, tamen humanitate adductus aduocationem hominis improbiſſimi ſella curuli, atque ornamentis & ſuis, & Conſulatus

latus honestauit; quid est quamobrem consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur? At iidem iis, qui ante hunc causam de coniuratione dixerunt, non adfuerunt: tanto scelere astrictis hominibus statuerunt nihil à se adiumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque vt de eorum constantia, atque animo in rempub. dicam, quorum tacita grauitas, & fides de vnoquoque loquitur, neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere vnquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quam iis temporibus, & periculis, quibus penè oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissimè, quis non fortissimè, quis non constantissimè sensit? Neque ego præcipuè de consularibus disputo. nam hæc, & hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, & vniuersi senatus communis est laus: vt constet post hominum memoriam, nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempub. plus grauitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putaui, quod satis esset, * attestante memoria omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate incubuerit ad rempub. conseruandam. Sed quid? ego qui Catilinam non laudaui, qui reo Catilinæ consul non adfui, qui testimonium de coniuratione dixi in alios; adeonè vobis alienus à sanitate: adeò oblitus constantiæ meæ, adeo immemor rerum à me gestarum esse videor; vt, cum consul bellum gesserim cum coniuratis, nunc eorum ducem conseruare cupiam: & in animum inducam, cuius nuper ferrum retuderim, flammamque restinxerim, eiusdem nunc causam, vitamque defendere? Si mediùs fidiùs, iudices, non me ipsa respub. meis laboribus, & periculis conseruata, ad grauitatem animi, & constantiam sua dignitate reuocaret; tamen hoc natura est insitum, vt, quem timueris, quicum de vita fortunisque contenderis, cuius ex insidiis euaseris, hunc semper oderis. Sed cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis; cum quoties quisquam est in hoc scelere conuictus, toties renouetur memoria per me inuentæ salutis: ego sim tam

tam demens? ego committam, vt ea, quæ pro salute omnium gessi, casu magis & felicitate à me, quàm virtute, & consilio gesta esse videantur? Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, vt quia tu defenderis, innocens iudicetur? Ego verò, iudices, non modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet; sed etiam, si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. Non in ea repub. versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus. Non aut ita sunt exstincti quos vici; aut ita grati, quos seruaui; vt ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici, inuidique patiantur. Graue esse videretur, eum qui inuestigarit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit cui vni togato supplicationem decreuerit, dicere in iudicio, Non defenderem, si coniurasset. Non dico id, quod graue est: dico illud quod in his causis coniurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo. Ego ille coniurationis inuestigator atque vltor, certè non defenderem Sullam, si coniurasse arbitrarer. ego, iudices, de tantis omnium periculis cum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, cauerem omnia. dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspicione, nullius litteris de P. Sulla rem vllam ad me esse delatam. Quamobrem, vos dii patrii ac penates, qui huic vrbi, atque huic imperio præsidetis; qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum; qui hæc tecta, atque templa, me consule, vestro numine auxilioque seruastis; testor, integro me animo ac libero P. Sullæ causam defendere, nullum à me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium defendi, ac tegi: nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audiui. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in cæteros esse visus sum, persolui patriæ quod debui: reliqua iam à me meæ perpetuæ consuetudini naturæque debentur. tam sum misericors, iudices, quàm vos: tam mitis, quàm qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipub. præcipitanti subueni: patriam demersam ex-

mali: misericordia ciuium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm necesse fuit. salus esset omnium amissa, vna nocte, nisi esset seueritas illa suscepta. Sed vt ad sceleratorum pœnam amore reipub sum adductus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor, nihil video esse in hoc P. Sulla, iudices, odio dignum: misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ causa supplex ad vos, iudices, confugit; sed nequa generi, ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus: quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari, & perfrui possit? domus erit, credo exornata: aperientur maiorum imagines: ipse ornatum, ac vestitum recuperabit. omnia, iudices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia, atque ornamenta vnius iudicii calamitate occiderunt, sed ne extinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem * tanti generis in familiâ relinquat, id laborat, id metuit: cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, iudices, paruus, vt se aliquando si non integra fortuna, at afflicta, patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt iudiciorum itinera, & fori quàm disciplinarum. Non iam de vita P. Sullæ, iudices, sed de sepultura contenditur: vita erepta est superiore iudicio: nunc ne corpus eiiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur? Nuper is homo fuit in ciuitate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret: nunc spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, vt cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere suam calamitatem liceat; id sibi ne eripiatis, iudices, vos obtestatur. Te ipsum iam, Torquate, expletum huius miseriis, * pateat. etsi nihil aliud Sullæ, nisi consulatum, abstulissetis: tamen eo vos contentos esse oportebat. honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed cùm huic omnia cum honore detracta sint; cùm in hac fortuna misera, ac

luctuo-

luctuoſiſſima deſtitutus ſit: quid eſt, quod expetas amplius? luciſne hanc vſuram eripere vis, plenam lachrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retinetur? libenter reddiderit, adempta ignominia fœdiſſimi criminis. an verò inimicum vt expellas? cuius ex miſeriis, ſi eſſes crudeliſſimus, videndo fructum caperes maiorem, quàm audiendo? O miſerum, & infelicem illum diem, quo conſul omnibus centuriis P. Sulla renunciatus eſt: ô falſam ſpem: ô volucrem fortunam: ô cœcam cupiditatem: ô præpoſteram gratulationem! Quàm citò illa omnia ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lachrymas reciderunt! vt qui paulo antè conſul deſignatus fuiſſet, retineret repentè nullum veſtigium priſtinæ dignitatis. Quid enim erat mali, quod huic ſpoliato honore, fama, fortunis, deeſſe videretur? aut cui nouæ calamitati locus * vllus relictus eſſet! vrget eadem fortuna, quæ cœpit: * repetit nouum mœrorem: non patitur hominem calamitoſum vno modo afflictum, vno in luctu perire. Sed iam impedior egomet, iudices, dolore animi, ne de huius miſeria plura dicam. veſtræ iam ſunt partes, iudices, in veſtra manſuetudine, atque humanitate cauſam totam repono. vos & reiectione interpoſita, nihil ſuſpicantibus nobis, repentini in nos, iudices, conſediſtis, ab accuſatoribus delecti ad ſpem acerbitatis, à fortuna nobis ad præſidium innocentiæ conſtituti. Vt ego, quid de me populus Rom. exiſtimaret, qui ſeuerus in improbos fueram, laboraui; &, quæ prima innocentis mihi defenſio eſt oblata, ſuſcepi: ſic vos ſeueritatem iudiciorum, quæ per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate, ac miſericordia mitigare. Hoc cum impetrare à vobis ipſa cauſa debet, tum eſt veſtri animi, atque virtutis declarare; non eſſe eos vos, ad quos potiſſimùm, interpoſita reiectione, deuenire conuenerit. In quo ego, iudices, vos, quantum meus amor in vos poſtulat, tantum hortor, vt communi ſtudio, quoniam in repub. coniuncti ſumus, manſuetudine, & miſericordia veſtra falſam à nobis crudelitatis famam repellamus.

PRO

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

ORATIO XXVI.

I quid est in me ingenii, iudices, quod sentio quàm sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum: aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis, & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel inprimis hic A. Licinius fructum à me repetere propè suo iure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari vltimam: inde vsque repetens, hunc video mihi principem, & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum exstitisse. Quòd si hæc vox huius hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios seruare possemus; huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem, & salutem ferre debemus. Ac ne quis à nobis hoc ita dici fortè miretur, quòd alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut disciplina: nec nos quidem huic cuncti studio penitùs vnquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur. Sed ne cui vestrûm mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in iudicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani, lectissimum virum, & apud seuerissimos iudices, tanto conuentu hominum, ac frequentia, hoc vti genere dicendi, quod non modò à consuetudine iudiciorum, verumetiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, vt in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis quemadmodum spero non molestam; vt me pro summo poeta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc con-

concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis, ac litterarum paulo loqui liberiùs: & in eiusmodi persona, quæ propter otium, ac studium minimè in iudiciis periculisque tractata est, vti propè nouo quodam, & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui concedique sentiam, perficiam profectò, vt hunc A. Licinium non modò non segregandum, cum sit ciuis, à numero ciuium; verùm, etiamsi non esset, putetis asciscendum fuisse. Nam vt primùm ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit. primùm Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, & celebri quondam vrbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti)* celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. pòst in cæteris Asiæ partibus, * cunctæque Græciæ, sic eius aduentus celebrabatur, vt famam ingenii exspectatio hominis; exspectationem ipsius aduentus, admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum: studiaque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iisdem in oppidis: & hic Romæ propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc, & Tarentini, & Regini, & Neapolitani ciuitate cæterisque præmiis donarunt: & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant iudicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ, cum esset iam absentibus notus, Romam venit Mario consule, & Catulo. nactus est primùm consules eos quorum alter res ad scribendum maximas; alter cùm res gestas, tum etiam studium, atque aures adhibere posset. statim Luculli, cum prætextatus etiam tam Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed enim hoc non solùm ingenii, ac litterarum, verumetiam naturæ, atque virtutis fuit, vt domus, quæ huius adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis iucundus Q. Metello illo Numidico, & eius Pio filio: audiebatur à M. Æmilio: viuebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: à L.

Crasso colebatur: Lucullos verò, & Drusum & Octauios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum deuinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore; quòd eum non solùm colebant, qui aliquid percipere, aut audire studebant, verumetiam si qui fortè simulabant. Interim satis longo interuallo, cùm esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea prouincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cum esset ciuitas æquissimo iure, ac fœdere, ascribi se in eam ciuitatem voluit: idque, cùm ipse per se dignus putaretur: tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heracliensibus impetrauit. Data est ciuitas Silani lege, & Carbonis; Si qui fœderatis ciuitatibus adscripti fuissent; si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuisset & si sexaginta diebus apud Prætorem essent professi. Cum hic domicilium Romæ multos iam annos haberet: professus est apud prætorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de ciuitate, ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Gracche, potest? Heracleænè esse eum ascriptum negabis? adest vir summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus: qui se non opinari, sed scire; non audiuisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui, huius iudicii causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt: qui hunc adscriptum * Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interiisse scimus omnes. Est ridiculum ad ea, quæ habemus nihil dicere: quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare: &, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii iusiurandum, fidemque, ea quæ deprauari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. An domicilium * Romæ non habuit is, qui tot annis ante ciuitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Romæ collocauit? At non est professus: immò verò iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque prætorum obtinent

nent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulæ negligentiùs asseruatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, leuitas; post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset; Metellus homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, vt ad L. Lentulum prætorem, & ad iudices venerit, & vnius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cum ita sint, quid est, quod de eius ciuitate dubitetis? præsertim cum aliis quoque *in ciuitatibus fuerit adscriptus. Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis gratuitò ciuitatem in Græcia homines * impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic summa ingenii prædito gloria noluisse. quid? cum cæteri non modò post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserunt: hic, qui nec vtitur quidem illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliensem esse voluit, reiicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis Iulio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non ius ciuitatis confirmat, ac tantummodò iudicat eum, qui sit census, ita se iam tum gessisse pro ciue: iis temporibus, * quem tu criminaris ne ipsius quidem iudicio in ciuium Rom. iure esse versatum, & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hereditates ciuium Romanorum, & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo prætore, & consule. Quære argumenta siqua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio reuincetur? Quæres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, vbi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures conuicio defessæ conquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina ex-

colamus;

colamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum: cæteros pudeat, si qui ita se litteris abdiderunt, vt nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ita viuo, iudices, vt ab illis nullo me vnquam tempore, aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas auocarit, aut denique somnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi, & corporis conceditur temporis; quantum alii tribuunt intempestiuis conuiuiis, quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis, quòd ex his studiis, hæc quoque crescit oratio, & facultas; quæ quantacumq; in me est, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui leuior videtur, illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis, multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilii parui esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus obiecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas: quæ iacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non solùm ad intuendum, verumetiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores & Græci & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda repub. proponens, animum, & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam, quid, illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditæ sunt, istanè doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de

omnibus

omnibus confirmare: ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipſius habitu propè diuino, per ſe ipſos & moderatos, & graues exſtitiſſe fateor: etiam illud adiungo, ſæpius ad laudem, atque virtutem, naturam ſine doctrina, quam ſine natura valuiſſe doctrinam. atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam, atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam * conformatioque doctrinæ, tum illud neſcio quid, præclarum ac ſingulare ſolere exiſtere. Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, diuinum hominem Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, modeſtiſſimos homines, & continentiſſimos; ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profectò, ſi nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adiuuarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent. Quòd ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur; tamen, vt opinor, * hanc animi remiſſionem humaniſſimam, ac liberaliſſimam iudicaretis. Nam cætera neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant: aduerſis perfugium, ac ſolatium præbent: delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur. Quòd ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis noſtrûm tam animo agreſti, ac duro fuit, vt Roſcii morte nuper non commoueretur? qui cum eſſet ſenex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliaret à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatemq; ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices (vtar enim veſtra benignitate, quoniam me in hoc nouo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum litteram ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore!

re! quoties reuocatum eandem rem dicere commutatis verbis, atque sententiis! quæ verò accuratè, cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, vt ad veterum scriptorum laudem peruenirent. hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrina, & præceptis, & arte constare; poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi diuino quodam spiritu afflari. Quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quòd quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos humanissimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla vnquam barbaria violauit. Saxa, & solitudines * voce respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moueamur? Homerum Colophonii ciuem esse dicunt suum; Chii * suum vendicant, Salaminii repetunt; Smyrnæi verò suum esse confirmant: itaque etiam delubrum * eius in oppido dedicauerunt. permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt; nos hunc viuum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? præsertim, cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Rom. gloriam laudemque celebrandam. nam & Cimbricas res adolescens attigit: & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, iucundus fuit. Neque enim quisquam est tam auersus à musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facilè præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libentissimè, audiret: Eius, à quo sua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum verò bellum magnum, atq; difficile, & in multa varietate terra mariq; versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modò L. Lucullum fortissimum, & clarissimum virum, verùm etiam

etiam

etiam populi Rom. nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum: populi Rom. exercitus eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Rom. laus est, vrbem amicissimam Cyzicenorum eiusdem consilio ex omni impetu regio, at totius belli ore, ac faucibus ereptam esse, atque conseruatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cùm interfectis ducibus, depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa naualis: nostra sunt trophæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare quorum ingeniis hæc feruntur, ab eis populi Rom. fama celebratur. Charus fuit Africano superiori noster Ennius. itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore. At iis laudibus certè non solùm ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cœlum huius proauus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adiungitur: omnes denique illi maximi, Marcelli, Fuluii, non sine communi omnium nostrûm laude decorantur. Ergo illum qui hæc fecerat, * Rhodium hominem maiores nostri in ciuitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, multis ciuitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra ciuitate eiiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat; propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus, Latina suis finibus, exiguis sanè continentur. Quare, si res hæ quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quo* minùs manuum nostrarum tela peruenerint, eodèm gloriam, famamque penetrare: quòd cùm ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certè, qui de vita, gloriæ causa dimicant, hoc maximum, & periculorum incitamentum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum astitisset, O fortunate, inquit adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inueneris? & verè. nam nisi Ilias illa ex-

exſtitiſſet, idem tumulus qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid? noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquauit? nonne Theophanem Mytilenæum ſcriptorem rerum ſuarum in concione militum, ciuitate donauit? & noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi particeps eiuſdem laudis magno illud clamore approbauerunt? Itaque credo, ſi ciuis Romanus Archias legibus non eſſet; vt ab aliquo imperatore ciuitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hiſpanos, & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiaſſet. quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poeta de populo ſubiecíſſet (quòd epigramma in eum feciſſet tantummodò alternis verſibus longiuſculis) ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, iubere ei præmium tribui ſub ea conditione, ne quid poſtea ſcriberet Qui ſedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, huius ingenium, & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſſet? Quid? à Q. Metello Pio familiariſſimo ſuo, qui ciuitate multos donauit, neque per ſe, neque per Lucullos impetrauiſſet? qui præſertim vſque eò de ſuis rebus ſcribi cuperet, vt etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam ſonantibus, atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt, ſed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis ſtudio, & optimus quiſque maximè gloria ducitur. Ipſi illi philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem, nobilitatemque deſpiciunt, prædicari ſe, ac nominari volunt. Decius quidem Brutus ſummus ille vir, & imperator, Attii amiciſſimi ſui carminibus templorum, ac monumentorum aditus exornauit ſuorum. Iam verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellauit Fuluius, non dubitauit Martis manubias muſis conſecrare. Quare, in qua vrbe imperatores propè armati poetarum nomen, & muſarum delubra coluerunt; in ea non debent rogati iudices à muſarum honore, & à poetarum ſalute abhorrere. Atque vt id libentiùs faciatis, iam me vobis, iudices indicabo, & de meo

meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe, verumtamen honeſto, vobis confitebor. Nam quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute huius vrbis, atque imperii, & pro vita ciuium, proque vniuerſa repub. geſſimus; attigit hic verſibus, atque inchoauit. quibus auditis, quòd mihi magna res, & iucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. nullam enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque deſiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua quidem detracta, iudices, quid eſt quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam breui, tantis nos in laboribus exerceamus? Certè ſi nihil animus præſentiret in poſterum, & ſi quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas; nec tantis ſe laboribus frangeret, neq; tot curis, vigiliiſque * angeretur, nec toties de vita ipſa dimicaret. Nunc inſidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ ſtimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe * dimittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam. An verò tam parui animi videamur eſſe omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laboribuſque verſamur, vt cum vſque ad extremum ſpatium, nullum tranquillum, atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An cum ſtatuas, & imagines non animorum ſimulacra, ſed corporum, ſtudioſè multi ſummi homines reliquerint; conſiliorum relinquere, ac virtutum noſtrarum effigiem nonne multo malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, iam tum in gerendo ſpargere me, ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc verò ſiue à meo ſenſu poſt mortem * abfutura ſunt, ſiue, vt ſapientiſſimi homines putauerunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam, ſpeque delector. Quare, conſeruate, iudices, hominem pudore eo quem amicorum ſtudiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venuſtate; ingenio autem tanto quantum id conuenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe

videatis;

videatis; causa verò eiusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint, petimus à vobis, iudices, si qua non modò humana, verumetiam diuina in tantis negotiis commendatio debeе esset; vt eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornauit, qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt: vt humanitate vestra leuatus potiùs, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine, breuiter simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque iudiciali consuetudine & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, à vobis spero esse in bonam partem accepta, ab eo qui iudicium exercet, scio.

AD QVIRITES POST REDITVM.

ORATIO XXVII.

Vod precatus à Ioue optimo maximo, cæterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunasque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque deuoui; vt si meas rationes vnquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternam pœnam sustinerem mea voluntate susceptam: sin & ea, quæ antè gesseram, conseruandæ ciuitatis causa gessissem; & illam miseram perfectionem vestræ salutis gratia suscepissem; vt quod odium scelerati homines, & audaces in rempub. & in omnes bonos conceptum iamdiu continerent, id in me vnum potiùs, quàm in optimum quemque, & in vniuersam rempub. deflecterent: hoc si animo in vos, liberosque vestros fuissem, vt aliquando vos, patres conscriptos, Italiamque vniuersam memoria mei, misericordia, desideriumque teneret; eius deuotionis me

esse

esse conuictum iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio diuino immortalique vestro maximè lætor, Quirites. Et si homini nihil est magis optandum, quàm prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna,* secundo vitæ sine vlla offensione cursu; tamen si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent, incredibili quadam & penè diuina (qua nunc vestro beneficio fruor) lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quàm sui cuique liberi? mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea chariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit vnquam iucundius, quàm mihi meus frater. non tam id sentiebam, cum fruebar, quàm tunc, cum carebam, & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat; reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc * incolumi afferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo. Iam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt; tamen ea nunc renouata illustriora videntur, quàm si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales, dici vix potest, quid charitatis, quid voluptatis habet. quæ species Italiæ? quæ celebritas oppidorum? quæ forma regionum? qui agri? quæ fruges? quæ pulchritudo vrbis? quæ humanitas ciuium? quæ reipub. dignitas? quæ vestra maiestas? quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, vt nemo magis. sed tanquam bona valetudo iucundior est eis, qui è graui morbo recreati sunt, quàm qui nunquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis quàm assiduè percepta, delectant. Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? vt intelligere possitis, neminem vnquam tanta eloquentia fuisse neque tam diuino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinémque beneficiorum, quæ in me, fratrémque meum, liberósque nostros contulistis, non modò augere, aut

ornare

ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, paruus sum procreatus; à vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem incognitum qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum, & incredibili pietate cognitum reddidistis. rem. pub. illis accepi temporibus eam, quæ penè amissa est: à vobis eam recuperaui, quam aliquando omnes vnius opera seruatam iudicauerunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis multa præterea à diis immortalibus optata consecuti sumus: nisi vestra voluntas * fuisset, omnibus * diuinis muneribus caruissemus. vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc à vobis vniuersos habemus: vt quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore, * vniuerso cuncta populo Romano debeamus. Nam cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, vt eam complecti oratione non possim; tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, vt non solùm calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo reditu, vt pro P. Pompilii nobilissimi hominis adolescentes filii, & multi præterea cognati, atque affines deprecati sunt: non vt pro Q. Metello clarissimo viro iam spectata ætate filius: non L. * Dalamaticus consularis, summa auctoritate vir; non Q. Metellus censorius; non eorum liberi; non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat; non sororum filii, Luculli, Seruilii, Scipiones. permulti enim tum Metelli, aut Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicauerunt. Quòd si ipsius summa dignitas maximæque res gestæ non satis valerent: tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, maiorum natu lachrymæ, populum Romanum mouere potuerunt. Nam C. Marii (qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra patrumque memoria, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam præstantissima sua gloria) dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, sed in dissensu ciuium, exercitu se, armisque reuocauit. Me * autem nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nul-
lo

lo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis generi mei diuina quædam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratrisque mei miserrimi, atque optimi quotidianæ lachrymæ, sordesque lugubres à vobis deprecatæ sunt. Frater erat vnus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renouaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam; & tanto in me amore exstitit, vt negaret fas esse non modò domicilio, sed ne sepulchro quidem se à me esse seiunctum. Pro me præsente senatus, hominumque præterea viginti milia vestem mutauerunt: pro eodem me absente vnius squalorem, sordesque vidistis. Vnus hic, qui domi, qui in foro possit esse mihi ætate filius, inuentus est beneficio parens; amore idem, qui semper fuit, frater. Nam coniugis miseræ squalor & luctus, atque optimæ filiæ mœror assiduus, filiique parui desiderium mei, lachrymæque pueriles, aut itineribus necessariis, aut * magna parte tectis, ac tenebris continebantur. Quare hoc maius est vestrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic illud, quod mea virtus præstare debuit, adiutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, vt longè superiores omnes hac dignitate, copiaque superarem. Nunquam de P. Popillio clarissimo, atque fortissimo viro; nunquam de Q. Metello nobilissimo, & constantissimo ciue; nunquam de C. Mario custode ciuitatis, atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. Tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius verò non modò non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus; nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt. At de me, vt valeret, semper senatus flagitauit; vt aliquandō perficeretur, cum primùm licuit, frequentia, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est: at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta reuocauit. Illi inimicis

 inter-

interfectis, magna ciuium cæde facta, reducti sunt: ego iis, quibus eiectus sum, prouincias obtinentibus, inimico autem optimo viro, & mitissimo, altero consule referente, reductus sum; cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viueret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. Nunquam de Popillio L. Opimius fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus cum A. Albino collega senatum, aut populum est cohortatus; at pro me superiores consules semper vt referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt ne gratiæ causa facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat, alterius causam capitis receperam qui prouinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt; Kalendis verò Ian. posteaquam orba respub. consulis fidem tanquam legitimi tutoris implorauit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis; simulac de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi priùs, quàm de me agendum iudicauit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus pleb. quem ego maximis beneficiis quæstorem consul ornaueram (cum & cunctus ordo, & multi cum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir ad pedes eius flens iaceret) noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, sed vt patefactum est, in augenda mercede consumpta est. Postea res acta est in senatu, alia nulla, & cùm variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, causa ad vos mense Ian. deferebatur. Hîc tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palàm conscribi, centuriarique vidissem; cum intelligerem veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse reuocatas: cum viderem ex ea parte homines, cuius partis nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inuiderent, partim quòd sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meæ: cum duo consules empti

pactione

pactione prouinciarum, auctores se inimicis reipub. tradidissent; cum egestatem, auaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent; cum senatus, equitesque Rom. flere pro me, ac mutata veste vobis supplicare edictis, atque imperiis vetarentur; cum omnium prouinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quòd & vincere, & vinci luctuosum reipub. fore putaui. At inimici mei mense Ian. cum de me ageretur, corporibus ciuium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putauerunt. Itaq; cum ego abfui, eam rempub. habuistis, vt æquè me, atque illam restituendam putaretis. ego autem in qua ciuitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla iudicia, vis, & ferrum in foro versarentur; cum priuati se parietum præsidio, non legum, tuerentur; tribuni pleb. vobis inspectantibus vulnerarentur; ad magistratuum domos cum ferro, & facibus iretur; consulis fasces frangerentur; deorum immortalium templa incenderentur: rempub. nullam esse putaui. Itaque neque repub. exterminata, mihi locum in hac vrbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitaui, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum (qui illis ipsis reipub. periculosissimis temporibus ædilis curulis; me Consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset) dubitarem, quin is me confectum consularibus vulneribus consulari medicina ad salutem reduceret? hoc duce, collega autem eius clementissimo, atque optimo viro primò non aduersante, pòst etiam adiuuante; reliqui magistratus penè omnes fuerunt defensores salutis meæ. ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio T. Annius, & P. Sextius, præstanti in me beneuolentia, & diuino studio exstiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, vno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit, verbis

amplissimis ornauit; salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendauit. Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum: consules, prætores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta semper à vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solùm ad me conseruandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatoresque fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia ac gloria princeps; qui mihi vnus vni priuato amico eadem omnia dedit, quæ vniuersæ reipub. salutem, otium, dignitatem. cuius oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. Primùm vos docuit, meis consiliis rempub. esse seruatam, causamque meam cum communi salute coniunxit; hortatusq; est vt auctoritatem senatus, statum ciuitatis, fortunas ciuis benè meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus Rom. rogari ab Italia cuncta. Denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogauit solùm, verùm etiam obsecrauit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Huius consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis, eodem ex loco, summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes ciuitatis, omnes consulares, omnes prætorios eadem dicere; vt omnium testimonio per me vnum rempub. conseruatam esse constaret. Itaque cum P. Seruilius grauissimus vir, & ornatissimus ciuis, dixisset, opera mea rempub. incolumem magistratibus deinceps traditam; dixerunt in eandem sententiam cæteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solùm auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii, qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo penè sensit, dixit in concione vestra, Si ego consul, cum fui, non fuissem, rempub. funditus interituram fuisse. En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate

ctoritate senatus, tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus cæteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus fauentibus; diis denique immortalibus, frugum vbertate, copia, vtilitate, reditum meum comprobantibus; mihi, meis, reipub. restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor. Primùm, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Romanum semper fore; numenque vestrum æquè mihi graue, & sanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum; deinde, quoniam me in ciuitatem respub. ipsa reduxit, nullo me loco reipub. defuturum. Quòd si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. mihi quod potuit vis, & iniuria, & sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipauit: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solùm cum his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit; eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modò, non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renouato. quem egomet dicere audiui, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberauisset; cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis; cum in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium corpus, ac vitam suam conseruasset; cùm parua nauicula traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata verò sua dignitate, se non commissurum, vt cùm ea, quæ amiserat, sibi restituta essent; virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me, atque illum interest: quòd ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos vltus est, armis: ego, qua consueui, vtar pietate: quoniam illi arti in bello, ac seditione locus est; huic in pace, atq; otio. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis vlciscendis

dis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respub. permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt; vnum eorum, qui odio reipub. quòd eam ipsis inuitis, conseruaram, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiæ, nefariè prodiderunt: tertium, qui cum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inuiderunt laudi, & dignitati meæ: quartum, qui cum custodes reipub. esse debuerunt; salutem meam, statum ciuitatis, dignitatem eius imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic vlciscar genera singula, quemadmodum à quibusque sum prouocatus: malos ciues, rempub. bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cauendo; inuidos, virtuti, & gloriæ seruiendo; mercatores prouinciarum, reuocando domum, atque ab iis prouinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi maiori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam referam, quàm quemadmodum inimicorum iniurias, crudelitatemq; persequar. Etenim vlciscendæ iniuriæ facilior ratio est, quàm beneficii remunerandi: propterea quòd, superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quàm bonis exæquari: tum etiam nec tam necessarium quidem est malè meritis, quàm optimè meritis referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest; vel temporibus reipub. communique vtilitate deponi; vel difficultate vlciscendi teneri; vel vetustate sedari: benè meritos, quin colas, nec exorari fas est, neq; id reipub. repetere vtcumque necesse est; neque excusatio difficultatis, neque æquum est, tempore, & die memoriam beneficii definire. Postremò qui in vlciscendo remissior fuit, mox apertè laudatur: at grauissimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior; neque solùm ingratus, quod ipsum graue est, verumetiam impius appelletur necesse est. Atqui in officio persoluendo dissimilis est ratio, & pecunia debita; propterea quòd pecuniam qui retinet, non dissoluit: qui reddidit non habet: gratiam & qui retulit, habet; & qui, habet, dissoluit. Quapropter memoriam vestri beneficii colam beneuolentia sempiterna,

na,

na, non solùm dum anima spirabo mea, sed etiam dum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia, hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consiliis de repub. capiundis diligentiam, neque in periculis à repub. propulsandis animum, neque in sententia simpliciter referenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro repub. lædendis libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratam animi beneuolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, vt cùm vobis, qui apud me deorum immortalium vim, & numen tenetis; tum posteris vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea ciuitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis iudicauit.

POST REDITVM IN SENATV.

ORATIO XXVIII.

SI, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum liberosq; nostros meritis parùm vobis cumulatè gratias egero; quæso, obtestorque ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere vbertas ingenii, quæ tanta dicentis copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos vniuersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos; qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam remp. qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. Quòd si parentes charissimos habere debemus, quòd ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, ciuitas tradita est; si deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus,

& cæteris rebus aucti sumus; si populum Rom. cuius honoribus in amplissimo concilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarũ arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinẽ, à quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam, & infinitum est, quod vobis debeamus: qui vestro singulari studio, atque consensu, parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Rom. honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia vno tẽpore reddidistis. * vt cùm multa vobis, magna populo Rom. innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quòd hæc antea singula per illos habuerimus, nunc vniuersa per vos recuperauerimus. Itaque P.C. quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. quod enim tempus erit vnquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur? qui illo ipso tempore, cùm vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum vniuersi me reuocauistis, referente L. Mummio fortissimo, atque optimo viro; quem habuit ille pestifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ. posteaquã vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunũ pleb. qui cum per se rempub. lacerare non posset, sub alieno scelere deleuit: nunquam de me siluistis, nunquã meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitauistis. Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, vt ille ipse annus, quem ego mihi quàm patriæ malueram esse fatalem, * octo tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referrent. nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege non ea, quæ de me, sed ea quæ de ipsis lata erat, cum meus inimicus promulgauit, Vt, si reuixissent hi, qui hęc penè deleruunt; tum ego redirẽ. quo facto vtrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempub futurã, si aut hostes, atque interfectores reipub. reuixissent, aut ego non reuertissem. Itaque illo ipso anno, cum ego cessissem; princeps autem ciuitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respub. sine consulibus esset; neque solùm parentibus perpetuis, verumetiam

tutoribus annuis esset orbata; sententias dicere prohiberemini; caput meç proscriptionis recitaretur: nunquã dubitastis meam salutem cum communi salute coniungere. Postea verò quàm singulari, & præstantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine, & tenebris lucẽ in remp. Kalẽdis Ian. respicere cœpistis; cum Q. Metelli nobilissimi hominis, atque optimi viri summa dignitas; cum prætorum, tribunorũ plebis, penè omnium virtus & fides reipub. subuenisset; cùm virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius omnium gentium, omnium seculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tutò se in senatũ venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, vt licèt corpus abesset meũ, dignitas iam in patriam reuertisset. Quo quidẽ mense, quid inter me, & meos inimicos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem deserui, ne propter me ciuium vulneribus, respub. cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putauerunt. Itaque postea nihil vos ciuibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declarauit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam, & fractam ciuitatem videbatis. quo quidem tempore, cum is excessisset, qui cædi, & flammæ, vobis auctoribus restiterat; cùm ferro, & facibus homines tota vrbe volitantes, magistratuũ tecta oppugnata, deorum templa inflammata, summi, atq; optimi viri tribuni pleb. sanctissimum corpus non solùm tactũ, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumq; vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipub. paululum à mea causa recesserunt; reliqui fuerunt, quos neque terror, nec vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces à vestra auctoritate, à populi Rom. dignitate, à mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus parens, ac deus nostræ vitæ, fortunç, memoriç, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putauit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipub. reddidisset. Qui vt est designatus, nunquam dubitauit sententiam de salute mea, se, & rep. dignam dicere. Cum à tribuno pleb. vetaretur, cum præclarum

caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset: totam illam clausulam, vt antè dixi, proscriptioné, nó legé putauit, qua ciuis optimè de repub. meritus, nominatim sine iudicio, vnà cum senatu reipub. esset ereptus. Vt verò iniit magistratum, non dicam quid egerit priùs, sed quid omnino egit aliud, nisi vt me conseruato vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? Dii immortales! quantum mihi beneficium dedisse videmini, quòd hoc anno P. Lentulus consul fuit:* quo quanto maius dedissetis, si superiore anno fuisset! nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo ciue, & viro Q. Catulo, non sæpe vnum consulem improbum, duos verò nunquam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel vnus in repub. esset consul. Quod verè dixerat, si illud de duobus consulibus, quod antè in repub. non fuerat, perenne, ac proprium manere potuisset. Quòd si Q. Metellus illo tempore consul fuisset vnicus, dubitatis quo animo fuerit in me conseruando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse ascriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, humiles, paruæ, oppletæ tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendoré illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt? non consules, sed mercatores prouinciarum, ac venditores vestræ dignitatis: quorum alter à me Catilinam amatorem suum multis audientibus, alter Cethegum consobrinum suum reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in causa præsertim publica, & consulari; sed prodiderunt, oppugnarunt; omni auxilio non solùm suo, sed etiam vestro, cæterorumque ordinum spoliatum esse voluerunt. quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. Quis enim vllam vllius boni spem haberet in eo, cuius primum tempus ætatis palàm fuisset ad omnes libidines diuulgatum? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum

impuram

impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minùs strenuè, quàm postea publicam confecisset, egestatem, & luxuriam domestico lenocinio sustentauit: qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinē creditorum, nec bonorū proscriptionem effugere potuisset? quo in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò & egestate, & improbitate coactus piraticā ipse fecisset, ac minore quidē cum reipub. detrimento quàm quòd intra mœnia nefarius hostis, prædoque versatus est, quo inspectante, ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur, ne obnunciare concilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret, vt lex Ælia, & Fusia ne valerent: quæ nostri maiores certissima subsidia reipub. contra tribunitios furores esse voluerunt, idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorū de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset: cumq; adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lēonis impurissimi pedes abiecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solùm ciuium lachrymas, verumetiam patriæ preces repudiauit? neque eo contentus fuit, sed etiam in concionē ascendit, eaque dixit, quæ si eius vir Catilina reuixisset, dicere non esset ausus: se nonarū Decembriū, quæ me consule fuissent, cliuique Capitolini pœnas ab equitibus Rom. esse repetiturum. neque solùm id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellauit: L. verò Lamiam equitem Romanum præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate, reipub. pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire vrbe iussit: & cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni iam antè fecissent: ille vnguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædilesque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum grauissimæ ciuitatis, fecitque quod nemo vnquam tyrannus: vt, cum quo minùs occultè vestrum malum gemeretis, nihil diceret; ne apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret. Cum verò in circo Flaminio non à tribuno pleb. consul in concionem, sed à latrone archipirata productus esset: primùm processit, qua auctoritate vir! vini, somni, stupri plenus, madenti coma,

com-

composito capillo, grauibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta. Quòd in ciueis indemnatos esset animaduersum, id sibi dixit, grauis auctor, vehementissimè displicere. Vbi nobis hęc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris, & helluationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessauit? Nam ille alter Cesoninus Caluentius ab adolescentia versatus est in foro, cum eum præter simulatam, versutamque tristitiam nulla res commendaret; non consulis studium, non discendi initia rei militaris, non cognoscendorũ hominũ, non liberalitas; quẽ præteriens cum incultum, horridũ, mœstumq; vidisses, etiam si agrestẽ, & inhumanum existimares, tamen libidinosum, & perditum non dubitares. cum hoc homine, * aut cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse: sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum, neglectum, Cappadocem, modò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinosus? quàm impurus? quàm intemperans, non ianuã receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? cum verò etiam litteras studere incipit, &* helluo immanis cum Græculis Philosophari: tum est Epicurus, non penitùs illi disciplinæ, quæcunque est, deditus; sed captus vno verbo voluptatis. habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute disserunt: qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda, adhortantur: sed eos, qui disputẽt, horam nullã vacuam voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari. his vtitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores, instructoresque conuiuii: iidem expendunt, atque æstimant voluptates, sententiamq; dicunt, & iudicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus ita contempsit hanc prudentissimam ciuitatem, vt omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modò vultum importunum in forum detulisset. is, non me (quamquam equidem non cognoram eum propter Pisonum affinitatem, quam longè hinc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed

vos populumque Rom. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpæ accidit, sed rugis, supercilioq; decepit. L. Piso tunc ausus es isto oculo, non dicam isto animo: ista fronte non vita: tanto supercilio (non enim possum dicere tantis gestis) cum Gabinio consociare consilia pestis meæ? non te illius vnguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis in eam cognitionẽ adducebat; vt, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs vti non liceret? cum hoc coire ausus es, vt consularem dignitatem, vt reipub. statum, vt senatus auctoritatem, vt ciuis optimè meriti fortunas prouinciarum fœdere addiceres? te consule, tuis edictis & imperiis, senatui populoque Rom. non est licitũ non modò sententiis, atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu reipub. subuenire. Capuæne te putabas, in qua vrbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulẽ esse, sicut eras eo tempore: an Romæ, in qua ciuitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? tu es ausus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari, dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum atque omneis bonos tum, cum à patria pestem expellerent, crudeles demonstrabas fuisse. tu misericors me affinem tuum (quem comitiis prærogatiuæ primum custodem præfeceras, quem Kalendis Ianua. tertio loco sententiam rogaras) constrictum inimicis reipub. tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum, tu affinem tuam, meam filiam superbissimis, & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti: idemque tu clementia, ac misericordia singulari (cùm ego vnà cum repub. non tribunitio, sed consulari ictu concidissem) tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti; vt ne vnam quidem horam interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam; saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus vrbis. nondum palàm factum erat, concidisse rempub. cum tibi arbitria funeris soluebantur, vno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur; cùm iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò

dò à bonis,sed etiam à liberis, atque inani foro,ignaro populo Rom. quid ageretur, senatu verò oppresso, & afflicto,duobus impiis nefariisq; consulibus ærarium, prouinciç,legionis imperia donabantur.Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis, summa tribunorum plebis,prętorumque fide,& diligentia sublevati. Quid ego de præstātissimo viro T.Annio dicam? aut quis de tali ciue satis dignè vnquam loquetur? qui cum videret sceleratum ciuem,aut domesticum potiùs hostem,si legibus vti liceret,iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret,ac tolleret,audaciam virtute,furorem fortitudine,temeritatem consilio,manum manu, vim vi esse superandam;primò de vi postulauit: posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit,ne ille omnia vi posset efficere,curauit:qui docuit neque tecta, neque templa,neque forum,neque curiam,sine summa virtute,ac maximis opibus,& copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus post meum discessum metum bonis, timorem huic ordini, seruitutem depulit ciuitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu ciuitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum putauit: qui causam senatus exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendauit,vt nihil tam populare, quàm vestrum nomen,nihil tam omnibus charum aliquādo,quàm vestra auctoritas videretur: qui me cùm omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit: tum reliquis officiis iuxtà,ac si meus frater esset, sustentauit: cuius ego clientibus,libertis,familia,copiis,litteris,ita sum sustentatus,vt meæ calamitatis non adiutor solùm,verumetiam socius videretur. Iam cæterorum officia studiaque vidistis: quàm cupidus mei C.Sextilius,quàm studiosus vestri, quàm non varius fuerit in causa. Quid M.Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique eius sentio quantum debeam: qui, cum à me voluntas eorum in priuato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria priuatam offensionem obliterauerunt. Iam.T.Fadius,qui mihi quæstor fuit, M. * Curtius,cuius ego patri quæstor fui; studio, amore, animo, huic necessitu-

dini non defuerunt. Multa de me C. Messinius, & amicitiæ, & reipublicæ causa dixit: legem separatim initio de salute mea promulgauit. Q. Fabricius, si quæ de me agere conatus est, ea contra vim, & ferrum perficere potuisset: mense Ianuario nostrum statum recuperassemus. Quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardauit, auctoritas vestra reuocauit. Iam verò prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Cælicius priuatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare, publicè promulgauit de salute mea cum collegis penè omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in ius adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius statim designatus, sententia sua, quàm esset chara sibi mea salus, declarauit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sext. Quinctilii, C. Cornuti summa, & in me, & in rempublicam constiterunt; quæ cum libenter commemoro, tum non inuitus nonnullorm in me nefariè commissa prætereo. non est mei temporis iniurias meminisse: quas ego, etiamsi vlcisci possem, tamen obliuisci mallem. aliò transferenda mea tota vita est, vt benè de me meritis referam gratiam; cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ, defensores reditus dignitate consoler. Quòd si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi vt erga duces ipsos, & principes, atque auctores salutis meæ satis gratus iudicarer: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verumetiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. quando enim ego huic homini, ac liberis eius, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo obseruantiæ, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto, & iacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me à morte ad vitam, à desperatione ad spem, ab exitio ad salutem reuocauit: qui tanto amore in me, studio in rempublicam fuit, vt excogitaret quemadmodum calamitatem meam non modò leuaret, sed etiam honestaret. quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit,

quàm

quàm quòd illo petente, vos decreuistis vt cuncti ex omni Italia, qui rempub saluam vellent, ad me vnum hominem fractum, & propè dissipatum, restituendum & defendendũ venirent: vt qua voce à * te, Romule, post Romam conditã consul vsus esset pro vniuersa republica, apud eos solùm qui eius vocẽ exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris, vicis, atque oppidis ciues, totamque Italiã ad vnius salutem defendendam excitaret. quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quàm hoc; senatum iudicasse, qui ciuis me non defendisset, eum rempub. saluã noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantũ eximia consulis dignitas valuit, vt omnes flagitium se committere putarent, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & penè Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitoliũ conuocauit. Quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia priuata odia deposuit: quem P. Seruilius vir cum clarissimus, tum verò optimus, mihique amicissimus, & auctoritatis, & orationis suæ diuina quadam grauitate, ad sui generis, communisque sanguinis facta virtutesque reuocauit: vt haberet in consilio & fratrem ab inferis socium rerum mearum, & omneis Metellos præstantissimos ciueis penè ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum Metellum, cuius quondam de patria discessus honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est. Itaque fuit is non modò salutis defensor, qui ante hoc vnum beneficium fuerat inimicus; verumetiam adscriptor dignitatis meæ. Quo quidem die cum cccc x. senatores essetis, magistratusque omnes adessent: dissensit vnus, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat. atque illo die, quo rempub. meis consiliis conseruaram grauissimis verbis, & plurimis iudicassetis, idem consul curauit, vt eadem à principibus ciuitatis in concione postero die dicerentur. Cum quidem ipse egit ornatissimè caussam meam, perfecitque astante, atque audiente Italia tota, vt nemo cuiusquam conducti, aut perditi vocem acerbam, atque inimicam bonis posset audire. At hæc,

hęc, non modò adiumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ reliqua vos iisdem addidistis: decreuistis, nequis vlla ratione rem impediret: qui id impedisset, grauiter molesteque laturos: illum contra rempub. salutemque bonorum, concordiamque ciuiũ facturum: & vt ad vos ea statim referentur: meque etiam, si diutiùs calumniarentur, redire iussistis. quid quòd, vt iis agerentur gratiæ, qui è municipiis venissent? quid quòd vt ad illam diem, ad res suas cum redissent, rogarentur, vt pari studio conuenirent? quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi fratriq; meo, liberisque nostris natalem constituit, non modò ad nostram, verumetiam ad sempiternã memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maximè maiores iusta dici haberique voluerunt, arcessiuit in patriam: vt eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis ciuis fuit, qui fas esse putaret, quacunque aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiã ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumq; omnium, quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque diuino, non solùm reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi viri; sed equis insignibus, curru aurato reportati. Possum ego satis in Cn. Pompeium vnquam gratus videri? qui non solùm apud vos qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud vniuersum populum Rom. salutem reipub. & conseruatam per me, & coniunctam esse cum mea, dixerit: qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit, bonos excitarit: qui populum Rom. pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solùm hortatus sit, verumetiam obsecrarit: qui cum ipse propter metum dimicationis & sanguinis domo se teneret, etiam à superioribus tribunis petierit, vt de salute mea promulgarent, & referrent: qui in colonia nuper constituta cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessorum, vim, & crudelitatem priuilegii, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis litteris consignauit, princepsque Italiæ totius

tius præsidium ad nostrã salutẽ implorandum putauit? qui cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam vt suos necessarios mihi amicos redderet, elaborauit. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cuius omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, inuicta defensio salutis meæ Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me beneuolentiam, & fidem non solùm animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit. Vobis verò P.C. singulis & egi, & agam gratias vniuersis: egi initio, quantum potui: satis ornatè agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in pace præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo possunt; tamẽ huius temporis, ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum. nam difficile est non aliquem, nefas quemquam præterire. Ego vos vniuersos, patres conscripti, deorũ numero colere debeo. sed vt in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atqui aliàs alios solemus, & venerari, & precari; sic in hominibus de me diuinitùs meritis, omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda. hodierno autem die nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas; & de priuatis vni, qui pro salute mea, municipia, coloniasque adisset, populum Rom. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis; vos me florentem semper ornastis: laborantem mutatione vestis, & propè luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus obiectis, cum mihi priuato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram, multa mecum ipse reputaui. Dixerat in concione consul, se cliui Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum: nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solùm præsidiis, & manu, verumetiam demolitione sublati. Alter consul, vt me,
&

& rempub. non modò desererent, sed etiam hostibus reipub proderent, pactionibus eos suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu, quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse cũ diceretur, esse inimicus scio. Duæ partes esse in repub. cum putarentur, altera me deposcere propter inimicitias, altera timidè defendere propter suspicionem cædis putabatur. qui autem me deposcere videbantur, ii * huius auxerunt dimicationis metum: quòd nunquam inficiando suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare, cum viderem senatum ducibus orbatum, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; seruos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinæ penè iisdem ducibus ad spem cædis, & incendiorum esse reuocatas; equites Rom. proscriptionis, municipia vastitatis, omnes cædis metu esse permotos: potui, potui P. C multis auctoribus fortissimis viris, me vi armisq; defendere, nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit; sed videbam, si vicissem præsentem aduersarium, nimiùm multos mihi alios esse vincendos: si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum, tribunitiiq; sanguinis vltores esse præsentes, meæ mortis pœnas iudicio, & posteritati reseruari. nolui, cum consul communẽ salutem sine ferro defendissem, meam priuatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam de suis desperare; ac si solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipub. funestum fore videbatur. Quòd si mihi æternam esse propositam ærumnam arbitrarer, morte me ipse potiùs quam sempiterno dolore multassem: sed cum viderem me non diutiùs, quàm ipsam rempub. ex hac vrbe absuturum, neque ego illa exterminata, mihi remanendum putaui; & illa, simulatque reuocata est, me secum pariter reportauit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum iura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum vbertas, mecum deorum & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerunt. quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem

meas:

meas : ſin aliquando reuocarentur, intelligebam mihi cum illis vna eſſe redeundũ. Cuius mei ſenſus certiſſimus teſtis eſt hic idem, qui cuſtos capitis fuit Cn. Plancius: qui omnibus prouincialibus ornamentis, commodiſque depoſitis, totam ſuam quæſturam in me ſuſtentando, & conſeruando collocauit. qui ſi mihi quæſtor imperatori fuiſſet, in filii loco fuiſſet: nunc certè erit in parentis, cum fuerit quæſtor non imperii, ſed doloris mei. Quapropter, patres conſcripti, quoniã in rempub. ſum pariter cum repub. reſtitutus, non modò in ea defendenda nihil minuam de libertate mea priſtina, ſed etiam adaugebo. Etenim ſi eam tum defendebam, cum aliquid mihi illa debebat, quid nunc me facere oportet, cùm ego illi plurimum debeo? nam quid eſt, quod animum meum frangere, aut debilitare poſſit, cuius ipſam calamitatem non modò nullius delicti, ſed etiam diuinorum in rempub. beneficiorum teſtem eſſe videatis? nam & importata eſt, quia defenderam ciuitatem; & mea voluntate ſuſcepta eſt, ne à me defenſa reſpub per eundem me extremum in diſcrimen vocaretur. Pro me non, vt pro P. Popillio nobiliſſimo homine adoleſcentes filii, nõ propinquorũ multitudo populũ Rom. eſt deprecata: non vt pro Q. Metello ſummo, & clariſſimo viro ſpectata iam adoleſcentia filius; non L. & C. Metelli conſulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat; non Luculli, Seruilii, Scipiones, Metellorum filii flentes, ac ſordidati populo Romano ſupplicauerunt : ſed vnus frater, qui in me pietate filius, conſiliis parens, amore (vt erat) frater inuentus eſt: ſqualore, lachrymis, & quotidianis precibus, deſiderium mei nominis renouari, & rerum geſtarum memoriam vſurpari coegit. qui cum ſtatuiſſet, niſi per vos me recuperaſſet, eandem ſubire fortunam, atque idem ſibi domicilium & vitæ, & mortis depoſceret, nunquam nec magnitudinẽ negotii, nec ſolicitudinem ſuam, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defenſor aſſiduus, ſumma virtute, & pietate C. Piſo gener: qui minas inimicorum meorũ, qui inimicitias affinis mei, propinqui ſui, conſulis; qui Pontum & Bithyniã quæſtor pro mea ſalute neglexit. Nihil vnquam ſenatus de P. Popillio decreuit,

creuit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est: tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti: cum alter eorum senatui paruisset, alter vim cedemque fugisset. nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate ciuili expulsus est, non modò à senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum penè deleuit. nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempub. defendendam populi Rom. conuocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum exstiterunt. Quare cum me vestra auctoritas accersierit, populus Rom. reuocarit, respub. implorarit, Italia cuncta penè suis humeris reportarit; non committam P. C. vt cum ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim: præsertim cum illa amissa recuperarim; virtutem, & fidem nunquam amiserim.

PRO DOMO SVA, AD PONTIFICES.

ORATIO XXIX.

CVm multa diuinitùs, pontifices, à maioribus nostris inuenta, atque instituta sunt; tum nihil præclarius, quàm quòd vos eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reipub. præesse voluerunt: vt amplissimi, & clarissimi ciues rempub. bene gerendo; * pontifices, religiones sapienter interpretando, rempub. conseruarent. Quòd si vllo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio, ac potestate versata est, hæc profectò tanta est, vt omnis reipub. dignitas, omnium ciuium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique commissa creditaq; esse videantur. vobis hodierno die constituendum est, vtrùm posthac amentes, ac perditos magistratus improborum ac sceleratorũ ciuium præsidio nudare; an etiã deorũ immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes, ac flamma reipub. suum illum pestiferũ & fu-

nestum tribunarum, quem æquitate humana tueri non potest, diuina religione defenderit; aliç ceremoniæ nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate, sapientiaque pontifices, ea, quæ furore improborum in repub. ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur; erit causa, cur consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis iure, ac merito laudare possimus. Sed quoniã ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in senatu de repub. sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putauit, omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille vti non potest, sed conuitio, cuius exercitationem cùm intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate muniuit. Ac primùm illud à te homine vesano, ac furioso requiro, quæ te tanta pœna tuorum scelerum, flagitiorumq; vexet, vt hos tales viros, qui non solùm consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipub. sustinent, quòd ego in sententia dicenda salutem ciuium cum honore Cn. Pompeii coniunxerim, mihi esse iratos, & aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere? Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed etiam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior necesse est. itáne verò? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, & inconstantia, & crebra tanquã tempestatum, sic sententiarum commutatio: hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia grauitas, à libidinoso sententia certum, & definitum ius religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum, monumentorumque deterret? Tunè es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respub. desiderauit? quo restituto senatus auctoritatem restitutam putabamus, quam primùm aduenians prodidisti? Nondum de mea sententia dico: impudentiæ primùm respondebo tuæ. Hunc igitur, funesta reipub. pestis, hunc tu ciuem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, seruorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo, & patria, ne cum improbis boni

ferro

ferro dimicarent, cedere curasti; quem à senatu, quem à bonis omnibus, quem à cuncta Italia desideratum, accersitum, reuocatum, conseruandæ reipub. causa confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego verò neque veni, & domi me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit, cùm seruos tuos à te iampridem ad bonorum cædem paratos, cum illa tua consceleratorum ac perditorum manu, armatos in Capitolium tecum venisse constabat. Quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandæ cædis potestatem non fecisse. Postea quàm mihi nunciatum est, populum Rom. in Capitolium propter metum, atque inopiam rei frumentariæ conuenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis defugisse, veni non solùm sine vllis copiis, ac manu, verumetiam cum paucis amicis. An ego cum P. Lentulus consul optimè de me, ac de repub. meritus; cum Q. Metellus (qui, cum meus inimicus esset frater tuus, & dissentioni nostræ, & precibus tuis salutem, ac dignitatem meã prætulisset) me arcesserent in senatum; cum tanta multitudo ciuium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem, cùm præsertim te iam illinc cum tua fugitiuorum manu discessisse constaret. Hîc tu me etiam custodem defensoremque Capitolii, templorumq; omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quòd cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eò venirem? Vtrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, vt rem ipsam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem? primùm dico, senatoris esse boni semper in senatum venire: nec cum iis sentio, qui statuunt minùs bonis temporibus in senatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc suam nimiam perseuerantiam vehementer iis quorum animum offendere voluerunt, gratam, & iucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quòd se in senatu tutò non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo, nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum: puto, arbitrio suo quemque timere oportere: cur ego non

timuerim,

timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. cur, cum viri boni nonnulli putarint tutò se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? cur, cum ego me existimassem tutò omnino in ciuitate esse non posse, illuc irem? an aliis licet, & rectè licet in meo metu sibi nihil timere; mihi vni necesse erit, & meam & aliorum vicem pertimescere? An, quia non condemnaui sententia mea duos consules, sum reprehendendus? Eos igitur ego potissimùm damnare debui, quorum lege perfectū est, ne ego indemnatus, atque optimè de repub. meritus, damnatorum pœnam sustinerē? quorum etiam delicta propter eorum egregiā in me conseruando voluntatem non modò me, sed omneis bonos ferre oportere; eorum optimum consilium ego potissimùm per eos in meam pristinā dignitatē restitutus, consilio repudiarē meo? At quam sententiam dixi? primùm eam, quam populi sermo in animis nostris iam antè defixerat; deinde eam quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est: vt neque allata sit à me res inopinata, ac recens; nec si quod in sententia vitium est, magis sit eius, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. At enim liberum senatus iudicium propter metum non fuit. Si timuisse eos facis qui discesserunt, concede non timuisse eos, qui remanserunt: sin autem sine iis, qui tum adfuerunt, nihil decerni liberè potuit: cum omnes adessent, cœptum est referri de inducendo s. c. ab vniuerso senatu reclamatum est. Sed quæro in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum eius, atque auctor, quid reprehendatur? vtrùm causa capiendi noui consilii non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an aliò potiùs confugiendum fuit? quæ vis, quæ causa maior esse, quàm fames, potuit? quàm seditio? quàm consilia tua, tuorumque? qui facultate oblata ad imperitorum animos incitandos, renouaturum te tua illis funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt. Frumentum prouinciæ frumentariæ partim non habebant, partim in alias terras, credo propter varietatem venditorum miserant; partim quò gratius esset tum, cum in ipsa fame subuenissent, custodiis suis clausum continebant, vt

subitò

subitò noui mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in * præsentia, atque ante oculos proposito periculo: neque id coniectura prospiciebamus, sed iam experti videbamus. nam cum ingrauesceret annona, vt iam planè inopia, ac fames non caritas timeretur, concursus est ad templũ Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule. qui si verus fuit ex dolore hominum, & fame, certè consules causam suscipere, certè senatus aliquid consilii capere potuit. Sin in causa fuit annona, seditionis quidẽ stimulator, & concitator tu fuisti; nonne id agendũ nobis omnibus fuit, vt materiam subtraheremus furori tuo? quid, si vtrumque fuit? & vt fames stimularet homines, & tu in hoc vlcere tanquam vnguis existeres? nonne fuit eo maior adhibenda medicina, quę & illud natiuum, & hoc delectum malum sanare posset? Erat igitur & præsens caritas, & futura fames. * inde saxis facta lapidatio est: si ex dolore plebeio, nullo incitante, magnum malum: si P. Clodii impulsu, vsitatum hominis facinorosi scelus: si vtrumq; vt res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati atque armati seditionis duces: videturne ipsa respub. & consulis auxilium implorasse, & senatus fidem? atqui vtrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ; vt homines non iam diuturnam caritatem, sed vt famem planè timerent: nemo negat: hunc istum otii, & pacis hostem, causam arrepturum fuisse ad incendia, cædes, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines à Q. Metello fratre tuo consule in senatu palàm nominati, à quibus ille se lapidibus appetitum, & percussum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominauit. quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est, qui de tribuno pleb. nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, conciliator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His atque huiusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunasque locupletum, per causam inopum, atque imperitorum repentinos im-

petus comparares; cum tibi salus esse in otio nulla posset; cùm desperatis ducibus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne prouidendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiam seditionis ista funesta fax adhæresceret? Fuit igitur causa capiendi noui consilii. videte nunc, fuerintne partes meæ penè præcipuæ. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cæteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonne me? quid puerorum illa concursatio nocturna? non à teipso instituta, me frumentum flagitabant? quasi verò ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis iniecerat, cum de mea dignitate in templo Iouis optimi maximi senatus frequentissimus, vno isto dissentiente, decreuisset, subitò illo ipso die carissimam annonam, nec opinata vilitas consecuta est. Erant qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse: nonnulli autem illam rem ad rationem, coniecturamque reuocabant: qui, quòd in meo reditu spes otii, & concordiæ sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, iam penè belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, à me, cuius aduentu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego denique non solùm ab operis tuis impulsu tuo nominabar, sed etiam depulsis, ac dissipatis tuis copiis, à populo Romano vniuerso, qui tum in Capitolium conuenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar: veni exspectatus multis sententiis iam dictis, rogatus sum sententiam: dixi reipub. saluberrimam, mihi necessariam. petebatur à me frumenti copia, annonæ vilitas, *quasi possem aliquid in ea re gerenda: *non habebatur. flagitabar bonorum expostulatione: improborum conuicia sustinere non poteram. delegaui amico locupletiori, non quò illi ita de me merito onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes, quod nos de Cn. Pompeio

poli

polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillimè perfecturum. Itaque siue hunc dii immortales fructum mei reditus populo Rom. tribuunt, vt, quemadmodũ discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset; sic reditu meo vbertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas mecum simul reducta videantur: siue egomet aliquid aduentu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populo Rom præstare debui; præsto, promitto, spondeo. nihil dico amplius: hoc quod satis est huic tempori, dico, rempub. annonæ nomine, in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meum, sententia mea reprehenditur? rem maximam eripui à peste summi periculi; non solùm eam, sed etiam vos à cæde, incendiis, vastitate. nemo negat: cum ad causam caritatis accederet ille speculator communium miseriarum, qui semper in reipub. malis sceleris sui faces inflammarit. Negat oportuisse quidquam vni extra ordinem decerni. Non iam tibi sic respondebo, vt cæteris, Cn. Pompeio plurima periculosissima, maxima, terrâ marique bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Romani pœnitere. non ita tecum ago. cum his hæc à me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad vnum deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissimùm: sed se extra ordinem nihil cuiquam dare; cum Pompeio datum sit, id se pro dignitate hominis ornare, ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis, quibus ille cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Rom. imperiumque honestauit. Constantiam probo, qua mihi quoque vtendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneque gessit; sed cum illis tamen possum aliquid disputare. Tua verò quæ tanta impudentia est, vt audeas dicere extra ordinem dare nihil cuiquam oportere? qui cùm lege nefaria Ptolemæum regem Cypri, fratrem regis Alexandri eodem iure reg-

regnantem, causa incognita publicasses, populumque Rom. scelere obligasses; cum in eius regnum, bona, fortunas, latrocinium huius imperii immisisses, cuius cum patre, auo, maioribus societas nobis, & amicitia fuisset: huius pecuniæ deportandæ, & si quis suum ius defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti. dices, quem virum! sanctissimũ, prudentissimũ, fortissimũ, amicissimũ reipub. virtute, consilio, ratione vitæ mirabili ad laudẽ, & prope singulari. sed quid ad te, qui negas esse * iuris quemquam vlli reipub. extra ordinem præfici? Atque in hoc solùm inconstantiam redarguo tuam, qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, cæterisq; cædis, & incendiorum ducibus, obieceras; quem carnificem ciuium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorẽ fuisse dixeras, ad hunc honorem, & imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: & tanta fuisti intemperantia, vt illius tui sceleris rationẽ occultare nõ posses. Litteras in concione recitasti, quas tibi à C. Cæsare missas diceres. CAESAR PVLCHRO. cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cùm nominibus tantùm vteretur, neque ascriberet, Proconsuli, aut tribuno pleb. Deinde gratulari tibi quòd idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo remouisses, & quòd idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. Quas aut nunquam tibi ille litteras misit; aut si misit, in concione recitari noluit. * at siue ille misit, siue tu finxisti, certè consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides, & continentia tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ. Quis prouinciam homini post hominum natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo? quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti; Gabinio, pretio amplificato

ficato, Syriam nominatim dedisti. quid homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo L. Pisoni, nonne nominatim populos, liberos multis senatusconsultis etiam recenti lege * generi ipsius liberatos, vinctos, & constrictos tradidisti? nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumq; prouinciæ meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? Itane verò? tu prouincias cósulares, quas C. Gracchus, qui vnus maximè popularis fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam vt necesse esset quotannis constitui per senatum decretas, lege sanxit, eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti? extra ordinem sine sorte nominatim dedisti, non consulibus, sed reipub. pestibus: nos, quòd nominatim rei maximę penè iam desperatę summum virum, sæpe ad extrema reipub. discrimina delectum, præfecimus, à te reprehendemur? Quid tandem, si quæ tum in illis reipub. tenebris, cæcisque nubibus, & procellis, cum senatú à gubernaculis deiecisses, populú è naui exturbasses, ipse archipirata cum grege prædonú impurissimo plenissimis velis nauigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perficere potuisses, qui locus orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimiùm diu reconditus, & penitùs abstrusus animi dolor subuenit subitò reipub. ciuitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abiectam metu, ad aliquam spem libertatis, & pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? scilicet tu helluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo, & facinorosissimo Sex. Clodio, socio tui sanguinis (qui sua lingua etiam sororem tuam & te abalienauit) omne frumentum priuatum, & publicum, omnes prouincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claues lege tua tradidisti. Qua ex re primùm caritas nata est, deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis, & bonis. Que-

ritur iam importuna pestis ex ore impurissimo Sext. Clodii rem frumentariã esse ereptam, summisque in periculis, eius viri auxiliũ implorasse rempub. à quo saepe se & seruatam, & amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. quid? de me quod tulisse te dicis patricida, fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste ciuis, quemadmodũ omnes iam dii, atque homines iudicarunt, conseruatoris reipub. quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modò indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium priuilegium, lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captaque repub. mihi, populo Rom. implorante, senatu poscente, temporibus reipub. flagitantibus, non licuit de salute populi Rom. sententiam dicere? qua quidem in sententia si Cn. Pompeii dignitas aucta est, coniuncta cum vtilitate cõmuni, certè laudandus essem, si eius dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem, & auxilium tulisset. Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antè stantẽ perculerunt. quod enim par amicitiæ consularis fuit vnquam in hac ciuitate coniunctius, quàm fuimus inter nos ego, & Cn. Pompeius? quis apud populum Rom. de illius dignitate? industriùs, quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio beneuolentiæ prætermissa est? Hanc nostram coniunctionem, hanc conspirationem in republica bene gerenda, hanc iucundissimam vitæ, atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus, & falsis criminibus diremerunt, cum iidem illum, vt me metueret, me cauere, monerent; iidem apud me, mihi illum esse vni inimicissimum, dicerent; vt neque ego ab illo quæ mihi petenda essent, satis audacter petere possem; neque ille tot suspicionibus certorum hominum, & scelere exulceratus, quæ meum tempus postularet, satis prolixè mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna, pontifices, vt me non solùm pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat: qui cùm me non repenti-

num

num aliquod meum tempus, ſed veteres multo antè ſuſcepti, & prouiſi labores cum viro fortiſſimo,& clariſſimo coniunxiſſent,ſim paſſus, à tali amicitia diſtrahi; neque intellexerim, quibus,aut, vt apertis inimicis obſiſterem,aut,vt inſidioſis amicis non crederem.Proinde deſinant aliquando me iiſdem * inflammare verbis,Quid ſibi iſte vult? neſcit,quantum auctoritate valeat, quas res geſſerit, qua dignitate ſit reſtitutus. cur ornat eum,à quo deſertus eſt? Ego verò neque me tum deſertum puto,ſed penè deditū;nec quæ ſint in illa reipub flamma geſta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi eſſe arbitror: ſi vtile reipub. fuit, haurire me vnum pro omnibus illam indigniſſimam calamitatem,etiam hoc vtile ſit, quorum id ſcelere conflatum ſit,me occultare, & tacere. Illud verò eſt hominis ingrati, tacere (itaque libentiſſimè prędicabo) Cn. Pompeium ſtudio,& auctoritate æquè vt vnumquemque veſtrûm,opibus, contentione, precibus, periculis denique præcipuè pro ſalute mea laboraſſe.hic tuis,P.Lentule,cum tu nihil aliud dies,& noctes,niſi de ſalute mea,cogitares,conſiliis omnibus interfuit: hic tibi grauiſſimus auctor ad inſtituendā,fideliſſimus ſocius ad comparandam,fortiſſimus adiutor ad rem perficiendā fuit: hic municipia,coloniaſque adiit: hic italiæ totius auxilium cupientis implorauit: hic in ſenatu princeps ſententiæ fuit: idemque cum dixiſſet; tum etiam pro ſalute mea populum Rom. obſecrauit. Quare iſtam orationem, qua es vſus, omittas licet, poſt illam ſententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos eſſe mutatos: proinde quaſi iſti aut de Cn Pompeio aliter, atque ego exiſtimo, ſentiant: aut quid mihi pro exſpectatione populi Rom. pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis, faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, ſi cuius fortè pontificis animum, quod certè ſcio aliter eſſe, mea ſententia offendit; alio modo ſit conſtituturus, aut de religione pontificum, aut de repub. quàm cum aut cæremoniarum ius,aut ciuitatis ſalus coegerit. Intelligo, pontifices, me plura extra cauſam dixiſſe, quàm aut opinio tulerit,aut voluntas mea: ſed cùm me purgatum vobis eſſe cuperem, tum etiam veſtra in me at-

tentè audiendo benignitas prouexit orationem meam. Sed hoc compensabo breuitate eius orationis quę pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quæ cum sit in ius religionis, & in ius reipub distributa; religionis partē, quæ multo est verbosior, prætermittens, de iure reip. dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quàm de religione, de rebus diuinis, cæremoniis sacris, pontificū collegium docere conari? aut tam stultum, quàm si quis quid in vestris libris inuenerit, id narrare vobis? aut tam curiosum, quàm ea scire velle, de quibus maiores nostri vos solos & consuli, & scire voluerunt? Nego potuisse iure publico, legibus iis quibus hæc ciuitas vtitur, quęquam ciuē vlla eiusmodi calamitate affici sine iudicio. Hoc iuris in hac ciuitate, etiam tum cum reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse à maioribus traditum; hoc esse deniq; proprium liberæ ciuitatis, vt nihil de capite ciuis, aut de bonis sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit. Videsne me non radicitùs euellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse iure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico, esse * parridicium: dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio iure publico. Quod est, pontifices, ius adoptionis? nempe vt is adoptet qui neque procreare iam liberos possit; &, cum potuerit, sit expertus. quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum, quæri à pontificum collegio solet. quid est horum in ista adoptione quæsitum? adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. liberorumne causa? at procreare potest, habet vxorem, suscepit etiam liberos. Exhæredabit igitur pater filium. quid, sacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te est? quæ omnis notio pontificum, cum adoptaret, esse debuit. nisi fortè ex te ita quęsitum est, num perturbare rempub. seditionibus velles? & ob eam causam adoptari, non vt filius esses, sed vt tribunus plebis fieres, & funditùs euerteres ciuitatem? respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbauerunt. non ætas eius qui adoptabat quæsita est, vt Cn. Aufidio, M. Puppio: quorum vterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter

alter Pisonem adoptauit, quas adoptiones, sicut aliæ innumerabiles, hæreditates nominis, pecuniæ, sacrorũ secutæ sunt. tu neq; Fonteius es, qui esse debebas, neque patris heres, neque amissis sacris paternis, in hæc adoptiua venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, & quam deseruisti & quam polluisti, iure Quiritium legitimo tutelarum & hæreditatũ relicto, factus es eius filius contra fas, cuius per ætatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices: nego istam adoptionem pontificio iure esse factam: primùm, quòd hæ vestræ sint ætates, vt is qui te adoptauit, vel tibi loco filii per ætatem esse potuerit. deinde quòd causa quæri solet adoptandi, vt, & is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, & legitimo & pontificio iure quærat? & ita adoptet, vt ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur; illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur, vt hæc simulata adoptio filii quàm maximè veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Quæ maior calumnia est, quàm venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum dicere, filium senatorem populi Rom. sibi velle adoptare? id autem scire, & videre omnes, non, vt ille filius instituatur, sed, vt è patritiis exeat; vt tribunus pleb. fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscurè. nam adoptatum emancipari statim, ne sit eius filius qui adoptarit. cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis: iam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis: iam patricius nemo relinquetur. cur enim quisquam vellet, tribunum pleb. se fieri non licere, augustiorem sibi esse petitionem consulatus, in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit * is locus, non veniret? vt cuiq; aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur. Itaque Populus Rom. breui tempore neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit; nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes, neque auctores centuriatorum & curiatorum comitiorum: auspiciaq; populi Rom. si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est; cum interrex nullus sit, quòd & ipsum patricium esse, & à patricio prodi necesse est.

 Dixi

Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto huius collegii probatam, contra omne pontificū ius factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures: quorū ego libros, siqui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo iure augurum curiosus: hæc quæ vnà cum populo didici, quę sæpe in concionibus respōsa sunt, noui. Negant fas esse agi cum populo, cum de cœlo seruatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cœlo esse seruatum? adest pręsens vir singulari virtute, constantia, grauitate præditus, M. Bibulus: hunc consulem illo ipso die contendo seruasse de cœlo. Infirma sunt igitur acta, tua sententia, C. Cæsaris viri fortissimi? minimè. neque enim mea iam quidquam interest, exceptis his telis quæ ex illius actionibus in meū corpus immissa sunt. Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreuiter attingo, acta sunt à te: tu tuo præcipitante iam & debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subitò exstitisti: tu M. Bibulum in concione, tu augures produxisti: te interrogante augures responderunt, cum de cœlo seruatum sit, cum populo agi non posse: tibi M. Bibulus quærenti, se de cœlo seruasse respondit: idemque in concione dixit, ab Appio fratre tuo productus, te omnino, quòd contra auspicia adoptatus esses, tribunū pleb. non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit, omnia quæ C. Cæsar egisset,* quæ contra auspicia essent acta, per senatū rescindi oportere: quod si fieret, dicebas te tuis humeris me custodem vrbis in vrbem relaturum.*Videte hominis amentiam, vbi per suum tribunatum Cæsaris actis alligatus teneretur. Si & sacrorum iure pontifices, & auspiciorum religione augures totum euertunt tribunatum tuum; quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod ius populi atque legum? Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de repub. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam viros fortes, longè aliter atque à me dicta erant detulerunt: hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. si quod in cæteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adop ione satis est, trium esse hora-

rum: nihil reprehendo, sin eadem obseruanda sunt, decreuit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri. Iam intelligis omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis nó fuisse. Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. video enim quosdam clarissimos viros, principes ciuitatis, aliquot locis iudicasse, te cum plebe iure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cùm tua rogatione funere elatam rempub esse dicerent; tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, iure indictũ esse dicebant. quod de me ciue, ac de repub bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipub. quod saluis auspiciis tulisses, iure egisse dicebant. Quare licebit, vt opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobauerunt. Fueris sanè tribunus plebis tam iure quàm lege, quàm fuit hic ipse Rullus vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite ciuis indemnati tulisti? vetant leges sacratæ, vetant *XII.* tabulæ, leges priuatis hominibus irrogari. id est enim priuilegium. Nemo vnquam tulit. nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minùs hæc ciuitas ferre possit: Proscriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis quid habet, quod maximè sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor pœnam in ciues Romanos nominatim sine iudicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, iudicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, vt proscribere possit quos velit? quæro enim,*quid sit aliud proscribere, Velitis, iubeatis vt M. Tullius in ciuitate ne sit, bonaque eius vt mea sint. ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. hoc plebiscitum est? hæc lex, hæc rogatio est? hoc vos pati potestis, hoc ferre ciuitas, vt singuli ciues singulis versiculis è ciuitate tollantur? Equidem iam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: expleui animos inuidorum: placaui odia improborum: saturaui etiam perfidiam & scelus proditorum: denique de mea causa, quæ videbatur perditis ciuibus ad inuidiam esse proposita, iam omnes vrbes, omnes or-

dines,

dines, omnes dii atque homines indicauerunt. Vobismetipsis, pontifices, & vestris liberis cæterisque ciuibus pro vestra auctoritate & sapientia consulere debetis. nam cum tam moderata iudicia populi sint à maioribus constituta, primùm, vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur; deinde, ne nisi *prodita die quis accusetur: vt ter antè magistratus * accuset intermissa die, quàm multam irroget, aut iudicet; quarta sit accusatio trinum nundinum, prodita die, qua die iudicium sit futurum; cum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sint; deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute; denique etiam si qua res illum diem aut auspiciis aut excusatione sustulit, tota causa iudiciumque sublatum est. Hæc cum ita sint in re, vbi crimen est? vbi accusator? vbi testes? quid indignius, quàm qui neque adesse sit iussus, neque citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus conductos & sicarios, egentes & perditos suffragiú ferre, & eam legem putare? At si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem respub. tuebatur, cuius denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conuersioné status & inclinationé communium temporum; quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est: pecuniæ autem tantæ sunt, vt eas nimiùm multi egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis iuuentutem, & eos maximè qui imminere iam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia mediusfidiùs tribunorum plebis tota reperientur, hoc iure firmato, quæ coeant de hominum locupletissimorum bonis; præda præsertim populari, & spe largitionis oblata. At quid tulit legum scriptor peritus, callidus? Velitis iubeatis vt M. Tullio aqua & ignis interdicatur? crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem ciue ferendum sine iudicio. Non tulit, vt interdicatur. quid ergo? vt interdictum sit. O cænum, ô portentum, ô scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit spurciorem lingua sua, vt interdictum sit, cui non sit interdictum. Sexte noster, bona venia dic, quoniam iam dialecticus es, & hæc quoq; liguris; quod factum non est, vt sit factum, ferri

ferri ad populum, aut verbis vllis sanciri, aut suffragii confirmari potest? hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro omnium non bipedum solùm, sed etiam quadrupedum imperitissimo, rempub. perdidisti. neque tu eras tam excors, tamque demens, vt nescires hunc Clodium esse qui contra leges faceret; & alios esse qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque cæterorum in quibus esset aliquid modestiæ, cuiusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti vti, quibus cæteri; neque operum architectis, neque pontificem adhibere quem velles. postremò ne in prædæ quidem societate mancipem, aut prædæ socium, extra tuorũ gladiatorũ numerum: aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam nisi furem aut sicarium reperire potuisti. Itaque cum tu florens ac potens per medium forum popularis volitares; amici illi tui te vno amico tecti, & beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, vt etiam Palatinam linguam tuam perderent. qui in iudicium venerant, siue accusatores erant, siue rei, te deprecante damnabantur. denique etiam ille nouitius Ligur, venalis ascriptor, & subscriptor tuus, cum M. Papirii sui fratris esset testamento & iudicio improbatus, mortem eius se velle persequi dixit: nomen Sext. Propertii detulit; accusare alienæ damnationis, sceleris que socius propter calumniæ metum non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quæ iure rogata videatur: cuius quam quisq; partem tetigit, digito, voce, præda, suffragio, quocunque venit, repudiatus conuictusque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, vt se ipsa dissoluat? est enim, Quod M. Tullius falsum senatusconsultum retulerit. Si igitur retulit falsum senatusconsultum, tum est rogatio; si non retulit, nulla est. satisne tibi videtur à senatu iudicatum, me non modò non ementitum esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam vnum post vrbem conditam diligentissimè senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus vno sortitu retulisti, tamenne arbitraris, id quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerunt, id te posse omnium

nium facinorum & ſtuprorum omniū Decumis & Clodiis auctoribus obtinere? Tuliſti de me ne reciperer, non vt exirem: quem tu ipſe non poteras dicere, non licere eſſe Romæ. quid enim diceres? damnatum? certè non expulſum: qui licuit? ſed tamen ne id quidem eſt ſcriptum vt exirem. pœna eſt, qui receperit: quam omnes neglexerunt. Eiectio nuſquam eſt. verùm ſit. quid operum publicorū exactio? quid nominis inſcriptio tibi? num aliud videtur eſſe ac meorum bonorum direptio? præterquam quòd ne id quidem per legem Liciniam, vt ipſe tibi curationē ferres, facere potuiſti. Quid hoc ipſum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum conſecraſſe, te monumentum feciſſe, in meis ædibus te ſignum dedicaſſe, eaque te ex vna rogatiuncula feciſſe? vnum & idem videtur eſſe, atque id quod de me ipſo nominatim tuliſti? tam, hercule, eſt vnum, quàm quod idē tu lege vna tuliſti; vt Cyprius rex, cuius maiores huic populo ſocii atque amici ſemper fuerunt, cum bonis omnibus ſub præcone ſubiiceretur, & exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, vtraque de re negotium dedi. quid ſi eidem negotium dediſſes, vt in Aſia Ciſtophorum flagitaret, inde iret in Hiſpaniam; cum* Romæ deceſſiſſet, conſulatum ei petere liceret: cum factus eſſet, prouinciam Syriam obtineret? quoniā de vno homine ſcriberes, vna res eſſet? Quòd ſi iam populus Rom. de iſta re conſultus eſſet, & non omnia per ſeruos latroneſque geſſiſſes: nonne fieri poterat vt populo de Cyprio rege placeret: de exulibus Byzantinis diſpliceret? quæ eſt quaſi alia vis, quæ ſententia Cęciliæ legis & Didiæ, niſi hæc, ne populo neceſſe ſit in coniunctis rebus compluribus, aut id quod nolit accipere, aut id quod velit repudiare? Quid, ſi per vim tuliſti? tamenne lex eſt? aut quidquam iure geſtum videri poteſt, quod per vim geſtum eſſe conſtet? an, ſi in ipſa latione tua, capta iam vrbe lapides iacti, ſi manus collata non eſt, idcirco tu ad illam labem atque eluuiem ciuitatis ſine ſumma vi peruenire potuiſti? cum in tribunali Aurelio conſcribebas palàm non modò liberos, ſed etiam ſeruos ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas? cùm edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitæ multitudinis,

tudinis,sed hominum honestorum modestiam,prudentiamque quærebas? cum arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud nisi vti ne quid per vim agi posset machinabare? cum verò gradus Castoris conuellisti, ac remouisti, tum vt modestè tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu atque ascensu repulisti ? cum eos qui in conuentu virorum bonorum verba de salute mea fecerant,adesse iussisti,eorumque aduocationem manibus,ferro,lapidibus discussisti:tum profectò ostendisti vim tibi maximè displicere Verùm hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facilè superari frangiq; potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, vtrique infinitum imperium,ingens pecunia;vt tibi omnia permitterent,te adiuuarent,tibi manum,copias,tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent,te suis sceleratis concionibus subleuarēt, senatus auctoritatē irriderent,equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur,me terrerent minis,mihi cædem & dimicationem denunciarent,meam domum refertam viris boni s per amicos suos complerent, proscriptionis metu me frequentia nudarent, virorum bonorum me præsidio spoliarent, senatum pro me non modò propugnare amplissimum ordinem, sed etiam plorare, & supplicare mutata veste prohiberent: ne tum quidem vis erat ? quid igitur ego gessi? aut qui timor fuit ? non dicam in me quidem: fac me timidum esse natura, quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid illi equites Romani ? quid senatus? quid denique omnes boni ? si nulla vis erat, cur me flentes potiùs prosecuti sunt, quàm aut incessantes retinuerunt, aut irati reliquerunt ? An hoc timebam,si mecum ageretur more institutoque maiorum. vt possem præsens sustinere ? vtrùm si dies dicta esset,iudicium mihi fuit pertimescendum: an sine iudicio priuilegium ? iudicium in causa tam turpi? scilicet is homo sum, qui, etiam si causa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam causam probare non poteram,cuius tanta bonitas est,vt ea ipsa non modò se, sed etiam me absentem per se probarit? an senatus, an ordines, an ii,qui cuncta ex Italia ad me reuo-

reuocandum consolauerunt, segniores me præsente ad me retinendum & conseruandum fuissent in ea causa, quam ipse iam parricida talem dicat fuisse, vt me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem exspectatum, atque reuocatum queratur? an verò in iudicio periculi nihil fuit: priuilegium pertimui, ne mihi præsenti, si multa irrogaretur, nemo intercederet? tam inops autem ego etiam ab amicis, aut tam nuda respub. à magistratibus? quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in vllo ciue comprobauissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ coniuratorum, tuique perditi milites, atque egentes, & noua vis sceleratissimorum consulũ corpori meo pepercissent? qui, cum eorũ omnium crudelitati scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorũ satiare potui. Quid enim? vos vxor mea misera violarat? quam vexauistis, raptauistis, omni crudelitate lacerauistis. quid mea filia? cuius fletus assiduus, sordésque lugubres vobis erant iucunda, cæterorũ omniũ mentes oculósq; flectebant. quid paruus filius? quem quamdiu abfui, nemo nisi lachrymantẽ confectumq; vidit: quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex prouincia venisset, neque sibi viuendum, nisi me restituto, putaret; cum eius mœror, squalor incredibilis & inauditus omnibus mortalibus miserabilis videbatur: quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis? qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac postibus meis horrificum quoddam & nefarium omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum omnium locuplerum fortunas, omnium prouinciarum fructus, & tetrarcharum ac regum bona, spe & auaritia deuorasses, argenti & supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo Campanum illum consulem cum saltatore collega, cùm alteri totam Achaiam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque Barbariam, bona ciuium Romanorum condonasses: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimasque gentes ad diripiendum tradi-
disses;

disses; illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valuarum fuisse. neque porrò illa manus, copiæque Catilinæ cæmentis ac *tegulis meorum tectorū se famem suam expleturas putauerunt; sed vt hostium vrbes, nec omnium hostium, verùm eorum quibuscum acerbum bellum intestinumq; suscepimus, non præda adducti, sed otio solemus * exscindere: quòd in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquod bellum semper videtur. Nihil erat latum de me: non adesse eram iussus: non citatus fueram: erā etiam tuo iudicio ciuis incolumis: cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulē transferebatur: senatum consules vetabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis inspectante populo Rom. ad socerum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non modò instrumentum, aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur: cùm ipsa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ?) sed odio & crudelitate funditùs euerteretur. domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio; consules epulabantur, & in coniuratorū gratulatione versabantur: cum alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem, meo corpore opposito, à bonorum omnium ceruicibus depuli, omnemque impetū discordiarum, omnem diu collectam vim improborum: quæ inueterata cōpresso odio, atque tacito iam *irrumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo corpore: in me vno consulares faces iactæ manibus tribunitiis: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, coniurationis nefaria tela adhæserunt. Quòd si, vt multis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluissem: aut vicissem cum magna internecione improborum, sed tamen ciuium: aut interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, vnà cum repub. concidissem. Videbam, viuo senatu, populoque Rom. celerem mihi summa cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri diutiùs posse, vt mihi non liceret esse in ea repub. quam ipse seruassem. quòd si non liceret, audieram, & legeram clarissimos

nostræ

nostræ ciuitatis viros,se in medios hostes ad perspicuã mortem pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute reipub.vniuersæ dubitarem? hoc meliore conditione esse quàm Decii: quòd illi ne auditores quidem suæ gloriæ,ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem. Itaque infractus furor tuus inanes faciebat impetus, omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat, non erat in tam immani iniuria, tantisque ruinis nouæ crudelitati locus.Cato fuerat proximus.(* quid ageres,non erat) vt qui modus omnibus moribus fuerat, idem esset iniuriæ. quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. præda perierit: alia non deerit: hunc modò amandandum esse.Sic M.Cato inuisus,quasi per beneficium Cyprum relegatur. eiiciuntur duo,quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum,alter per honestissimam calamitatem.Atque vt sciatis non hominibus illum,sed virtutibus hostem semper fuisse;me expulso,Catone amandato,in eum ipsum se conuertit, quo auctore, quo adiutore,in concionibus,ea quæ gerebat omnia, quæque gesserat,se fecisse & facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium iudicio longè principem esse ciuitatis videbat, diutiùs furori suo veniam daturum non arbitrabatur. Qui ex eius custodia per insidias regis amici filium hostem captiuum surripuisset,& ea iniuria virum fortissimum lacessisset:sperauit iisdem se copiis cum illo posse confligere,quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare: & primò quidem adiutoribus consulibus: posteà fregit fœdus Gabinius:Piso tamen in fide mansit Quas iste tum cędes,quas lapidationes,quas fugas fecerit; quàm facilè ferro quotidianisque insidiis, cum iam à firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn Pompeium foro curiaque priuarit,domumque conieceriţ,vidistis.Ex quo iudicare potestis,quanta vis illa fuerit oriens,& congregata, cum hæc Cn.Pompeium terruerit iam distracta & extincta.Hoc vidit in sententia dicenda Kalend Ianuarii, vir prudentissimus, & cùm reipublicæ,tum mihi,tum etiam veritati amicissimus L. Cotta, qui legem de meo reditu referendam non censuit: qui me consuluisse reipub.cessisse tempestati,amiciorem vobis, cæterisque ciuibus, quàm mihi

ac meis exstitisse: vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, nouoque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges, moresque maiorum temerè, turbulentè, per vim, per furorem esse gesta. Quòd si illa lex esset: nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum vtrumque cum fieret, non oportere, vt de me lex ferretur, decerni: ne illa quæ nulla esset, esse lex iudicaretur. Sententia verior, grauior, vtilior, melior reipub. nulla esse potuit. hominis enim scelere & furore notato, similis à republica labes in posterum dimouebatur. Neque hoc Cn. Pompeium qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque pontifices qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam; atque esse potiùs flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando inuidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur. Eodemque consilio M. Bibuli fortissimi viri senatus sententiam secutus est, vt vos de mea domo statueretis: non quòd dubitaret quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum: sed ne quis oriretur aliquando in tanta vbertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumq; de me senatus sententiam dixit, toties iudicauit: * quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile Piso & Gabinius vidit, homines legum iudiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos vt de me referrent, quotidie flagitaret; non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediti. erat hoc verum. nam impediebantur, verùm ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque priuatus neque consul legem esse vnquam putasti. nam tribunis pleb. referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti. ex Kalend. Ianuarii, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti. quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus collega tuus vir clarissimus, quam legem esse homines ali-

enissimi

enissimi à P. Clodio iudicarent Piso & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii cum de me ad senatum tecum vnà retulit, iudicauit. Sed isti qui Clodii leges timuerunt, quemadmodũ cæteras obseruarunt? Senatus quidem, cuius est grauissimum iudicium de iure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse iudicauit. Quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege quam de me tulisti. Nam non est ita latum, vt mihi Romam venire liceret, sed vt venirem. Non enim voluisti, id quod licebat, ferre vt liceret: sed me ita esse in repub. magis vt accersitus imperio populi Rom. viderer, quàm ad ministrandam ciuitatem restitutus. Hunc tu etiam, perniciosa pestis, exulẽ appellare ausus es, cùm tantis sceleribus esses & factis notatus, vt omnem locũ quò adisses, exilii simillimum redderes? quid est enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? reuera cum est pœna damnati. Verùm igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re iudicata? Peccato? iam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum qui solebant. non modò iam nemo est tam imperitus, qui ea quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conseruatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum tantulumue concilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima & pulcherrima, iudicarit? Summum populi Romani populorumque, & gentium omnium ac regum concilium senatus decreuit, vt omnes qui rempub. saluam esse vellent, ad me vnum defendendum venirent: ostenditque, nec stare potuisse rempub. si ego non fuissem restitutus: nec futuram esse vllam, si non redissem. Proximus est huic * dignitati ordo equester: omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempub. beneficiis suum iudicium decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac vrbe collegium, nulli pagani, aut mõtani (quoniam plebi quoque vrbanæ maiores nostri conuenticula, & quasi concilia

quædam

quædam esse voluerunt) qui non amplissimè non modo de salute mea, sed etiam, de dignitate decreuerint. Nam quid ego illa diuina atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem? quibus tanquam gradibus mihi videor in cœlu ascendisse, non solum in patriam reuertisse. Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Rom. ipse vidit, sensitque quantus, & quanta dignitate esses? constat enim nullis vnquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatis, ordinum floruisse. Omitto ciuitatum, nationum, prouinciarum, regum, orbis deniq; terrarum de meis in omnes mortales meritis vnum iudicium vnumque consensum. Aduentus meus atq; introitus in vrbem qui fuit? vtrùm me patria sic accepit, vt lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an vt crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere solebatis. Itaque ille vnus dies, quo die me populus Romanus à porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiaque comitatum honestauit, tantæ mihi iucunditati fuit, vt tua mihi consceleratа illa vis non modò non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat iam reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quòd si in isto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam, quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? vno enim maledicto bis à me patriam seruatam esse concedis: semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum meo corpore excepi, ne eam ciuitatem, quam seruassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto: non fuit in me pœna vlla peccati: at fuit iudicii. cuius? quis me vnquam vlla lege interrogauit? quis postulauit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunitium

um est? hoc populare est? quamquã vbi tu te popularé, nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? *Sed cum hoc iuris à maioribus proditum sit, vt nemo ciuis Rom. aut libertatem, aut ciuitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit: quod tu ipse potuisti in tua causa dicere: (Credo enim, quamquam in illa adoptione legitimè factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctorne esses, vt in te P.Fonteius vitæ necisq; potestatem haberet, vt in filio) quæro si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id xxx. curiæ iussissent, num id iussum esset ratū? certe non. quid ita? quia ius à maioribus nostris, qui non fictè & fallaciter populares, sed verè & sapienter fuerunt, ita comparatum est, vt ciuis Rom. libertatem nemo posset inuitus amittere. Quinetiam si decemuiri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamē quotiescunque vellet quis hoc in genere se rem iudicatam referre posse voluerunt. Ciuitatem vero nemo vnquam vllo populi iussu amittere inuitus Qui ciues Rom. in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenq; dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. Id autem vt esset faciundum, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & aquæ & ignis interdictione faciebāt. populus Rom. L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis ciuitatem ademit, ademit iisdem agros. de agris ratum est (fuit enim populi potestas) de ciuitate ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor repub. recuperata, comitiis centuriatis ciuitatem eripere non potuit, hodieque Volaterrani non modo ciues, sed etiam optimi ciues, fruuntur nobiscum simul hac ciuitate. Consulari homini P. Clodius euersa repub. ciuitatem adimere potuit, consilio aduocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam seruorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmauit Romæ non fuisse? quod si non fuit, quid te audacius, qui in eius nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus

sciuit,

sciuit,quod facile potuit propter inopiam tecti in foro pernoctans,cur non iuret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnæ probaueris? Hoc tu igitur,homo popularis,iure munitam ciuitatem,& libertatem nostram putas esse oportere: vt si tribuno pleb rogante,Velitis iubeatisne Sedulii centum se velle, & iubere dixerint, possit vnusquisque nostrûm amittere ciuitatem? Tum igitur maiores nostri populares non fuerunt,qui de ciuitate & libertate ea iura sanxerunt, quæ nec vis temporum,nec potentia magistratuum,nec res tum iudicata, nec denique vniuersi populi Romani potestas,quæ cæteris in rebus est maxima,labefactare possit. at tu etiam ereptor ciuitatis, legem de iniuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulæ per gratiam:qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit,vt locus ipse in tua tanta iniuria legem & inscriptionem statuæ refelleret. Quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multo maiori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ fecerat.Quid? si ne scriptum quidem vnquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat sciuisse: tu huius, vt acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? Sed tametsi nihil de me tulisti, quo minus essem non modo in ciuium numero, sed etiam in eo loco in quo me honores populi Romani collocauerunt,tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides iudiciis senatus, populi Romani, totius Italiæ honestatum? quem ne tum quidem cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? vbi enim tuleras, vt mihi aqua & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popilio,Saturninus de Metallo tulit, homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis ciuibus, non vt esset interdictum,quod fieri non poterat, tulerunt, sed vt interdiceretur.Vbi cauisti,ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibusdam damnatis interdictum est,scriptum est in legibus Quare hoc ex Clodio scriptore legum tuarum,iube adesse: latitat omnino: sed si requiri iusseris, inuenient hominem apud sororem tuam occultantem te capite demisso. Sed si patrem tuum ciuem medius fidiùs egregium,

gium, dissimilemque vestitus, nemo vnquam sanus exu-
lem appellauit, qui cum de eo tribunus pleb. promul-
gasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani tem-
poris noluit, eique imperium est abrogatum, si in illo
pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim
temporum: in me, cui dies dicta nunquam est, qui reus
non fui, qui nunquam sum à tribuno pleb. citatus, dam-
nati pœna esse potuit, ea præsertim quæ ne in ipsa qui-
dem rogatione perscripta est? At vide, quid intersit in-
ter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortu-
nam conditionemque nostram: patrem tuum, ciuem
optimum, clarissimi viri filium, qui si viueret, qua seue-
ritate fuit, tu profectò non viueres, L. Philippus censor
auunculum suum præteriit in recitando senatu. nihil
enim poterat dicere, quare rata non essent quæ erant
acta in ea repub. in qua se illis ipsis tēporibus censorē
esse voluisset. me L. Cotta, homo censorius, senatu iu-
ratus dixit, se, si censor tum esset cum ego aderam, meo
loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum lo-
cum iudicem subdidit? quis meorum amicorum testa-
mentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribue-
rit, quod & si adessem? quis me non modò ciuis, sed so-
cius recipere contra tuam legem, & iuuare dubitauit?
denique vniuersus senatus multo ante quam est lata
lex, de me gratias agendas censuit ciuitatibus iis, quæ
M. Tullium: tantumne? immo etiam ciuem optime de
repub. meritum recepissent, & tu vnus pestifer ciuis,
cum restitutum negas esse ciuem, quem eiectum vni-
uersus senatus non modo ciuem, sed etiam egregium
ciuē semper putauit? At vero, vt annales populi Rom.
& monumenta vetustatis loquuntur, censor ille Quin-
ctius, & M. Furius Camillus, & M. Seruilius Ahala, cum
essent optime de repub. meriti, tamen populi incitati
vim iracundiamque subierunt, damnatique comitiis
centuriatis, cum in exilium profugissent, rursus ab eodē
populo placato sunt in suam pristinam dignitatem re-
stituti. Quod si iis damnatis non modo non imminuit
calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam ho-
nestauit, (nam etsi optabilius est cursum vitæ confi-
cere sine dolore, & sine iniuria: tamen ad immortali-
tatem gloriæ plus affert, desideratum esse à suis ciui-
bus,

bus, quam omnino nunquam esse violatum) mihi sine vllo iudicio populi perfecto, tum amplissimis omnium iudiciis restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit? Fortis & constans in optima ratione ciuis P. Popillius semper fuit, tamen eius in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quàm calamitas ipsa. quis enim iam meminisset, eum bene de repub. meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena grauitatis, tamen huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagauit. Quod si & illis qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio ciuitatis, inimicorum iniuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer, absui simul cum repub. redii maxima cum dignitate, te viuo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore petente, tuum scelus meum probrum putas esse oportere? Ac si me populus Rom. incitatus iracundia, aut inuidia è ciuitate eiecisset, idemque postea mea in rempub. beneficia recordatus se collegisset, temeritatem atque iniuriam suam restitutione mea reprehendisset, tamen profectò nemo tam esset amens, qui mihi populi tale iudiciũ non dignitati potius quàm dedecori putaret esse oportere. Nunc verò cum me in iudicium populi nemo omnium vocarit, condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, vt si contenderem, superare non possem: contraque à populo Rom. semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? An tu populum Rom. esse illum putas, qui constat ex iis qui mercede conducuntur? qui impelluntur, vt vim afferant magistratibus? vt obsideant senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios præfeceras. O speciẽ dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes vltimæ pertimescunt, multitudinem hominum ex seruis conductis, ex facinorosis,

ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi contra senatus totiusque Italię auctoritatem & studium dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die scelerate, vidisti, tum cum omnes principes ciuitatis, omnes ordinum, atque ætatū omnium suffragium se non de ciuis, sed de ciuitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum non tabernis, sed municipiis clausis venerunt. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo præcipiti furori atque impio sceleri restitissem. sed publicam causam contra vim armatam sine populi præsidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis fortissimi viri vis intima priuati hominis displiceret: sed Scipionis factū statim P. Mucius cōsul, qui in gerenda rep. putabatur fuisse segnior, gesta, multis senatusconsultis, non modò defendit, sed etiam ornauit. mihi aut, te interfecto cum consulibus, aut, te viuo, & tecum & cum illis armis decertandum fuit. erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad seruos medius fidius res peruenisset: tantum homines impios ex vetere illa coniuratione inustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas. negas esse ferenda quæ soleam de me prædicare: & homo facetus inducis etiam sermonem vrbanum ac venustum, me dicere solere, esse me Iouem, eundemque dictitare, Mineruam esse sororem meam. Non tam insolens sum, qui Iouem esse me dicam: non tam ineruditus, qui Mineruam Iouis sororem meam esse sororem existimem. sed tamen ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororem tuam virginem esse non siuisti. Sed vide ne tu te debeas Iouem dicere, quòd tu iure eandem sororem & vxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quòd solere me dicas de me ipso gloriosius prædicare, quis vnquam audiuit, cum ego de me, nisi coactus ac necessariò dicerem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines obiiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus patriam esse conseruatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de

obiectis

obiectis non confiteri. Sed si mihi ante hæc durissima reipub. tempora nihil vnquam aliud obiectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum a patria perniciem depuli, quid? me huic maledicto vtrum non respondere, an demisse respondere decuit? Ego verò etiam reipub. semper interesse putaui me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere: præsertim cum mihi vni in hac repub. audiente populo Rom. opera mea hanc vrbem & hanc rempub. esse saluam iurato dicere fas fuisset. Exstinctum est iam illud maledictum crudelitatis, quòd me, non vt crudelem tyrannum, sed vt mitissimũ parentem, omnium ciuium studiis desideratum, repetitum, accersitum vident. Aliud exortum est. Obiicitur mihi ecus ille discessus: cui ego crimini respondere sine ea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conscientia profugisse? t id quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum on erat, sed erat res post natos homines pulcherrima. dicium populi pertimuisse? At id nec propositum vlm fuit, & si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonon mihi præsidium defuisse? Falsum est. Me mortem uisse? Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non erem, nisi coactus (nihil enim vnquam de me dixi latius asciscendæ laudis causa potius quam criminis ellendi) dico igitur, & quam possum maxima voce o, Cum omnium perditorum, & coniuratorum incivis, duce tribuno pleb. consulibus auctoribus, affli- senatu, perterritis equitibus Rom. suspensa ac solicita ciuitate, non tam in me impetum faceret, quam me in omnes bonos: me vidisse, si vicissem, tenues ub. reliquias, si victus essem, nullas futuras. Quod iudicassem, defleui * coniugis miseræ discidium, orum charissimorum solitudinem, fratris absentis ntissimi atque optimi casum, subitas fundatissimæ liæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam antepomeorum ciuium, remque publicam * concidere vnius discessu, quam omnium interitu occidere i: speraui id, quod accidit, me iacentem posse à viris fortibus excitari, si vnà cum bonis interiissem,

iissem, nullo modo posse recreari. Accepi, pontifices magnum atque incredibilem doloré. non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. an ego poteram, cum à tot rerum tanta varietate diuellerer, quas idcirco prætereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum, inficiari me esse hominem, & communem naturæ sensum repudiare? tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium vllum à me in rempub. profectum dicerem, si quidem ea reipub. causa reliquissem quibus æquo animo carerem, eamque animi duritiem, sicut corporis, quod cum vritur non sentit, stuporem potius quam virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolores, atque ea quæ capta vrbe accidunt victis, stante vrbe, vnum perpeti, & iam se videre distrahi à complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Rom. beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos nondum mem complorata, arbitria petentes funeris: hæc omnia subire conseruandorum ciuiũ causa, atque ita, vt dolenter ab sis, non tam sapiens quam ii qui nihil curant, sed tam amans tuorum ac tui, quam communis humanitas postulat: ea laus preclara ac diuina. Nam qui ea, quæ nunquam chara atque iucunda duxit, æquo animo reipub. causa deserit, nullam beneuolentiam insignem in rempub. declarat: qui autem ea relinquit reipub. causa, quibus cũ summo dolore diuellitur, ei patria chara est, cuius salutẽ charitati anteponit suorum. Quare disrumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessiuit: bis seruaui, vt consul, togatus armatos vicerim, priuatus consulibus armatis cesserim. vtriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quòd senatus auctoritate, & senatum & omnes bonos meæ salutis causa mutata veste vidi: posterioris, quòd senatus & populus Rom. & omnes mortales, & priuatim & publice iudicarunt, sine meo reditu rempub. saluam esse non posse. Sed hic meus reditus, pontifices, vestro iudicio continetur. nam si vos me in meis sedibus collocatis, ad quod in omni mea causa semper

diis,consiliis,auctoritatibus,sententiisque fecistis,video me plane ac sentio restitutum: sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum præbet inimico doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis: quis erit qui hunc reditum potius quàm pœnam sempiternam putet? In conspectu præterea totius vrbis domus est mea, pontifices, in qua si manet illud non monumentum vrbis, sed sepulchrum inimico nomine inscriptum, demigrandum potius aliquò est, quam habitandum in ea vrbe, in qua trophæa & de me & de republica videam constituta. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, vt cuius vrbis seruatorem me esse senatus omniũ assensu toties iudicarit, in ea possim intueri domum meam euersam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem exstructam, & positam in oculis ciuitatis, ne vnquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii regnum appetentis domus est complanata, ecquid aliud æquum accidisse Melio populus Rom. iudicauit? nomine ipso Æquimelii stultitię pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandẽ causam euersa, atq; in eodẽ loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & euersa, vt illius facinus memoria & nomine loci notaretur. M. Manlius cum ab ascensu Capitolii Gallorum impetũ repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria, regnũ appetiisse est iudicatus: ergo eius domum euersam duobus lucis conuestitam videtis. Quam igitur maiores nostri sceleratis ac nefariis ciuibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo ac sustinebo, vt apud posteros nostros non exstinctor coniurationis & sceleris, sed auctor & dux fuisse videar? Hanc vero, pontifices, labem turpitudinis & inconstantiæ poterit populi Rom. dignitas sustinere, viuo senatu, vobis principibus publici consilii, vt domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fuluii Flacci ad memoriam pœnæ publicè constitutę coniuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C Graccho contra salutem reipub. fecerat, ex senatus sententia est interfectus, & eius domus euersa, & publicata est. in qua porticum post aliquando Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. ista autem fax ac furia

patriæ,cum vrbem Pisone & Gabinio ducibus cepisset, occupasset,teneret,vno eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat,& meam domú cú M.Flacci domo cõiungebat:vt qua pœna senatus affecerat euersorem ciuitatis,eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum,quem P.C.custodem patriæ iudicassent. Hanc vero in Palatio,atque in pulcherrimo vrbis loco porticum esse patiemini,furoris tribunitii,sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum,calamitatis reipublicæ,doloris mei,defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? Quam porticum pro amore quem habetis in rempublicam,& semper habuistis,non modo sententiis, se ,si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis. Nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiola dedicatio deterret O rem,quam homines soluti à cura & liberati ridere non desinant, tristiores autẽ sine maximo dolore audire non possint. P.ne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit,is in meam intulit? hunc, inquam, etiam vos qui estis antistites cæremoniarum & sacrorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? O dii immortales (vos enim hæc audire cupio)P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numẽ horret?res omneis humanas religione vestra contineri putat?hic non illudit auctoritati horum omnium,qui adsunt,summorum virorum? non vestra,pontifices,grauitate abutitur? Ex isto ore, religionis verbum excidere, aut elabi potest? * cum tu eodem ore accusando senatum,quòd seuerè de religione decerneret, impurissime teterrimeque violasti. Aspicite,aspicite, pontifices,hominem religiosum,&,si vobis,videtur(quod est bonorum pontificum) monete eum,modum quendam esse religionis,nimium esse superstitiosum non oportere Quid tibi necesse fuit anili superstitione,homo fanatice,sacrificium quod alienæ domi fieret inuisere? Quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, vt non putares deos satis posse placari, nisi etiã muliebribus religionibus te implicuisses? quem vnquam audisti maiorum tuorum,qui & sacra priuata coluerunt, & publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium Bonæ deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem qui cæcus factus est. Ex quo

quo intelligitur multa in vita fallò homines opinari, cum ille, qui nihil videtat, sciens, quod nefas esset, lumina amisit: istius qui non solum aspectu, sed etiam incesto flagitio & stupro polluit ceremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conuersa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoueri, cum suis dicat se manibus domum ciuis optimi euertisse, & eam iisdem manibus consecrasse? quę tua fuit consecratio? tuleram, inquit, vt mihi liceret. Quid? non exceperas, vt, si quid ius non esset rogare, ne esset rogatum? Ius igitur statueris esse, vniuscuiusque vestrûm sedes, aras, focos, deos penates, subiectos esse libidini tribunitiæ? in quem quisq; per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domum non solùm affligere, quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare? Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis caput esse, interpretari quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est vlla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cum experti nihil ab iis quod sit iniustum atque inhonestum, arbitrere. Hominem inuenire ista labes, tum cum omnia tenebat, neminem potuit, cui ædes meas addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse, cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret, ob eamq; causam vnam, vna iusta illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset, tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidere? Deos immortales existimatis, cuius labore & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in eius domum afflictam & euersam per vnius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Ciuis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illius & cruentam P. Clodii manum, qui rem vllam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit: at qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emptionis, contaminauerunt, nullius neq; priuati neque publici iudicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem vllam attigit, qui non omnium iudicio scele-

leratiſſimus haberetur, dii immortales, domũ meã concupiuerunt? Iſta tua pulchra Libertas, deos penates, & familiares meos lares expulit, vt à teipſo tanquam in captiuis ſedibus collocaretur? quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quàm domus vniuſcuiuſque ciuiũ? hic aræ ſunt, hic foci, hic dii penates, hic ſacræ religionis ceremoniæ continentur: hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas ſit Quo magis eſt furor iſtius ab auribus veſtris repellendus: qui, quæ maiores noſtri religionibus tuta nobis & ſancta eſſe voluerunt, ea non ſolùm contra religionem labefactauit, ſed etiam ipſius religionis nomine euertit. At quæ dea eſt? bonam eſſe oportet, quandoquidem eſt abs te dedicata. Libertas, inquit, eſt. eam tu igitur domi meæ collocaſti, quam ex vrbe tota ſuſtuliſti? tu cum collegas tuos ſumma poteſtate præditos negares liberos eſſe, cum in templum Caſtoris aditus eſſet apertus nemini, cum hunc clariſſimũ virum ſummo genere natum, ſummis populi beneficiis vſum, pontificem, & conſularem, & ſingulari bonitate & modeſtia præditum (quem quibus oculis aſpicere audeas, ſatis mirari non queo) audiente populo Rom. à pediſequis conculcari iuberes, cum indemnatum exturbares priuilegiis tyrannicis irrogatis, cum principem orbis terræ virum incluſum domi contineres, cum forum armatis cateruis perditorum hominum poſſideres: Libertatis ſimulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipſa indicio tui crudeliſſimi dominatus, & miſerrimæ populi Rom. ſeruitutis? eumne potiſſimùm Libertas domo ſua debuit pellere, qui niſi fuiſſet, in ſeruorum poteſtatem ciuitas tota veniſſet? At vnde inuenta eſt iſta Libertas? quæſiui enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuiſſe dicitur, eius non longe à Tanagris ſimulacrum è marmore in ſepulcro poſitum fuit. hoc quidam homo nobilis non alienus ab hoc religioſo Libertatis ſacerdote, ad ornatum ædilitatis ſuæ deportauit. etenim cogitarat omnes ſuperiores muneris ſplendore ſuperare. Itaque omnia ſigna, tabulas, ornamentorum quod ſuperfuit in fanis & communibus locis, tota è Græcia atque inſulis omnibus honoris populi Rom. cauſa, ſanè frugaliter domum ſuam deportauit. Is poſteaquam intellexit,
poſſe

posse se, interuersa ædilitate, à L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modo eadem prima littera competitorem habuisset aliquem, ædilitatem duobus in locis, partim in area, partim in hortis suis collocauit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum quam publicæ Libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem, ornamentũ sepulcri, à fure sublatam, à sacrilego collocatã? hæc me domo mea pellet? hæc vltrix afflictæ ciuitatis, reipub. spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento quod positum est vt esset indicium oppressi senatus, ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, & cum rebus meis gestis coniunctior) tantumne te fefellit, cum mihi summa & quotidie maiora præmia in repub. fore putabas? negabas fas esse duos consules esse in hac ciuitate inimicos reipub. duo sunt inuenti, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent, qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse edictis atque imperio vetarent: quibus spectantibus, domus mea disturbaretur, diriperetur, qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari iuberent. Venio nunc ad patrem, tu, Q. Catule, M. Fuluii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, vt eius qui perniciosa reipub. consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus pleb. qui auctoritatem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verùm adiuuantibus disturbaret, euerteret, idque cum eius ciuis, qui rempub. ex senatus auctoritate consul defendisset, domo coniungeret: nonne responderes, id nisi euersa ciuitate accidere non posse? At videte hominis intolerabilem audaciam cum proiecta quadam & effrænata cupiditate. Monumentum iste nunquam, aut religionem vllam excogitauit: habitare laxè & magnifice voluit, duasque & magnas, & nobiles domos coniungere eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cędis eripuit. à Q. Seio contendit,

* vt sibi domum venderet: cum ille id negaret, primò se luminibus eius esse obstructurũ minabatur. affirmabat Postumius, se viuo illam domum istius nunquam futuram. acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, litigatoribus defatigatis, prope dimidio carius quam æstimabat. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum accessit. causa fuit ambulatio, & monumentum, & ista Tanagræa, oppressa libertate, Libertas. in palatio, pulcherrimo prospectu porticum cum conclauibus pauimentatam trecentûm pedum concupierat, amplissimum peristylum, cætera eiusmodi, facile vt omnium domos & laxitate & dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ædes meas idem emeret & venderet, tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi scribere: posuit scilicet Stratonem illum, hominem sua virtute egentem, vt is qui in Marsis, vbi natus est, tectum quod imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædes in palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignauit non suæ genti Fontiæ, sed Clodiæ, quam reliquit. Quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam nouam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificũ affuisse? præsertim cum tribunus plebis vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti, quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem in vno, quæ est in his omnibus. sed tamen auget & ætas & honos dignitatem. opus erat etiam scientia: quam etsi omnes consecuti sunt; tamen certe peritiores vetustas facit. Quis ergo affuit? frater, inquit, vxoris meæ. si auctoritatem quærimus, (etsi id est ætatis, vt nondum consecutus sit) tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea propter tantã coniunctionem affinitatis minor est putanda. sin autem scientia est quæsita, quis erat minus peritus quam is

qui

qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se fratrem vxoris tuę, fratri tuo germano antelatum videbat. Etsi in eo prouidisti ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Rom. ornatum pontificem, non deniq; adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogauit, mater coegit. Videte igitur pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Verbo-ne, pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum vniuscuiusque consecrari posse? an istæ dedicationes, & templorũ & delubrorũ religiones ad honorem deorũ immortalium, sine vlla ciuium calamitate à maioribus nostris constitutæ sunt? est inuentus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum ciuem irruit, quem perculsum ipsa respub. suis manibus extolleret. Quid? siquis similis istius (neque enim iam deerunt qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respub. non tantum debeat, per vim afflixerit, domum eius per pontificem dedicarit, id vos ista auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicitis, quem reperiet pontificem? quid? & tribunus pleb. idem esse non potest & pontifex? M. Drusus ille clarissimus vir, tribunus pleb. pontifex fuit. ergo, si is Q. Cæpionis inimici sui postem ædium tenuisset, & pauca verba fecisset; ædes Cæpionis essent dedicatæ? Nihil loquor de pontificio iure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, cæremoniis: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aures sæpe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere, videor audisse, templi: ibi enim postis est, vbi templi aditus est & valuæ. Ambulationis postes nemo vnquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem aut aram si dedicasti, sine religione loco moueri potest. Sed iam hoc dicere tibi non licebit; quoniam pontificem postem tenuisse dixisti. quamquam, quid ego de dedicatione loquar? aut quid de

de vestro iure & religione contrà quàm proposueram disputabo? Ego vero si omnia solemnibus verbis, veteribus, & priscis institutis acta esse dicerem; tamen me reip. iure defenderē. An, cum tu eius ciuis discessu, cuius vnius opera senatus atque omnes boni ciuitatē esse incolumē toties iudicassent, oppressam teterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempub. teneres, domum eius qui patriam à se seruatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses, posset recreata respub. sustinere? Date de hac religione aditum pontifices: iam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium cōposita, ad perniciem ciuium transtulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis? si tribunus pleb. verbis non minus priscis, & penè solennibus bona ciuis cuiuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu cēsor eiecerat, aui tui, Q. Metelle, & tui P. Seruili, & proaui tui P. Scipio, consecrauit foculo posito in rostris, adhibitoq; tibicine. quid tum? num ille furor tribuni pleb. ductus ex nonnullis veterum temporū exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi & clarissimo viro? certè non fuit. Vidimus hoc idem Con. Lentulo censori tribunum pleb. facere. numquid igitur is bona Lentuli religioni obligauit? Sed quid ego cæteros? tu, tu, inquam, capite velato, concione aduocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumq; donaras, consecrasti. Quod si tum nihil est actum, quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum; cur ille gurges heluatus tecum simul reipub. sanguinem, ad cœlum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus ærarii? mihi meas ruinas, quarum ego similem totam vrbem esse passus non sum, aspicere non licuit? Omitto Gabinium. quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius vir omnium fortissimus atq; optimus consecrauit? quod, si quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere, ea iura constituisti in pręclaro tribunatu tuo, quibus in te conuersis, recusares, alios euerteres? sin ista consecratio legitima est; quid est quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet

ius;

in; dedicatio eſt religioſa? quid ergo illa tua tum obteſtatio tibicinis, quid foculus? quid preces? quid priſca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominũ timorem, quid voluiſti? Nam ſi eſt illud ratum, mitto Gabinii; tua domus certe, & quidquid habes aliud, eſt Cereri conſecratum: ſin ille ludus fuit; quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut ſtuprando? Iam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuiſſe, quippe vides pœnam illam à te in alium inſtitutam, in teipſum eſſe conuerſam. Sed, homo omnium ſcelerum flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cuius impudicitiam pueritiæ, libidines adoleſcentiæ, dedecus & egeſtatem reliquæ vitæ, latrocinium conſulatus vidimus, cui ne iſta quidem ipſa calamitas iniuriâ potuit accidere, id in me infirmas? & grauius eſſe dicis, quod vno adoleſcente, quam quod concione tota teſte effeciſti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionẽ, nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? diſcite orationem pontifices, & vos flamines, etiam tu rex diſce à gentili homine tuo: quamquam ille gentem iſtam reliquit: ſed tamen diſce ab homine religionibus dedito, iuſto, tum omnium religionum perito. quid? in dedicatione nonne & quis dicit, & quid, & quomodo quæritur? an tu hęc ita confundis & perturbas, vt quicunque velit, quod velit, quomodo velit, poſſit dedicare? quis eras tu qui dedicabas? quo iure? qua lege? quo exemplo? qua poteſtate? vbi te iſti rei populus Rom. præfecerat? video enim eſſe legem veterem tribunitiam, quæ vetet iniuſſu plebis ædes, terram, aram conſecrare. Neque cum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogauit, ſenſit; neque ſuſpicatus eſt fore periculum ne domicilia aut poſſeſſiones indemnatorum ciuium conſecrarentur. Neque enim id fieri fas erat; neque quiſquam fecerat; neque erat cauſa, cur prohibendo non tam deterrere videretur quam admonere. Sed quia conſecrabantur ædes, non priuatorum domicilia, ſed quæ ſacræ nominantur; conſecrabantur agri, non ita vt noſtra prædia, ſi quis vellet, ſed vt imperator agros de hoſtibus captos conſecraret; ſtatuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipſo ſi loco eſſent conſecratæ; hæc niſi plebs iuſſiſſet,

iussisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus atque agris scripta esse, non repugno. sed quęro quæ lex lata sit, vt tu meas ædeis consecrares, vbi tibi hæc potestas data sit, quo iure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrûm, nec de pôtificio, sed de iure publico disputo. Lex Papiria vetat ædes iniussu plebis consecrari: sit sanè hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis: vnum ostende verbû consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac non vox sceleris & crudelitatis tuæ. Quod si tibi tum in illo reipub. naufragio omnia in mentem venire potuissent; aut si tuus scriptor in illo incendio ciuitatis non syngraphas cum Byzantiis exulibus, & cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista, non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed vno tempore cautiones fiebant pecuniarû, fœdera feriebantur prouinciarum, regû appellationes venales erant, seruorum omnium vicatim celebrabatur tota vrbe descriptio, inimici in gratiam recôciliabantur, imperia adscribebantur nouæ iuuentuti, Q. Seio venenum misero parabatur, de Cn Pompeio propugnatore & custode imperii interficiendo consilia inibâtur, senatus ne quis esset, vt lugerent boni semper, vt capta rep. consulum proditione, vi tribunitia teneretur. Hæc cum tot tantaque agerentur, non mirum est, præsertim in furore animi & cæcitate, multa illum & te fefellisse. At videte, quanta sit vis huius Papiriæ legis in re tali, non qualem tu affers sceleris plenam & furoris. Q. Martius censor signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. Hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur quin id signum curiamque concordiæ dedicaret? Quæso, pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat summa modestia & grauitate censor; hic tribunus plebis scelere & audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi & gubernatione positum senatus; tuum porro tempus libertate populi Rom. oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena iustitiæ, sapientiæ, dignitatis: (censor enim, penè quem maiores nostri, id quod tu
sustulisti,

sustulisti, iudicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare. præclara voluntas, atque omni laude digna. præscribere enim se arbitrabatur, vt sine studiis dissensionis sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templũ publici consilii religione Concordiæ deuinxisset) tu cum ferro, cum metu, cum edictis, cum priuilegiis, cum præsentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore & minis, consulum societate & nefario fœdere, seruitute oppressam ciuitatem teneres, Libertatis signũ posuisti, magis ad ludibrium impudentiæ, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat sine cuiusquam incommodo, dedicabat; tu in ciuis optimè de repub. meriti cruore ac penè ossibus simulachrum non libertatis publicæ, sed licentiæ collocasti: atque ille tamen ad collegium retulit, tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum aut instituendum fuisset religione domestica; tamen instituto cæterorum vetere ad pontificem detulisses: nouum delubrum cum in vrbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto inchoares, referendum ad sacerdotes publicos non putasti. At si collegium pontificum adhibendum non videbatur; nemóne horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, vt cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisti dignitatem. At tu auderes quærere ex P. Seruilio; aut ex M. Cucullo, quorum ego consilio atque auctoritate rempub. consul ex vestris manibus ac faucibus eripui, quibusnam verbis, aut quo ritu (primum hoc dico) ciuis domum consecrares; deinde ciuis eius, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes testimonium huius vrbis atq; imperii conseruati dedissent: quid diceres, ô nefanda & perniciosa labes ciuitatis? ades, ades, Luculle, Seruili, dum dedico domum Ciceronis: vt mihi præeatis, postemque teneatis. Es tu quidem tum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui sua dignitate personam populi Rom. atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis grauissimis perterruissent; neque sibi fas esse

dixissent,

dixissent, furori interesse tuo, atque in patriæ parricidio & scelere. Quæ cum videres, tum te ad tuum affinem non delectum à te, sed relictum à cæteris contulisti: quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est, ab ipso Hercule perfuncto iam laboribus sacra didicisse, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, vt in viui & iam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc maternæ temeritatis tulit, vt mutam in delicto personam nomenque præberet; aut si dixit aliquid verbis hæsitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certè nihil ritè, nihil castè, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam vitricum suum, consulem designatum, ad me consulẽ cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum vniuersis. Quare quis est qui existimare possit, huic nouo pontifici primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemq; mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse? præsertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret, fierique particeps alieni sceleris inuitus cogeretur, & grauissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret. Sed vt reuertar ad ius publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas cæremonias, sed etiam ad populi iussa accommodauerunt, habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse: eique M. Æmilium pontificem maximũ pro collegio respondisse, nisi eum populus Rom. nominatim præfecisset, atque eius iussu faceret, non videri ea recte posse dedicari. Quid? cum Licinia virgo Vestalis summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello coss. aram, & ædiculam, & puluinar sub saxo sacro dedicasset; non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Iulius prætor retulit? cum P. Scæuula ponti. max. pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia C.F. iniussu populi dedicasset, sacrum non videri esse. Quam quidem rem quanta seueritate, quantaque diligentia senatus

sustulerit,

ex ipſo s.c.facile cognoſcetis. Recita s.c. Videtiſne prætori vrbano negotium datum, vt curaret ne id ſacrum eſſet? & vt ſi quæ eſſent inciſæ aut inſcriptæ litteræ, tollerentur? O tempora! ô mores! tum cenſorem hominem ſanctiſſimum ſimulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt; poſt autem ſenatus in loco auguſto conſecratam eam aram tollendam ex auctoritate pontificum cenſuit, neque vllum eſt paſſus ex ea dedicatione litterarum extare monumentum: tu procella patriæ, turbo ac tempeſtas pacis atque otii, quod in naufragio reipub. tenebris offuſis, demerſo populo Rom. euerſo atque eiecto ſenatu, dirueris, ædificaris, religione omni violata, reipub. tantum nomine contaminaris: in ciuis huiuſce ædibus, & in vrbe, quam ſuis laboribus ac periculis conſeruaſſet, monumentum deletæ reipub collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, ſublatoque Q. Catuli nomine, incideris: id ſperaſti rempub diutius, quam quoad mecum ſimul expulſa careret his mœnibus, eſſe laturam? At ſi pontifex neque is cui licuit, neque id quod fas fuit, dedicauit: quid me attinet iam illud tertium quod propoſueram, docere, non his inſtitutis ac verbis quibus cæremoniæ poſtulant, dedicaſſe? Dixi à principio, nihil me de ſcientia veſtra, nihil de ſacris, nihil de abſcondito iure pontificum dicturum. Quæ ſunt adhuc à me de iure dedicandi diſputata, non ſunt quæſita ex occulto aliquo genere litterarum: ſed ſumpta de medio ex rebus palàm per magiſtratus actis, ad collegiumque delatis, ex s.c. ex lege. Illa interiora iam veſtra ſunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri ius fuerit. Quæ ſi omnia ex Coruncanii ſcientia, qui peritiſſimus pontifex fuiſſe dicitur, acta eſſe conſtarent: aut ſi M. Horatius ille Puluillus, qui cum eius dedicationem multi propter inuidiam fictis religionibus impedirent, reſtitit, & conſtantiſſima mente Capitolium dedicauit, huiuſmodi alicui dedicationi præfuiſſet: tamen in ſcelere religio non valeret; nedum valeat id, quod imperitus adoleſcens, nouus ſacerdos, ſororis precibus, matris minis adductus, ignarus, inuitus, ſine collegis, ſine libris, ſine auctore, ſine ſcriptore, furtim, mente ac lingua titubante feciſſe dicatur;

catur;

catur: præsertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim & turbulente, vt neque mens, neque vox, neque lingua consisteret. Delatum tum est ad vos pontifices, & post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, ominibus obscenis, identidem se ipse reuocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter ac vos in monumentis habetis & pronuntiarit & fecerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. etenim si nemo vnquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in littore deserto somniis stimulatus, aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, cum diuinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis omnium templorum, atque tectorum, totiusque vrbis prædonem fuisse censetis: cum pro detestatione tot scelerum vnam aram nefarie consecraret? Non poterat vllo modo (quamquam & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe peccare: præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere antequam ipse didicisset. Magna vis est cum in deorum immortalium numine: tum vero in ipsa repub. Dii immortales suorum templorum custodem ac præsidem sceleratissime pulsum cum viderent: ex suis templis in eius ædes immigrare nolebant: itaque istius vecordissimi mentem cura metuq; terrebant. Res verò pub. quamquam erat exterminata mecum, tamen obseruabatur ante oculos exterminatoris sui, & ab istius inflammato atque ignito furore iam tum me seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste * metu, si furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cæremonias persequi, neque verbum vllum solemne potuit effari? Quæ cum ita sint, pontifices, reuocate iam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad vniuersam rempub. quam antea cum viris fortibus multis, in hac verò causa solis vestris ceruicibus sustinetis. Vobis vniuersi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præ-

ſtantiſſimi ſemper in mea cauſa præfuiſtis: vobis Italiç magnificentiſſimus ille motus, municipiorumq; concurſus: vobis campus, centuriarumque vna vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuiſtis: vobis omnes ſocietates, omnes ordines, omnes, qui aut re aut ſpe denique ſunt boni, omne vobis erga meam dignitatẽ ſtudium, & iudicium non modo commiſſum, verum etiam commendatum eſſe * arbitrantur. Denique ipſi dii immortales, qui hanc vrbem atque hoc imperium tuentur, vt eſſet omnibus gentibus poſteritatique perſpicuum, diuino me numine eſſe reipub. redditum, idcirco mihi videntur fructum ipſum reditus & gratulationis meæ ad ſuorum ſacerdotum poteſtatem iudiciumque reuocaſſe. Hic eſt enim reditus, pontifices, hæc reſtitutio, in domo, in ſedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis, quorum ſi iſte ſuis ſceleratiſſimis manibus tecta ſedeſque conuellit, ducibuſque conſulibus, tanquam vrbe capta, hanc vnam domum quaſi acerrimi propugnatoris ſibi delendam putauit: tamen illi dii penates ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt reſtituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Rom, optimum, propter vim maximum nominauit: teque, Iuno regina, & te, cuſtos vrbis Minerua, quæ ſemper adiutrix conſiliorum meorum, teſtis laborum extitiſti, præcor ac quæſo: voſque qui maxime me repetiſtis atque reuocaſtis, quorum de ſedibus hæc mihi propoſita eſt contentio, patrii penates familiareſque, qui huic vrbi & reipub. præſides eſtis, vos obteſtor, quorum ego à templis ac delubris peſtiferam illam & nefariam flammam depuli: teque, Veſta mater, cuius caſtiſſimas ſacerdotes ab hominum amentia, furore, ſcelere, defendi, cuiuſque ignem illum ſempiternum non ſum paſſus aut ſanguine ciuium reſtingui, aut cum totius vrbis incendio commiſceri: vt, ſi in illo penè fato reipub. obieci meum caput pro veſtris cæremoniis atque templis perditiſſimorum ciuium furori atque ferro: & iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos ſum teſtatus, vobis me ac meos commendaui, meque ac meum caput ea conditione deuoui,

ui, vt si, & eo ipso tempore, & ante in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil nisi de salute meorum ciuium laborassem, tum mihi repub. aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent, vt perpetuum dolorem, auulsus à meis sustinerem. * hanc ego deuotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique conuictam esse & commissam putabo. nam nunc quidem, Pont. non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota vrbe careo, in quam videor esse restitutus. Vrbis enim celeberrimæ & maximæ partes aduersum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur, quem cum mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis, nolite quæso eum, cuius reditu restitutam rempub. fore putatis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam vrbis partibus velle esse priuatum. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permouet: caduca semper & mobilia hæc esse duxi, non virtutis atque ingenii, sed fortunæ & temporum munera: quorum ego non tam facultatem vnquam & copiam expetendam putaui, quam & in vtendo rationem, & in carendo patientiam. Etenim ad nostrum vsum propemodum iam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ relinquemus: domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam ædificata quam euersa, carere sine maxima ignominia reipub. meo dedecore ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si prouinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute, principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum & iucundum meum reditum intelligitis esse: quæso, obtestorque vos, pontifices, vt me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

DE HARVSPICVM RESPONSIS, IN SENATV.

ORATIO XXX.

HEsterno die P.C. cum me & vestra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commouisset, putaui mihi reprimendam esse P. Clodii impudicam impudentiam: cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro nauaret operam, atque ei sese, cui totus venierat etiam, vobis inspectantibus venditaret. Itaq; hominem furentem exsultantemque continui, simulac periculum iudicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris ferociamque compressi. Attamen ignarus ille, qui consules essent, exsanguis atque æstuans se è curia repentè proripuit, cum quibusdam fractis iam atque inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis Gabinianiq; terroribus. Quem cum egredientem insequi cœpissem, cepi equidem fructum maximum, & ex consurrectione omnium vestrûm, & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repentè sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit: & simulac Cn. Lentulum COS. aspexit, concidit in Curiæ penè limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis, cuius ego de effrenato & præcipiti furore quid dicam? *haud potest grauioribus à me verbis vulnerari, quam est statim in facto ipso à grauissimo viro P Seruilio confectus ac trucidatus. Cuius si etiam vim & grauitatem illam singularem, ac penè diuinam assequi possem: tamen non dubito, quin ea tela quæ coniecerit inimicus, quàm ea, quæ collega patris emisit, leuiora atque hebetiora esse videantur. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, & iracundia * longius prope digressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multo ante meditatum. Ego enim P.C. inimicum me semper esse pro-

fessus

fessus sum duobus, qui me, qui rem meam, cum defendere deberent, seruare possent, cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur; primò reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnauerunt, præmiisque nefariæ pactionis funditus vnà cum repub. oppressum exstinctumque voluerunt: quique suo ductu & imperio cruento illo atque funesto supplicia neque à sociorum mœnibus prohibere, neq; hostium vrbibus inferre potuerunt, excisionem, inflammationem, euersionem, depopulationem, *vastitatem eam sua cum præda meis omnibus tectis atque agris intulerunt. cum his furiis & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac penè huius imperii pestibus bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum quantum vester atque omnium bonorum dolor postulauit. In Clodium verò non est hodie meum maius odium, quam illo die fuit, cum illum ambustum religiosissimis ignibus cognoui muliebri ornatu, ex incesto stupro, atque ex domo pontificis maximi emissum: tum, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipub. Videbam illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem ciuitatis. Non multum mihi sanè post ad odium accessit. Nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio seueritatis, odio dignitatis, odio reipub. non me magis violauit, quam senatum, quam equites Rom. quam omnes bonos, quam Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit quam in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere violauit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo quo etiam eius familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque cum nunquam à me esse accusandum putaui, non plus quam stipitem illum, qui quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac belluam pabulo inimicorum meorum & glande corruptum? qui si sensit quo se scelere deuinxerit,

rit, non dubito quin sit misertimus; sin autem id non vider, periculum est ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, quod exspectatione omnium fortissimo & clarissimo viro T. Annio deuota, & constituta ista hostia esse videtur: cui me præripere desponsam iam & destinatam laudem, cum ipse eius opera & dignitatem & salutem recuperarim, valde est iniquum. Etenim vt P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam a multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam, penè captam, aliquando quasi fatali euentu solus euertit: sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, extinguendam, funditus delendam natus esse videtur, & quasi diuino munere donatus reipub. Solus ille cognouit, quemadmodum armatum ciuem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui vrbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde incēdiisque terreret, non modo vincere, verumetiam vincire oporteret. Huic ego, & tali, & ita de me ac de patria merito viro nunquam mea voluntate præripiam eum præsertim reum, cuius ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam appetiuit. Sed si etiam nunc illaqueatus iam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, exspectatione supplicii iam non diuturna implicatus, feretur tamen hæsitans, & in me impetum impeditus facere conabitur: resistam, & aut concedente aut etiam adiuuante Milone eius conatum refutabo: velut hesterno die, cum mihi stanti tacens minaretur, voce tantum attigi legum initium & iudicii. * concidit ille, conticui. diem dixisset, vt fecerat: fecissem vt ei statim tertius a prætore dies diceretur, atque hoc sic * moderetur, & cogitet, si contentus sit iis sceleribus quæ commisit, iam se esse consecratum Miloni: si quid in me telum intorserit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum atque legum. Atqui paulo ante P.C. concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cuius concionis primum vniuersum argumentum sententiamque audite. cum riseritis impudentiam hominis, tum à me de tota concione audietis.* De religionibus, sacris, & cæremoniis est concionatus, patres conscripti, Clodius: P. inquam, Clodius

Clodius sacra & religiones negligi, violari, pollui, questus est. Non mirum si hoc vobis ridiculum videtur: etiam sua concio risit, hominē quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatusconsultis, quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta; hominemq; illum qui puluinaribus Bonæ deæ stuprū intulerit, eaque sacra, quæ viri oculis ne imprudentis quidem aspici fas est, non solùm aspectu virili, sed flagitio stuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio eius exspectatur de pudicitia. Quid enim interest, vtrùm ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris & religionibus conqueratur: an ex sororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiamq; defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu in concione recitauit: in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) loca sacra & religiosa, profana haberi. In ea causa esse dixit domum meam à religiosissimo sacerdote P. Clodio consecratā. Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud scio an grauissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modò iustam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio atque responso, nos de istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, propè iam voce Iouis optimi maximi præmoneri. Sed primum expiabo religionem ædium mearum, si id facere verè ac sine cuiusquam dubitatione potero: sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur, non modò patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium religionique parebo. Sed quæ tandem est in hac vrbe tanta domus ab ista religionis suspicione tam vacua, atque pura? quamquam vestræ domus P. C. cæterorúmque ciuium multo maxima ex parte sunt liberæ religione; tamen vna mea domus iudiciis omnibus liberata, in hac vrbe sola est. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe. ex hoc haruspicum responso decreuit senatus, vt de locis sacris, religiosis, ad hunc ordinem referretis: potestisne referre de mea domo, quæ (vt dixi) sola in hac vrbe omni religione, omnibus iudiciis liberata est? quam primùm inimicus ipse in illa tempestate ac nocte reip. cum cætera scelera

stylo

stylo illo impuro Sext. Clodius conscripsisset, ne vna quidē attigit littera religionis. Deinde eandem domū populus Rom. cuius est summa potestas omnium rerū, comitiis centuriatis, omnium ætatum ordinumq; suffragiis, eodem iure esse iussit quo fuisset. Postea vos P.C. non quòd dubia res esset, sed vt huic furiæ, si diutiùs in hac vrbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decreuistis, vt de mearū ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus atq; in maximis superstitionibus, vnius P. Seruilii ac M. Luculli responso, ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum penatium, Vestæque matris cæremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Rom. quod post Romam conditam huius vnius casti tutoris religionum scelere violatum est; quod tres pontifices statuissent, id semper populo Rom. semper senatui, semper ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustū, satis religiosum esse visum est. At verò meam domum P. Lentulus c o s. & pontifex P. Seruilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Messala, L. Lentulus flamē Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinouanus, Q. Terentius pontifices minores, causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum ac sapientissimorum ciuium astante, omni religione vna mente omnes liberauerunt. Nego vnquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas quæ ipsius vrbis, vlla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium iudicasse. quamquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quam plurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, vt iidem potestatem habeant iudicum. Religionis explanatio vel ab vno pontifice perito rectè fieri potest: quod idem in iudicio capitis durum atque iniquum est: tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm vnquam de cęremoniis virginum iudicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo & Q. Metello c o s s. referentibus statuit, cum omnes pontifi-

ces qui erant huius ordinis adessent: cumque alii, qui honoribus populi Rom. antecedebāt, multa de collegii iudicio verba fecissent, omnesque iidem scribēdo adessent, domum meam iudicio pontificum religione liberatam videri. De hoc igitur loco sacro potissimùm videntur haruspices dicere, qui locus solus ex priuatis locis omnibus hoc præcipuè iuris habet, vt ab ipsis qui sacris præsunt, sacer non esse iudicatus sit. Verùm referte, quod ex S.C. facere debetis, aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, & eam religione omni liberastis; aut senatus ipse iudicabit, qui, vno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea iudicauit; aut id, quod certè fiet, ad pontifices reiicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ maiores nostri sacra religionesque & priuatas & publicas commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud iudicare ac iudicauerunt? Multæ sunt domus in hac vrbe, P.C. atque haud scio an penè cunctę, iure optimo, sed tamen iure priuato, iure hæreditario, iure auctoritatis, iure mancipii, iure nexi. nego esse vllam domum aliam, æquè priuato iure atque optima lege: publico verò omni præcipuo, & humano, & diuino iure munitam. Quæ primùm ædificatur ex auctoritate senatus pecunia publica: deinde contra vim nefariam huius gladiatoris tot senatusconsultis munita atque septa est. Primùm negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, vt curarent vt sine vi mihi ædificare liceret; quibus in maximis periculis vniuersa respub. commendari solet. deinde cum ille saxis, & ignibus, & ferro vastitatem meis ædibus intulisset, decreuit senatus, eos qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos qui vniuersam rempub. oppugnassent, teneri. Vobis verò referentibus, ô post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules, decreuit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempub. esse facturum. Nego vllo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus exstare consulta, quot de mea domo: quam senatus vnam post hanc vrbem constitutam, ex ærario ædificandam, à pontificibus liberandam, à magistratibus defendendam, à iudicibus muniendam putaret. P. Valerio pro maximis in rempub,

pub. beneficiis data domus est in villa publica: at mihi in palatio restituta. illi locus: at mihi etiam parietes atque tectum. illi, quam ipse priuato iure tueretur: mihi, quam publicè magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem, non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: sed cum sint mihi data à vobis, cum ea attententur eius lingua, cuius antea manu euersa vos mihi & liberis meis manibus vestris reddidistis: non ego de meis, sed de vestris factis loquor; nec vereor ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio non grata potiùs quàm arrogans videatur. Quamquam si me tantis laboribus pro communi salute perfunctum efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quendam murmurantem, quem aiebant negare ferre me posse: quia cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cuius essem ciuitatis, respondi; me, probantibus & vobis & equitibus Rom. eius esse, quæ carere me non potuisset. Ille, vt opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? (quæro ex eo ipso qui ferre me non potest) me ciuem esse Romanum? litteratè respondissem, an tacuissem? desertum negotium. potest quisquam vir in rebus magnis cum inuidia versatus, satis grauiter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modò respondet quidquid potest, cum est lacessitus, sed etiam gaudet se ab amicis quid respondeat admoneri. Sed quoniam mea causa expedita est, videamus nunc quid haruspices dicant. ego enim fateor me & magnitudine ostenti, & grauitate responsi, & vna, atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui (si cui fortè videor plus quàm cæteri, qui æquè atque ego sunt occupati, versari in studio litterarum) his delecter, aut vtar omnino litteris, quæ nostros animos deterrent atque auocant à religione. Ego verò primùm habeo auctores ac magistros religionum colendarum maiores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, vt satis superq; prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed quanta fuerit perspicere possint.

ſint. qui ſtatas ſolennéſque cæremonias pontificatu: rerum bene gerendarum auctoritates augurio: fatorum veteres prædictiones, Apollinis vatum libris: portentorum explanationes, Etruſcorum diſciplina contineri putarunt: quæ quidem tanta eſt, vt noſtra memoria primùm Italici belli funeſta illa principia, poſt Sullani Cinnaniq́ue temporis extremum penè diſcrimen; tum hanc recentem vrbis inflammandæ, delendique imperii coniurationem non obſcurè nobis paulò antè prædixerint. Deinde etiam cognoui multa homines doctiſſimos ſapientiſſimoſq́ue & dixiſſe, & ſcripta de deorum immortalium numine reliquiſſe; quæ quamquam diuinitùs perſcripta video, tamen eiuſmodi ſunt, vt ea maiores noſtri docuiſſe illos, non ab illis didiciſſe videantur. Etenim quis eſt tam vecors, qui, aut cum ſuſpexerit in cœlum, deos eſſe non ſentiat; & ea quæ tanta mente fiunt, vt vix quiſquam arte vlla ordinem rerum ac viciſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet? aut, cum deos eſſe intellexerit, non intelligat eorum numine hoc tantum imperium eſſe natum, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet P.C. ipſi nos amemus: tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo huius gentis ac terræ domeſtico natiuoq́ue ſenſu Italos ipſos ac Latinos: ſed pietate, ac religione, atque hac vna ſapientia, quòd deorum immortalium numine omnia regi gubernariq́ue perſpeximus, omnes gentes nationeſq́; ſuperauimus. Quare ne plura de re minimè loquar dubia, adhibete animos, & mentes veſtras, non ſolùm aures, ad haruſpicum vocem admouete. QVOD IN AGRO LATINIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV. Mitto, haruſpices, mitto illam veterem ab ipſis diis immortalibus, vt hominum fama eſt, Etruriæ datam diſciplinam: nos nonne haruſpices eſſe poſſumus? EXAVDITVS IN AGRO PROPINQVO ET SVBVRBANO EST STREPITVS QVIDAM RECONDITVS, ET HORRIBILIS FREMITVS ARMORVM. Quis eſt ex gigantibus illis, quos poetæ ferunt bellum diis immortalibus intuliſſe, tam impius, qui hoc tam nouo tantoq́; motu

motu

motu non magnum aliquid deos populo Rom. præmonstrare & præcinere fateatur? De ea re scriptū est, postulationes decretas esse Ioui, Saturno, Neptuno, Telluri, diis cœlestibus. Audio quibus diis violatis expiatio debeatur: sed hominum quæ ob delicta quæro. LVDOS MINVS DILIGENTER FACTOS, POLLVTOSQVE. Quos ludos? te appello Lentule (tui sacerdotii sunt tensæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum) vosque pontifices, ad quos epulones Iouis optimi maximi si quid est prætermissum, aut commissum, afferunt: quorum de sententia illa eadem renouata atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minùs diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? respondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio; nihil cuiusquam aut negligentia contemptum, aut scelere esse pollutum: omnia solennia, ac iusta ludorū, omnibus rebus obseruatis, summa cum cæremonia esse seruata. Quos igitur haruspices ludos minùs diligenter factos pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque illa Mater dea te, te Cn. Lentule, cuius ab auia manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. Quòd ni tu Megalesia illo die spectare voluisses, haud scio an viuere nobis, atque his de rebus iam queri liceret. Vis enim innumerabilis incitata, ex omnibus vicis collecta, seruorum ab hoc ædili religioso, repentè fornicibus ostiisque omnibus in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in priuato quondam tuo proauo: te, nomē, imperium, vocem, aspectum, impetum tuum * stans senatus, equitesque Rom: & omnes boni sequebantur; cum ille seruorum & ludiorum multitudini S.P.Q.R. vinctum ipso consessu, & constrictum spectaculis, atque impeditum turba & angustiis tradidisset. An si ludius constitit, aut tibicen repentè conticuit, aut puer ille patrimus & matrimus, si terram non tenuit; aut tensam, aut lorum omisit; aut si ædilis verbo, aut si* nutu aberrauit, ludi sunt non ritè facti, eaque errata expiantur, & mentes deorum immortalium ludorum instauratione placantur? si ludi ab lætitia ad metum traducti sunt; si non intermissi, sed perempti atque sublati sunt; si ciuitati vni-

nersæ scelere eius qui ludos ad luctum conferre voluit, exstiterunt dies illi festi penè funesti: dubitamus, quos ludos ille fremitus nuntiet esse pollutos? Ac si volumus ea quæ de quoque deo nobis tradita sunt, recordari; hanc Matrem magnam, cuius ludi violati, polluti, penè ad cædem, & ad funus ciuitatis conuersi sunt; hanc, inquam, accepimus agros & nemora cum quodã strepitu fremituq; peragrare. Hæc igitur vobis, hæc populo Rom. & scelerum indicia ostendit, & periculorum signa patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Matris magnæ conspectu Megalesiis fieri celebrariq; voluerunt? qui sunt more institutisq; maximè casti, solennes, religiosi: quibus ludis primum ante populi consessum senatui locum P. Africanus iterum consul ille maior dedit, vt eos ludos hæc lues impura polluerit: quò si quis liber aut spectandi, aut etiam religionis causa accesserat, manus afferebantur: quò matrona nulla adiit propter vim consessumque seruorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, vt ex vltimis terris accersita in hac vrbe consederit: qui vni ludi ne verbo quidem appellabantur Latino, vt vocabulo ipso & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaretur: hos ludos serui fecerunt, serui spectauerunt, tota denique hoc ædile seruorum Megalesia fuerunt. Pro dii immortales! qui magis nobiscum loqui possetis, si essetis versaremini que nobiscum? Ludos esse pollutos significatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, peruersum, conturbatum dici potest, quàm omne seruitium permissu magistratus liberatum, in alteram scenam immissum, alteri præpositum, vt alter consessus potestati seruorum obiiceretur, alter seruorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, haruspices acciendos ex Etruria putaremus: vidimus vniuersi repentè examina tanta seruorum immissa in populum Rom. septum atque inclusum, & non commouemur? Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices vt à seruitio caueremus, monerent. Quod igitur ex aliquo disiuncto diuersoque monstro significatum caueremus, id cum sibi ipsum monstrum est, & cum in eo ipso periculum

culum est,ex quo periculum portenditur,non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit: cum Athenionis aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit,quàm C. aut Apii Claudiorum? Illi, cum ludos facerent, seruos de cauea exire iubebant; tu in alteram seruos immisisti,ex altera liberos eiecisti. Itaque qui anteà voce præconis à liberis semouebantur, tuis ludis,non voce, sed manu liberos à se segregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat Sibyllino sacerdoti,hæc sacra maiores nostros ex vestris libris expetisse: si illi sunt vestri,quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate suadente, quondam defessa Italia Punico bello,atque ab Hannibale vexata sacra ista maiores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocauerunt: quæ vir is accepit,qui est optimus, à populo Rom. iudicatus, P. Scipio: femina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia: cuius priscam illam seueritatem sacrificii tua soror mirificè existimatur imitata. Nihil te igitur neque maiores tui coniuncti cum his religionibus; neque sacerdotium ipsum, quo est hæc tota religio constituta; neque curulis ædilitas, quæ maximè hanc tueri religionem solet, permouit, quo minùs castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui, accepta pecunia Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris deorum, vastaris; & Brogitaro Gallogræco impuro homini ac nefario (cuius legati, te tribuno, diuidere in æde Castoris tuis operis nummos solebant) totum illum locum fanumque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris puluinaribusque detraxeris? omnia illa quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes (qui Europam Asiamque tenuerunt) semper summa religione coluerunt, peruerteris? quæ denique nostri maiores tam sancta duxerunt, vt cum refertam vrbem atque Italiam fanorum haberemus; tamen nostri imperatores maximis & periculosissimis bellis huic deæ vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram,& in illo loco fanoque persoluerent. Quod

cum Deiotarus religione sua castissimè tueretur,(quem vnum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio,atque amantissimum nostri nominis) Brogitaro, vt antè dixi,addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum sæpe à senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorũ testimoniis ornatum,tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes. Sed alter est rex iudicio senatus per nos,pecunia Brogitarus per te appellatus: alterum putabo regem,si habuerit,vnde tibi soluat,quod ei per syngraphã credidisti.nam cum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maximè,quòd tibi nummum nullum dedit; quòd eam partem legis tuæ,quæ congruebat cum iudicio senatus, vt ipse rex esset,non repudiauit : quòd Pessinuntem per scelus à te violatum, & sacerdote sacrisque spoliatum recuperauit, vt in pristina religione seruaret:quòd cæremonias ab omni vetustate acceptas, à Brogitaro pollui non sinit,mauultque generum suum munere tuo, quàm illud fanum antiquitate religionis carere. Sed vt ad hæc haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis:quis est,qui id non totum in istius ludos prædictum, & responsum esse fateatur? Sequitur de locis sacris religiosis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel consulibus,vel senatui,vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus iudiciis, vt dixi antea, liberata est. At in iis ædibus,quas tu, Q. Seio equite Rom. viro optimo per te apertissimè interfecto,tenes, sacellum dico fuisse, & aras,tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo,ac docebo agatur modò hæc res,quòd ex eo S.C.quod nuper est factum, referri ad vos necesse est: habeo,quæ de locis religiosis velim dicere cum de domo tua dixero, in qua tamen ita est inædificatum sacellum,vt alius fecerit, tibi tantummodò sit demoliendum: tum videbo,num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. Putant enim nonnulli ad me pertinere armamentarium Telluris aperire. Nuper id patuisse dicunt, & ego recordor. Nunc sanctissimam partem,ac sedem maximæ religionis priuato dicunt vestibulo contineri. Multa me monent,quòd ædes Telluris est curationis meæ;quòd is, qui illud armamentarium

sustulit

sustulit, meam domum pontificum iudicio liberatam, secundùm fratrem suum iudicatam esse dicebat. Mouet me etiam in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eo magis, quòd eodem ostento Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc si minùs ciuili iure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi iure gentium sancitum est, vt nihil mortales à diis immortalibus vsu capere possint. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus quæ fiunt maximè? quæ videmus? L. Pisonem quis nescit his ipsis temporibus maximum & sanctissimum Dianæ sacellum in Caliculo sustulisse? Adsunt vicini eius loci, multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilitia illo ipso in sacello, statuto loco anniuersaria factitarint. Et conquirimus, dii immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A Sex. Serano sanctissima sacella suffossa, incensa, inædificata, oppressa, summa denique turpitudine esse fœdata nescimus? Tu meam domum religiosam facere potuisti? ecqua mente? qua * inuaseras. qua manu? qua disturbaras. qua voce? qua incendi iusseras. qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. quo puluinari? quod stupraras. quo simulachro? quod ereptum ex meretricis sepulchro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quòd impuri & sacrilegi parietem tangit? Itaque nequis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altiùs tectum; non vt ego te despiciam, sed tu ne aspicias vrbem eam quam delere voluisti. Sed iam haruspicum reliqua responsa videamus. ORATORES CONTRA IVS FASQVE INTERFECTOS. Quid est hoc? de Alexandrinis video esse sermonem, quem ego non refuto. Sic enim sentio, ius legatorum cùm hominum præsidio munitum sit, tum etiam diuino iure esse vallatum. Sed quæro ab illo, qui omnes * iudices tribunus è carcere in forum effudit, cuius arbitrio sicæ omnes nunc, atque omnia venena tractantur; qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit, ecquid sciat vnum acerrimum aduersarium Hermachi Theodosium, le-

gatum ad senatum à ciuitate libera missum, sica percussum? quod non minùs quàm de Alexandrinis indignum diis immortalibus esse visum certò scio. Nec confero nunc in te vnum omnia: spes maior esset salutis, si præter te nemo esset impurus. Plures sunt. hoc & tu tibi confidis magis, & nos propè iure diffidimus. Quis Platonem ex Orestide, quæ pars Macedoniæ libera est, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (vt se ipse appellauit) imperatorem venisse nescit? Quem ille propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula coniecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero, fœdissimè & crudelissimè venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Rom. tanto scelere contaminauit, vt id nulla re possit nisi ipsius supplicio expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem vtatur? Sed recitemus quid sequatur: FIDEM ET IVSIVRANDVM NEGLECTVM. Hoc quid sit, per se ipsum non facilè interpretor, sed ex eo quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto periurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi à senatu præsidium postulassent. Quare autem de his dici suspicer, hæc causa est, quòd si statuo, & illud in hac ciuitate esse maximè illustre atque insigne periurium, & teipsum tamen in periurii pœnam ab iis quibuscum coniurasti non vocari, & video in haruspicum responsis hæc esse subiuncta, SACRIFICIA VETVSTA, OCCVLTAQVE MINVS DILIGENTER FACTA, POLLVTAQVE. Haruspices hæc loquuntur, an patrii penatésque dii? multi enim sunt credo, in quos huius maleficii suspicio cadat. quis præter hunc vnus? Obscurè dicitur, quæ sacra polluta sint? quid planius, quid grauius, quid religiosius dici potest? VETVSTA OCCVLTAQVE. Nego vlla verba Lentulum grauem oratorem ac disertum sæpius, cum te accusaret, vsurpasse, quàm hæc quæ nunc ex Etruscis libris in te conuersa atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetus est quàm hoc, quod à regibus æquale huic vrbi accepimus? Quod autem tam occultum

quàm

quàm id, quod non solùm curiosos oculos excludit, sed etiam errantes; quò non modò improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? Quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium omni memoria violauit, nemo vnquam adiit, nemo neglexit, nemo vir aspicere non horruit: quod fit per virgines Vestales, fit pro populo Rom. fit in ea domo quæ est in imperio, fit incredibili cæremonia, fit ei deæ, cuius ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco Bonam dicit, quòd in tanto sibi scelere ignouerit. Non ignouit, mihi crede, non. nisi fortè tibi ignotum putas, quòd te iudices dimiserunt excussum & exhaustum, suo iudicio absolutum, omnium condemnarunt; aut quòd oculos, vt opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, vt quisquam pœnam quę sequeretur illud scelus scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus quàm libidinis? ne id quidem sentis, conniuentes illos oculos abaui tui magis optandos fuisse quàm hos flagrantes sororis? Tibi verò, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non deorum. Homines te in re fœdissima defenderunt: homines turpissimum nocentissimumque laudarunt: homines propè confitentem iudicio liberauerunt: hominibus iniuria tui stupri illata in ipsos, dolori non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii pòst in illum inuictum ciuem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi,* ac maiora non esse quærenda. A diis quidem immortalibus quæ potest homini maior esse pœna, furore atque dementia? nisi fortè in tragœdiis quos vulnere ac dolore corporis cruciari ac consumi vides, grauiores deorum immortalium iras subire, quàm illos qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi eiulatus & gemitus Philoctetæ tam miseri (quamquam sunt acerbi) quàm illa exultatio Athamantis, & quàm somnium matricidarum. Tu cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos ciuium euertis, cum lapidibus optimo viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta iactas, cum ædes sacras inflammas, cum seruos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum vxorem sororemque non discernis, cum quod ineas cubile non sentis; cum bac-

charis,

charis, cum furis, tum das eas pœnas quæ sunt solæ hominũ sceleri à diis immortalibus cõstitutę. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa conficitur: deorum tela impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cum in omnem fraudẽ raperis oculis, quàm si omnino oculos non haberes. Sed quoniam de iis omnibus quæ haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus quid iidem haruspices à diis iam immortalibus dicant moneri. Monent, ne per optimatium discordiam dissentionemque patribus principibusque cædes periculaq; creentur, auxilioque diminuti *deficiantur, quare ad vnum imperium prouinciæ redeant, exercitusque pulsus, diminutioque accedat. Haruspicũ verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? idem iste, nec vlla vi ingenii aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem, ille, quòd obscurus non erat, facilè perspexit. hoc enim etiam turpiùs affiictatur respublica, quòd ne ab eo quidem vexatur, vt tanquam fortis in pugna vir, acceptis à forti aduersario vulneribus aduersis *honestè cadere videatur. T. Gracchus conuellit statum ciuitatis. qua grauitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil vt à patris auique Africani præstabili insignique virtute, præterquàm quòd à senatu desciuerat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus, quo ingenio! quanta vi! quanta grauitate dicendi! vt dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conuersa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrænatus & penè demens, vt auctor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo grauitas, tanta iucunditas, tanta breuitas fuit, vt posset, vel vt prudentes errarent, vel vt boni minùs benè sentirent, perficere dicendo. Cum his confligari, & pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis qui tum rempublicam gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia quandam tamen dignitatem. Hic verò de quo ego ipse tam multa nunc dico, prò dii immortales, quid est? quid valet? quid affert, vt tanta ciuitas si cadet, (quod dii omen

omen obtruant) à viro tamen confecta videatur? Qui post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scurrarum locupletum libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris volutatus: deinde iam robustus prouinciæ se ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpessus, etiam Cilicum libidines Barbarorumque satiauit: pòst exercitu L. Luculli sollicitato, per nefandum scelus fugit illinc, Romæq; recenti aduentu suo cum propinquis suis decidit, ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, vt turpissimè præuaricaretur. Inde cum Murena se in Galliam contulit: in qua prouincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necauit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque conflauit: vnde vt rediit, quæstum illum maximè fœcundum vberemque campestrem totum ad se ita redegit, vt homo popularis fraudaret improbissimè populum, idemque vir clemens diuisores omnium tribuum domi ipse suæ crudelissima morte mactaret. Exorta est illa reipublicæ, sacris, religionibus, auctoritati vestræ, iudiciis publicis funesta quæstura: in qua idem iste deos hominesq;, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia, violauit. Atq; hic ei gradus (ô misera tempora, stultasq; nostras discordias) P. Clodio gradus ad remp. hic primus est aditus ad popularem iactationem atque ascensus. Nam Tib. Graccho inuidia Numantini fœderis (cui feriendo quæstor C. Mancini cos. cum esset, interfuerat) & in eo fœdere improbando senatus seueritas dolori & timori fuit: istaque res illum fortem & clarum virum à grauitate patrum desciscere coegit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitauit. Saturninum, quòd in annonæ caritate quæstorem à sua frumentaria procuratione senatus amouit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus dolore factum esse popularem. Sulpitium ab optima causa profectum, Caioque Iulio consulatum contra leges petenti resistentem, longiùs quàm voluit popularis aura prouexit. Fuit in iis omnibus causa, etsi non iusta (nulla enim potest cuiquam malè de repub. merendi iusta esse causa) grauis tamē, & cum aliquo

aliquo animi & virili dolore coniuncta. P. Clodius à crocota, à mitra, à mulieribus soleis, purpureisque fasciolis, à strophio, à psaltrio, à flagitio, à stupro est factus repentè popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehêdissent, nisi ex eo loco, quò eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset, populari homine populus Romanus, respub. ciue tali careret. Hanc ob amentiam in discordiis nostris, de quibus ipsis his prodigiis recentibus à diis immortalibus admonemur, arreptus est vnus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non liceret Quod anno antè frater Metellus, concors etiam tum senatus principi Cn. Pompeio sententiam dicenti *excluserat, acerrimeque vna voce ac mente restiterat, id post dissidium optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est; vt quod frater consul ne fieret obstiterat, quod affinis & sodalis clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, excluserat, id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi vnus inimicissimus esse debuerat, & eo fecisse auctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset pœnitere. Iniecta est fax fœda ac luctuosa reipublicæ: petita est auctoritas vestra, grauitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium; totus denique ciuitatis status. Hæc enim certè petebantur, cum in me cognitorem harum omnium rerum illa flamma illorum temporum coniiciebatur. Excepi, & pro patria solus exarsi: sic tamen, vt vos iisdem ignibus circumsepti, me primùm ictum pro vobis & fumantem videretis. Non sedabantur discordiæ; sed etiam crescebat in eos odium, à quibus nos defensi putabamur. Ecce iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos non auctoritate sua solùm sed etiam precibus ad meam salutem excitauit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: à diuturnis dissensionibus conquiescamus: non finit eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet ac turbat, vt modò his sese vendat, modò illis: nec tamen ita vt se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet; sed vt eos quos non ament, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror, quid enim faciat aliud? illos, homines sapientissimos grauissi-

grauissimosque miror: primùm quòd quemquam clarũ hominem atque optimè de republica sæpe meritum, impurissimi voce hominis violari facilè patiuntur: denique quòd existimãt perditi hominis profligatiq; maledictis posse, id quod minimè conducit ipsis, cuiusquam gloriam dignitatemq; violari. postremò, quòd non sentiunt id, quod tamen mihi iam suspicari videntur, illius furentes ac violentos impetus in seipsos posse conuerti. * atque ex hac nimia nonnullorum alienatione à quibusdam, hærent tela in republica: quæ quàm diu hærebant in vno me,*grauiter quidem, sed aliquanto leuiùs ferebam. An iste,nisi primò se dedisset iis quorum animos à vestra auctoritate seiunctos esse arbitrabamur; nisi eos in cœlum suis laudibus præclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Cæsaris (in quo fallebat multos, sed eum nemo redarguebat) nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret; nisi consules causam coniunxisse secum (in quo vno non mentiebatur) confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicæ vexator esse potuisset? Idem posteaquam respirare vos à metu cædis, emergere auctoritatem vestram à fluctibus illis seruituti, reuiuiscere memoriam ac desiderium mei vidit; vobis se cœpit subitò fallacissimè venditare. Tum leges Iulias contra auspicia latas, & hîc & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex,quæ totum eius tribunatum continebat; quam cæcus amentia non videbat: producebat fortissimum virum M. Bibulum, quærebat ex eo, C. Cæsare leges ferente, de cœlo semper ne seruasset? semper se ille seruasse dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata essent, rectène lata essent? illi, vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti, sed illius, vt ego arbitror, furoris ignari. Longiùs processit: in ipsum Cn. Pompeium auctorem, vt prædicare est solitus, consiliorum suorum inuehi cœpit. Inibat gratiam à nonnullis. Tum verò est ratus se posse, quoniam togatum domestici belli extinctorem nefario scelere fœdasset, illum eti-

am,

am,illum externorum bellorum hostiumq; victorem affligere. Tum est illa in templo Castoris scelerata & penè deletrix imperii huius sica deprehensa: tum ille, cui nulla hostium diutiùs vrbs vnquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium obiecta tela, semper vi & virtute perfegit, obsessus ipse est domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ consilio, & facto suo liberauit. Nam si Cn. Pompeio viro vni omnium fortissimo, quicunque nati sunt, miserrimũ magis fuit quàm turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non aspicere, carere publico, minas eius perferre, cum in concionibus diceret, vellese in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet: certè mihi exire domo mea ad priuatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicæ gloriosum. Videtis igitur hominem per seipsum iampridẽ afflictum ac iacentem, perniciosis optimatiũ discordiis excitari: cuius initia furoris dissensionibus eorum, qui tum à vobis seiuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua iam præcipitantis tribunatus, etiam post tribunatũ obtrectatores eorum atque aduersarii defenderunt, ne à republica reipublicæ pestis remoueretur: restiterunt etiam ne causam diceret; etiam ne priuatus esset. Etiamne in sinu atque in deliciis quidem optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? volo, inquiunt, esse qui in concione detrahat de Pompeio. detrahat ille vituperando? velim sic hoc vir summus atque optimè de mea salute meritus accipiat, vt à me dicitur: dicam quidem certè quod sentio. Mihi medius fidiùs tum de illius amplissima dignitate detrahere cùm maximis laudibus efferebat, videbatur. Vtrùm tandem C. Marius splendidior, cum eum C. Glaucia laudabat, an cum eundem iratus postea vituperabat? An ille demens, & iampridem ad pœnam exitiumq; præceps, fœdior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quam in vniuerso senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis ciuibus non acerbum. Sed ne id viros optimos diutiùs delectet, legant hanc eius concionem, de qua loquor, in qua Pompeiũ ornat, an potiùs deformat? certè laudat,
&

& vnum esse in hac ciuitate dignum huius imperii gloria dicit;& significat se illi amicissimum esse, & reconciliationem esse gratiæ factam. Quod ego quamquam quid sit nescio;tamen hoc statuo, hunc si amicus esset Pompeio,laudaturum illum non fuisse.Quid enim,si illi inimicissimus esset,ampliùs ad eius laudem minuendam facere potuisset?Videant ii, qui illum Cn.Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamq; causam in tot tantisque sceleribus conniuebant,& nonnunquam eius indomitos atque effrænatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quàm se citò inuerterit. Nunc enim iam laudat illum: in eos inuehitur quibus se antea venditabat.Quid existimatis eum, si reditus ei gratiæ patuerit,esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat? Quas ego alias optimatium discordias à diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus eius,aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus ciuium cadere possunt.Deteriores, repulsos (quod iam audietis) hos appellant, quorum & mentes,& res sunt perditæ,longeque à communi salute disiunctæ.Quare cum dii immortales monent de optimatium discordiis; de clarissimorum & optimè meritorum ciuium dissensione prædicunt; cum principibus periculum cædemque portendunt, in tuto collocant Clodium Qui tantum abest à principibus, quantum à puris, quantum à religiosis.Vobis ô clarissimi atque optimi ciues, & vestræ saluti consulendum & prospiciendum vident. Cædes principum ostenditur: id quod interitum optimatium sequi necesse est,adiungitur: etiam ne in vnius imperium res decidat, admonemur: ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu coniecturaque raperemur. Neque enim vllus alius discordiarum solet esse exitus inter claros & potentes viros,nisi aut vniuersus interitus,aut victoris dominatus,aut regnum. Dissensit cum Mario clarissimo ciue consul nobilissimus & fortissimus L.Sulla: horum vterque ita cecidit victus, vt victor idem regnauerit. Cum Octauio collega Cinna dissensit:vtrisq; horum secunda fortuna regnum est largita, aduersa mortem.

Idem

Idem iterum Sulla superauit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempublicam recuperauit. Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitùs & inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio: qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus exspectant: qui sine controuersia plus possunt, hi fortasse nonnunquam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc è ciuitate discordia: iam omnes isti qui portenduntur metus extinguentur: iam ista serpens, quæ nunc hic delitescit, *tum se emergit, & fertur illuc, compressa atque illisa morietur. Monent enim iidem, ne occultis consiliis respub. lædatur. quæ sunt occultiora, quàm eius, qui ausus in concione est dicere, iustitiam edici oportere, iurisdictionem intermitti, claudi ærarium, iudicia tolli? Nisi fortè existimatis hanc tantam colluuionem illi, tantamque euersionem ciuitatis in mentem subitò, in rostris, nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusq; inconsideratissimæ ac dementissimæ temeritatis: verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, iustitium illud conceptum ac meditatum est. Mementote patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, & perniciosam viam audiendi consuetudine esse munitam. Sequitur illud, NE DETERIORIBVS, repulsisque honos augeatur. Repulsos videamus: nam deteriores qui sint pòst docebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbum maximè, qui sit vnus omnium mortalium sine vlla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, vt opinor, ii qui aliquando honorem vitio ciuitatis, non suo, non sunt assecuti. Nam id quidẽ multis sæpe optimis ciuibus atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parentes, quos apertissimè largientes, non solùm alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, vrbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse nullo haruspicum admonitu sua sponte prospexit. Deteriores cauete, quorum quidem magna est natio; sed

tamen

tamen eorum omniũ hic dux eſt atque princeps. Etenim ſi vnum hominem deterrimum poeta præſtanti aliquis ingenio fictis conquiſitiſque vitiis deformatum vellet inducere, nullum profectò dedecus reperire poſſet quod in hoc non ineſſet, multaque in eo penitùs defixa atque hærentia præteriret. Parentibus, & diis immortalibus, & patriæ nos primùm natura conciliat. eodem enim tempore & ſuſcipimur in lucem; & hoc cœleſti ſpiritu augemur; & certam in ſedem ciuitatis ac libertatis adſcribimur. Iſte parentum nomen, ſacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit: deorum ignes, ſolennes menſas, abditos ac penetrales focos, occulta, & maribus non inuiſa ſolùm, ſed etiam inaudita ſacra inexpiabili ſcelere peruertit: idemque earum templum inflammauit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis ſubuenitur. Quid de patria loquar? qui primùm eum ciuem vi, ferro, periculis, vrbe, omnibus patriæ præſidiis depulit, quem vos patriæ conſeruatorem eſſe ſæpiſſimè iudicaueritis: deinde euerſo ſenatu, vt ego ſemper dixi, comite; duce, vt ille dicebat, ſenatum ipſum principem ſalutis mentiſque publicæ, vi, cæde, incendiiſque peruertit; ſuſtulit duas leges, Æliam & Fuſiam, maximè reipublicæ ſalutares; cenſuram extinxit, interceſſionem remouit, auſpicia deleuit, conſules ſceleris ſui ſocios, ærario, prouinciis, exercitu armauit: reges qui erant, vendidit; qui non erant, appellauit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit. imperatorum monumenta euertit: inimicorum domos diſturbauit: veſtris monumentis nomen ſuum inſcripſit. Infinita ſunt ſcelera, quæ ab illo in patriam ſunt edita. quid? quæ in ſingulos ciues quos necauit? ſocios quos diripuit? imperatores quos prodidit? exercitus quos tentauit? quid verò, ea quanta ſunt quæ in ſeipſum ſcelera, quæ in ſuos edidit? quis minùs vnquam pepercit hoſtium caſtris, quàm ille omnibus corporis ſui partibus? quæ nauis vnquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm iſtius ætas fuit? quis vnquam nepos tam liberè eſt cum ſcortis, quàm hic cum ſororibus volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poetæ fingendo

gendo

gendo exprimere potuerunt, quę tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Bizantiorum Bragitarorumq; prædas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque ieiunis, quàm quibus istum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis rostra ipsa mandentem? Quare id quod extremum est in haruspicum responsis, prouidete, ne reipublicæ status commutetur. Etenim vix hæc, si vndique fulciamus, iam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrûm humeris cohærebunt. Fuit quondam ita firma hæc ciuitas & valens, vt negligentiam senatus, vel etiam iniurias ciuium ferre posset: iam non potest. Ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur qui redemerunt; auctoritas principum cecidit; consensus ordinum est diuulsus; iudicia perierunt, suffragia districta tenentur à paucis; bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus iam non erit: ciuem, qui se pro patriæ salute opponat inuidiæ, frustra posthac requiretis. Quare hunc statum qui nunc est, qualiscunque est, nulla alia re nisi concordia retinere possumus. Nam vt meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu vt simus, vnus est inferior gradus, aut interitus, aut seruitutis. Quò ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam iam pridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem P. C. tam tristem, tam grauem non suscepissem; non, inquam, nisi hanc personam, & has partes honoribus populi Romani, & vestris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & possem sustinere. Sed tamen facilè tacentibus cæteris reticuissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. Mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non conuenit: aut eorum responsis commoueri necesse est. Quòd si cætera magis peruulgata nos sæpe & leuiora mouerunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permouebit? nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe videtis fieri, vt deus aliquis elapsus de cœlo cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitus eius, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum

dum

dum est relatum, quòd eodem ferè tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræmotus horribilis, cum quibusdam multis metuendisque rebus: hæc eadem profectò quæ futura prospicimus: impendentia pertimescetis. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc penè oratio iudicanda est, cum ipse mundus, cum agri tertæmotu quodam nouo contremiscunt, & inusitato aliquid sono incredibilique prædicunt. In hoc constituendæ nobis quidem sunt procurationes, & obsecratio, quemadmodum monemur. sed faciles sunt preces apud eos, qui vltrò nobis viam salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ discordiæque placandæ.

PRO CN. PLANCIO.

ORATIO XXXI.

Vm propter egregiam & singularem Cn. Plancii, iudices, in mea salute custodienda fidem, tam multos & bonos viros eius honori viderem esse auctores, capiebam animo non mediocrem voluptatē: quòd, cuius officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cum autem audirem meos partim inimicos, partim inuidos, huic accusationi esse fautores, eandemque rem aduersariam esse in iudicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adiutrix; dolebam, iudices, & acerbè ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quòd is meam salutem atque vitam sua beneuolentia, præsidio, custodiaque texisset. Nunc autem vester, iudices, conspectus & consessus iste reficit & recreat mentem meam, cum intueor & contemplor vnumquemque vestrûm. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus chara nō fuerit, cuius non exstet in me suum meritum, cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui me ipsum maximè saluum videre voluerunt. Sæpiusque, iudices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum

studiosissimũ & diligentissimum salutis meę, reum hunc potissimùm sibi delegisse, quam metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur. Quamquam mihi non sumo tantum, iudices, neque arrogo, vt Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem. Nisi eius integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero, nihil de pœna recusabo. Sin omnia præstitero quæ sunt à bonis viris expetenda, petam, iudices à vobis, vt cuius misericordia salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam me deprecante tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac causa maiores suscipio quàm in ceteris, etiam hanc molestiam assumo, quòd mihi non solùm pro Cn. Plancio dicendum est, cuius ego salutem non secus ac meam tueri debeo: sed etiam pro me ipso: de quo accusatores plura penè quàm de re reoque dixerunt. Quamquam, iudices, si quid est in me ipso, ita reprehensum, vt id ab hoc alienum sit, non me id magnopere conturbat. Non enim timeo, ne, quia perrarò grati homines reperiantur, idcirco cum me nimiùm gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit. Quæ verò ita sunt agitata ab illis, vt aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent quàm à meipso prædicarentur: aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, vt ego putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, iudices, & modicè, nequid ipse offendam; & tum denique, cum respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sua quàm recordatione meorum temporum defensus esse videatur. Sed mihi in causa facili atq; explicata, perdifficilis, iudices, & lubrica defensionis ratio proponitur. Nam si tantummodò mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen id ipsum esset in tanto vsu nostro tantaq; amicitia molestum. Vetus enim est lex illa iustæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo iamdiu est, vt idem amici semper velint: neque est vllum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus & societas consiliorum & voluntatum. Mihi autem non id est in hac re solùm molestum, contra illum dicere; sed multo id magis, quòd in ea causa contrà dicendum est, in qua quædam hominum

suam ipsorum videtur facienda esse contentio. Quærit enim Laterensis, atque hoc vno maximè vrget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita si cedo illius ornamentis, quæ multa & maxima sunt, non solùm huius dignitatis iactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepono, contumeliosa habenda est oratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat: Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar: aut optimè de me meriti salus deserenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me & præcipitem ferri confitear in causa, si te aut à Plancio aut ab vllo dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione ad quam tu me vocas: & veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid? tunè * non inanem dignitatis iudicem putas esse populum? fortasse nonnunquam est. vtinam verò semper esset: sed est perrarò: & si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat. His levioribus comitiis, diligentia & gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis quæ esse in te videmus. Nam quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut inuidet, aut fauet. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantùm disputo de iure populi, qui & potest & solet nonnunquam dignos præterire: nec si à populo præteritus est, quem non oportuit, à iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset, quod patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, & reprehensores essent comitiorum, id haberent, iudices, vel quod multo etiam minùs est ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur à vobis, vt eius exilio qui creatus sit, iudicium populi Rom. reprehendatis. Itaque quamquam qua nolui ianua sim ingressus in causam, sperare videor tantum abfuturam esse orationem meam à minima suspicione offensionis tuæ, te vt potiùs obiurgem,

quòd

quòd iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quàm vt ego eam vlla contumelia coner attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non sis factus, fractos esse & abiectos & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum à te dissentiam. si mediusfidiùs decem soli essent in ciuitate viri boni, sapientes, iusti, graues, qui te indignũ ædilitate iudicauissent; grauiùs de te iudicatum putarē, quàm est hoc quod tu metuis, ne à populo iudicatum esse videatur. Non enim comitiis iudicat semper populus, sed mouetur plerumque gratia, cedit precibus, facit eos à quibus est maximè ambitus: denique si iudicat, non delectu aliquo aut sapientia ducitur ad iudicandũ, sed impetu nonnunquam & quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia, semperque sapientes ea quę populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris accusas. At fueris dignior quàm Plancius, de quo ita tecum contendam paulo pòst, vt conseruem dignitatem tuam: sed vt fueris dignior, non competitor, à quo es victus, sed populus, à quo es præteritus, in culpa est. In quo primùm illud debes putare, comitiis prę sertim ædilitiis, studium esse populi, non iudicium: eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant considerare sæpius, quàm quid cuique à republica videatur deberi. Sin autem mauis esse iudicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Malè iudicauit populus: at iudicauit. Non debuit: at potuit. Non fero: ac multi clarissimi & sapientissimi ciues tulerunt. Est enim conditio liberorum populorum, præcipueque huius principis populi, & omnium gentium domini atque victoris; posse suffragiis vel dare, vel detrahere quod velit cuique: nostrum autem est, qui in hac tempestate populi iactemur ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non seruire populo; sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Venio nunc ad ipsius populi partes, vt illius contra te oratione

oratione potiùs quàm mea disputem: qui si tecum congrediatur, & si voce loqui possit, hæc dicat; Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui: sed cum essetis æquè boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli qui à me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis submissè supplicarat. Respondebis credo, te splendore & vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse. At, verò te ille ad sua instituta, suorumq; maiorum exempla reuocabit: * semper se dicet rogari voluisse, semper placuisse: M. Seium qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate iudicii retinere potuisset, se homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo M. Pisoni prætulisse: præposuisse se Q. Catulo in summa familia nato, sapientissimo, & sanctissimo viro, non dico C. * Serenum subtilissimum hominem (fuit enim, & animi satis magni, & consilii) sed Cn. Manlium non solùm ignobilem, verùm sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis: me enim, quàm socios, tua frui virtute malebam: & quo plus intererat, eo plus aberas à me: certè non videbam. Deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti, ac dereliquisti. Cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ istam eloquentiam & virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquisses, si hec iudicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitaui: si nolle, de voluntate: sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reseruasti, ego quoque, inquam, & respub. ad ea te tempora reuocaui, ad quæ tu te ipse seruaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ vtilitati esse possis. Ædiles quicumque erunt, idem mihi, quod ostenderas: aut, si quod mea minùs interest, id te magis fortè delectat, reddam tibi istam ædilitatem etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores vt pro dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi paulo diligentiùs supplicare. Hæc populi oratio est: mea verò Laterensis, hæc. Quare victus sis, non debere iudicem quærere, modò ne largitione sis victus. Nam si quotiescunque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnati:

nari: nihil iam est, quod populo supplicetur, nihil quod *diribitio, nihil quod supplicatio magistratuũ, renuntiatio suffragiorum exspectetur.* simul vt qui sint professi, video quid dicam: hic familia consulari est, ille prætoria: reliquos video esse ex equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æquè boni viri, atque integri: sed seruari necesse est gradum. cedat consulari generi prętorium nec contendat cum prætorio equester locus: sublata sunt studia, extinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla exspectatio suffragiorum; nihil, vt plerumq; euenit, præter opinionem accidit; nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, vt & factos aliquos, & non factos esse miremur: si campus, atque illæ vndæ comitiorum, vt mare profundum, & immensum, sic efferuescunt quodam quasi æstu, vt ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus? Quare noli me ad contentionem vestram reuocare, Laterensis. Etenim si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit: datque eam libertatem, vt quod velint, faciant: promittant autem quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non sit in campo? hic quàm ille dignior? perquam graue est dictu. Quomodo igitur est æquum? sic credo (quod agitur, quod satis est iudici) hic factus est. Cur iste potiùs quàm ego? vel nescio, vel non dico: vel deniq; quod mihi grauissimum esset, sic dicere, sed impunè tamen deberem dicere, non rectè. Nam quid assequerer, si illa extrema defensione vterer, populum quod voluisset fecisse, non quod debuisset? Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit omnibus hoc nostro equestri loco: possum ne eripere orationi tuæ contentionem vestram, quæ tractari sine contumelia non potest, & te ad causam crimenque deducere? Si, quòd equitis Rom. filius est, inferior esse debuit, omnes tecũ equitum Romanorum filii petiuerunt. Nihil dico amplius: hoc tamen miror, cur tu huic potissimùm irascare, qui longissimè à te abfuit. Equidem, si quãdo, vt fit, iactor

iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cum ego ad Fabium fornicem impellor, sed eum, qui in me ipsum incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio forti viro succenses, neque huic A. Plotio ornatissimo homini familiari meo: & ab eo, qui vos dimouit, potius quam ab iis qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio generis vestri familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego à meis competitoribus & alias, & in consulatus petitione vincebar. Sed vide ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen vtraque familia consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui fauent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed si parum multi sunt qui nobilitatem ament, num ista est nostra culpa? etenim ad caput, & ad fontem vtriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares, in quibus est etiam Iuuentia, quot è reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est è præfectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad rationem petendi? primùm vtrum magis fauere putas Atinates, an Tusculanos suis? Alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facile possum) cum huius ornatissimi, atque optimi viri Cn. Saturnini patrem ædilem, cum prætorem viderunt, quod primus ille non modò in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam sellam curulem attulisset, mirandum in modum lætati sunt. Alteros (credo quia refertum est municipium consularibus: nam maleuolos non esse certè scio) nunquam intellexi vehementius hospitum suorum honore lætari. Habemus hoc nos, habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri propè dicam ipsi, montesque fauerunt. * Num aliquando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, num de T. Coruncanio municipe suo, non de tot Fabiis gloriari? verbum nemo facit. At in quemcunque

Arpinatem incideris, etiamsi nolis, erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid, aliquid & de C Mario audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus iam saturatis honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines, sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur: huius præfectura plena virorum fortissimorum, sic, vt nulla tota Italia frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, iudices, in squalore, & luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem à iudicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum coniectum, sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiam præbuerunt. Iam municipia coniunctione etiam vicinitatis vehementer mouentur. Omnia quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis, sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas retinens veterem illum officii morem, non infuscata maleuolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam vrbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus Venafranus, Alifanus, tota denique nostra illa aspera & montosa, at fidelis & simplex, & fautrix suorum regio, se huius honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc à municipiis adsunt equites Romani publicè cū legationis testimonio, nec minore nunc sunt solicitudine, quam tum erant studio. Etenim est grauius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo vt alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi maiores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat, Nisi forte te Lauicana, aut Bouillana, aut Gabina vicinitas adiuuabat. Quibus è municipiis vix iam, qui carnem Latinis petant, inueniuntur. Adiungam, si vis, id quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum. Qui ordo quanto adiumento sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum ciuitatis,

tis, firmamentum reipub. publicanorum ordine continetur. Quis est ergo qui neget, ordinis eius studium fuisse in honore Plancii singulare? neque iniuria: vel quod erat pater is, qui est princeps iamdiu publicanorum: vel quod is ab sociis vnice diligebatur, vel quod diligentissime rogabat, vel quia pro filio supplicabat, vel quia huius ipsius in illum ordinem summa officia quæsturæ, tribunatusque constabat; vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare, & consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid preterea (timide dico, sed tamen dicendum est) non enim opibus, non inuidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed * misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. Appellaui populum, tribubus submisi me, & supplicaui: vltro mehercule se mihi etiam offerentes, vltro pollicentes rogaui: valuit causa rogandi, non gratia: nec si vir amplissimus, cui nihil est quod roganti concedi non iure possit, de aliquo, vt dicis, non impetrauit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico. Nam vt omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quę est officio necessitudinis coniuncta maximè. Neque ego sic rogabam, vt petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia huius parente semper plurimum essem vsus, sed vt quasi parenti, & custodi meo. Non potentia mea sed causa rogationis fuit gratiosa. Nemo mea restitutione lætatus est, nemo iniuria doluit, cui non huius in me misericordia grata fuerit. Etenim si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cum hic tribunatum peteret, vltro offerebant: cui nomen meum honori fuisset, ei meas præsentes preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marium ciuili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quod tecto receperunt, quod fessum inedia fluctibusque recrearunt, quod viaticum congesserunt, quod nauigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam seruauerat, lachrymis, * votis atque ominibus prosecuti sunt, æterna in laude versãtur: Plancio, quod me vel vi pulsum, vel ratione cedentem tempori receperit, iuuerit, custodierit, his & senatui populoque Romano, vt haberent quod reducerent,

conseruarit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutē fuisse mireris? Vitia, me hercule, res hæ, Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt, ne tu in ea vita, de qua iam dicam, tot & tanta adiumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam; sic ab illo grauissimo, & sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo viro dilectus est, vt & contubernii necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. Quod si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, & socer T. Torquatus, illi omni virtute & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis, & propinquitatis, & affinitatis coniunctus, sed ita magni amoris, vt illæ necessitudinis causæ leues esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini propinqui sui, miles huius Q. Metelli. quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea prouincia legatus fuit C. Sacerdos, qua virtute, qua constantia vir! L. Flaccus, qui homo! qui ciuis! qualem hunc putent, assiduitate, testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem prouincia postea quæstor, Primùm Macedonia sic eum diligit, vt indicant hi principes ciuitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam causam, tamen huius repentino periculo commoti huic assident, pro hoc laborant: huic si præstò fuerint, gratius se ciuitatibus suis facturos putant, quam si legationem & mandata sua confecerint. L. vero Apuleius hunc tanti facit, vt morem illum maiorum, qui præscribit in parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis, beneuolentiaque, superarit. Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens, quam isti, quos tu iure laudas, sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, quæ si minus necessaria sunt, at certe cum sunt prolata, laudantur: vt viuat cum suis, primùm cum parente (nam meo iudicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur vt deum, (neque enim multo secus parens liberis) amat vero, vt sodalem, vt fratrem, vt æqualem. quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino ornatissimo viro? cuius quantam hono-

ris huius cupiditatem fuisse creditis? cum videatis luctus societatem? quid de me dicam? qui mihi in huius periculis reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? atqui hæc sunt indicia solida, iudices, & expressa, hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa occursatio & blanditia popularis: aspicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, * quem externis, quem domesticis nonnullis rebus inferiorem, quàm te generis & nominis dico, superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria, patris virtute, integritate, modestia, ædilem factum esse miraris? Hunc tu vitæ splendorem maculis aspergis istis? iacis adulteria, quæ nemo non modò nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Maritum appellas, vt verba fingas, non totum crimina: ductum esse ab eo in prouinciam aliquem dicis libidinis causa: quod non crimen est, sed impunitum in * maledico mendacium. Raptam esse mimulam: quod dicitur Atinæ factum à iuuene, vetere quodam in scenicos iure, maximeque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter, cui quidem cum quod licuerit obiiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis è carcere, & quidem emissus (vt cognoscis) necessarii hominis, optimique adolescentis rogatu: idem postea * prætoris mandatu requisitus. Atque hæc, nec vlla alia, sunt coniecta maledicta in eius vitam, de cuius vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterensis! pater vt in iudicio capitis, pater in dimicatione fortunarum, pater vt apud tales viros obesse filio debeat? Qui si esset turpissimus & sordidissimus, tamen ipso nomine patrio valeret apud clementes iudices, & misericordes, valeret, inquam, communi sensu omnium, & dulcissima commendatione naturæ. Sed cum sit Cn. Plancius is eques Rom. ea primum vetustate equestris ordinis, vt pater, vt auus, vt maiores eius omnes equites Rom. fuerint, summum in præfectura florentissi-

 ma

ma gradum tenuerint,& dignitatis,& gratiæ: deinde vt ipse in legionibus P. Crassi imperatoris inter ornatissimos homines equites Romã summo splendore fuerit, vt postea princeps inter suos plurimarũ rerum sanctissimus, & iustissimus iudex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister: si non modò in eo nihil vnquam reprehensum, sed laudata sunt omnia, tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestũ, & alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit? Asperiùs, inquit, locutus est aliquid aliquando: immo fortasse liberiùs. At id ipsum, inquit, non est ferendũ. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur libertatem equitis Romã. se ferre non posse? vbinam ille mos? vbi illa æquitas iuris? vbi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa ciuilibus, extollere iam caput, & aliquando recreata, se erigere debeat? Equitum ego Romã. etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scæuulam virum omnibus ingenio, iustitia, integritate præstantem, asperè, & ferociter, & libere dicta commemorem? Consuli P. Nasicæ præco Granius medio in foro, cum ille edicto iustitio domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset, an quod auctiones essent? immo vero, inquit, quod legiones. Idem tribuno pleb. potentissimo homini M. Druso, sed multa in rempub. molienti, cum ille eum salutasset, vt fit, dixissetque, quid agis Grani? respondit, immo vero tu, Druse, quid agis? Ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facetiis sæpe perstrinxit impunè: nunc vsque eò oppressa vestra arrogantia ciuitas est, vt quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Rom. in plorando non sit concessa libertas. Quæ enim vnquam fuit Plancio vox contumeliæ potius quam doloris? quid est autem vnquam questus nisi cum à sociis, & à se iniuriam propulsaret? cum senatus impediretur, quo minus id, quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Romã redderetur: omnibus illa iniuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius. Communis ille sensus, in aliis fortasse latuit: hic, quod cum cæteris animo sentiebat, id magis quam cæteri, & vultu promptum habuit, & lingua. Quamquam, iudices (agnosco enim ex me) permulta in Plancium,

quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus, & quia, vt fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, & homine ingenuo dignũ, atq; docto, non aspernor; stomachor verò, cum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus sciuit legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit, quis non tulit publicanus? si, quia primus sciuit, vtrum id sortis esse vis, an eius, qui illam legem ferebat? si sortis, nullum crimẽ est in casu: si Consulis, splendor etiam Plancii, hunc à summo viro principem ordinis iudicatum. Sed aliquando veniamus ad causam, in qua tu nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi æditios iudices es secutus. Quod genus * iudiciorum si est æquum nulla in re nisi hac tribuaria, non intelligo quamobrem senatus hoc vno in genere tribus edi voluerit ab accusatore: neque eandem editionem transtulerit in cæteras causas: de ipso denique ambitu, de reiectione fieri voluerit iudicium alternorum: cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen vnum prætereundum putarit. Quid? huius rei obscura causa est, an & agitata, cum ista in senatu res agebatur, & disputata hesterno die copiosius à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: cuiuscunque tribus largitor esset, & per cõsensionem magistratuum quæ honeste sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, cum maxime his hominibus qui eius tribus essent esse notum. Ita putauit senatus, cum eo tribus ederentur eæ, quas is largitione deuinctas haberet, eosdem fore testes & iudices. Acerbum omnino genus iudicii, sed tamen, si vel sua, vel ea quæ maximè esset cuique coniuncta tribus ederetur, vix recusandum. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Teretinam, credo fuit certe id æquum, & certe exspectatum est, & fuit dignum constantia

tua. Cuius tu tribus venditorem, & corruptorem, & sequestrem Plancium fuisse clamitas, eam tribum profectò, seuerissimorum præsertim hominum & grauissimorum edere debuisti. At Volitiniam, libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia? quid cum Veientina? quid cum Crustumina? nam *tertiam etiam, non quæ iudicaret, sed quæ reiiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, iudices, quin vos M. Laterensis suo iudicio non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de ciuitate delegerit? dubitatis quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, iudicarit officiis ab hoc obseruatas, non largitione; quid enim potest dicere, cur ista editio non summã habeat acerbitatem, remota ratione illa quam in decernendo secuti sumus? Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? tu me ignaro, nec opinante, inscio, notes, & tuos & tuorum necessarios, vel *iniquos meos, vel etiam defensorum meorum, eodemque adiungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, vt ante consessum eorũ iudicum videam, quàm potuerim qui essent futuri suspicari? apud eosq; me, ne quinque quidem reiectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? non enim, si aut Plancius ita vixit ut offenderet sciens neminem; aut tu ita errasti, vt eos ederes imprudens, vt nos inuito te tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est? An vero nuper clarissimi ciues nomen editi iudicis non tulerunt, cum ex cxxv. iudicibus principibus equestris ordinis, quinque & LXX. reus reiiceret, L. referret, omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent: nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad reiiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, vt neminem reiiciamus? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum à sententia legis doceo discrepare, & illud acerbum iudicium, si, quemadmodum senatus censuit, populusque

pulusque iussit, ita fecisses, vt in hunc & suam, & ab hoc obseruatas ederes, non modo non quererer, sed hunc iudicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem. Neque nunc multo secus existimo. Cum enim has tribus edidisti, ignotis te iudicibus vti malle, quam notis indicauisti, fugisti sententiam legis, æquitatem omnem reiecisti, in tenebris quàm in luce causam versari maluisti. Volitinia tribus ab hoc corrupta Terentinam habuerat venalem. quid diceret apud Volitinenses, aut tribules suos iudices? Immo vero tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut vero etiam excitares? etenim si reus tribus ederet, Voltiniam fortasse Plancius propter vicinitatem ac necessitudinem suam non edidisset? & si quæsitor edendus fuisset, quem tandem potius, quam hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, grauissimum hominem, iustissimumque edidisset? Cuius quidem æquitas & mea similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine vlla cupiditatis suspicione præ se fert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic iudicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris, sed à te doceo consilium non seruatum senatus. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? sequestremne Plancium? respuerent aures: nemo agnosceret: repudiaretur. an gratiosum? illi libenter audirent, nos non timide confiteremur. Noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum vt suffragatio, vt obseruantia, vt gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. Neque vero tam durus in plebem noster ordo fuit, vt eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne obseruent tribules suos, ne diligant, ne reficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione exspectent. Hæc enim plena sunt officii, plena obseruantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in genere & fuimus ipsi, cum ambitionis nostra tempora

postu-

postulabant, & clarissimos viros esse vidimus,& hodie esse videmus quam plurimos gratiosos. Decuriatio tribulum, descriptio populi, suffragia largitione deuincta, seueritatem senatus,& bonorū omnium vim ac dolorē excitarunt Hæc doce ,hæc profer,huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse,pronuntiasse, diuisisse: tum mirabor te iis armis vti,quæ tibi lex dabat,noluisse. Tribulibus enim iudicibus,non modo seueritatem illorum,si ista vera sunt,sed ne vultus quidem ferre possemus. Hanc tu rationem cum fugeris,cumque eos iudices habere nolueris,quorum in huius delicto cùm scientia certissima,tum dolor grauissimus esse debuerit: quid apud hos dices,qui abs te taciti requirunt,cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se diuinare malueris,quam eos,qui scirent, indicare? Ego Plancium, Laterensis,& ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui gratioso: quos tu si sodales vocas,officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso:sin quia gratiosi sint,accusandos putas,noli mirari,te id,quod tua dignitas postularit,repudiandis gratiosorum amicitiis non esse assecutum. Iam,vt ego doceo gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit,pro multis spoponderit,in operas plurimos patris auctoritate & gratia miserit,quod denique omnibus officiis per se,per patrem,per maiores suos totam Atinatem pręfecturam comprehenderit: sic tu doce sequestrem fuisse,largitum esse,conscripsisse,tribules decuriauisse. Quod si non potes,noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam,noli obseruantiam sancire pœna Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitus causam contulisti, in qua desinamus aliquando (si videtur) vulgari & peruagata declamatione contendere. Sic enim tecum ago: Quam tibi commodum est, vnam tribum delige tu: doce id quod debes, per quem sequestrem,quo diuisore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod (vt opinio mea fert) ne incipies quidem,per quem tulerit,docebo. Estne hæc vera contentio? placetne sic agi? non possum magis pedem conferre (vt aiunt) aut propius accedere.

Quid

Quid taces? quid diſſimulas? quid tergiuerſaris? etiam atque etiam inſto, atque vrgeo, inſector, poſco. atque adeo flagito crimen Quamcunque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu oſtendito, ſi poteris, vitium: ego qua ratione tulerit, docebo. Nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterenſi. Nam vt quas tribus tu tuliſti, ſi iam ex te requiram, poſſis quorum ſtudio tuleris explicare, ſic ego hoc contendo, me tibi ipſi aduerſario cuiuſcunque tribus rationem popoſceris, redditurum. Sed cur ego ſic ago? quaſi non comitiis iam ſuperioribus ſit Plancius deſignatus ædilis: quæ comitia primùm habere cœpit conſul tum omnibus in rebus ſumma auctoritate, tum harū ipſarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit ſubitò, præter opinionem omnium: vt ne ſi cogitaſſet quidem quiſpiam largiri, daretur ſpatium comparandi. Vocatæ tribus, latum ſuffragium, deſcriptæ, renunciatæ. Longe plurimum valuit Plancius, nulla largitionis nec fuit, nec eſſe potuit ſuſpicio. An tandem vna centuria prærogatiua tantum habet auctoritatis, vt nemo vnquam prior eam tulerit quin renunciatus ſit: tu aut his ipſis comitiis conſularibus, aut certe in illum annum ædilem Plancium factū miraris, in quo non exigua pars populi, ſed vniuerſus populus voluntatem ſuam declararit? cuius in honore non vnius tribus pars ſed comitia tota comitiis fuerint prærogatiua? Quo quidem tempore, ſi idem Laterenſis facere voluiſſes, aut grauitatis eſſe putaſſes tuæ, quod multi nobiles ſæpe fecerunt, vt cum minus valuiſſent ſuffragiis quam putaſſent, poſtea prolatis comitiis proſternerent ſe, & populo Romano fracto animo atque humili ſupplicarent: non dubito quin omnis ad te conuerſura ſe fuerit multitudo. Nunquam enim nobilitas, integra præſertim atq; innocens, à populo Romano ſupplex repudiata fuit ſed ſi tibi grauitas tua & magnitudo animi pluris fuit, ſicut eſſe debuit, quam ædilitas: noli, cum habeas id quod malueris, deſiderare id quod minoris putaris. Equidem primùm vt honore dignus eſſem maxime ſemper laboraui: ſecundò vt exiſtimarer: tertium mihi fuit illud, quod pleriſque primum eſt, ipſe honos: qui iis denique debet eſſe iucundus, quorum dignitati populus Roma. teſtimonium non be-

beneficium ambitioni. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus, quid ornatissimo atque optimo viro patri tuo respondeas mortuo? noli ista meditari, atque illud caue potius, ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus Appium Claudium nobilissimum hominem, viuo patre suo, potentissimo & clarissimo ciue C. Claudio, ædilem non esse factum, & eundem sine repulsa factum esse Consulem: vidit hominem sibi maxime coniunctum, egregium virum L. Volcatium, vidit M. Pisonem in ista ædilitate offensiuncula accepta, summos à populo Roma. esse honores adeptos. Auus vero tuus & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret repulsam, quo ciue neminem ego statuo in hac repub. fortiorem: & C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus: & L. Cæsaris, Cn. Octauii, M. Tullii, quos omnes scimus ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid ego ædilitias repulsas colligo? quæ sæpe eiusmodi habitæ sunt, vt iis qui præteriti essent benigne à populo factum videretur. Tribunus militum L. Philippus summa nobilitate & eloquentia, quæstor Q. Cælius clarissimus ac fortissimus adolescens, tribuni pleb. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi vltro pater & maiores tui non consolandi tui gratia dicerent, neque vero quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris ne à te suscepta videatur, sed vt te ad cursum istum tenendum, quem à prima ætate suscepisti, cohortentur. Nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum dicossi, me hercules, verè quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. Noli enim existimare non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ, de qua ne quid iurares destulisti. Denuntiasti homo adolescens quid de summa reipub. sentires. Fortius tu quidem quàm nonnulli defuncti honoribus, sed apertius quàm vel ambitionis vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli putare nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco dimouere potuerunt, prouidentem ante & præcauen-

cauentem nunquam certe mouebunt. An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cum tribus plerasq; cum Plotio tulerit Plancius? An vna fieri potuerunt, si vna tribus non tulissent? * cum nonnullas punctis penè totidem? quinque cum iam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent. quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. Neque enim vnquam maiores nostri sortitionem constituissent ædilitiam, nisi viderent accidere posse vt competitores pares suffragiis essent. Et eis, prioribus comitiis Aniensem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse concessam, nunc ab vtroque eas auulsas, ne in angustum venirent. Quàm conuenit, nondum cognita populi voluntate, hos quos iam tum coniunctos fuisse dicis, iacturam suarum tribuum, quo vos adiuuaremini, fecisse, eosdem, cum iam essent experti quid valerent, restrictos & tenaces fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias, quasi res in contentionem aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium virum ornatissimum in idem crimen vocandum iudicas, an dicis * eum te arripuisse à quo non sis * rogatus? Num quòd questus es, plures te testes habere de Volitinia, quam quot in ea tribu puncta tuleris, indicas aut eos testes te adducere, qui quia nummos acceperint, te præterierint; aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse? Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti, nunc in causa refrixit. Neque enim qui illi nummi fuerint nec quæ tribus, nec qui diuisor, ostenderis. Atque is quidem adductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se iniquè à tuis iactatum grauiter querebatur. Qui si erat diuisor, præsertim eius quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non eius damnatione aliquid ad hoc iudicium præiudicii comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio, alia cogitatio ad spem huius opprimendi excitauit. magnæ sunt in te opes, latè patet gratia, multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic inuident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris iuris & libertatis videtur: multi etiam

com-

communes inimici reorum omnium, qui ita semper testimoniū de ambitu dicunt, quasi aut moueant animos suis testimoniis, aut gratum populo Rom. sit, aut ab eo facilius ob eam causam, dignitatem, quam volunt consequantur. Quibuscum me, iudices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quod fas sit quidquam effugere, quod salus Plancii postulet: sed quia neque necesse est me id prosequi voce quod vos mente videatis: &, quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, vt eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis. Illud vnum vos magnopere oro, atque obsecro, iudices, cum huius, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersoque sermoni fortunas innocentium subiiciendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atq; omnium inuidi multa finxerunt. Nihil est autē tam volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego si fontem maledicti reperietis, vt negligatis, aut dissimuletis, vnquam postulabo: sed, si quid sine capite manabit, aut, si quid erit eiusmodi, vt non exstet auctor qui audierit; aut ita negligens vobis esse videbitur, vt vnde audierit, oblitus sit; aut ita leuem habebit auctorem, vt memoria dignū non putarit: huius illa vox vulgaris* auditu, ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio iam ad L. Cassiū familiarem meum, cuius ex oratione ne illum quidem Iuuentium tecum expostulaui, quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam; nescisse id populum Rom. neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino, non, vt opinor, admirarere, cum ego ipse non abhorrens à studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear. Et quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio, digna equitis Rom. vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, vt magnus honos, & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur: respondebo ad ea quæ dixisti, quæ pleraque de ipso* sine fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehen-

hen-

hendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quæsisti, vtrum mihi putarem equitis Rom. filio faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari? Ego vero, quamquam illi omnia malo, quam mihi, tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optaui, quam mihi fuerunt: quinetiam, ne forte ille sibi me potius peperisse iam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorũ putet, hæc illi soleo præcipere (quamquam ad præcepta ætas non est gnati) quæ ille à Ioue ortus suis præcepit filiis, * Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis. nostis cetera. Nonne iis, quibus multi inuideant, quæ scripsit grauis ille & ingeniosus poeta: scripsit, non vt illos regios pueros, qui iam nusquam erant, sed vt nos & nostros liberos ad laborem & laudem excitaret. Quæris quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius? magis ædilis fieri non potuisset: sed hoc præstare, quod ei minus inuideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus, & infimis sunt pares, gloriæ dispares. Quis nostrũm se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? Eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Est enim in virtute multis ascensus: vt is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum præstet. Honorum populi finis est consulatus: quem magistratum iam octingenti fere consecuti sunt. Horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloria dignam. Sed nemo vnquam sic egit, vt tu, cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui ciuitatem dominatu regio liberauit? honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, & tribunus pleb. & ædilis, quàm si esset summo loco natus: sed hæc pari loco orti sunt innumerabiles alii consecuti. Profers triumphos Tib. Gracchi, & C. Marii, & quæris quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni quod triumpharunt, & non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus, re bene gesta, triumpharent. Rogas quæ castra viderit, qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit,

fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis quantum in me custodiendum transferre maluerit. Quæris num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num iuris consultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de iure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur: qui cum professi fuerint, satisfacere non possunt: non in his, qui abfuisse se ab his studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Vt nos in mancipiis parandis, quamuis frugi hominem, si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus; si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nesciuerit: sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo nisi frugalitatē, laborem, vigilantiam esse curamus: sic populus Rom. deligit magistratus, quasi reipub. villicos, in quibus siqua præterea est ars, facile patitur: sin minus, virtute eorum & innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus? quotus quisque iuris peritus est, vt eos numeres, qui volunt esse? quod si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis, & ornatissimis ciuibus est futurum? Iubes Plancium de vitiis Laterensis dicere, nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum * putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. facile patior id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat: & id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modò confiteor summa in Laterense ornamenta esse, sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres: alia quædam inania & leuia conquiras. Præneste fecisse ludos. Quid, alii quæstores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, iustum in socios fuisse quis negat: sed ita multa Romæ geruntur, vt vix ea, quæ fiunt in prouinciis, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videar arrogasse, si de quæstura mea dixero. Quamuis enim illa floruerit, tamen cum me postea fuisse in maximis rebus arbitror, vt non ita mihi multum sit ex quæsturæ laude repetendum. Sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, vllius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Verè,

rè, mehercules, hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines vnquam aliud Romæ, nisi de quæstura mea loqui. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi. Itaque hac spe discedebam, vt mihi populum Rom. vltro omnia delaturum putarem. At ego cùm casu diebus iis itineris faciendi causa descendens è prouincia Puteolos forte venissem, cum plurimi, & lautissimi solent esse in iis locis, concidi penè, iudices, cum ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & num quid in ea esset noui. Cui cum respondissem, me è prouincia decedere: etiam mehercules, inquit, vt opinor, ex Africa. Hinc ego iam stomachans fastidiose, immo ex Sicilia inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? quid multa? destiti stomachari, & me vnum ex iis feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi populum Rom. aures hebetiores, oculos acres, atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare feci, vt postea quotidie me præsentem viderent: habitaui in oculis: * pressi forum. neminem à congressu meo neque ianitor meus neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem vnquam otiosum? Nam quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis; has ego scripsi ludis, & feriis, ne omnino vnquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum & præclarum putaui. Clarorum virorum, atque magnorum non minùs otii, quàm negotii, rationem exstare oportere. Ita, si quam habeo laudem, quæ quanta sit nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meáque priuata consilia publici quoque casus comprobauerunt, vt etiam summa respub. mihi domi fuerit gerenda, & vrbs in vrbe seruanda: Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis

cursus

cursus ad gloriam, hoc facilior fortasse, quòd ego huc à me ortus, & per me nixus ascendi: istius egregia virtus adiuuabatur commendatione maiorum. Sed vt redeam ad Plancium, nunquam ex vrbe abfuit, nisi* fortè lege, necessitate. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate; at valuit obseruandis amicis: valuit liberalitate; sunt in oculis, periit: est vsus ratione, qua minima inuidia, noui homines plurimi eosdem honores consecuti sunt. Nam quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quòd iis æquè mea salus chara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor: sed etiam ii quibus ego debeo, boni viri, & ciues, ædilitiis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, & in iis Plancio. vtrum igitur me conturbare oportet, an cęteris, cum cuiusq; dies venerit, hoc nomē, quod vrget, nunc, cum petitur, dissoluere? quamquam dissimilis est pecuniæ debitio, & gratiæ. Nam qui pecuniā dissoluit, statim non habet id quod reddidit: qui autem debet, is retinet alienum; gratiam autem & qui refert, habet, & qui habet, in eo ipso quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc soluero; nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Quæris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est charissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest mihi esse iucundius, amplius, quàm pro Plancio facio, facere possim: nec vides istorum ipsorum charitate ad huius salutem defendendam maximè stimulari me, atque excitari. Nam neque illis huius salute, à quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius; & ego ipse nunquam illos aspicio, quin per hunc me his conseruatum esse meminerim, huiusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, seruatorem ipsum reipub. Calidium adiungis, cuius lege Q. Metellus in ciuitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium consulem prætoriis comitiis petente Q. Calidio populo Rom. supplicasse, cum quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus patronū illum esse suum,

&

& familiæ suæ nobilissimæ dicere. Quo loco quæro ex te, num id in iudicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem eius si vixisset, non fuisse facturum? Nam Opimii quidem calamitas vtinam ex hominum memoria posset euelli: vulnus illud reipub. dedecus huius imperii, turpitudo populi Rom. non iudicium putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, & non parricidæ patriæ nominandi sunt, grauiorem potuerunt reipub infligere securim, quàm cum illum è ciuitate eiecerunt, qui prætor finitimo, consul domestico bello rempub. liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, &, vt ais, id verbis exaggero. Quasi verò me tuo arbitratu, & non meo gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non iugulauit? immo verò, quia iugulari passus non est. Quo quidem in loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse * dixisti. posuit hoc idem Laterensis. Quam ob rem de isto paulo post plura dicā: de te tantùm requiro, vtrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. Quod fuit vllorum tantum? requiro, vtrum putes odium vnquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota vrbe versari? nisi existimas eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quòd de reditu meo non timerent.* Ecquem putas fuisse tam excordem, qui viuis his, stante vrbe, & curia, rediturum me, si viuerem, non putaret? Quam ob rem non debes is homo & is ciuis prædicare vitam meam, quæ fidelitate amicorum conseruata sit, inimicorum modestia non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quàm abs te sum prouocatus; sed profectò nec considerate minus, nec minus amice. Nam primum illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causa fingere. Scilicet homo sapiens excogitaui, quam ob rem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem & solutus. quid enim? mihi ad defendendū Plancium parum multæ, parum iustæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si

non

non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore & hac dignitate hominem defenderem. Fingenda fuit mihi, iudices, causa peracuta, vt ei quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inuiti, vt coronam dent ciuicam, & se ab aliquo seruatos esse fateantur: non quò turpe sit protectum in acie, hostium manibus eripi (nam id accidere, nisi forti viro, & pugnanti cominus, non potest) sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est alieno debere idem, quod parenti. Ego, cum cæteri vera beneficia, etiam minora dissimulent, ne obligati esse videantur: eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus, cum vel periculum vitæ tuæ mecũ sociare voluisses, cum me in illo tristi, & acerbo luctu, atque discessu, non lachrimis solùm tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses; cum meos liberos, & vxorem, me absente, tuis opibus auxilioque defendisses, sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, vt omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quòd eius in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. Nihil autem me noui, nihil temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quę est à me prima habita in senatu? in qua cum perpaucis nominatim egissem gratias, quòd omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriti; statuissemque eos solùm nominare, qui causæ nostræ duces, & quasi signiferi fuissent; in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter eius magnitudinem dicta de scripto est: in qua ego homo astutus ei me dedam, cui nihil magnopere debeam, & huius tanti officii seruitutem astringam testimonio sempiterno. Nolo cætera quæ à me mandata sunt litteris, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere vti litterarũ, quod meis studiis aptius, quàm consuetudini iudiciorum esse videatur. Atque etiam clamitas, Laterensis: Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti, absolutæ iam sunt preces tuæ. De Cispio mihinè tu obiicies, quem ego de me bene meritum, quia te teste cognoueram, te eodem auctore defendi?

defendis & ei dices, Quousque, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, Quousque, hæc poterat esse inuidia, Datus est ubi ille, condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem qui pro vno laborarit, & ipsum id non obtinuerit, dici, Quousque, irridentis magis est, quàm reprehendentis. Nisi forte ego vnus ita me gessi in iudiciis, ita & cum his, & inter hos vixi, is in caussis patronus, is in republica cuius, & sum, & semper fui, solus vt à te constituar, qui nihil à iudicibus debeam vnquam impetrare, & mihi lachrymulam Cispiani iudicii obiectas: sic enim dixisti, Vidi ego tuam lachrymulam. Vide, quam me verbi tui pœniteat, non modo lachrymulam, sed multas lachrymas, & fletum cum singlatu videre potuisti. An ego, qui meorum lachrymis, me absente, commotus, simultates quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modo non oppugnator, (vt inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, huius in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lachrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis inuidiosas videri: negas tribunatum Plancii quidquam attulisse adiumenti dignitati meæ, atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racilii fortissimi & constantissimi viri diuina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut Plancio, nunquam dissimulaui me plurimum debere, semperque præ me feram. Nullas enim sibi ille neque contentiones, neq; inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro repub. nec pro me defugiendas putauit. Atque vtinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim, & iniuriam populi Rom. ei gratiam referri Sed si non eadem contendit in tribunatu Plancius, existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum iam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. An vero putas iudices idcirco minus mea caussa facturos, quòd me esse gratum crimineris? An, cum populus Rom. illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, vni Cn. Plancio gratias egerit (vnus enim fuit de magistratibus defensor salu-

tis

tis meæ, cui senatus pro me gratias agendas putauit) ei ego à me referendam gratiam non putem? Atque, cum cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? vllum esse tantum periculum, tantum laborē, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser (natura quidem abhorret à virtute verbi) sed certè exercitus: non quia multis debeo (leue enim onus beneficii gratia) sed quia sepè concurrit propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, vt eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque intersit, & quid à me cuiusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancii, salus, patria, fortunæ. Saluum tu me esse cupisti: hic fecit etiam vt esse possem. Distineor tamen, & diuellor dolore, & in causa dispari offendi te à me doleo: sed medius fidius multo citius meam salutem pro te obiecero, quàm Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, iudices, cùm omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est quod malim, quam me & gratum esse, & videri. Hæc est enim vna virtus non solùm maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, *nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni ciues? qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam iustis honoribus, & memori mente persoluunt? quæ potest esse iucunditas vitæ, sublatis amicitiis? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, vbi ipse altus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versatur? cuius opes tantæ esse possunt, aut vnquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certe, sublata memoria & gratia, nulla extare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam beneuolentiæ

sig-

significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, vt beneficio, nõ dicam indignus, sed victus esse videare. Quæ cum ita sint, iam succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi: in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque à vobis, iudices, vt eum beneficio complectamini, quem qui reprehenderit, in eo reprehendit, quòd gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. quasi verò in amicitia mea non hæc præsidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quàm necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meã voluptati pluribus, quàm præsidio fuisse: meque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti. Sed hoc nescio quo modo frequenter in me congessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in locos causam coniicere voluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de tensis, misericordiæ causa dicerem, quod in aliis ædilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco. nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ. deridebor si mentionem tensarum fecero, cum tu id prędixeris. Sine tensis autem quid potero dicere? Hic * etiam addidisti, me idcirco mea lege ex isto ambitu traxisse, vt miserabiliores epilogos possem elicere. non vobis videor cum aliquo declamatore, * non causa laboris, & fori disputare? Rhodi enim, inquit, non fui: me vult fuisse. sed fui, inquit (putabam in * Nicæis dicturum) bis in Bithynia. si locus habet reprehensionis ansam aliquam; nescio cur seueriorem * Nicæam putes, quàm Rhodum si spectanda causa est, & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore. Nam quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim: vtinam & tu, qui potes, & cæteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc leuare: sed fit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes ferè repudiatis, vt ad nos plereque confluant, qui miseris & laborantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam quod in Creta fuisses, dictũ aliquod

in petitione tua dici potuisse: me id perdidisse. Vter igitur nostrûm est cupidior dictisegone, qui quod dici potuit, non dixerim? an tu, qui etiam ipse in te dixeris? te aiebas de tuis rebus gestis nullas literas misisse, quòd mihi meæ, quas ad aliquem misissem, obfuissent. Quas ego mihi obfuisse non intelligo, reipub. video prodesse potuisse. Sed sunt hæc leuiora: illa vero grauiora, atque magna, quod meum discessum, quem sæpè defleras, nunc quasi reprehendere & subaccusare voluisti. Dixisti enim non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor, mehercule, quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse. Quis enim status, quod discrimen, quæ fuerit in repub. tempestas illa, quis nescit? Tribunitius me terror, an consularis furor mouit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquis eorum, quos ego florentes, atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declararunt, quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit, emptis prouinciis, à senatu, à repub. à bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effeminata, secum & illos, & consules facere acerbissime personabat: egentes in locupletes, perditi in bonos, serui in dominos armabantur. Aderant mecum senatus, & quidem veste mutata, quod pro me vno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac vrbe senatum senatui parere non siuerint, edictoque suo non luctum patribus conscriptis sed luctus indicia ademerint. Aderat mecũ cunctus equester ordo, quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul, proscriptionis denunciatione terrebat, ac tota Italia conuenerat: cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur. Hisce ego auxiliis studentibus, atq; incitatis, vti me Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non iure, non legibus non disceptando decertandum (nam profectò, præsertim tam bona in causa, nunquam, quo cæteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset) armis fuit,

fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus à ſeruis atque à ſeruorum ducibus cædem fieri ſenatus & bonorum, reipub. exitioſum fuiſſet. Vinci autem improbos à bonis, fateor fuiſſe præclarum, ſi finem cum vincendi viderem: quem profectò non videbam. Vbi enim præſto fuiſſet mihi aut tam fortis conſul, quam L. Opimius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos ciues reſpub. vicit armatos? aut, ſi minus fortes, attamen tam iuſti, quam P. Mucius, qui arma quæ priuatus P. Scipio ſumpſerat, ea Tib. Graccho interempto, iure optimo ſumpta eſſe defendit? Eſſet igitur pugnandum cum conſulibus. nihil amplius dico, niſi illud, victoriæ noſtræ graues aduerſarios paratos, interitus nullos vltores eſſe videbam. Hiſce ego auxiliis, ſalutis meæ ſi idcirco defui, quia nolui dimicare, fatebor id, quod vis, non mihi auxilium, ſed me auxilio defuiſſe: ſin autem, quo maiora ſtudia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis conſulendum & parcendum putaui: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum eſt, hodieque eſt, & ſemper erit maximæ gloriæ? quem, vt potes ex multis audire qui tum affuerunt, inuitiſſimis viris bonis, conſtat ceſſiſſe: nec fuiſſe dubium, quin contentione & armis ſuperior poſſet eſſe. Ergo ille cum ſuum, non cum ſenatus factum defenderet; cum perſeuerantiam ſententiæ ſuæ, non ſalutem reipublicæ retinuiſſet: tamen ob illam conſtantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, iuſtiſſimos omnium Metellorum & clariſſimos triumphos gloriæ laude ſuperauit: quod & illos ipſos improbiſſimos ciues interfici noluit, & nequis bonus interiret in eadem cæde, prouidit: ego tantis periculis propoſitis, cum ſi victus eſſem, interitus reipub. ſi viciſſem, infinita dimicatio pararetur: committerem, vt idem perditor reipub. nominarer, qui ſeruator fuiſſem? Mortem me timuiſſe dicis: ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem: nedum emori cum pernicie reip. vellem. Nam qui pro repub. vitam reddiderunt (licet me deſipere dicatis) nunquam, mehercule, eos mortem potius, quàm immortalitatem aſſecutos putaui. Ego vero ſi tum illorum impiorum ferro, ac manu

concidissem: in perpetuum respub. ciuile præsidium salutis suę perdidisset. Quinetiam si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumpsisset: tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quòd peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque Romanus. An si vnquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus omnium parricidarum tela commossem? quæ, si viginti quiessem dies, in aliorum iugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitę cupiditas contra rempub. est turpis: certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie ciuitatis. Nam quod te in republica liberum esse gloriatus es, id ego & fateor, & lætor, & tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. Nam siquis idcirco aliquid de libertate mea deminutū putat, quod non ab omnibus eisdem, à quibus, antea solitus sum dissentire, dissentiam: primùm si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati: sin autem sine vllo reipublicæ detrimento respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum: certe non modo non sum reprehendendus: sed etiam si ruere vellem, boni viri me, vt id ne facerem, rogarent: res vero ipsa publica si loqui posset, ageret mecum, vt quoniam sibi seruissem semper, nunquam mihi; fructus autem ex sese non, vt oportuisset, lętos & vberes, sed magna acerbitate permistos tulissem: vt iam mihi seruirē, consulerem meis: se non modo satis habere à me: sed etiā vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. Quid si horum ego nihil cogito, & idem sum in repub. qui fui semper: tamen ne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus: quod est longe secus. Stare enim omnes debemus tanquam in orbe aliquo reip. Qui quoniam versetur, eam deligere partem debemus, ad quam nos illius vtilitas, salusque conuerterit. Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ (nam hæc priuatim fortasse officiorum memoriam & gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicę

publicæ pertinet: ego cum non tuear, quem omnes in repub. principem esse concedunt? ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primùm populi Rom. nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis iudiciis videam esse celebratas? Tum, hercule, me confitear non iudicium aliquod habuisse de reipublicæ vtilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse. An, cum videam nauem secundis ventis cursum tenentẽ suũ, si non ea eum petat portum, quem ego aliquando probaui, sed alium non minus tutum, atque tranquillum: cum tempestate pugnem periculose potius, quàm illi, salute præsertim proposita, obtemperem & pareã? Neque enim inconstantis puto sententiam tanquam aliquod nauigium, atque cursum ex reipub. tempestate moderari. Ego vero hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi, hæc de sapientissimis, & clarissimis viris, & in hac repub. & in aliis ciuitatibus monumenta nobis litteræ prodiderunt: non semper easdem sententias ab iisdem, sed quascunque reipub. status, inclinatio temporũ, ratio concordiæ postularet, esse defendendas. Quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam: libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi vnquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo. Nunc venio ad illud extremum quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidẽque è sepulchro venerari pro deo: neque enim mihi insidiarum periculum vllum, neque mortis fuisse. cuius ego temporis rationem explicabo breui, neque inuitus. Nihil enim ex meis est temporibus, quod minus peruulgatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, iuris, senatus, bonorum omnium cedens, cum mea domus ardore suo deflagrationem vrbi atque Italiæ toti minaretur, nisi quieuissem: Siciliam petiui animo: quæ & ipsa erat mihi sicut domus vna, coniuncta: & obtinebatur à C. Virgilio, quocum me vno vel maxime cùm vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum respub. sociarat. Vide nunc caliginem temporum illorum. cum ipsa penè insula mihi sese obuiam ferre vellet: prætor ille

eiusdem tribuni pleb concionibus propter eandem respub. causam sæpe vexatus, nihil amplius dico, nisi, me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio tali ciui, & viro beneuolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? nihil videlicet est eorum: sed quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit vt eam ipse non posset opibus suis sustinere. Tum consilio repentè mutato, iter à Vibone Brundisium terrâ petere contendi: nam maritimos cursus præcludebat hiemis magnitudo, cum omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone, Brundisium, in fide mea, iudices, essent, iter mihi tutum multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundisium veni, vel potiùs ad mœnia accessi: vrbem vnam mihi amicissimam declinaui, quæ se vel potiùs exscindi, quàm è suo complexu vt eriperer, facilè pateretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exsilium, mors proponeretur; hæc perpeti, si acciderent, maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. Huius ego, & parentis eius prudentissimi, atque optimi senis, & vtriusque filiorum manibus in naui tuta, ac fideli collocatus, eorumque preces & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrachium, quod erat in fide mea, petere contendi. Quò cum venissem, cognoui, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quorum impium ferrum, ignesque pestiferos meus ille consulatus è manibus extorserat: qui antequam de meo aduentu audire potuissent, cum tum abessent, aliquorum dierum viam in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic verò simulatque me mare transisse cognouit, audi, atque attende, Laterensis, vt scias quid ego Plancio debeam, confitearque aliquando, quod faciam, me & gratè, & piè facere; huic, quæ pro salute mea fecerit, si minus profitura sint, obesse certè non oportere. Nam simulac me Dyrrachium attigisse audiuit, statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abiectis, veste mutata profectus est. O acerbam mihi, iudices, memoriam temporis illius, & loci, cum hic in me incidit! complexus est, conspersitque lachrymis, nec loqui præ mœrore potuit, ô rem cùm auditu

cru-

crudelem, tum visu nefariam! ô reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iste à me non secedens, Thessalonicam me, in quæstoriumque perduxit! Hic ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi eum & ciuem optimum semper, & mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse, quæ cæteros: Cn. Plancium fuisse vnum, non qui minùs timeret, sed si acciderent ea quæ timerentur, mecum ea subire & perpeti vellet. Qui, cum ad me L. Tubero meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, eásque insidias, quas mihi paratas ab exsulibus coniuratis audierat, animo amicissimo detulisset: in Asiam me ire propter eius prouinciæ metum, & necis insidias mihi, fratrique meo comparatas, non est passus. Vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit, multósque menses à capite meo non discessit, abiecta quæstoria persona, comitisque sumpta. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! ô flebiles vigilias! ô noctes acerbas! ô custodiam etiam mei capitis infœlicem! si quidem ego tibi viuus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim, memini, neque vnquam obliuiscar noctis illius, cum tibi vigilanti, assidenti, mœrenti, vana quædam miser, atque inania, falsa spe inductus pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, præsentem tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi fors ademisset, aut vis aliqua maior reditum peremisset, hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me beneuolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi præter lachrymas queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? Salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Hunc exsurge tamen quæso: retinebo, & complectar, nec

me solùm deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor. atque (vt spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui à me mei seruatorem capitis diuellat ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, iudices, sed custodem salutis meę: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia, sed precibus, sed lachrymis, sed misericordia: mecumque vos simul miserrimus, & optimus obtestatur parens, & pro vno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiam, gloriantibus vos iam oblitos mei, salutisque eius, à quo mea salus conseruata est, hostes exstitisse: nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ vestræ voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id à vobis ei persoluere. Teque C. Flaui, oro, & obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum quas gessi adiutor fuisti, meque non modò saluum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti; vt mihi per hos conserues eum, per quem me tibi & his conseruatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lachrymæ impediunt, vestræque iudices, non solùm meæ: quibus ego magno in metu meo subitò inducor in spem, vos eosdem in hoc conseruando futuros, qui fueritis in me; quoniam istis vestris lachrymis de illis recordor, quas pro me sæpè & multum profudistis.

FINIS.

IN ORATIONEM PRO LEGE MANILIA.

PAG. 2. LIN. 30. Frustra requiretis. In nonnullis lib. manuscriptis, & impressis vox, frustra, abest, itaque Horomanus illam tollendam censet, non inueniri in suis testatus, Sed quid si in aliis æquè probatis exemplaribus

plaribus sic scriptum inuenitur, & quo minùs ita legendum videatur ratio non repugnat?

32. Imperatoribus reipub. Alii, moderatoribus, legunt. Nos, etsi minùs vsitatam dicendi rationem, retinendam quidem censuimus, sed vt tamen iisdem notis, ex quibus præposterè collocatis, reipub. hactenus excusum est, P.R. hoc est, populi Romani, legas. Siue autem quis, reipub. siue, populi Romani, putet legi oportere, Imperatores reipub. intelligo, qui rempub. in prouinciis cum imperio administrarent. Nam si, vt videtur, liceat cuius verba addendo, tollendo, immutando, veterem scripta perturbare, breui futurum est, vt non eorum scripta, sed nostræ diuinationes & somnia legantur. Itaq; in eo probanda mihi maximè videtur eorum religio, & pudor, quorum etiam si sunt doctissimæ coniecturæ, non illi tamen continuò vulgatam lectionem aut tollunt, aut immutant, sed ita quæ sua sententia sit, declarant, vt locum suæ industriæ significandæ aliis relinquant.

4. 31. Mittimus, aliis magis probatur: nos misimus, vt hactenus excusum est, edendum curauimus. Nam Lucullus, in quem hæc dici videntur, iam erat in prouinciam missus, vt nihil sit quo quisquam offendatur in verbo, quod mox sequitur, defendant.

5. 3. Cum Antiocho, cum Philippo. Postrema duo verba Hotomanus ex vetere codice addit, quæ in aliis impressis absunt.

32. In salinis, legitur in aliis vulgatis omnibus. Hotomanus aut, in salitis, aut, in saltibus putat legendum. Mihi quidem vix verisimile videtur, in tota Asia vnde populus Roma. vectigal exigeret, salinas nullas exstitisse.

6. 21. Id quidem certè, Manut, edidit. Alii, id certè, quomodo etiam ipsi edidimus.

7. 8. Obsessam ab ipso rege: & paulò post: periculis liberatam Nos nihil mutandum duximus. Ratio enim, non auctoritas solùm vulgatam lectionem tuetur.

9. 10. Quod contingant, alii habent, sed malè.

10. 5. Seruile, nauale, varia, Manutius edidit, sine hac dictione, bellum: quæ importuna vox pertinaciter in aliis libris hæsit. quorsum enim illa, quæ mox sequuntur,

tur, varia & diuersa genera bellorum?

11.3?. Tantam ne legendum, non, Tanta ne, vt ad vocem illam, lucem, referatur: quomodo Manutius edidit.

13 31. Inuentum, alii legunt. Tu, vt ipsi edidimus, Initum, legas, & rationi, & Manutio assensus.

16,6. Hominem, alii, æquè præclarè.

22,5 Coram Q. Catulo, & Q. Hortensio.

23. Populum Rom. Hotomanus legendum docuit, cum antea procliui errato, cum vna, aut altera littera significarentur hæ duæ voces, populus Rom. editum esset.

IN ORATIONEM PRO A. Cluentio Habito.

24.2. Auito, Lamb. edidit Cuiacii I c. clarissimi emendatione probata, qui ita inueniri scriptum in aliis manuscr. exemplaribus affirmat.

25.20. Falsitas, vocem sustulimus, pro ea, quod Victorius docet, veritas, substituta. Ita autem legi ait in antiquo exemplari, quo optimo se vsum his orationibus emendandis testatur. Ita certe legendum ratio euincit, vt sit quod contrario respondeat.

28,6. Coniuncta, alii. non conuicta.

7 Nominis causa lego, vt hactenus editum est, non in omni causa. ita enim paulò post, Neque vnquam illa ita de suo scelere, & immanitate audiet, vt naturæ nomen amittat.

31, 14. H S. ccccIↃↃↃↃↃ millia.

32,26. Si nubat, difficile dictu est: sine interrogandi nota, alii legunt.

31. Non denique illam Opianici domum, probata P. Victorii coniectura, excudendum curauimus. In vulgatis aliis, Non denique illam Opianici dexteram legitur, locum autem Victorius se restituisse ait ex peruetusto codice, quem emendatissimum Florentiæ in D. Marci bibliotheca asseruari affirmat.

39. Arcessit, quemadmodum ferè semper in omnibus lib. manuscr. legitur, vbi huius verbi sit vsus.

35.39. Cum recens fuit, alii malunt.

40.6. Ne multa. Diogenes emitur. Alii, Ne multis, in his noster.

8. Verbum comparatur, aut planè tollendum, quod Manutius facit, aut pro eo, comparatum, legendum.

41.17. P. Quinctilius Varus. Male alii, P. Quinctius. Varus enim erat familiæ Quinctiliæ cognomen: quod nemo ferè non nouit.

43.32. Hoc causæ est, in aliis legitur, æque bene.

44.5. Sed præuaricari accusationi videbatur. Accusatori quidem Budæus legit, quomodo excudi curauimus.

47.16. Proferat, alii legunt, non malè: ego à vulgatis libris non discedo.

48.24. Et cum domi suæ miserrimus, & inanissimus. Ita legitur in aliis vulgatis omnibus. P. Victorius ait in codice vetustissimo, & litteris Longobardis exarato aliter legi, Et cum domi suæ miserrimis in locis, & inanissimis: quam lectionem veluti multo elegantiorem probat. Nobis vulgatam cur mutaremus ratio nulla est visa: etiamsi plurimum, vt æquum est, Victorio tribuimus, doctissimo homini, & præclarissimè de literis merito.

54.13. Conciliationis gratia, alii haud malo sensu legunt.

55.39. Putato fuisse, in aliis habetur: in nostro putatote, vt ad iudices referendum hoc sit.

59.3. H.S. D.C. millibus, alii.

29 Reperiatur, in aliis impressis legitur, & non ita multo post Ablata sit.

60 7. Inuidiosissimum, paucos dies, alii.

19. Pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eadem lege dixit. Alii ex coniectura ita locum restituere conantur: Pecuniam, quam Stalenus, qui causam nusquam eadem lege dixit.

6..31. Nego aliquid fuisse in Fidiculanii causa, quomodo videtur legendum, nonnulli ediderunt.

6 6. Officii, aliis magis probatur, sed, officiis, videtur legi oportere.

67.2. Quid agatis, videte, alio verborum ordine, alii.

5. Ciuibus

3. Ciuibus, alii putant legendum, quorum sententiæ subscribo.

68.28. At illud, quod afferunt nihil est, aliquid esse, quod de his habuerint compertum: de cæteris nihil comperisse.

69 8. Acceperint: non animaduertes in omnes, sed carpes, vt voles, & paucos ad ignominiam sortieres

32. Illud erat, multitudinem illicitum est contradicere, nemo, &c. hæc vulgata lectio, haud dubiè corrupta. Lambinus ita legit: Illud erat, multitudini non licitum est contradicere: quæ mihi lectio haud sane vt verum fatear, vsquequaque probatur.

72.13. Cassius; in quos tum consules designatos illud idem senatus decreuerat, non tulerunt, alii, quæ manca oratio videtur.

75. 15. Pudentis, vulgati omnes habent: equidem, prudentis hoc loco malim.

76.19. Lege regi, alii æquè præclaro sensu: legibus enim iudicia administrantur, & reguntur.

77. 14. Si item de coitione, alii ediderunt, non male.

78. 1. Recusaunt, alii multo melius.

3. Vti oportere, alii sine nota negandi.

7. Conuerte nunc ad equestrem ordinem, atque in cæteros ordines easdem vitæ conditiones: non perferent. Ita quidam hic legunt: nos alia vsi interpunctione verborum, ita excudendum curauimus. Confer te nunc ad equestrem ordinem, atq; in cæteros ordines, easdem vitæ conditiones non perferent.

15. Hanc ipsam legem, forte, quam ipsam lege.

24 Questus in veteres iudices, nonnulli censent hæc verba tollenda. Nos maluimus quamtumuis inepta & corrupta relinquere, quàm illa videri temerè induxisse. Nam corrupta emendari possunt, sublata non possunt.

81.18. Meminisse se hominem. Tres has dictiones, cum sint superuacaneæ, nec reperiantur in libris antiquis, inducendas curauit Lamb.

83.4. Coponem, vetustiora exemplaria habent, ex antiqua consuetudine Latini sermonis, Alii, cauponem, legunt.

25. At hæres est Cluentius, Lamb. legit, vt hæc verba aduer-

aduerſarii ſint, hac coniectura probare crimen obiectum conantis. Haud hæres eſt Cluentius, vulgati alii libri habent, quæ Ciceronis ſunt verba, criminationem aduerſarii refellentis.

85.9. Nemo audire, nemo alloqui, veteres nonnulli libri habent: tu, Nemo adire, nemo alloqui legas: quo modo excudendum curauimus.

87.17. Aduerſari aduocati, & iam vix ferre poſſe. Ita quidam docti homines legunt: Aduerſari, Manut. edidit, quem ſumus ſecuti. Vtra melior lectio iudicet lector eruditus.

88. 27. Nam quid quiſquam. Quid ſi, Num quid quiſquam, legatur?

90. 33. Reſeruare, in quibuſdam impreſſis legitur, ſed haud dubiè corruptè.

91.21. Illud ſcelus, æquè præclarè, alii.

35. Donis, muneribus, non donis muliebribus legendum docet P. Victorius ex vetuſto illo ſuo codice litteris Longobardis exarato.

36. Itaq; apud cæteros, Manut. & alii, Itaque quod apud cæteros, Lambinus edidit.

38. Diſcidia lege, à verbo, diſcindo. Vide quæ annotauimus in oratione pro domo.

94. 16. Pecuniarias res, male in nonnullis impreſſis hactenus lectum eſt: tu pecuarias lege, quomodo edidimus.

95.37. Profectum, quidam habent: quæ nobis lectio magnopere probatur.

IN PRIMAM ORATIONEM
de lege agraria in ſenatu.

97.30. Quò affectarit iter, Manut. iampridem hic docuit legendum: quam quidem lectionem facile viris doctis probat, in his Sigonio. Mirifica ſanè coniectura ex duabus vocibus corruptis, quoad, & faceret, quo affectarit, efficit.

37. Optimum, & fructuoſiſſimum in nonnullis legitur, maximè aptum huic loco epitheton.

99. 4. Quare his agris gratis parceret, edidit Lamb. in aliis vulgatis duæ voces priores, Quare his, non exſtant: deeſſe certè, vt fatear, videntur.

100.13. Om-

100.13. Omnibus rationibus & modis,Lamb.legit.

38. Quorũ quorum hominumſ Bernardinus Lauredanus, ex Sigonii ſententia, quem in commentariis quos edidit in orationes de lege Agraria maximè auctorem habet.

103.30. Populi Romani, cum malè antea in excuſis omnibus legeretur,P.C.Lauredanus edidit.

IN SECVNDAM ORATIONEM de lege Agraria ad populum.

106.6. Vindicem Laured.non,indicem,loco Ciceronis adductus è lib.3.de legibus. habebat ſanè populus tabellam, quaſi vindicem libertatis,&c. quomodo excudi curauimus.

19. Cum errato,alii legunt.

109.5.Cæteri.Nam iam deſignatus,Lamb.

23. Affeueratione,alii,non ratione,magis vſitato Ciceroni genere dicendi.

110.39. Item,inquit,eodemque modo capite altero Nos Lauredano aſſenſi verba illa, eodemque modo, tollenda,tanquam aduentitia curauimus.

111.16. Populo ad partes daret,Laured.

23.Poterat,poteſtne,Muretus.

33. Volet eos renunciare ex emendatione Laured. edidimus. malè autem, denuntiare, pro,renuntiare, vnius litteræ immutatione legebatur.

112.31.Proſcriptione legis,alii ediderunt.

114.15.Non tenetis,alii habent,itaque eſt,legendum.

24 Si hoc ferri poteſt, Lauredanus,meliore ſenſu,vt nemo non videt.

38.Cum quarto permittas,in aliis legitur:quæ germana lectio videtur

115.12 Lege curiata.Ita vulgo recepta lectio,,Legi curiatæ recte Laured.coniicit legendum.

28 iubet coloniarum deducendarum cauſa decemuiros,&c.ſine voce auſpicii.Ita legendum videtur Lamb. Vocem, auſpicii Lauredanus retinet quomodo & ipſi edidimus, haud ita facilè patientes cuiuſquam auctoritate nos à vulgata lectione abduci.

116.7. Inſignia habetis, manuſcripti nonnulli libri habent.Manut.tertia orationum editione multo cæte-

tis accuratiore, Insignia videtis, excudendum curaslit.

14. Regum esse, Laured. quæ lectio in manuscriptis libris habetur. Ita autem videtur legendum, vt sit quod respondeat, voci huic, priuatorum.

27. Regnorum vendendorum, Ioachimus Camerarius legit vir doctissimus, duarum litterarum leui immutatione: cui assentior, atque adeò etiamsi me non fugiat hanc lectionem minimè Lauredano probari. Neque verò si ita legas, vt censuit Camerar. quidquam impedimento est, quo minus amplificationis gradus extet: in eo quidem præstabit, quod inuidia est maior in verbo, vendendorum, cum eo auaritia decemuirûm, & sordes notentur, quam in dandorum, quod potentię ostentationem & imperii modum habere videtur.

117. 15. Partim periculi perfugia, partim vrbis ornamenta. Ita Lambinus edidit. tria postrema verba in vulgatis omnibus absunt quos viderim, vtrum ex manuscripto exemplari, an ex coniectura illa adiecerit, non ait. Pet. Ramus exemplo lectionem vulgatam tuetur ex Cic. in Læl. Nihil est quod non persequantur suis argutiis, partim fugiendas esse nimias amicitias, &c quo in loco, nisi corruptus sit, id quod facilè fieri potuit, Cicero semel hac voce est vsus. Equidem accedo in Lauredani sententiam, qui pro partim, legendum, passim, existimat, haud dubie meliore sensu, magis certè ex Latini sermonis consuetudine.

24 Iactum vulgati habent: alii, factum, quos secuti sumus. Nam gradum facere Latine dici nemo non nouit, iacere gradum non memini me vsquam legisse neque apud Ciceronem, neque apud alios.

119 3 Nostrum recuperaret, alii habent: nostris, ipsi edidimus, à lectione vulgata non discedentes, æquè pręclaro sensu.

29 Directo & palam, vt censent docti homines legendum. Quid autem hoc sit, Cicero mox explicat, cum addit, Qui per rectum cursum regnum tenere non potuerunt quod Laured. vidit. qui tamen recte putat, decreto posse legi, vt senatusconsultum significet, cuius supra mentionem fecit.

30. An quietis nobis, Laured. parua accessione litterarum in principio.

34 Vestris mentibus animisque, Laured.

120. 11. At quanta calamitas, Laured.

25. Omnia labori, & quæstui. Ita nonnullis legi placet: quos non sequor.

28. Refici potest, alii malunt.

34. Vt in suis rebus Ante hæc verba Manut. tertia editione, quæ aliis præstat, AVCTIO ex lib. masnuscr. addidit.

121. 14. Absente per vos.

27. Fidem auctioni, alii habent: Idem auctioni, alii.

122. 18. S. D. POMPEIO. Nos Manutium secuti CN. prænomen addimus, non rectè quidem abesse arbitrati in aliis impressis, cum P. RVLLVS prænomine adiecto scriptum sit.

123. 33. Sanè vehementer, non, sæpe, Laured. rectè legendum putat.

38. Ex hac voce amicissimis, idem putat, antiquissimis legi debere, & vero ita legendum, quorsum enim hic, amicissimis?

124. 1. Cæteros etiam si priuati sint. Parum vsitatum loquendi genus Ciceroni.

4. Fateatur, patiendi significatione ferè omnes vulgati habent. Aliis, Feratur, magis placet: quamquam desinente periodo in versum, Ramus ita legit: Quem qui possident pub. esse fateantur.

31. Horum erit solorum iudicium, quæ lectio haud magnopere probatur, alii habent. Alii secus, horum erit nullum iudicium.

125. 17. Hos decemuiros portitores.

23. Pompeius autem cum hec animo sit, Laured legit, Nos sine particula, cum, recte legi posse arbitrati, à vulg. non discedimus.

127. 13. Quidnam agris? Agri verò, inquit, & quæ sequuntur.

25. Inibitur. Manut. secuti edidimus, non Inietur, quod verbum minimè Latinum. Inuenietur, alii. non mala coniectura legunt.

128. 10. Oneribus grauibus, sua lege.

129. 6. Etenim referre in ærarium, Laured, ex manuscripto libro.

18. Est & qui plane recuset. Lamb. legit, pronomine

ne, qui, modò adiecto, & ex duabus vocibus corruptis rectius, &, vno verbo, recuset, maxime huic loco opportuno.

28. Quot colonias, Laureda vna tantū littera addita.

130. 19. Quingenos, in aliis, legitur, non quingentos.

131. 8. Varie hæc vox, Romilia scribitur in veterum monumentis, in aliis enim Romil. in aliis Romul. legitur.

14. In singulos iugera dena describat, à Suburana vsque ad Arniensem. Ita legendum Manut. docet cum ex antiquis lapidibus, tum ex manuscriptis exemp. quo modo & ipsi edidimus.

36. Nec cœlo, nec loco, alii.

39. Quod ei quod & tenebant. Nos, Quod ei tenebant, edidimus, Laureda. assensi.

132. 17. Armis partas, alii.

20. A maioribus nostris, Laured. ego æquè præclarè legi posse, vestris, censeo. vide quæ paulò infra ad similem locum annotauimus, Quo in oppido maiores vestri nullam omnino remp. esse voluerunt.

22. Vt priuatos, agros, expuncta copula, &, quæ male hæserat in vulgatis, idem legit.

30. Atqui idem populus Romanus, Lauredanus, alii ferè excusi omnes, At quidem habent.

35. M. Aquillius, hoc est. Manius Aquillius, est ex historia reponendum. Non enim. M. Attilius, quod nomen diu pertinaciter in vulgatis hæsit, sed M. Aquillius frumentum mutuum Siciliæ ciuitatibus dedit, bello fugitiuorum: quo ex sententia confecto, ouans vrbem est inuectus

133. 25. Nihil perueniat, alii legunt, & rectè illi quidē.

30 A Stellati, scilicet multitudo. Ita legendum Lauredanus censet. Mendi autem origo, inquit, quod scriptum erat, Stellati S C 1. vnde factum est ab imperito librario Stellatis est Hæc ille. locus certe, vt nunc legitur in vulgatis, fœde corruptus ac mutilatus videtur.

39. Pro exsilium Laured. Vexillum legit, quod quidem prælatum deducendi in coloniam ciues sequebantur præeunte coloniæ duce. Ita autem legendum docet, Ciceronis loco Philippica 2. Tu autem, ait, insolentia clarus, omni auspiciorum iure turbato, Casilinum

num coloniam deduxisti: quò erat paucis ante deducta, vt vexillum videres, & aratrum circunduceres. Exsilium aliis magis probatur, locum Liuii auctoritate tuentibus ex lib. 6. apud quem Canuleius ad populum verba facit. Ad esse vlla maior, aut insignior contumelia potest, quam partem ciuitatis velut contaminatam indignam connubio haberi? quid est aliud, quam exsilium intra eadem mœnia, relegationem pati? Equidem, etiam sine hoc Liuii loco, qui quam sit aptus huic probando alii videant, præclarè lectionem vulgatam defendi posse censeo. Quis enim non videt, improborum ciuiũ manum à decemuiris Capuam deducendam, quasi inuadendæ eius vrbis causa, tanquam colluuionem quandam, & fecim vrbis, exsilium nominari. Ac non malè hic, Exsilium legi, Ciceronis alio loco ostenditur ex oratione pro Cæcinna. Nam cum, inquit, ex nostro iure duarum ciuitatum nemo esse possit, tum amittitur hæc ciuitas denique, cum is qui profugit receptus est in exsilium, hoc est, in aliam ciuitatem ex quibus Ciceronis verbis facilè constat vulgo receptam lectionem, veram germanamque esse.

134. 1. Capuam, lego ex Latini sermonis consuetudine, & Ciceronis sententia, quæ minimè obscura est, si ita legatur,

6. Pro, vestri, Lauredanus nostri legit. Mihi quidem, cum apud populum verba faciat, perbelle Cicero vti hac dictione, vestri, videtur. Habet enim nescio quid lenocinii ad multitudinis animos sibi conciliandos, ex hoc verbo suas vires agnoscentis

12. Aut hoc loco voce, ita, oratio redundat, aut, quod Lauredanus vidit, Italiæ legendum. Fieri autem potest, siue id casu, vt fit, siue consulto librarius fecerit, cum pro Italiæ nota voce, prioribus modo litteris, ita sibi scribendum censeret, vt manca ea dictio semel descripta, exceptaque deinceps ab aliis sit: quod postea occasionem erranti præbuerit.

24. Senatum, tanquam otiosam vocem quidem delendam censent: quasi non sit Ciceroni vsitatum, idem ornandi, amplificandique causa variè repetere.

29. Comportandis, alii malunt, verbum magis huic loco aptum,

135. 2. Bruti Lauredanus existimat malè hic M. prænomen desiderari, cum mox inferatur, P. Rulli nomen prænomine adiecto.

3. Videmus, quæ vulgata lectio est, edidimus: atque adeo etiamsi, vidimus, magis Lauredano probatur: cum præsentis Rulli cupiditatem Cicero insectetur.

14. Hic manifestum erratum Lauredanus sustulit, ex Romana historia, rationem temporum secutus: antea enim, Q. Fabium, Q. Fuluium, qui biennio antea coss. fuerant, male in impressis legebatur.

17. Cogitatum, Lauredanus. Nos vulgatam lectionem retinuimus.

20. Carthaginiense tertium, distinguendi causa Lauretd. legendum arbitratur, quod minime tamen dicta necessarium erat. Quis enim tum de populo adeo imperitus rerum Romanarum erat, vt non intelligeret, hæc de primo, aut secundo Punico bello minimè dici posse?

169. Leocreanti. Laured. Tarenti ex coniectura, quam ex historia tuetur. Locris, Antii, alii emendant. Nos amplius pronuntiandum non duximus.

30. Vegrandi macie, aut, in grandi macie, nonnulli legendum existimant. Equidem suspicor, videlicet, legi oportere optimo sensu. Contracta autem hæc vox in vnam, aut alteram litteram, videtur occasionem errori præbuisse. Interdum enim littera priore V. puncto adiecto, interdum adiuncta ad priorem, littera c. aut ita tribus litteris. Viz. hanc vocem imperiti librarii notabant. Efferri autem consueuisse, contemptionis, ludibriique causa, multa veterum exempla docent: in his Ciceronis. Vegrandi voce adeo abstrusa Ciceronem vsum, cum ad populum concionaretur, quidquid alii secus statuant, minimè mihi probabile videtur.

137.6. Ex ipsa natura nobis, ac vitæ consuetudine. Ita partim ex ingenio, partim ex veterum exemplarium fide legendum Laureda ostendit. in quibus ita scriptum se inuenisse ait, vna modò dictione præposterè scripta, bonis, ex qua, nobis iisdem litteris suo loco restitutis, efficit.

21. Cum numerum colonorum. Haud dubie corrupta

rupta vulgata lectio. Lauredanus 100. hoc est, quinque millia emendat. Nam & in suis manuscriptis libris, Cum Modo colonorum legi ait, & in Egnatii libro, Cum modo: vt ex ratione, & certo numero eorum ciuium, quos erant decemuiri Capuam deducturi, & ex litterarum affinitate, quę inter deprauatas voces atque integras est, belle coniiciat ita esse legendum.

28. Contendent, alii & hoc loco legunt, & paulo infra, Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hæc per risum, & per iocum contendent; sed æquè male, vt nemo non videt: nisi quis secundo loco, verbum, contendent, pro, in contentionem vocabunt, sumptum putet: cuius notionis exempla non desunt, sed durius verbum vsurpatum hic fuerit. Nam duæ voces, cum hac, aut verbum aliud, puta, conferendo, comparandonè postulare videntur; aut loco huius particulæ, cum, præ, reponendum; vt ita legas, præ hac per risum, ac per iocum contemnent, quomodo paulo ante Romam, præ sua Capua planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt atque contemnent.

35. Non comparabat, cum negandi nota legendum Laured. recte arbitratur: vt sit sensus, haud satis digna oppida esse ducent, quæ cum adeo nobili vrbe comparentur. Quomodo autem illi efferri animis, atque inflari dicantur, si passuri sint cum Capua vrbe tanta ignobilia oppida, vt ipsi existimabant, conferri?

1 8.14. Auctoribus, Laured. legit, huius lectionis vestigiis in antiquis libris manentibus, in quibus Auctoribus, scriptum inuenitur. Videntur autem hoc loco Lucullus & Crassus designari, de quorum sententia Rullus statuerat eam sibi actionem suscipiendam. Idem pro expleretis, mox, expilaretis, vt alibi Cicero, Compilare prouincias dixit: & paulo post, pro opponere vis opponeretis legit: quomodo aliis etiam ante illum legendum censuerunt.

31. Vt ipsum Cn. Pompeium. Hæc verba vsque ad illa, quæ paulo post inferuntur, ereptum, & oppressum, Manut. putat delenda.

34. Exstitit frigidius verbum hoc loco recte Lauredano videtur: pro eo alii, Euasit legunt, est, alii.

37. Nih

37. Nihil vi, ac manu, Laureda: ex ingenio emendat. Extare quidem ait huius lectionis vestigia in codice Egnatiano, in quo, Velata manu legitur.

139. 20. Quamquam ego sum is. Hæc verba varie inprimis in vetustis exemplaribus leguntur; in quibus omnibus tamen duæ voces, eam possim, æque absunt. Laured. ita habet, Quam ego spero ab istorum scelere, insidiisque defendere. Tum alter eiusdem manuscriptus, Quam ego ab istorum scelere summisque insidiis defendere. Alii, in his Egnatii liber, Quamquam ego sum is, ab istorum scelere insidiisque defendere. Qua ex varietate tanta viderint docti, quæ emendandi huius loci ratio iniri possit: ipse non video. Nam Lauredani mihi emendatio non probatur. Is enim ita hunc locum restitui posse existimat, Quàm ego is sum, qui ab istorum scelere, insidiisque defendero.

23. Ego is consul, qui concionem metuam? Hæc verba, & quæ deinceps sequuntur tanquam aduentitia & minime Cicerone digna, Manutius tollenda censet.

29. Non horrui in hunc locum progredi posse. Non redolent hæc verba Ciceronis in dicendo elegantiam, vt merito vir doctissimus P. Manutius, & magna cum laude in Ciceronis scriptis versatus, illa suspecta habeat.

140. 18. Et præcaui, alii legunt; haud dubio meliore sensu.

19. Quod turbulenti. Tu cum Lauredano, ne quid turbulenti, legas, non auctoritati magis, quam rationi assensus; quæ ne, particulam negandi non postulare modo, sed extorquere videtur.

24. Populo Romano, conuerso litterarum ordine, R.P. hoc est reipub. legendum est, vt rectè Laureda. admonet. quid enim absurdius, quam populum Rom. rogare, vt se populo Rom. æquum præbeat?

IN TERTIAM ORATIONEM de lege Agraria.

141. 26. Nam valeria lege, Corneliisque legibus eripitur cum datur. hæc vulgata lectio, quam Laured. sequitur. Alii sic legunt, Eripitur, cui datur male: Alii

contrario verborum ordine, Cum eripitur, datur? quæ lectio est minimè reiicienda. certe lectionem vulgatam Ciceronis verba tuentur, quæ mox inferuntur sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui ademptus est: aliquem scrupulum cui datus est.

143. 18. Alii sine interrogandi nota efferendum putant, vt videantur dicta in persona Rulli respondentis, sensu æque præclaro.

144. 2. Criminatur, alii legunt. Criminor patiendi significatione magis aliis probatur. Mihi videtur verborum ordo, & sententiæ vis postulare, vt criminatus potius legatur.

37. Optimos, forte legendum; optimos tamen plures habent.

39. Oculos continuando; tu, oculis cont. legas, quid enim sibi vult, oculos continuare?

IN ORATIONEM PRO
C. Rabirio.

149. 25. Namque hæc tua sunt, hæc te hominem clementem, popularemque delectant. Ita aliis legendum videtur; mihi quidem venuste atque pereleganter, sunt, priore loco, posse desiderari.

150. 10. Quantum interuallum tandem Vide quæ ad hunc locum annotauit Per. Victorius. libr.

14. Variar. lectionum. Simile huic illud in Rullum, Videte quantum interuallum sit interiectum inter maiorum nostrorum consilia, & inter istorum hominum dementiam.

29. Et obnuptio capitis, Muretus. Ego à vulgata lectione non recedo.

33. Condictio, aliis videtur legendum.

152. 4 Hastili nixus. Credit Victorius hoc loco à Cicerone expressam Homeri. ὑπὸ το̃ πωσιν longe elegantissimam ex Iliados T. τὼ δὲ δύω σκάζοντε βεάτην ἄρεος θεράποντε, Τυδείδης τε μὲν ἐπτόλεμος, καὶ δῖος ὀδυσσεὺς Ε'γχει ἐρειδόμενοι. ἔτι γὰρ ἔχον ἕλκεα λυγρά. Quod tamen, etiamsi doctissimi hominis coniecturam maxime laudo, casu accidere potuit. Quoties autem nobis scribentibus de iisdem rebus non solum eædem sententię ex locis communibus occurrunt,

sed

sed quibus etiam illas ornemus, verba eadem & dicendi formas? Persimile autem factum: vtrinque multitudo ad concionem aduocata, duo auctoritate principes, iidem natu grandes pedibus capti, hastili nixi. Scæuula, duo Græci ἄνδρε ὁμειδόμενοι. vt consulto à Cicerone factum esse videatur, quod casu potuerit contingere.

153.30. Inquam, equidem malim; atque adeo etiam si, vnquam, retineo. haberet enim vim ad augendam rem maiorem.

IN ORATIONEM PRIMAM in Catilinam, in senatu.

157.7. Concursus, legi ait Muretus in duobus vetustis libris manuscr. sed cum Quintiliano, consensus legendum, quod ille facit.

158.8. L. Saturnini tribuni plebis, & C. Seruilii prætoris populi Rom. mortem, eorum dignitas remorata est. Secus Muretus, parum discedens à lectione vulgata, ex optimi exemplaris auctoritate Dominici Grimani Cardinalis, in quo ita scriptum se inuenisse testatur. Num vnum diem postea L. Saturninum tribunum pleb. & C. Seruilium prætorem reipub. pœna remorata est? vnam autem vocem leuiter mutat, reipub. & pro ea, populi Romani legit. Nihil autem facilius librario quàm in duabus his vocibus labi; cum iisdem litteris, P R. populus Rom. & R P. conuerso ordine litterarum respublica notaretur.

10. At vero nos, Muretus, ex eodem Dominici Grimani exemplari.

11. Eiusmodi, alii legunt; alii, eiusdem modi.

12. Verùm inclusum, libri veteres.

13. Gladium non haberi Muret in suis lib. manuscr. affirmat: itaque tanquam aduentitiam vocem delendam censet. Nobis retinenda videtur. nam & durior translatio est, s c. reconditum in vagina; & verbum, interfectum, Gladium, vocem postulat. Leuior autem παρῳμῳδία est in ea voce tanquam, nisi eius rei vox addatur, cuius s c. simile inducitur.

14. Statim, Alii

15. Conuenit, Muretus contendit barbarum verbum

bum hoc loco esse: cum tamen exempla non desint, quibus ostendi possit, Latine, & pereleganter in ea notione vsurpari, quam improbat. Plautus Rudent. Æquis hasce petere intelligo. decet abs te impetrari, ignoscere his te conuenit. Eodem modo Brutus in epist. ad Cicer. Cum, dicet, conuenit, venuste coniunxit. Neque enim decet, aut conuenit nobis vlli periculo submittere animum. Ita & locus ille ex Heautontimorumeno, eodem spectat. Non conuenit, qui illum ad laborem impulerim, nunc me ipsum fugere. Quidquid enim huiusmodi est, vt cum honesto, & recto comparatum, aut cum his, quæ recto, & honesto contraria sunt, non repugnat; id non video cur non recte conuenire, hoc est, decere dicatur. Sic & illud in Eunucho; haud conuenit vnà ire cum amica imperatorem in via: quod tamen cuiusmodi sit docti viderint. Ex libro autem manuscr. in quo scriptum inuenit ait, voce diuisa, cum venit, ita suspicatur legendum, Cum velit, viuis: & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam: quæ per bella coniectura videtur, atque illius ingenio & eruditione digna.

23. Videmus, habent vulgati. Videtis, æque præclare, manuscr.

27. Dicant, alii lib. veteres, dicat: vt ex Quintiliano legendum videtur.

159 5. Quæ iam mecum, alii; quod magis placet. præ se enim fert παρεγκοπήν quandam ad ea quæ mox est explicaturus.

25. Non modo, non audiam, sed etiam videam. Non me fugit, & hoc loco Muretum, & Manut. ante illum, in aliis eiusdem modi existimare, non, secundo loco desiderari recte posse. Quod cùm exemplis probare conentur, nihil aliud agunt, nisi vt eodem errata plura librariorum aggerant. quod à me dictum absque hominum doctissimorum contumelia velim. nam & à me stat ratio, & errati occasio satis patet. nihil autem probabilius, quam imperitos homines, cum iterum negandi nota illis describenda esset, tamquam ea oratio redundaret, præteriisse. Itaque & hoc loco, & aliis multis præterea, apponendam notam negandi, ratione id extorquente existimo; sed ita

tamen,vt nihil mutem: sententia modo mea indicata, iudicio doctorum hominum sim contentus futurus.

32. Si negabis,veteres libri: & non multo post,vnà fuerunt.

38 Nostrum,alii,Vestrum,alii habent.

160 28. Salus summa. Sunt qui putent harum alteram vocem tollendam: vtram quis tollat ad rem non pertinere. In libris tamen veteribus Muretus affirmat, vtramque legi: illud non est tacendum,si summa, legas, repub. paulo post, non, reipub. legendum videri.

33. Occidere,alii legunt.

161. 19. Non hæret in fama, alii malunt, optimo sensu.

33. Ad summam rempub. vt fere semper apud Ciceronem,non,ad summam reip.aliis,placet.

34. Potest ne tibi huius vitæ lux, alii, fine pronomine,hæc,legunt: alii,potest ne tibi hæc lux,Catilina,aut huius Cœli spiritus,sine voce vitæ.Muret.

162.2. Fortunam populi Rom.alii habent Procliue erratum,cum iisdem literis,quamquam diuerso ordine vtraque,vt alibi diximus, scriberentur.

3. Aut non multa postea commissa,legendum Mureto videtur;&quidem rectè.sunt enim argumento quę commisit postea, cum multa essent, illa quæ se Cicero dicit omittere vera esse.

23. Quid, in suis manuscr. redundare Muretus testatur.

28. Metuerent, atque odissent.lib.veteres,vt paulo inf. Si te parentes timerent, atque odissent tui. paulo post, Vrbem relinquendam, Mur. legi ait in nonnullis manuscr.

31. Offensum,in aliis legitur.

163.9. Ad euincendas,alii. Ego à vulgata lectione non recedo.

23. Id responsi.lib.veteres.

37. Et si hoc ordo placere decreuerit. sine particula, si, veteres libri. quæ lectio venustior Mureto videtur.

164.24. Darent, P.Victor.recte legit,non donarent, cui etiam Muretus assentitur.

28. Sed est mihi tanti. sine negandi nota, vt Muret. recte legendum censet, legitur in excusis Lutetię à Roberto Stephano. eadem autem dicendi ratione vtitur sequenti oratione ad Quirites: id quod etiam Muret. animaduertit.

28. Priuata calamitas. Muret. absque pronomine, tua: cum ad Ciceronem, non ad Catilinam referendum hoc sit.

165.5. Esse præmissos. Ita Muretus legit ex lib. manuscr. quam lectionem ego ita probo, vt tamen vulg. retineam.

14. Ad cædem ciuium, lib. veteres.

26. Ad hunc pertinent locum, quæ de Catilina non Salustius solum, sed Cicero in oratione pro Cœlio ait, & quidem multo elegantius.

166.23. Non est vehementius, sine negandi nota in fine periodi, cum alii, tum Robertus Stephanus edidit.

27. His ego Muret. legendum ex veteribus lib. contendit. Est paulo post. Qui hoc idem sentiunt.

167.16 Hæ tum, alii, forte non male.

21. Naufragio, pro latrocinio, in vno lib. vetere idem se legisse testatur. Sed à vulgata lectione non videtur recedendum.

168.4. Summa in quibusdam manuscriptis abest, Muret.

IN SECVNDAM IN CATILINAM orationem ad Quirites.

35. Huius, hoc loco otiosa vox videtur tollenda: in nonnullis manuscriptis lib. abesse Muret. testatur. Idem paulo post æque delendam dictionem, enim, existimat. Non iam, inquit, inter latera nostra

169. 39. Quem amare in pretexta, non præter calumniam cœperat. Ita in nonnullis impressis: legitur in aliis, quem amare in prætexta calumnia cœperat. Equidem iis assentior, qui æque & præter calumniam, & calumnia, non otiosam modò vocem, sed Ciceronis sententiam perturbantem censent inducendam.

170.4 Quam nobiles? vos videtis. Nos non Mureto magis quam rationi assensi, sustulimus duas postremas

emas voces: Vos videtis, eo quidem libentius, quo s non exstare in manuscr. lib animaduertimus.

5. Ex Gallicanis legionibus. Muret. Et Gallicanis gionibus; & hoc delectu. Alii, præ Gallicanis legiobus, quæ egregia coniectura est. Muret. quidem tuesuam emendationem auctoritate manuscripti lii. Ita paulo post, & his copiis, legendum censet, non, his copiis.

9. Mandiculis, suspectam vocem Muret. in manup. libris minime reperiri ait, ea in omnibus impresslegitur.

171. 26. Frigori & fami putat Muret. legendum: que mea sententia secus statuendum est.

29. Consumeret, libri veteres: quæ lectio Mureprobatur. nos vulgatam lect. retinuimus: nihil e causæ arbitrati, cur eam nobis reiiciendam putamus.

35 Cædem Muret mauult: itaque ait scriptum inniri in manuscriptis exemplaribus,

36. Abliguerunt Muret. fidem secutus veterum emplar.

39. Commissatores, veteres libri: quam lectionem uret. probat.

172. 4. Ebrios sobriis, idem legit. Facile quidem fuit atum, cum priorem vocem sequens exciperet iism litteris, quibus illa claudebatur.

6. Conferti cibo. Muret. optimè.

16. Facere, libri veteres, æque præclare

173. 6. Vbi fuisset. Has duas voces ait Muret. in suis manuscr. abesse: posse quidem abesse videntur, nul sensus iactura.

Ibid. Quid in proximam, idem ex antiqua scriptura nendat: quemadmodum legendum videtur. Nam de ura nocte, non de præterita loquitur: vt recte ille nset.

8. Cum cunctaretur, habent alii vulgati omnes. m teneretur, legit Muretus. eam lectionem ad um veteribus omnibus libris tuentibus: elegantior te & aptior huic loco est.

Ibid. Quæsiui quid dubitaret. Alii, ex Carisio, Intergaui, num dubitaret,

15. Manlius iste centurio. Muret. aliam lectione ex vetere libro profert: Etenim credo, isti Centuri quo modo legendum, putat, vocem Manlius adi ctam declarandi causa, quis nam is esset centuri suspicatus.

30. Sed timidum. Hæc vulgata lectio haud dub deprauata. Nam, miserum, Priscianus legit: quomo non solum ratio docet esse legendum: sed etiam scri tum inuenitur in vetustis exemplaribus.

174.26. Vnum genus est eorum, in aliis legitur.

33. Ac fidem, vulgati: nos, ad fidem, quemadmod legendum ratio vincit: ,vt contrarii ratio constet. I quidem legitur in antiquis libris.

175.9. Expetunt, alii sensu meliore legunt omnir expectant non placet, quod vulgati habent.

29. Quas Sulla constituit legendum, dempta vo Fæsulis: nisi quis dicat à Sulla ex pluribus coloniis nam Fæsulas esse deductam. Nam & in sequenti o tione, cum de P. Furio ageret, Qui est, inquit, ex coloniis, quas Fæsulas L. Sulla deduxit: quo tamen loco legendum, Qui est ex his colonis quos Fæsulas Sulla deduxit.

176. 28. Et talaribus, ac tritis tunicis. Duæ vo ac tritis, sunt in vulgatis delendæ. Nam & absun optimis lib. manuscriptis, & Ciceronis sententiæ rep nant.

177.6. Scortorum alii legunt. Nos vulgatam lecti nem retinuimus: à qua stat ratio. Etsi enim exten di, eleuandique causa, vt hominum mollitiam no ret, id dictum defendi potest: cum tamen eadem vi hac voce, scortatorum, sit, magis illa quidem huic apta, vt nemo non videt, nescio quid ita vulgata le improbanda videatur.

13. Vires coloniarum, Muret. legit. durior cen quendi ratio, & minime ex Latinæ linguæ consu dine. Vrbes coloniarum, & municipiorum.

27. Hinc denique æquitas, Muretus ex veterib bris.

37. Verbum, dixi, Muret. tollit cum ratione add (neque enim hoc antea Cicero dixerat) cum auct tate manuscr. libri, in quo abest.

178.21. Portis custos, alii.

179. ·.,Vt neque quisquam bonus intereat. Ita Mu-t. legit ex antiquo exemplari. Idem sequenti linea, m, otiosam vocem tollit, eiusdem exemplaris fidem cutus.

IN TERTIAM IN CATILINAM *orationem ad Quirites.*

38. Romulum, vocem Muretus delet, vt censet, librarii importuna sedulitate huc inculcatam, verentis ne itis notum nomen Romanæ vrbis conditoris legentius esset: nos retinuimus: quippe quibus haud nouum ideatur Cicer. in amplificationibus ita loqui.

181. 8. Ita bibartito, alii legunt.

13 In rempub. Mur. vt sit sensus, Miseram præsidio um gladiis delectos adolescentes, quorum opera assiue in repub. vtor.

184 8. De summa reipub. salute. Dictionem, salute, Manut. sustulit Alii, de summa repub. leguut, magis ex Ciceronis consuetudine.

29 Manlium, alii legunt. Magnum alii, in his Manutius.

IN QVARTAM IN CATILI-*nam orationem in senatu.*

195.24. Multo leuiorem, nonnulli impressi habent, haud dubie.

196.7. Quàm acerbissimum, alii legunt, sed male, id quod perspicuum cuiuis est. locum Lam. ex Lactantii auctoritate feliciter restituit.

24. Cuius aui iussu. Ita hunc locum emendare conatus est Hieronymus Ferrarius in Philippicis: cuius sententiam multis refellit Muret. cui assensi lectionem vulg. retinuimus.

26. In quibusdam impressis verbum, fuit, non habetur.

198.15. Voluntatem, alii habent: sed voluntatis, legendum.

IN ORATIONEM PRO *Murena.*

201.19. Cato post vocem hanc, seueritatis, ex Hot. coniectura addidimus, cum antea deesset.

211.12. FVNDVM.

16. INDE EGO. & rursus paulo post, INDE EGO.

19. Transit ad eum.

28. Ire viam, & paulo antea, ite viam.

213.6. Delapsi Et, vt aiunt

214.8. Quem L. Sulla maximo, & fortissimo exercitu cum exacerbasset pugna, non rudis imperator, & R. Stephanus.

217.8 Comitiis ex Hot. emendatione restituimus. Antea enim perperam, comes legebatur.

34 22. Et si, videtur legendum, non vt habent vulgati sed si, Hot. Idem paulo post, nec ab delectatione omni: non, & ab delectione omni. Idem

218.26 Atque indicum, alii. Atque iudicum legunt: sed æque male, vt existimo.

221 21. Satietati, non, sapientiæ, vt antea legendum, Hot. coniectura.

33. Circumfluentem, legit Lamb. ex codice Memmii peruenusto.

36. Perculsi, non percussi legas: id cùm Hot, tum ratio docet.

222.22. Induit, corrigit Hoto. coniectura adductus: quam lectionem Lamb. codicis Memmiani auctoritate tuetur antea, innuit, legebatur.

224. 18. Inimico exitio esse deberent. Ita legit Lamb. partim coniectura, vetusti codicis auctoritate adductus.

225.5. Quanta, in ipso imperio populi Rom. Manut. Robert. Stephanus, & alii.

30. Nonnulla in te, alii malunt, æque præclaro sensu.

226.6 Et iucunda sunt, non, iudicanda. ita Lamb. coniecturam, & rationem secuti edidimus.

227.13. Si potuisses, ex ingenio emendat Hot. cum antea vulgati haberent, se potuisses. Quæ coniectura merito Lambino probatur.

31. Vt cum ad vltimum animo contendissemus, ibi tamen vbi oporteret non consisteremus. Ita legendum Lamb. putat: qui negationem modo addit: præterea nihil mutat. Hot, & mancum esse locum arbitra-

bitratur, & lectionem vulgatam tuetur. nobis nulla causa visa est quidquam mutandi. Latius enim, inquit, vestri mihi præceptores videntur fines officii protulisse, quam hominum vires ferant: sed id quidem optimo consilio, vt, cum vlterius sua spe sibi esse progrediendum intelligant, contentione, & studio maiore vsis, citius quo illos necesse sit, liceat peruenire. Ita & parentes liberis solent maiora imperare quam præstare possint, vt cum ea præstent, quæ ab illis requirenda putent, cætera quæ esse eorum viribus maiora intelligent, consulto illis, & libenti animo remittant. Ita bene actum Cicero cum Catone ait, qui vitæ sibi rationes ad Stoicorum præscriptionem & normam compararit: quibus auctoribus, si quando videatur vltra fines officii progedi, sperandum sit vsu illum, die, ætate delinitum, illuc, vbi esse consistendum ratio doceat, regressurum.

36. Misericordia commotus ne sis etiam indissoluenda seueritate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. Locum deprauatum, iisdem verbis, sed alio ordine dispositis, Hotomanus egregie emendat: quo modo edendum curauimus.

228.32. Locus tributim Hot. putat legendum, quod Lamb. ait se in vetusto codice inuenisse.

230 9. Locus aliis videtur corruptus, & asterisco notandus: qui tamen recte ita legi possit. Si nihil erit præter ipsorum suffragium, si vi suffragantur, nihil valent gratia, tenue est. ipsi denique, & quæ sequuntur.

231.2. Non sed mercede, mercede conuince, Hot.

232.31. Sin etiam si moris. Lamb. Antea, sin etiam notis.

31. Cur ante appellas, & verbo pellis corrigit Lamb. quod affirmat se in manuscrip. vidisse.

233.8. Clamo, atque testor alii habent.

33. Nolite arbitrari, non mediocribus consiliis aut vsitatis viis, non lex improba, non perniciosa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reipub. quæritur. Ita ex codice vetusto Memmii Lamb. legit.

235.31. Vocem hanc, Catilina, recte tollendam hoc loco Lambin. arbitratur. Videtur enim esse ad-

ſcripta declarandi cauſa, quænam illa peſtis immanis, importunaque eſſet. Neque enim Cicero conſueuit addere nomen parum idoneum ad immanitatem declarandam, cum labem, peſtem, bellum aliquem appellat.

IN ORATIONEM PRO L. Flacco.

240.38. Timolites ille Nicenus, Hadrianus Turnebus emendat. Vulgatam lectionem Faernus auctoritate Vaticani codicis tuetur, quem ſequimur.

242. 21. Aliis rebus, Guido Lollius emendat, vir eleganti ingenio, atque eruditione, Farneſii cardinalis familiaris.

244. 9. Enitebant, legit Faern. ex fide Vaticani codicis.

23. A Sicilia publice duxi, non à Cilicia. Ita autem Faernus ait ſe in omnibus manuſcrip. reperiſſe.

31. Spe largitionis, ex Lambini emendatione excudi iuſſimus.

245.7. Spem, non ſpeciem legendum affirmat Lamb. ex Memmii codice.

245. 34. In conditione, legi Faernus. vulgati habent, imitatione. quam lectionem tuentur, quæ paulo infra dicuntur. Ne periculoſam imitationem exempli reliquis in poſterum proderetis.

37. Ciuis. Negat Faernus hanc vocem in libris manuſcr. inueniri. Nihil ille certe aliud, quam puerilis artificii oſtentationem habere videtur.

247.8. Imperiis Faernus, ex lib. manuſcr in quibus, imperii, habetur ratio quidem poſtulare videtur, vt cum voce honoribus, eodem numero, imperiis, legatur. Ciceroni quidem vſitatius eſt.

249. 12. Qui cum in omnes Aſiæ ciuitatis pro portione pecuniam deſcripſiſſet. Ita hunc locum Lamb. corrigit: nobis quidem videtur recte vulgata lectio poſſe retineri, quam & auctoritas veterum codicum, & vera ratio tuetur: cum enim eſſet imperanda pecunia, erant ciuitates certis finibus deſcribendæ, vt ſingulis quid ſibi pro rata parte eſſet pendendum exploratum eſſet Etſi autem minus vſitatum dicendi genus videtur deſcribere ciuitates in prouincias, primum,

si quid prouincia sit consideremus, haud videatur absurdum, Ciceronem ita locutum esse. Vt autem in vrbe describere ædificia, & descriptio ædificiorum, sic describere ciuitates, & in prouincias, hoc est, in certas regiones, & diœceses distribuere intelligendum est. Nam si vbicumque hærere oratio videtur, erit aliquid addendum, mutandum, tollendum, periculosa nobis ratio corrigendi scripta veterum ostendetur. certe ita etiam legit Faernus.

250 18. Prodeant etiamne. sic antea in nostro legebatur. prodeant ceteri. Etiamne ex Faerni emendatione reposuimus.

251.23. Est, verbum addidimus ex auctoritate librorum veterum.

34 Vidimus, Faernus ex magna consensione veterum exemplarium. Si, videmus legatur, periodus in hemistichium heroicum incidit.

252.24. Iudicium fieri videtur, non indicium, Faerno assensi excudendum curauimus.

39. Præsertim quod. Nos, vt Faernus, Præsertim cum edidimus.

253. 2. Te ex aliqua parte releuauit, habent vulgati. Faernus, te aliqua releuauit, putat legendum. Equidem nulli minus, quam mihi tribuo; sed tamen nec Faerni, nec cuiusquam auctoritate standum puto, qui in libris emendandis, vbi ex ingenio, & coniectura locum aliquem restituat, nullius veteris codicis auctoritate fretus postulet quasi suo iure, vt omnes in suam sententiam concedant.

15. Totoque Mithridatico crimine, Faernus emendat, vox quidem hæc postrema, crimine, in vulgatis deest.

25. Conuictus est. Faernus ex antiquo libro, victus est reponit.

254. 3. Commoueri, non moueri legendum, Faernus ex codice Antonii Augustini perantiquo, contendit.

8. Fidem darent vulgati, male iidem. Faernus emendat, ex codice Antonii Augustini.

23. Illo loco illum. Faern.

30. In frumento publico, addita præpositione in, quæ

quæ deest in vulgatis. Faernus antiqui libri auctoritatem secutus docet legendum.

255.6. Fide, Faernus testatur in vetusto codice legi; itaque videtur legendum. verbum enim, credidit, ad pecuniam referendum est: quæ vox eleganter desideratur, credidit ille pecuniæ, inquit, fretus fide P. Pulvii Nerati lectissimi hominis: qui pro illo sponderet. Ita paulo post, Eius enim fide sumpsit à Fusiis. & rursus, cum iste se pecuniam, quam huius fide sumpserat, &c.

256.27. Et ab eo iudice abiret, noster, vt vulgat. alii, habebant: nos deleta, & copula, ab eo iudice abiit, excudi curauimus, Faerni coniectura probata, qui ita locum partim ex ingenio, partim ex antiqui codicis auctoritate restituit.

257.1. Qui quoniam testimonium dixit. Faernus locum restituere conatur, in omnibus planè vulgatis deprauatum. Hic, inquit, videtur deesse negatio, infrà enim apparet. Lisaniam nondum testimonium dixisse: quare legendum puto, nondum dixit: eo magis, quia præcedit dictio, testimonium, cuius extrema pars ferè est nondum Et ideo hæc vox potest videri omissa à librario tanquam geminata.

14. Pithodorus & Lepison. Fœdè locus corruptus mirificè à Faerno restituitur. Antiquus liber, inquit, Pithodoriæ, & idem Lepisone: nos, sic, Pithodori, Ætideni, Eepisones. lectio certè ita optimè quadrare Ciceronis sententiæ videtur.

33. Speciem ciuitatis, quod testatur Faernus in vetu. codice haberi, reposuimus: tametsi vulgata lectio, quæ faciem, habet, haud videatur improbanda.

258.5 Exsiluerunt principes. Henricus Steph. ex libro vetere emendat. Faernus siluerunt legit. Istius, non ipsius probata emendatione, Faerni excudi iussimus.

7. Orba fuit optimatum, Faernus.

259.4 An non idem quod Pergami Lamb.

260 20. Opponant suam, alii habent: Faernus ait in omnibus manuscriptis se verbum, componant, reperisse, quomodo edidimus

23. Positione, habent vulgati, Faernus possessione, magno

magno consensu veterum codicum legendum contendit.

261. 1. Anteponendam, dicam, legas. sublata hac voce, iure, quæ media in vulgatis inter has duas habetur, quamque Faernus in manuscrip. abesse ait, & tanquam redundantem reiicit.

18. Vocem, gentem, sustulimus : quæ antea post verbum, augeret, hærebat, fide habita Faerno, qui testatur illam in manuscrip. quos viderit nullam haberi.

28. In Care, non in Caria, Faernus putat legendum, vt Phrygum, vt Misorum vltimus, vt Lydus. ita autem legi oportere ratio docet.

262 6. Sic summissa voce agam, ex Faerno edidimus. antea prima illa vox, Sic, in vulgatis desiderabatur.

27. Prolatum, Faerni emendationem secuti, excudi imperauimus, eum, probatum in vulgatis hæsisset.

263. 21. Turba, prætor, odiosi, vulg. lib nos ex Faerno, turbæ prætor odio est

25. Habuerit, vulg. Faern. habuit.

264. 19 Tutor his rebus Græcorum legibus ascribendus fuit: locus restitutus est mirifica Faerni coniectura: qui, cum in manuscriptis vox, legibus, absit, & tutor adscribi personis, non rebus consueuerit, ita locum emendat, tutor his, moribus Græcorum adscribendus fuit.

37. Psephisma Smyrnæorum, Faernus, ex vet. codice.

265. 18 Placcum in curia decreuissent, locum veluti deprauatum Faernus asterisco notat, Lambinus ita emendat: Flaccum inimicitiis, & iracundia incitatum decreuisse dicis. Et verò adiungis causas inimicitiarum. Ita autem se ait locum emendasse ope veterum exemplarium. Quid si ita legas ? Flaccum iniuria decreuisse ais. è verbo enim decreuissent, duæ litteræ supersunt, n, &, t, ex quibus, ait, effici possit, vel, ais. Atque hæc quidem errata facilè librarii tum incuria, tum ignoratione admittebant. Nam iniuriã decernere in aliquem, non video cur Latinè dici non possit.

39. Mulieres

17. Mulieres alii,vt Faernus,alii mulieribus.

266 2. Occasione facta, habent vulgati. Lambinus potestate facta. Fortè, occasione nacta legendum, parum quidem vsitata ratione dicendi, sed quæ Ciceroni tamen in huiusmodi verbis non planè inusitata sit: nisi quis legat,acta,vt ad pronomen,hæc,referatur, atque ita intelligi oporteat pro occasione, acta,data occasione,& facultate,opportunitate oblata.

7. Incensa,hoc est, non censa Lambinus affirmat legendum.

267 27 Quod,cum esset eius vxor Valeria intestata mortua. Ita Faern.ex ant.libr.vox,eius, in aliis impressis abest.

268. 22. Si hæreditatem in præsentia creuerit,Lambinus ex coniectura, emendat: quæ quidem eius ingenii est,cum primis illius quidem acuti, atque elegantis. cum enim in manuscriptis negatio absit, verbum autem, reliquerit, ea sublata locum non habeat: ex eo, creuerit,aptum maximè verbum Ciceronis sententiæ significandæ, conficit.

269. 2. In prætermittendis prouinciis, Faernus ex veterum codicum auctoritate, quod ita esse legendum tamen ratio confirmat.omittendis,antea legebatur.

31. Quomodo igitur dicit: Faernus. Alii dicet, sed male.

270. 6. Quam traiecerat. Faern.

24 Quis is ipse igitur? ille tibi.locum perobscurum & deprauatum Faern. emendat,vt ipsi edidimus.

26, Oratu tuo, ex Faern. antea rogatu tuo, legebatur.

38. Disputo, postremò de salute. Ita omnes ferè vulgati. disputo, postulo, manuscripti habent, Faerno teste. Lambinus. optima, vt mihi videtur, coniectura, disputo, & expostulo, emendat, adiutus ope Memm. codicis.

271. 35. Etenim populi Romani perspiciunt eam mentem,& voluntatem hæc vulgata lectio. Etenim si populi Romani perspiciunt mentem, & voluntatem: omnibus rebus,&c.legit Faernus,quem sequimur.

272.29. Dabitur de omnibus bonis ciuibus. vocem ciuibus, tollendam censet Faernus, coniectura facta,

non

non solùm ex codicum veterùm auctoritate, sed ex certa Latini sermonis ratione, vt videtur.

274.5. Prodidero, ait Faernus, in libris scriptis legi.

21. Magni putei illam viam sibi vident. Nos ita ex Faerno locum emendatum excudi iussimus. Magni putei cum illam viam sibi videant. Cum autem ille ex veter. libris addit, verbo, vident, modò, a, vocalem adiungit.

IN ORATIONEM PRO P. Sulla.

282. 10. Cum verum iuratos dicas probare: Lamb. multò meliùs, cum verum dicas, iuratis probari: itaque iussimus excudi.

284. 11. Longè abest regni suspicio, quamquam mihi magnopere probatur Lambini coniectura, qui ita legit, Longè abest ab eo regni suspicio; tamen videtur ita commodè posse etiam legi, longè ab eo est regni suspicio, diuiso verbo abest, & vna vocali δ, adiecta.

285. 12. Leniter Lamb.

20. Quod tamen tribunus plebis facit. is qui, &c. loci huius restitutio Lambino debetur: est enim, si ita legatur, perspicuus sensus. Anteà in vulgatis, Quod cum, legebatur.

29. Quam ego defugiam, absque negandi nota, ait se Lamb. in manuscriptis legisse: quæ esset apta imprimis oratio sententiæ Ciceronis explicandæ.

286.37. Lucius ille Torquatus cum meus esset contubernalis in senatu, cum princeps, cum signifer esset iuuentutis, auctor, adiutor, particeps extitit: parens eius, &c. Ita emendatur locus ab Henrico Stephano, qui præpostero ordine verborum videbatur subobscurus esse, quomodo & ipsi excudendum curauimus.

287.10. Quis negat Sullæ indicium? at vide. Nemo non videt, duo illa verba è margine in Ciceronis orationem immigrasse. id quod animaduertit Lamb. certè Henricus Stephanus in libris manuscriptis aliquot non haberi affirmat.

288.42. Com-

288, 32. Compulistis, quidam legi mauult apud Lamb. quæ mihi coniectura non mala videtur.

289. 13. Putet fidem, diligentiam, ingenium defuisse. Lamb ex vet. cod. auctoritate.

19. Dimisi, ex coniectura Memm. emendat. Lamb. referente: quod magis placet.

292 8. Conatum noster habebat. quæ est lectio minime improbanda.

293. 10 Arrepta est familia At empta est familia, ex ingenio emendat Lambinus, quam lectionem ait vetusti codicis Hen. Steph. auctoritate corroborari.

22. Vocem, Cornelius, rectè putat. Lamb. delendam. erat enim effugienda ambiguitas nominis Cornelii: cum mentio Cornelii iudicis fieret.

35. Magnæ pecuniæ ratione Lamb. legit ex codice Memmii.

294. 7. In Hispaniam turbatum isset Lamb. ex codice Memmii.

295. 39. Primum Cæcilius qui fratris calamitatem leuare pœna regis mitiganda voluerit, laudem meretur: deinde Cæcilium, qui id promulgarit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, vt Sulla restitueretur, Sulla rectè reprehendit. Ita Lamb. quomodo legi debere ratio vincit.

296. 7. Pœnam ferebat. Lamb. ex manuscr. libro Memmii, & Hen. Stephani, pœnam auferebat emendat, quæ planè lectio germana esse videtur.

298. 10. Cum audacibus, Lambinus. cum iudicibus quidem si legas, nihil habeas aliud quod statuas, nisi fœdè locum corruptum esse. cum iudicibus. Manut. legit.

300. 2 Non, inquam, cadit: Non cadit, non, inquam, in hos mores. Ita emendat Lamb. secutus Henrici Stephani cod. fidem.

37 Deseret, alii legunt

301. 21. Obstitui te perfugio, alii.

34. Attestante memoria, ad testandum memoriam, Lamb. ex ingenio corrigit: in manuscr. attestantem, legi testatus.

304. 35 Labem tanti sceleris, Lamb. Henrico Stepha. assensus legi mauult. qui ita se legisse in suo

veter.

veter,exemplari affirmat: fortè pro, tanti, tantum legendum, vt intelligas tantam futuram labem,&c.locus certè videtur corruptus.

305.15. Pateat, habent alii impressi, ex quo verbo corrupto legit, par erat, Henricus Steph. coniectura non mala.

36 Relictus esse putaretur.

37 Repetit non reperit, ait in manuscrip. Lamb.extare.

IN ORATIONEM PRO *Archia.*

308.2.Celeriter ei vt antecelleret Lamb.

4 Cunctaque gratia. Lamb.

309 16.Heracliæ esse.

25 An domicilium Romæ. Ego coniectura adducor, vt credam vocem, Romæ, tanquam aduentitiam esse tollendam; desiderari autem,quam Lamb.reponit,vocem,Italia,rectè posse Ita enim locum Lamb.restituit, An domicilium in Italiacum autem in eo legis capite disertè caueretur, Si qui In Italia, domicilium habuissent, etiam vbi id non adderetur, facilè intelligi poterat,quod facilè passus erat Cicer. desiderari. Sed ego quod sentio expono; nihil temerè affirmo.

310. 1.Aliis quoque ciuitatibus.

4. Impertiebant.

19 His temporibus, quæ tu criminaris, Robert. Steph.per quæ tu criminaris, Lam. nos lectionem quæ in nostro habetur retinuimus,quem tu criminaris.

312 3.Ratio quædam confirmatioque,alii legunt,sed malè.

14.Hanc animi remissionem. Ita primus docuit legendum Lazarus Bonamicus, magna cum ingenii atq; eloquentiæ laude in omnibus liberalium artium studiis versatus: in excusis omnibus antea, Hanc animaduersionem,legebatur:quam quidem lectionem,& Budæus olim,& P.Victorius Variar.lect.lib.28 cap.7.tuetur probabili ra ione i nni us,& auctoritate veterum codicum.

313 11.Voci respondent.

15.Chij,vt suum.

17. Ei in oppido.

314 20 Rudium, Manut. Robert Stephanus noster, Rhodium, habet.

29 Quo minus manuum nostrarum tela vocem, minus, Lamb tollit adductus auctoritate veterum codicū.

316 18. Angeret, alii legunt.

22, Dimetiendam, Lamb. tum vestigia lectionis antiquæ, tum rationem secutus edidit.

36 Adfutura est, alii habent.

IN ORATIONEM AD QVIrites post reditum.

318. 14 Secundus vitæ sine vlla offensione cursus: sic Lamb legi ait in codice vetusto.

28 Quam nunc incolumi afferebant. Lamb testatur in quibusdam manuscr. legi, incolumitatis, quam vocem deprauatam ita restituere conatur, vt diuisa voce incolumitas, non mala coniectura incolumi totæ, vt reliquæ fortunæ respondeat, legendum putet.

319 21 Nisi vestra voluntas fuisset, quidam fauisset, alii affuisset legendum putant.

Ibid. Diuinis muneribus. Non hoc dici videtur ex Ciceronis consuetudine. Donis muneribusque fortè legendum, vt in Cluentiana. Ac primùm Scamandro reo, tantum donis datis muneribusque perfecerat, vt &c. Et in eadem oratione, vt istum confirmaret Opianicum accusatorem filio suo donis & muneribus, collocatione filiæ spe hæreditatis obstrinxit. Ita enim hoc loco legendum, non, mulieribus, Victor docet. Et pro Archia, Quasi deorum aliquo dono, atque munere.

27 Vniuersim edidit Lamb. in cod. vetusto vniuersum legi testatus. Quid si præposterè vox, vniuerso, est ante vocem, cuncta, collocata?

36. L. Diadematus: alii, Plutarchum secuti: qui auctor est in Coriolano, ob id Diadematum vocatum, quòd vlceris causa diademate, hoc est, fascia alba diu frontem obligarit. hinc Fauonii iocus in Pompeium, cum is crus fascia obligatum gestaret. Non refert qua in parte corporis sit diadema. Non est prætereundum, in antiquis nummis, & in lapidis fragmento, & Delmaticus, legi &, Delmate, populi nomen. Auctor Pauin & Hubertus Goltius.

320.12. At me nudum,& Rob.Steph & alii.
32. Magnam partem Lamb ex veter.lib.

IN ORATIONEM POST
reditum in Senatu.

328 1 Vt cum multa vobis,&c. locum planè deprauatum asterisco notandum censuimus. vocem illam, quod, redundare quidem nemo non videt: abest certè in nonnullis impressis.

22 Hos tribunos, habent quidam impressi.

330 10 Quo quanto maius dedissetis In quibusdam impressis,quo, pronomen abest.

332. 20. An,alii legi affirmant,sed vt vocem, stipite, tollendam putent.

27. Bellua immanis alii. nos vulgatam lectionem retinuimus: non semper enim est immanis, crudelis, & immitis,sed ingens ita immanis pecunia. heluo autem immanis, qui ita philosophiæ studeret, vt cum auctorem haberet agendæ vitæ, qui finem bonorum sibi in voluptate constituisset.

333.23.M Curius alii.

336 20 A te Romule:quidam hic asteriscum apponunt. locus certè est subobscurus & minimè facilis explicatu

IN ORATIONEM PRO DOMO
sua ad Pontifices.

342.27 Religiones religionibus sapienter interpretando rempub conseruarent alii legunt,noster. Pontifices religiones sapienter,&c. Lamb. religiosissimi religiones sapienter,&c.

343.25. Ad Pompeium Lamb.emendat, coniectura ductus.

345 11. In præsenti,legit Lamb.

26. Fames. non est satis facta lapidatio. ita ait Lamb. legi in manuscr exempl.

348 12. Quasi possem aliquid in ea re, generatio non habebatur. Ita ait Lamb. legi in veter. exempl. quem locum vestigia veræ lectionis sequenti ita non malè liceat restituere. Ex voce enim illa,generatio, si duæ fiant,vna integra, ratio,rectè cohæreat cum insequen-

quentibus duabus,nō habebatur. ex illa priore manca, hoc est,gene,& illam antecedēte,re integra genere cōfici queat.Ita cōmutatione vnius vocalis in vocalem,ô, & syllaba re,vnde erat pulsa, suæ sedi restituta,sic commodè legi possit,quasi possem aliquid in eo genere.ratio non habebatur. Non video autē quid ita vox,mei, rectè desiderari non possit. Ita autem quis illam interpretari queat,ratio non habebatur mei temporis,mearū virium,quæ nondum satis firmæ corroboratæque essent.sed totū hoc doctorum hominū iudicio permitto,

349.28. Qui negas esse verum, hoc est,fas,æquū,ius, Lambin.ex cod.Memmii 350.9 Aut siue,alii legunt, sed malè.26.Fœdè,& præpostere quidā huc vocē soceri,pro generi,inculcauerāt.Ita &in principio orationis, de prouinciis,Tum,inquā,emisti grandi pecunia,vt tibi de pecuniis creditis ius in liberos populos contra S.C. & contra legē generi tui dicere liceret. 352.11.Illustrius,Lamb.præclara coniectura. Ibid.Quis in senatu,videtur legendū.Facile autē fuit errarū in casu cōmutādo cum eadē vox sit atque ex ea ipsa, præpositionis in,littera prior,i,redundet,malè loco mota,& alio translata. 34 Inflare,Lamb.ex codice Memmii 354.14 Hoc dico te esse patricium,alii. 355.27. Non sit locus,Lamb.

356 25.Quod contra Lamb legi affirmat in suis manuscrip. 27 Videre hominis amentiam,qui tum demū suum tribunatū perire voluerit, vbi per suum tribunatū Cęsaris actis illigatus teneretur.Hic nōnulla Lamb ait, quę ferè obruta tenebris ait,se in lucē reuocasse. 358. 9.Prędicta die,in nonnullis impressis editū est 10.Magistratus citet,Lamb. 359.13.Et alio,qui leges scibere. ita ait Lambinus legi in codice manuscr. 23.Scortū populare,Lamb.ex vetere exēplari 360.32.Cum inde decessisset,Lamb.fortè legendū,cum Roma decessisset.Certè Latini sermonis cōsuetudo,& huius loci sententia non repugnat. 363.21.Cęmentis,& tignis,habent alii excus. & paulo post, Exscindere,non excidere.Erumpebat in actū.Secus Muretus.364.8 Erūpebat,nacta tam audaces duces:vt est legendū. 31.Quod ageres non erat, nisi vt qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem socius esset iniurię. 366.13. Quandoquidē scripto illo istius alii. 367.22.Dignitate mallem. proximus enim erat dig-

dignitate amplissimo ordini equester. dignitate quidem si legas, ἰδιωτισμὸν redolet. 368.35 Sed cum hoc iuris. Aliter Manut. potes dicere, scilicet: cum hoc iuris à maioribus proditũ sit, vt nemo ciuis Rom. aut liber. aut ciuitatẽ possit amittere, nisi ipse auctor factus sit quod tu potuisti in tua causa discere: credo enim, & quæ sequuntur. Nos totam periodũ, quę quibusdã videtur perturbatior, distinctionibus modò illustrandã curauimus, ne vna quidem littera addita, sublata, aut mutato loco.

369. .Filium legendũ videtur, non filio. 375.4. Cõiugis miserę dissidiũ. Tu à verbo, Discindo, lege discidium, non, vt malè hactenus in aliis excusum est, dissidiũ, quod à verbo, Dissideo, animi dissentionẽ significat, cui lectioni hic locus non est. 8. Remque pub. considere, Lamb. ex vetere exemplari, ex quo efficit, concidere, vnius litteræ immutatione. 376.30. Et ab eodem ædẽ exstructã, Lamb. 378.7. Quam. Lamb. 381.10. A Q. Seio contendit, vt Q. Posthumius sibi domũ venderet. Rob. Stephanus. 383.30. Ambulationis postes: Ita ex Manutii editione excudendũ curauimus: quãquã neque ita nobis satis locus videtur illustratus. 384.13. Num valebit: alii legunt. 39 .1 . Metus furore instinctus. Ita in nõnullis impressis legitur, haud dubiè corruptè. Manut. sic edidit, Si metu, si furore instinctus. Lamb. secus, vt videatur mancã esse orationẽ suspicatus, Si metu perculsus, furore instinctus, scelere præceps, & quę sequũtur.

IN ORATIONEM DE HARVspicum responsis in Senatu.

354.18. Haud, Lamb. affirmat abesse à suis manuscr. & totam periodum nota interrogandi claudit.

395.3. Vastitatem aucti præda: certè locus vt est in vulgatis nõ videtur carere mendo. 396.25. Conciderat, perperã in nonnullis vulgatis legitur: eius loco reposuimus, concidit, quod alii habẽt melioris notæ, in his Manut. & Roberti Stephani: concidit ille, & concidit Lãb. edidit. Paulo post, Sic moderetur, legas. Malè enim, Si moderetur, alii ediderũt. 35. De religionibus, sacris, Tu notam distinctionis inter has duas voces appone. Ita mox, Clodius sacra, & religiones negligi, violari, pollui questus est. Et paulò post, Quid enim interest, vtrum ab altaribus

bus religiosissimis fugatus de sacris, & religionibus conqueratur. Et alibi sæpe in eadem oratione.

403.3 Constans senatus, alii vulg habent: Stans senatus, & Manut. iampridem, & postea Lamb edidit.

10 Aut symbolo, Lambin. ex vetere libro.

407.6 Quam amiseras? alii, apposita interrogandi nota ediderunt: nos lectionem vulgatam retinuimus.

23. Audaces Lamb. vulgata lectio est haud dubiè corrupta.

409.17. Concedo tibi esse maxima, ac maiora non esse quærenda. Ita Lamb. legit, certè, vt in vulgatis excusum est, manca oratio videtur.

410.5 Deficiant, fortè legendum: etsi neque ita ἀναχόλουθον videatur. Lamb. ita legit, auxiliisque deminutis, efficiatur, quare, &c

15. Aduersis & honestis, alii legunt

412.11. Excusserat, legit Lamb & hoc loco, & paulo infra, vbi alii, excluserat. Mihi neutra lectio, vt verè dicam quod sentio, satis probari potest.

413.11. Atque ex hac nimia. Equidem hoc loco nihil mutandum puto præter copulam, &, quæ vocem, quibusdam, antecedit, in vocalem, à, vbi autem hæc pendeant à verbo, sentiunt, non malus inde sensus elici queat.

416.22. Tum se emergit. Manca hic oratio in vulgatis videtur: Lamb. ita legit. Tum se emergit, & fertur huc, & illuc. Vtrum autem locum emendet vetere exemplari, an ex coniectura, & ingenio, non ait.

IN ORATIONEM PRO Cn Plancio.

422.10. Æquum Lamb edidit, vt paulo infra. Semper dignitatis iniquus iudex est. Nos haud à vulgata lectione discedimus. Etenim, non, negandi nota ad vocem, inanem, referenda est, non ad verbum, putas.

424.10 Semper se dicet rogari, semper sibi supplicari voluisse Ita edidit Lamb qui partim ex veteris scripturę vestigiis, partim ex coniectura ait se locum emendasse. Certè non solùm non carere mendo, sed mancus etiam esse, & mutilatus videtur.

15. Sub.